

MÉLTOSÁGOS
GROF ÉS LIBER BARO
GYALAKUTI
LÁZÁR JÁNOS
URNAK

MIND A' KÉT TSÁSZÁRI ÉS KI-
RÁLLYI FELSÉGNEK.

MINDEN BIRODALMOK BÉLI STA-
TUS, ÉS AZ ERDÉLLY. ORSZÁGI.
MÉLT. KIRÁLLYI GUBERNIUMBAN,
MINDENIK HELYT. ACTUALIS BEL-
SŐ TITKOKTANÁTSOSSÁNAK. ER-
DÉLLYI HÁROM NEMZETBÖL ÁL-
LO STATUSOK PRAESIDENSÉNEK.
KIRÁLLYI UDVARI VADÁSZSZAI
FŐ MESTERÉNEK.

'S. A'. T.

Ő EXCELLENTIÁJÁNAK .

MÉLTOSÁGOS GROF UR!

KEGYELMES URAM!
PATRONUSOM!

NEm utólsó, sőt talám leg-első és leg egyenesebb út és mód, az ISTENI véghetetlen Tökéletességeknek ki-nyomozására az a gyönyörűséges GRADATIO vagy fokés nélkül való Rend a' Teremtett dolgokban az ő nagyobb nagyobb Tökéletességeikre nézve, mellyet a' Teremtés bölts Munkáit élesebb szemekkel vizsgáló tudós Emberek nem régiben azokban észre vettek. Ugyanis, nemde nem nagyobb Tökéletességé az e' jelen

jelen lévő Dolgokba, hogy valósággal meg-vagynak, mintha a' tsupa lehetőségekben, csak az Elme képzelődései közt bojonganának? De több és nagyobb tökéletességet látunk a' valóságos lételnél, ha fízinte annak létele némelyek előtt nem egészen nyilvánosságos-is, mindjárt a' Levegő-égben, ennél ismét többet az érzékenységeknek magát jól ki-adó vízben, a' kemény Földben ismét többet mint a' félllyel folyó vízben, az erős kövekben mint a' porrá való Földben. A' Kövek közt-is, ha a' durva köziklakat a' fima márványkövekkel, ezeket ismét a' drága Gyöngyökkel és gyémántokkal, a' leg-zebb gyémántokat, a' mellyek ha fízinte igen szépek és kedvesek-is, de mindenek ítélete fízrint csak pufta kövek, ama' tenger fenekén, élő fak módjára, nevedő és virágot hozó nyers Klari'sokkal, a' mellyekről már a' Természeti Tudományban jártas Emberek-is fókán kételkednek pufta kövek légyenek

nek vagy élő Plánták, egyben vetjük
fok különbséget, és azon nagyobb
nagyobb tökéletességre való emelke-
désnek igen világos nyomait tapasztal-
hatjuk. Előbb valók továbbá, a' Klari-
'soknál az *organicé* élő és szaporodó leg
közönségesebb füvetsek-is, ezeknél me-
gint előbb valók a' kedvesen illatozó fűp-
rágok, a' könnyen hervadó fűp virá-
vigoknál a' kemény és hosszú életű Elő
fák; minden élő fák felett vagynak a'
Tengeri közfálakhoz ragadott érzékeny
spongiák, a' mellyek plánták légyenek
vagy Elő állatok mind ez ideig eléggé
meg nem határozthatott. Nagyobb
és több tökéletesség vagyon a' helyből
helybe, magok tetzése szerint, mozog-
ható nyúlós tsigákban mint a' kövekhez
fórrott kétséges természetű spongiák-
ban, a' Halakban megint nagyobb mint
akárminémű Tsúzó-mázó-állatokban,
a' lábon járó és szárnyon repdeső Bo-
garakban, mint a' vízi állatokban, az Égi
madarakban mint a' Bogarakban; a' négy
lábu

lábu oktalan állatokban mint az égi ma-
darokban. A' négy lábu oktalan állatok
közt is, ha a' túnya dífnókkal a' hízel-
kedő ferény vi'slákot, ezekkel ismét az
embereket formájokban és tselekedete-
ikben nagyon követő Majmokat egyben
hafonlitjuk, a' tökéletességeknek ezek-
ben jóval nagyobb mértékét találjuk
mint azokban, azokban ismét nagyobb-
bat mint amazokban. Több és nagyobb
tökéletességekkel ruházta-fel a' bölts
Teremtő a' leg-formásabb és elmésebb
Majmognál még-is a' leg-alább való és
leg - eztelenebb Embert-is. De az Em-
berek feregében - is ezen tudálatos
gradatio, nagyobb nagyobb tökéletes-
ségekkel való ékeskedés, minden ké-
rség kívül tétetett. Láthatunk ugyan-is
ittén febbeknél febbeket, elméseknél
elmésebbeket, úgy hogy, ha némely
embereket egyenes szemekkel és józan
ítélettel másokkal együtt nézünk, eze-
ket az Embereket közt Angyaloknak a-

zokot ezekhez képest ember majmoknak méltán nevezhetnök. Ugyan csak igaz az a' leg-tökéletesebb Emberről-is, hogy az ő Teste durva, sok fényvédések alá vettetett, e' földhöz fegeztetett, és nagy gondal 's terhes fáradsággal tápláltatik 's óltalmaztatik : Elméje-is a' Dolgok természetének meg-efinérésére sok bajjal, és csak részek férint mehet; sőt fámtalan igazságoknak, akár mímódon-is, tudására soha nem juthat. Hogy azért az Embereknél még nagyobb tökéletességekkel bíró Teremtett állatok-is legyenek, leg-alább a' kikben e' mindjárt említett fogyatkozások meg ne legyenek, azt az Isteni véghetetlen Böltségségnek, Jósnak és hatalomnak meg gondolása csak nem ujjal mutatja: de a' Kétséget nem fényvédő Sz. Irások azokat a' tökéletesebb Teremtett állatokat nével-is ki-nevezik, midőn az Angyalokról és azoknak természetekről beszélgetnek ; sőt, hogy ez a' *gr-*

datio az Angyalok táborában is mind amaz Ark-Angyalig (a' ki minden tökéletességekkel, és olly mértékben felruháztatott, valamint azt a' végeiség magában foghatta) valósággal meg-légyen, azt is nem homálljóson tanítják. Midön már ezen fellyül egy véghetetlen Tökéltséget gondolok, megtaláltam az örökké imádandó Mennyei Nagy URAT.

Mire valók légyenek ez ajánló Levélben mind ezek, nem kétlem hogy fokban fogják kérdeni? sőt, hogy én EXCELLENTIÁDNAK, a' ki ezeket, és ezeknél tsudalatosb fámtalan munkáit a' bölts Teremtőnek én nálamnál fokkal régebben 's ezerszer jobban tudja, efféléket mérélzlek befélleni, vakmerő fämtelenségnek fogják mondani. Igaz-is az KEGYELMES URAM! hogy ha én ezeket olly véggel irtam volna, hogy EXCELLENTIADOT ezekre tanítani fándékoznám, valójában fämtelent rúttselekedet volna ez én tölem.

De nem egyéb nekem itt a' rzéloom,
hanem hogy midön én magam ezen
tsudálatos *gradation*nak el-gondolásában
a' meg-foghatatlan Isteni Böltséfséget
örvendezve tiztelem; másoknak-is, a'
kik e'ről nem gondolkoztak, értékre
adjam, hogy ö maga az Isteni Felség,
mint egyéb dolgok közt, úgy az Em-
berek közt is a' Tökéletefségek tálen-
tumait nem egy fázammal és mértékkel
osztogatta légyen; és így egyik Ember
a' másiknál természet szerint elébb va-
ló, és nagyobb tizteletet érdemel.

Ennek pedig közelebbről e' Hazá-
ban elevenebb sűgárokkal tündöklő Pél-
dáját nem találom, mint mikor EX-
CELLENTIÁDOT más fok ezer Em-
berekkel együtt elmémbe forgatom.
Mert ha azokat a' nagy, és külömb
külömb féle szép ajándékokot, mellyek-
kel EXCELLENTIÁDOT ama' véghe-
tetlen Jóság, még az irigy *Mutius* íté-
lete szerint is mind belső mind külső
képen fel ruhazni meköztatott, egyenes
indu.

indulattál meg gondolom és fontolom, jó hível és alázatos tisztelettel megvallom, hogy sok időknek elfolyása alatt azokhoz hasonlókat egy Személyben alig, sőt épen nem-is találhatok. Ugyan-is, ha az EXCELLENTIÁD FŐ és egyéb farkalatos Tíztségeknek viselésével egy néhány *Seculum*októl fogva díves Uri Nagy-Atyáktól való fázmozását, szép formáju, ép, erős és mind ez ideiglen egészségbéli változást is alig próbált Testét, világi Jókkal és nagy Méltóságokkal ékes állapotját nem említeném-is, annyik és olyanok EXCELLENTIÁDBAN tsak az Elmébéli Tökéletességek is, a' mennyit és a' minémüeket, akármelly förfál hafogató mái *Diogenes* más sok ezek Emberekben hafontalan keresne. Ditsekedik meg ma is *Mantua, Virgilius, Verona, Catulus, Apulia Horatius Poetáival*. De bizony e' mi Erdélyi Hazánk is nem kevesebb jussal ditsekedhetik EXCELLENTIÁD DAL akar a' Deák nyelven már világ

eleiben botsátott és a' Német országot
's Hollándiai leg-nevezetesb Poeták
előtt méltán nagy kedvet talált külömb
külömb féle tudós *Poemáit*, elmés *Epi-*
grammáit, ékes *Odaít*, és a' *Tripartitum*
*Decretum*nak minden Törvényeit értel-
mes rövidséggel bölcsen ki-fejező *hero-*
icus verseit akár a' Magyarság szerint
gyönyörűségesen füzött strofaik és sok
másféle szép munkáit józan ítélettel
meg-olvassa. Tudálhatja e' részben az
EXCELLENTIÁD ELMÉJÉNEK An-
gyali erejét velünk egyetemben a' Né-
met, Frantzia, Olof, Spanyol és az Olah,
midőn mindenik a' maga nyelvén nem
csak folyvást becélleni, hanem versek-
kel is gyönyörűségesen játszodozni hal-
gatja. Istennek tartatott a' régi Pogá-
nyok közt vadász mesteriségéért a' *Cyp-*
rusi Diána: De hogy e' jó Szüz e' Do-
logban is EXCELLENTIÁD eleiben lé-
pett volna, nagyon kételkedem. Lat-
ta ezt a' KIRÁLYI FELSEG midőn

EXCELLENTIÁDOT a' maga Erdélyi Királyi Udvari Vadászainak Fő Mesterének tenni méltónak ítélte. Töb- bet tőzen, az én ítéletem szerint, mind ezekn l még-is az EXCELLENTIÁD Elméjének Tökéletességeire, hogy ab- ban e' világi valóságos Tudomány, a' jó- zan *Philosophia*-is csak nem fogantatni, e' Magyar Hazában bizony leg- előzer kü- lettetni, és az EXCELLENTIÁD tulaj- don kegyes dajkálkodása alatt rö- vid időn meg-ért állapotra is jutni, igaz jussal tartathatik. Ugyan-is, minekután- na önnön maga EXCELLENTIÁD a- maz örök dicséretre méltó nagy Mes- ternek *Christianus Wolffius*nak hívséges vezérlése alatt, még ifjú-korában, ke- vés idő alatt, annak minden rézeiben tsudara méltó elő menetelt érzett vó.na; Német Orzágról lött vizta for- dulásával, ez Hazában egyik *Ref. Col- legium*nak *Inspectori* Fő *Curators*ágát ma- gára vévén, nem engedte hogy az Er- dély Orzági Tanuló Ifjuság is, a' ré- gi-

gi Oskolák pengő tzimbalmái, és béli
hazontalan vélekedései, és a' *Des-Cartes*
képzelt háraz örvényei mellett, az igaz
világi Tudománynak éhezésétől és
szomjuhozásától még-is tovább epedne;
hanem azt tselekedte, hogy a' valóság-
gos és józan *Philosophiának*, melly min-
den egyéb hasznos Tudományoknak-is
édes bülő Anyja, tizta t. jével nagy
bővséggel táplaltának és meg-is elé-
gittetnek. A' Termézet felett való Tit-
kokban-is, az Isten Beűdének finér
mértéke bérint melly méűbe hatott
légyen EXCELLENTIAD bizonyítja
amaz arany betűkre méltó OKOS
TEREMTETT ÁLLAT. E'
Magyar Haza, és más jól fundált Or-
szágok 's Birodalmok *Statussának* vagy-
is Állapotjának, Törvényeinek és Szok-
kássainak tudásában-is ki légyen EX-
CELLENTIAD? bőllyanak e'ről az EX-
CELLENTIAD mind ez Ország Közön-
séges Gyűléseiben, mind egy néhány
rendbéli Kirallyi nehéz *Commissiokban*,
mind

mind a' Felséges Udvarhoz három ízben lott terhes Követségeiben, mind egyéb fámtilanalkalmatoiságokban, a' KIRÁLLYI FELSÉGHEZ tartozó igaz Hívségének és e' Nemes Hazához való tökéletes Szeretetének még-sértése nélkül, mind a' két rézre fükséges legterhésebb Dolgokban véghez vitt böits munkái, és fokrendbéli fontos irásai! Ha pedig mind ezekre-is némelly *Asinius Polliok, Simiások, Alchmeonok, Clodiusok, Meneclidesek* 's más efféle kohon költ Személlyek fejet hajtani nem akarnának, kételenségből-is meg kell tselekedniük, midön a' KIRÁLLYI Kegy Imeségnek olly fok és nyilvánosságos jeleit EXCELLENTIÁDON Ifjuságától fogva tsak nem minden Ez-tendőben öregbülni látják és tapasztalják Nem egyéb vólt ugyan-is, az EXCELLENTIÁDBOL eleven sűgárokkal kitündöklő Tökéletességeknél, oka annak, hogy Académiai tanulásának végezése után, kevés idő múlva az Erdély

délly Országí Királyí Törvényes Táblára *Actualis Adfessjornak* tétetet: onnan ísmét tsak hamar, a' Nemes belsö Szólnok Vármegyei Fö Ispányságra elébb vitettetett: de majd megint, a' nevezett Mélt. Királyí Törvényes Táblára, mint *Praefes*, vízfza tétettetett. Kevés éztendök eltelésével e' nagy Méltóságú Tíztségből még is nagyobb Tíztségre, ú. m. az Erdélyí Mélt. Királyí *Guberniumban Actualis Intimus Consiliariusságra*, és az Három Nemzetből álló *Statusok* közt *Praesidenségre* emeltett. Nem a' vak ézerentse, hanem tulajdon *Virtussai* ézerzették EXCELLENTIÁDNAK azt is, hogy tetfzenék a' KIRÁLLYI FELSÉGNEK, EXCELLENTIÁDOT, előzer LIBER BAROI azután GROFI, utóílyára a' TSÁSZÁRI ÉS KIRÁLLYI FELSÉGEKNEK meg egyezett akarathól, e' mí Erdélyí Hazánkban leg-nagyobb ú. m. STATUS INTIMUS, és majd STATUS ACTUALIS INTIMUS CONSILIARIUSI méltósá-

tóságokkal és Titulusokkal-is kegyelmesen megajándékozni; és hogy mostan Ditsőségesen Uralkodo FELSÉGES II. JO'SEF CSÁSZÁRUNK-is (Kinek Kegyes Országlását az UR ISTEN Ditsőséggel, Erővel, és Békefességgel végnélkül virágoztassa) mind ezen KIRÁLLYI és CSÁSZÁRI Kegyelmekeket EXCELLENTIÁDON nemjtsak meg-hagyni, hanem Kegyelmesen meg-is erősíteni méltóztatnék.

Annyival-is inkább tehát nem lehet az, hogy az EXCELLENTIÁD illy fok és illy nagy Méltóságai, és illy valóságos fényvel tündöklő *Virtussai* különös tiszteletre ne gerjezzék mindazokat valakik EXCELLENTIÁDOT egyenes indulattal közelebből meg-esmérhették.

Ezek inditottak KEGYELMES URAM engemet-is a'ra, hogy ezen tsekélly Munkátskám az EXCELLENTIÁD: HOZ tartozó alázatos tiszteletemnek örökös és nyilvánóságos jeléül bátor-
kodj.

kodnám az EXCELLENTIÁD nagy Méltóságu Nevének fentelni; és magam alaton Személlyemmel együtt az EXCELLENTIÁD Kegyes Patrocíniumában alazatoson ajánlani. Kérem-is egész reménységgel KEGYELMES URAM EXCELLENTIÁDOT, hogy midőn egyfzer ezenegyügyü Könyvetskét neintsak maga fárnyai alá venni, hanem Közönséges valósagra való jövését-is ingyen Jóságával nevezetes Költséggel segíteni méltóztatott, (a' melly ennek egyátaljában különös éketségére, és bátorságosabb meg-maradhatására erős *Palladium* helyett léfzen,) méltóztatásék engem-is mint maga alázatos fegény Szolgáját eddig mutatott Kegyelmes-ségében mind végiglen meg-tartani; a' melly mások előtt ezutan-is világos példa léfzen, minémü nagy *Fautora* légyen EXCELLENTIÁD mind azoknak a' kik Köz Jóra nézve valamit magok tehetségek fzerint munkálódnak.

Én

Én pedig ama' Véghetetlen Jósa-
got a' ki a' maga Kegyelmeiségének
ajándékjait illy gazdagon közleni EX-
CELLENTIADDAL nem sajnallotta,
alazatos buzgó foházkodással az EX-
CELLENTIAD Életének, Jó-egészségé-
nek, Méltóságának, Grófi Hazának, a'ban
pedig különösen ama' nagyra tuzetett,
és máris Édes Atyja *Virtuss*aival, ide-
je felett kedvesen illatozó Tsemetének
Méltóságos Gróf JANOS URfinak, al-
hatatosan megmaradandó virágzásáért
szüntelen míglen élék, kérni meg nem
szünöm. Irtam Marus - Vásárhellyen
az 1766-dik Eftendőben, Kis Atzony
Havának 26-dik Napjan.

MÉLTÓSÁGOS GRÓF UR
EXCELLENTIADNAK

alázatos szolgája
MÁTYUS ISTVÁN.
m. t. b.

AZ OLVASÓHOZ.

KEzedben ajánlom már, ha finte
lok egyéb Dolgom miatt tzelom-
nut valamivel későbbre-is, Jó-akaró Olva-
só, a' Jó-egékség meg-tartásáról bejélgető
Munkámnak ezen második Darabját-is. A'
mellyet mások példájára én-is a' végre ké-
fítettem, hogy a' kik az Első Könyben
elé-adott Regulákat magok állapotjokra al-
kalmaztatni nem tudnák vagy nem érkez-
nének, itten egy Summában meg-láthatnák
mire illő nékiek különösöi, a' Diaëta ren-
diben leg-inkább vigyázniok; és hogy, ha
mik az Első Könyben itt vagy amott el-
maradtanak volt, avagy csak kevés főval
említették, azokat-is ez alkalmatossággal
bőveb-

bővebben ki-befélhessem. Igyekeztem minde-
 nekben a' valóságos háfonra és nem bolmi-
 neg des tudománynak mütogatására vigyáz-
 ni Nevezetesen a' Kisdedeknek, Betegek-
 nek, és egyéb okból gyengélkedőknek fündé-
 koztam a' jó Diaeta szabás által segítség-
 lenni: mivel tíz éftendők alatt gyakorlott
 fárattságos praxissaim közben nyilván meg-
 tanúltam, hogy akármű nyavallyában-is az
 okos Diaeta rendeléssel jóval többet nyer-
 betnénk mint a' sok rof izü, nehéz fagu
 és drága árru Patikai ferekekkel. E're né-
 zett kétség kívüül ama' nagy Orvos Hippo-
 crátes-is, midön a' Patikai ferekröl sem-
 mit nem említvén, az Uj Orvosok bé-eske-
 tésének formájában tsak ezt téfi-fel. A'
 mi pedig a' Betegeket illeti, azoknak
 Diaetát rendelek, a' f'erínt a' mint az ő
 állapotjokhoz én leg-jobbnak ítélfhetem.
 Alább-is L. de Arte. így ír. Már most az
 Orvosok között leg-ditséretefebbek a-
 zok, a' kik Diaetával és egyéb olyan
 zínü

Élnü Orvosságokkal gyógyítanak, mellyeket a' Mesterséget nem értő-is, sőt az is a' ki nem orvos, midőn hall, nem tagadhat hogy az Orvosi tudományra ne tartoznának. Fájdalommal tapasztaljuk mindazáltal, hogy e' mi időnkben az Emberek e're igen kezesen ügyelnek. Az Orvosok tanácsa-is többire majd minden nyavallyákban csak ebből áll; sóst, etzerest, dióhó húst, káposztát ne egyél, Bort ne igy l, élly főtt vízzel, herbathéval, holott fámtalan nyavallyák vagnak a' mellyekben ezeknek helyek ésen nincs; de a' mellyekben van-is, ezek mellé ezer egyéb irval szükségesebb dolgok tartoznak.

Ugyan ezen fogyatkozásokra nézve; szükségesnek tartottam ezen Munkában egy kis rövid de valóságos fundamentumon épült Traaktuskát is kiadni a' Nyavallyákat elein könnyen elhárító leg-közönségejebb és esmeretesejbb Orvosi-efközökről-is, ú. m. az Érvázásról, Köptályözésről, Hánytató Purgáló, Vízellet-üző, és Izzasztó Orvosságokról.

Maja

Majalis Curákról és a' javanyu vizekkel
 valo helyes elésről, látván melly gyakran
 éllyenek csak nem közönségesen e' nagy ere-
 jü Orvosi eszközökkel oktalannul magok ve-
 fedelmére, a' jó tanátsból fiúkos fehény Em-
 berek. Reményilem-is hogy az egyenes indu-
 latu értelmes Olvasó előtt ezen Mun-
 kátskám sem unalmas sem hafon nélkül va-
 ló nem léken: az értetlenekkel, és a' kik
 az irigységtől vífeltetvén abban boldsélked-
 nek hogy a' Mások Munkájáról rokfutkül-
 janak, keveset gondolok. A' kinek a' Köz-
 Jó kívén van, és ezeknél jobbakat találhat,
 tartozik ö-is ele-adni. Míg pedig a' lenne
 éllyen velem együtt ezekkel. Nekem ha va-
 lakinek leg-kisjebb hafior-is rebet-
 tem, elégséges jutalom
 léken.

A' Nemes Orvos-Mesterség fel-üzentelt
tudós Doktorának Nemes Marus Szek-
ben a' büntelen folyó Törvényes Tá-
bla egyik érdemes és valóságos Itélő Bi-
rájának: e' hasznos és bölts Munka Iró-
jának : Tekintetes MÁTYUS ISTVÁN
Uramnak tiszteletire.

Régen Orvosoknak nagy volt b' ts' leti,
Szép Mesterségektök jutalm'a 's kellet'i;
Nem volt tiszteiségnek tölok k'nt' ellet'i,
Még ollynak-is, melly az embert nem illet'i.

Mert e' Tudománynak vagy fel-talaláta,
Vagy, pušta füvekkel való gyakorlata,
Mivelte, hogy légyen *Apollo* táálláta
Az ég, 's emberektol abban imádáta.

Ezt *Eskulápius*, ezt *Kiron* érlette,
Ezt *Podalirius*; 's *Makaon* kovette
Ollyan tiszteletet nyertek-is érlette,
Melly öket Istenek koziben helyhette.

De hagyván a' Meset, lárlunk valóságot,
Régi bölts Népekről meg-irt igazságot,
A' kik, Orvosoknak égi méltoságot
Ha nem is; engedtek *Nemes Kavudságot*.

Aténé Várossa bator értől voljon,
Mellyben a' többi kozt, volt egy törvény oljon
Orvos Mesterséget hogy se ne tanuljon
Se Szolga, sem Afékony, se ne gyakoroljon. (a

Czészur-is majd illyen dolgot tselekedett,
Ki, mihellyt hatalma nagyra nevekedett,

(a Hygin. Fab. CCLXXIV. p. m. 201.

Rómá-

Rómában valahány Orvos kerekedett ,
Mindennek *Városi szabad just engedett.* (b.

Követtek őt őztán, eoben *Oktávián,* (c.
Adorján, *Antonin,* és *Dioklétzián,*
Kivalt *Nagy Konstantin,* es a' *Maksimián*
'S egybe vétett, másként jó *Tsászár Julián.* (d.

De régi példákat én mért hordok elé',
Az újabb idő-is, ha tekintünk belé',
Sok jó Orvosokat vitt tsak nem ég felé',
Igy, és egyébképen annyira tisztelé'.

Nyert MÁTYUS ISTVÁN-is ezzel tisztelésé-
Mivelhogy érette ezt a' Boltsefséget (get,
Meg Kisdéd Korában; 's hogy ért emberséget,
Járt ezért idegen földet 's Nemzetséget.

Nagy *Hippocrátesnek* hol tudományában
Bővön bé merített; 's térvén hazájában,
Midőn forgolódnék szép hivataljában,
'S Egyser'smind illy drága Könyvek irásában;

ISTEN ' Király őtet meg-Nemesítette,
ISTEN; mert Elméjét meg-élesztette,
Tudomány 's Virtuussal fel-ékesítette,
'S Jóságának ritka remekévé tette.

A' Király pediglen ingyen kegyelmével,
Nagy függő petsetes Nemes Levelével,
Meg-ajándékozta; tényes tziemerével,
Sok szép festékeknek melly rogyog éinével.

Mezején rajzolva vagyon e' tziemernek,
Talpon álva kepe egy Magyar-embernek ..

(b. Sveton in vita Jul. Caes. cap. XLII. p. m. 56.

(c. Dio Cass. Hist. Róm. Lib. LIII. sub finem p. m. 517.

(d. Cod. Theod. Lib. XIII. Tit. III. de Medicis et
Professoribus Legg. I. II. III. IV. X. XIV. XV. XVI.
XVII. XVIII. XIX. p. m. 387. seq.

Több kézt végér fogta melly ki vont fegyvernek,
Balba ki nyílt Könyvet szemlélok elmernek.

E Kard 's Kép a' Magyar Nemets' gnek jeli,
Hogy pedig a' Könyvet ki nyitva viteli,
E gondolatunkat arra vezerele,
Szep Tudományokkal hogy eze van teli.

Van még e' Kép felett Király Koronája,
Sok drága gyöngyökkel ékesült formája
Király' kegyelmének eleven példája,
Mellyet azután-is mutatott hozzája.

Egy kar egy nyilat fog Korona tetején,
Mellynek éles oztön fénylik az elején
Jó ez-is! mert repül Virtusok mezején
Mint nyíl, 's éles elmetündöklök a' fején.

Mi-is hát Nemzetünk javát kik elmérjük,
Kik, mi e' hasznos Könyv, elménkel fel-érjük,
Olvaszuk; 's az Irót mindnyájan dicsérjük,
Áldja-meg az Isten, és élteffe, kérjük.

Hogy Egészségelek hív út mutatását
Láthassak, 's halhassák jó tanács-adását;
Betegek pediglen hasznos orvoslasát
Erezzek, míg tartja Hold Egen futását.

Marus Vásárhelyett 1766.

Ezt Oktobernek 10-dik

Napján.

Irta KOVÁSZNAI SANDOR a'
M. Vásárhelyi Kollegyomban
a' Hittóriáknak és régi Nyel-
veknek közönséges és ren-
des Tanítója.

E' Má.

E' Második Könyvben előadott nevezetesebb Dolgo'knak

L A I S T R O M A.

E L S Ö R É S Z.

AZ ASZSZONYI-NEM EGESZSÉGÉNEK
MEGTAKTASIRÓL.

- Miért tettük ezen Könyvben leg elől az Aézonyi-Nemet? § - - - - - I.
Mi rt kellett az Aézonyi-Nemnek különös
Diaetát szabni? §. - - - - - II.
Hogy rendeltük-el az ő *Diaetá*okat? - - - - - III.
Miért van az Aézonyoknak olyan változó e-
gészségek? - - - - - VII.
Az Aézonyi öltözetnek hibáiról az egészségre
nézve. - - - - - X.
Az éltvéli séjzálásnak ártalmiról. - - - - - XIII.
A Posoni vállaknak ártalmiról. - - - - - XIV.
A' reggeli nyeles falások ár almiról. - - - - - XV.
A' keletlen reéta műveknek és nádmezes Kon-
fekteknek ártalmiról. - - - - - XVI.
A' 'sírban rántottaknak és meleg kenyérnek ár-
talmiról. - - - - - XVII.
A nyúlós, lágy, érias, kovér hű'öknek és za-
lomának ártalmiról - - - - - XVIII.
§ §. - - - - - AZ

L A I S T R O M.

- Az édessegeknek ártalmiól. - - - XIX.
- Az etzetnek és savanyuknak ártalmiról. XX.
- A' ézet, mevet 's a' t. rágó személyekről. - XXI.
- Az ételközben való indulatoskodáinak ártalmi-
ról. - - - XXII.
- A' kevés Itálnak ártalmiról. - - - XXIII.
- Az Aézonyi-Nemnek mit leg-jobb innya XXIV.
- - - Bort leheté innya? - - - XXV.
- Miféle *Commotiók* leg-illendőbbek és hasznosab-
bak az Aézonyoknak - - - XXVI.
- A' fók ülés mit árt nékiek? - - - XXVII.
- A' járásbéli tsinofság mit hoz magával? XXVIII.
- Menyit haszios az Aézonyoknak alunni? XXIX.
- Miért olyan tisztátalan az Aézonyoknak vé-
rek? - - - XXX.
- A' has forulás miért uralkodik a'nyíra az Aéz-
onyokon? - - - XXXI.
- A' Havi-vér folyás az Aézonyi-Nemen mitől
van? - - - XXXII.
- Mikor szokott kezdődni és el-fogyoi? XXXIV.
- Mik akadályoztatják és mik segítik annak tisztu-
lását? - - - XXXV.
- A' rendkívül bőv vér folyás mitől vagyon? és
mit kell abban tsinálni - - - XXXVII.
- A' fejer fojás mi? és mitől van - ugyan ott.
- Az Elmének indulatai miért olyan zabolátlá-
nok az Aézonyokban? - - - XXXVIII.
- A' érelemben hogy kell magokat mérsékelni?
- - - XXXIX.
- A' Harag miért olyan rút és káros ő benne? XLI.
- A' Bánatra és keferüségre miért olyan hajlan-
dók az Aézonyok? - - - XLII.

L A I S T R O M.

M Á S O D I K R É S Z.

A' MEG-VISELŐSÉGRŐL, ÉS A' VISELŐS ASZSZONNYOKNAK DIAETAFOKROL.

Miért ékség a' vielős állapotra-is a' külö- nös <i>Diaeta</i>	XLIV.
Mire kell az Aészonyoknak vigyázni, hogy méhekben fogatlanak.	XLVI.
A' Magtalan hazaságnak közönséges okairól	XLVII.
- - Különös okairól	
- - A' Férfiak részéről	L.
- - Az Aészonyok részéről	LI.
Mikor esnek leg-könnyebben terhben az AÉ- szonyok	LIII.
A' Vielőségnek jeleiről	LIV.
- - - idejéről	LVIII.
Az idétlen ülésnek okairól és azoknak el-ke- rüléséről	LIX.
Az Aér ezen végekre mit tézen	LXI.
Po'soni valóban leheté a' vielősöknek jární?	LXII.
Az ételben és italban mire kell vigyázni?	LXIII.
A' kívánós Aészonyokkal mit kell tselekedni?	LXVII.
A' <i>Comitiók</i> ban mihez kell magokot tartani?	LXVIII.
A' <i>Venust</i> gyakorolhatjáké?	LXX.
Az Álmitárságnak ártalmiról	LXXI.
Az Elmébéli indulatoknak káros vóltáról	LXXII.
A' Ha-	

- A' Haragnak vezedelmes munkájiról LXXIII.
 A Képződésnek erejéről és a' meg-tsudálás-
 ról. - - - LXXIV.
 Mikor lehet a' meg-tsudálástól leg-inkább felni?
 - - - LXXV.
 A' meg-tsudálás miként lézen? - LXXVI.
 A' Testnek rož tisztulásából a' vífelősökre mi-
 tsola nyavallyák következnek? LXXVII.
 Az Érvágatás a' Vífelősöknek Éükségese? és
 mikor jó? - - - LXXVIII.
 A' Vífelősöket ostromló némelly nyavallyakról
 - - - LXXX.
 Az idétlen Éülést előre mütató jelekről, és az
 ehoól kőverkező gonozokrol. - LXXXIII.
 Lehető tennézetű eszközök által véghez vinni
 hogy az Ažžony mondvá Fiat fogadjon? es
 mivel légyen vífelős meg-lehető éiméni?
 - - - LXXXIV.

H A R M A D I K R É S Z.

A' SZÜLÉSHEZ KÉSZÜLŐ, ÉS GYERMEK
 ÁGYAT FEKVŐ ASZSZONYOKNAK
 DIETÁJOKROL.

- Intés a' Éülés terhes és vezedelmes munkájá-
 hoz kéfűlő Ažžonyok körül való nagyobb
 gondoságra. - - - LXXXV.
 A' Szüléshez kéfűlő és annak fájdalmi közt lé-
 vőkön minőly kellene segíteni? LXXXVI.
 A' Szüléshez kéfűlők nek mire kell a' *Dieta*
 rekvizitum vigyázni? - - - LXXXVII.
 A' Gyer-

A' Gyermekek ágyat tekvőknek mitsodas *Liaet* kell tartani? - - - LXXXVIII.

N E G Y E D I K R É S Z.

A' SZOPTATÓ ASZSZONYCKNAK ÉS A' DAJKÁKNAK *DIETAJOKKOL*.

Miért szükség a' kis Gyermekek szoptatni? xci.

A' Tej mikent és miből kelet? - - - xcii.

Mi különbség vagon az Anyóny Emberek teje, és az okatlan állatok teje között? xciii.

A' Szülés után mindjárt gyűd savós tej a' Gyermekeknek árt? - - - xciv.

A' Dajkával való szoptatás nem véteke? xcv.

Kiknek iher Dajkát fogadni? - - - xcvi.

A' jó Dajkában mik kívantatnak - - - xcvi.

Hogy kell a' Dajka teje, ha jóé meg-probalni - - - c.

A' Szoptató Anyónycknak a' *Dieta*ban mire kell vigyázni? - - - ci.

Ha a' tejek kevés, valtag, sok, vagy savós mivel kell orvosolni; - - - cv.

Ha a' Tsetsek meg költ, kövesült, vagy a' bimbóji ki-lehesütek nit kell rsmálni? cvi.

A' hófás és erős szoptatának ártalma. - - - cvii.

A' Tej ki-éaraztatnak módja. - - - cviii.

Ö T Ö D I K R É S Z.

A' TSETSEMÖK VAGY SZOPO GYERMEKEK EGESZSÉGÉNEK MEG-TAKTASÁROL.

- A' Tsersemökkal dajkákodni a' Tervezettől köteleztetünk - - - - - CX
- A' Tsersemök belső nyavallyáinak négy Kútfejéről, - - - - - CXII.
- Az igen erőtelenen ületett gyermekekkel mit kell mivelni? - - - - - CXIII.
- A most ületterekkel hogy kell bánni? CXIV.
- Az ő hasokot miért, mivel és mikor illo kitisztítani? - - - - - CXV.
- Ha jól ki nem tisztúltrak miről lehet megcsémélni? - - - - - CXVII.
- A' Pótlásban mire leg-űükségesebb vigyázni? - - - - - CXVIII.
- A' Kis Gyermekeket miért kell olly gyakran ferezteni és tizta háraz ruhákban takarni? - - - - - CXX.
- Ha az ő testek fel-párlott mivel kell orvótolni? - - - - - CXXI.
- A' Kis Gyermekek nyavallyáinak leg-közönségesebb okáról, ú.m. a' téjnek az ő gyomrokban való meg vezéséről. - - - - - CXXII.
- Miről vev meg a' Téj az ő gyomrokban? CXXIII.
- A fok szopas mit árt? - - - - - CXXIV.
- Miért ferezik a' Dajkák a' kis Gyermekeket olly gyakran szopatni? - - - - - CXXV.
- Miről szoktak a' Gyermekek rend fzerint sirni? - - - - - CXXVI.
- Hányzor kell őket napjában meg szopatni? - - - - - CXXVII,
- Ha a' Gyermekek szopni nem akar, mit kell vel-le mivelni? - - - - - CXXVIII.
- A' Pé-

- A' Pépek és rágottak általmirol - CXXIX.
 Mikor kell a' Gyermekeket ételre kapratni,
 és mitsoda ereleket kell nekik adni? CXXX.
 Miféle itallal kell őket éltetni - CXXXI.
 Bort leheté a' kis Gyermekeknek adni CXXXII.
 A' nagy ehető és geleztás Gyermekkel mit
 kell tsinálni? - - - CXXXIII.
 A' Tsetstől hogy? és mikor kell a' Gyermek-
 ket el-választani. - - - CXXXIV.
 A' rengetésben és hordozásban mire illő vigyáz-
 ni? - - - CXXXVI.
 A' rendes aluvás a' Kisdedeknek mit használ?
 az erovel való el-alutás mit árt? CXXXVII.
 A' boltsőben hogy kell őket fektetni? CXXXVIII.
 A' Kis Gyermekek tisztulásáról közönségeten -
 CXXXIX.
 Az ő hasoknak tisztulásában mire kell vigyáz-
 ni? - - - CXL.
 Az indulatokat miért? és hogy kell vélek el-
 távoztatni? - - - CXLI.
 A' fog hasadásból mitsoda bajok következnek.
 - - - CXLII.
 Az ujjait szopni miért nem kell hagyni a' Kis-
 dednek? - - - CXLIII.

H A T Ö D I K R É S Z.

A' NAGYOBB GYERMEKEK ES NEVEDÉ-
 KENY IFJAK EGESZSÉGÉNLIK MEG-
 TARTÁSÁROL.

- A' Gyermeki és Ifjúi idő meddig tart? CXLIII.
 E're az időre a' *dieta* miért nem igen alk-
 segés? CXLIV. § § 4 Men-

- Mennyire illő a' hidegtel őket öltetni? CLXV.
 Az Frelben, Itában, Almban, *Comm. 1100*ban
 Hogy kell az Ifjakot nevelni? CLXVI.
 Fogaik újulásában és orrok vére folyásában
 mit kell művelni? - - - CLXVII.
 A Fiú Gyermeket a' Leányakkal nem kell
 sokáig egytté jartatni. - - - CLXVIII.
 Az Hmebeli indulatokat hogy kell a' Gyer-
 mekben jól fonnálni. - - - CLXIX.

H E T E D I K R É S Z.

A TÁBOROZÓ KATON K EGÉSZSÉGÉNEK
 MEG-TARTÁSÁRÓL.

- Lehető a' Táborozó Népek *Diaetát* szabni?
 - - - - - CLXX.
 Az erős hideg ártalma ellen hogy kell a' Ka-
 tonának magát oltalmazni. - - - CLXXI.
 A' nagy hévségekben hogy kell magát viltetni.
 - - - - - CLXXII.
 A' tisztátalan és a'erü helyen mit kell csinál-
 ni - - - - - CLXXIII.
 Az Frel és Ital körül mikor? mire leg-éksé-
 gesebb vigy-zni. - - - CLXXIV.
 A' *Commotio*ban és aluvástan. mihez kell ma-
 gár tartani. - - - CLXXV.
 A' kurvákval miért nem jó tizimborálni? CLXXVI.

NY O L T Z A D I K R É S Z.

A TANULO EMBEREK EGÉSZSÉGÉNEK
 MEG-TARTÁSÁRÓL.

- A Tanuló Embereknek a' *Diaeta* miért olyan
 szükséges - - - - - CLXVII.
- Mitsoda *dieta* leg hasznosabb - - - - - CLXVIII.
- Miért olyan betegek a' Tanuló Emberek?
 - - - - - CLXIX.
- A' Tanulóknak az *aer* mit árthat? - - - - - CLXX.
- - - - - mit használhat. - - - - - CLXXI.
- Az este nének és napnak melyik részén mie
 tanulni leg alkalmasabb? - - - - - CLXXIII.
- Az Eledek rendilen miket ártalmos és miket
 hasznos enni a' Tanuló Embereknek? CLXXIV.
- Az Fiel és Ital körül mitsoda rendet és mó-
 dot leg jobb tartani? - - - - - CLXXV.
- A' Tanuló Emberek itálára mi leg hasznosabb?
 - - - - - CLXXXIII.
- A. Dohánvozás nem árté? - - - - - CLXXXV.
- Az Álom miért olyan szükséges - - - - - CLXXXVI.
- A' sok alvás miért olyan ártalmos? CLXXXVII.
- Ülve miért kevés tanulni? - - - - - CLXXXVIII.
- A' Tanulóknak mitéle *Commotio* leg hasznosabb?
 - - - - - CLXXXIX.
- A' has forulás miért olyan ártalmos a' Ta-
 nulóknak. - - - - - CXC.
- A' Ünussal leheté élnek? - - - - - CXCI.
- Az Elrebeli indulatokat hogy kell körmá-
 nyozni? - - - - - CXCI.
- A' tanulás an mitsoda rendet kell tartani? CXCI.
- Leheté az Emberek tehetegeit Orvobágokkal
 légiteni? - - - - - CXCV.

*A VÉN EMBEREKNEK DIAETÁJOKRÓL ÉS
AZ ÉLETNEK MEG-HOSSZSZABBÍTSÁGRÓL.*

A' Véniséget méltóé kívánni? - cxcvi.

A' Véniség három szakaszokra hogy osztatik-fel?
- - - cxcvii.

A' Véniség Termézetből hogy következik? és
mitsoda nyavallyákat okoz. - cxcviii.

Az Emberi Életnek rendes hatáiról. cxcix.

Az Őzön viz előtt miért éltek olly fokáig az
Emberek? - - - cc.

Ma-is némelleyek miért élnek tovább mint má-
fok - - - ccii.

A' Testben magában mitsoda oka lehet a' ho-
féu életnek? és mitsoda jelekből lehet azt
ki nézni? - - - cciii.

A' Külső egeközök között az Aer a' ho-
féu életre mit tehet? - - - cciv.

Miféle aer igérhet leg-ho-
féabb életet? ccv.

A' Véneknek különösen mitsoda aer leg-ha-
nósbabb? - - - ccvi.

Az Étel és Italbéli *diaeta* az életet ho-
féabbít-
hatjaé? - - - ccvii.

Az Italok nemei teherneké ebben valamit? ccviii.

A Vén Emberek az Étel es Ital körül mire
vigyázzanak? - - - ccix.

Miféle *Commotio* leg-ha-
nósbabb a' ho-
féu életre?
- - - ccx.

A' Vén Embereknek különösen miféle gyakor-
lás kívantatik. - - - ccxi.

A' Régiók szokása szerint való feredezés és olajjal va-
lo kenődés a' ho-
féabb életre mit segítenek?
- - - ccxii.

- Az Álomnak haszna az élet hosszítására és a vénség elkerülésére. - CCXVIII.
 A' Testnek minémü tisztulásáról a' hosszú élet, és a' jó Vénség menyire függ? - CCXX.
 A' *Venust* az Öregek gyakorolhatjáké? CCXXI.
 Eret az Öregek vágathatnake? - CCXXII.
 Az Elmének minémü jutulatai leg-hasznosabbak a' hosszú életre, és a' jó Vénségre? CCXXIII.
Summája az Élet hosszító eszközeknek CCXXV.
 Orvosságokkal és egyéb Doktori mesterségekkel leheté hosszítani az életet? - CCXXVI.

T I Z E D I K R É S Z.

A' BETEGEKNEK, ÉS A' BETEGSÉGBŐL GYÓGYULNI KEZDŐKNEK DIETAJÓKRÓL. ÉS A' NYAVALLYÁNAK A' JO' DIETA JÁVAL LEHETŐ EL-KERÜLÉSÉRŐL.

- A' *Dieta* tartás a' Betegeknek és Betegseknek miért szükséges? - CCXXXII.
 A' Nyavallyáknak két közörségefebb Kútfeteiről, és a' *Forro Nyavallyákban* tartandó *Diaetának* természetéről. - CCXXXIII.
 Az igen eles *forró nyavallyákban* elcinn minémü *Diaeta* kivántatik? - CCXXXIV.
 A' gyengébb *forró nyavallyákban* ilmet minémü? - CCXXXV.
 A' *forró nyavallyákban* lévők ételének idejéről. - CCXXXVI.
 Az ő ételeknek nemeiről. - CCXXXVII.
 A' *forró nyavallyákban* lévőknek fokatlan ételek kívánásáról. - CCXXXVIII.

- Az ő ételeknek módjáról. - CCXXXIX.
- A' forró nyavallyatok italáról. CCXL.
- A' főtt vizekről. - CCXLI.
- A' meleg víz vagy Théa italról. - CCXLII.
- Bort a' forró nyavallyatok ihatnaké. CCXLIII.
- Minémü aerben és ágy leplek között leg-haz-
notabb nekik fektünni? - - CCXLIV.
- Az álmodlanságnak és nyúghatarlankodásnak ár-
talmairól, és a' sekvesnek módjáról. CCXLVI.
- A' forró nyavallyatok tistenek hágnos és ár-
talmos tisztulásáról. - - CCXLVII.
- A' forró nyavallyáknak el-kerüléséről. CCXLVIII.
- A' *Hefkas Nyavallyáknak* kütfeljáról, és a' *Di-*
aetának ezekben el-múlhatatlan kúrséges vol-
táról. - - CCXLIX.
- A' *Nedveségek felettébb meg-gyüléséből és el fo-*
gyásából kármazo nyavallyákban tartandó *Di-*
aetáról. - - CCL.
- A' nedveségek meg-vefésztől, közelebb pedig
a' *Gyomr el-gyengüléséből* eredő nyavallyák-
ra kúrséges *dieta*táról. - - CCLI.
- A' *Nedveségek el-bidegüléséből és meg-taknyosú-*
lásából támadó nyavallyákban tartandó *diac-*
táról. - - CCLII.
- A' *Nedveségek meg-sűrűléséből, meg-zaslugulásá-*
ból és meg nyúlosodásából kármazo nyavallyák-
ra kívántató *dieta*táról. - - CCLIII.
- A' nedveségek meg-szulásáról és tsipősödésé-
ről. - - CCLIV.
- A' nedveségek etzettségéről és az ebből tá-
madó nyavallyákról. - - CCLV.

L A I S T R O M

- A' *Hypochondriaca* és *Hysterica* nyavallyákban
 haénos *Diaetáról*. - - - CCLVI.
- A' Ver folyásokban és Gutta ütésekben éük-
 séges *diaetáról*. - - - CCLVIII.
- A' Közvényeseknek haénos *Diaetáról*. CCLXI.
- Az *Árénások* és *Calculust* vielők *diaetájokról*.
 - - - CCLXV.
- A' *Scorbuticusok* vagy *Súlyosok* *diaetájokról*.
 - - - CCLXVII.
- A' *Hecticusok* vagy *Éراز* betegségben lévőeknek
diaetájokról. - - - CCLXXII.
- A' telettebb kövéredőknek haénos *diaetáról*.
 - - - CCLXXVII.

T I Z E N E G Y É D I K R É S Z.

A' NYAVALLYÁKOT ELEIN EL-FORDÍTÓ
 LEG-KÖZÖNSEGESEBB ORVOSI ESZKÖZÖK-
 KÖL. ú. m. az *Ervágásról*, *Köpolyozásról*, *Hány-
 tatásról*, *Laxatívákról*, *Purgatívokról*, *Kristálye-
 zésről*, *Izzasztásról*, *Vizellet hájtásról*, *Lavafé-
 Curáról*.

- Az *ÉRVÁGÁSNAK* régi eredetiről CCLXXVIII.
- közelebb való haénairól CCLXXIX.
- távulabb való haénairól - CCLXXX.
- A' vér mikről éokott a' testben felettebb
 meg bővülni? - - - CCLXXXI.
- Mirsoda jelekből esmérhetni meg hogy igen
 meg van bővülve. - - - CCLXXXII.
- Az érvágarátnak mikor van jobb ideje?
 - - - CCLXXXIII.
- Mikor, hol kell az cret meg-vágni? CCLXXXIV.
- Men-

L A I S T R O M.

- Mennyi vért kell ki-venni? - CCLXXXV
- Mire illő az érvágásban vigyázni? CCLXXXVI.
- Az érvágásban mitsoda *dieta*t kell tartani? CCLXXXVII.
- Kiknek nem lehet eret vágni. CCLXXXVIII.
- A *Kopolyozés* hol szükséges és mit használ? CCLXXXIX.
- A *Hánytatók* hogy munkálódnak? - CCXC.
- Hánytató orvosságot kiknek nem lehet adni? CCXCI.
- Kiknek? és mitsoda nyavallyák ellen szükséges hányni? CCXCII.
- Hogy kell a' gyomrot a' könnyebben való hányatra el-képzíteni? CCXCIII.
- Gyengébb és erősebb hányást szerző e'közökről. CCXCIV.
- Az igen erős hányást mivel kell meg-állítani? CCXCV.
- A' *LAXATIVAK* és *PURGÁTIOK* mint különböznek? CCXCVI.
- A' *Purgátiók* közt ilmet mi különbség van? *ugyan ott*
- Az erős *purgátiók* kiknek, mikor *szükségek*. *ugyan ott*
- Az igen erős *Purgátiók* mit ártanak. CCXCVII.
- Purgátiót* kiknek ártalmas adni? CCXCVIII.
- A' *LAXATIVAK* mi'ből készülnek? CCXCIX.
- A' gyengébb, erősebb és leg erősebb *Purgátiók* mi'ből készülnek? CCC.
- A' *KRISTÉLLY*nek hasznairól. CCCI.
- Kristélyeket mikor, mi'ből és hogy kell készíteni? CCCII. Men

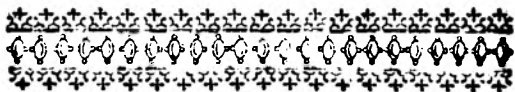
L A I S T R O M

- Mennyinek kell a' Kristélynek lenni? és mikre kell ebben vígyázni? - ccciii.
- A' *TSAPOKROL*. - cccv.
- A' *LÁTHATATLAN GÖZ* mitsoda nyavallyákot fordít el? - cccvi.
- Az *IZZAZTÁS* mitsoda nyavallyák ellen használ? - cccvii.
- Mitsoda eőközök szerzik ezt? - cccviii.
- Mivel lehet ezt segíteni? - cccix.
- A' *VIZELLEI* hajtálnak mikor van helye? - cccx.
- Mitsoda eőközök űzik a' vizelletet? - cccxi.
- Minémü nyavallyákban űükséges? - cccxii.
- A' *TAVASZI* vagy *MAJUSI* *Cnrák* miért űükségesek? és mitsoda nyavallyákat fordítanak el. - cccxiii.
- Miből állanak? és mitsoda rendel mennek véghez. - cccxiv.
- A' Tehén hugy *cura* a' Frantziáknál mi? §. *ugyan az.*
- A' Vizzel való orvoslás jovaltatik. §. cccxv.
- Ezen Orvoslátnak fundamentumos okairól. cccxvi.
- A' Viz *Curának* tsudálatos crejéről. cccxvii.
- viii.
- A' Savanyu vagy Bor ízü vizek okos élést kívánnak. - cccxix.
- Mire kell a' Savanyu vizet Ivóknak előrenezeni? - cccxx.
- Mitsoda *Elementumok* vagy *Matériák* találtnak a' savanyu forrásokban? - cccxxi.
- Mi külömbség van a' savanyu források közt? cccxxii. Hogy

L A I S T R O M.

- Hogy kell megválasztani a' savanyu forrásokot? CCCXXIII.
- Mellyik forrás mitsoda nyavallyaban hasznos? CCCXXV: I.
- A' savanyu viz ital kiknek hasznos kiknek nem? CCCXXVIII.
- A' savanyu viz italhoz hogy kell el-kezülni? CCCXXIX.
- Mikor leg-hasznolabb a' savanyu viz cura? CCCXXX.
- A' viz italban mitsoda rendet és mólot kell tartani? CCCXXXI.
- A' viz italközben következet nyavallyákat hogy kell leg-ottan el hártani? CCCXXXII.
- Mitsodás *Diaetát* kell a' viz *Cura* alatt tartani? CCCXXXV.
- Mind a' termés mind a' savanyu vizekből kezült meleg feredék mit? és kiknek hasznalhatnak? CCCXXXVI.
- Mitsoda rendet és mólot kell az ilyen feredésben tartani? CCCXXXVII.

E L S Ö R É S Z.

AZ ASZSZONYI-NEM EGÉSZSÉGÉNEK MEG-TARTÁSÁROL KÜLÖNÖSÖN.

§ I.

Hogy ezen Munkában a' leg-el-
ső hely az *Affonyoké* legyen, azt
mind a' jó rend, mind a' tisztelgés-
tétel, mind az ő érdemek méltán
meg-kivánhatja. Ő tollök vették ugvanis min-
den rendű 's állapotú emberek eleitől fogva a'
magok leteleket, ő tollök vézik ezután-is min-
denek, még pedig úgy, ha ők egészségesek
lenetnek.

Leg előzér-is azért szükség az ő állapotjok-
ról meg-erttenünk azt, hogy a' Termézetnek
bölcs Mestere reákerint azért, hogy az Embri-

Nemzet ő általok jobb móddal éaporodhasék, réz érint hogy a' Férfiaknak fêmei ő benne nagyobb-gyönyörüséget találhatnak, igen érzékeny, lép, könnyen hajladoxó és terjedő gyenge testtel, és épen ehez hatonló érzékeny *Sensibus*okkal és Elmébéli indulatokkal ruházta légyentel az Aézonyi-Rendet: A' melly érzékeny gyengeség olly kedvesé-is tette őket a' Férfiak előtt, hogy *Sexum amabilem*, szeretésre ineltó Nemnek nevezni az Aézonyi-rendet méltónak itélték. De más felől éámtalan terhes nyavallyáknak tárgyául-is tette ez őket, a' mellyekről mi Férfiak, ha az ő panaszáikból nem hallanók, hirül-is alig tudnánk valamit. E' felett, mennyi nehéz változásoknak, söt nyilvánóságos védelemnek nem tézi ki őket a' motkos havi tisztulás, mennyinek nem az unalmas terh viselés, annyival-is inkább a' kínos ülés, és az után a' bajos éoptatás, és nyughatatlan gyermek nevelés. Bizony ha ezekről, mellyeket mind mi éiettünk kell szenyvedniek, józanon akarnánk itélni, az Aézonyi-Nemnek jóval nagyobb tisztéséget tartoznánk adni: és mi módon lehetne ez ő ügyes bajos életekben őket valami vigáztalással élesztgetni, arról nagyobb éorgalmatósággal fognánk gondolkodni.

§. II.

De vallyon micsoda vigáztalást nyújthatnánk nekik egyet hatnosabbat és kedvelebbet, mintha útat mutathatnánk arra, miként lehetnének nekik az ő ennyi fok változások közti tétettetett gyenge

gyenge egészségetskéjeket jobb móddal gyámoltgatni; hogy így avagy csak az idő alatt, amikor a Termézetből nem terheltetnek, lehetne vagy egy vig órájuk, és felejtethnék-el minapi nyomorúságaikat. A' mellyre annál nagyobb szükségek volna, mert az ő Termézeteket ékesítő dízes Leméretesség, ha rezzül kezdenek-is ők lenni, nyavalyájukat ahhoz érte Embernek ki-bezélni nem engedi, valamíg csak bírhatják magokat: a' melly miá után fokfor úgy el-nyomorodnak, hogy a leg jobb orvos-ságokkal-is alig lehet rajtuk valamit segíteni. Ide járul az-is, hogy a betegeknek szükséges szorosabb *diætára* ekkor-is ritkán lehet őket reá fogni. Innen vagyon hogy ama' köz-mondás kerint, *Mulier omnem morbum bis patitur*: az Asszonyoknak minden nyavalyát kétszeresen kell lenyvedniek.

§. III.

Ha azért valakinek e' világon szüksége van a' Jó-egészségre, szüksége van a' szegény Asszony-embernek, 's következőképen ő nekik-is, ha valamire gondjok vagyon, gondjoknak kell lenni arra, micsoda előzőkkel lehetne, a' magok fokképen változó egészségét jobb állapotban tartani? és mik azok a' mikkel ők azt oly gyakran el-éokták rontani? Így bizony a' jó egészségnek edelségét ő magok is jobban 's több-ker érezhetnék: Ferjeket-is tartozó köteleiségek kerint, vidám nyájasko lálókkal gyakrabban gyonyorkodtathatnék; a' Teremtőtől erikoen tött

vegie-is jóval alkalmatósabbak lehetnének.

§. IV.

De mint hogy ezeket a' magok kárán 's hasznán tanúlgatni igen káros 's keső-is volna; különös kötelességünknek címértük, midőn a' jó Egészség meg tartásának módjáról és eszközeiről Iratunknak Első Darabjában közönségesen beéltgettünk, ezen Máfodik Darabban már meg-vi'sgálni, 's e' drága Személyeknek különösen-is értelemekre adni, mik légyenek azok, mellyek az ő Egészségeket olly rútúl véktegetik? ellenben mik vólnának azok, mellyek azt kívánt állapotban tarthatnák? De nagyon félünk, ne hogy, mint a' köz mondás tartja, *mind az olaj, mind a' munka bijában keljen*. Mert a' mint egy tudós Doktor böltsen 's igazán meg-jegyzette, Könnyebb volna a' Herkules kezéből ki tekerni a' buzogányt, mint sem az Affectuosiokkal régi meg-rögzött szokásokat el-hagyatni, és el-hitetni vélek azt, hogy a' mi az ő Fájoknak ollyan jól esik, az, az ő egészségeknél ártalmas volna. De mi lehet ennél nagyobb böldogtalanság, mi vétkefebb tselekedet, mint egy zempillantáfig tartó képzelt gyönyörüséget, zántzándékkal sok hetekig, holnapokig, sőt hóltig tartó kínos nyavallyákban ejteni embernek önnön magát, sőt idő előtt vakmerőképen-is meg-is ölni? Nem Ura bizony lenki a' maga Életének és Egészségének, hanem zoros zámado zolgája; mellynek hogy vuelle gondját, és miként kereskedett véle,

véle, mikor ezen Talentumot elő kérő nagy UR eleiben föllíttatik, nem tudom miként felelhet az ilyen maga ínyét kényeztető ember. Egy kis drága gyöngvötskére és arany portékára hogy fert tehesenek, ha fert tehetek, hogy azokat meg ne morskolják vagy el ne vezessék, éjjel napot eggyé tenni nem sajnálják, holott a' mint ő magok a' nyavallyák közt kéntelenítetnek sokszor meg-vallani, kár és gánéj minden világi kints a' jó egészséghez képest: még-is erre gonlot viselni illy femminek tartják.

§. V.

De légyenek az Affonyok közt bár fokban illyenek, a' kik ez okból a' mi fándékunkat és jó tanátsunkat semmibe hajtsák; légyenek, a' kik ez ő fok roé fokáikat fel-fedező Irást oltsárolják, mi mindazonáltal ígeretünket teljesíteni igyekezzük; tellyes reménységgel lévén, hogy jóval többen találkoznak, kiknek fizek jobb sárból lévén formálva, igyekezetünket dítsérni, és Irásunkal magok háznára élni el nem múlatják. Azt ugyan fájlaljuk, hogy e' Nemnek fok víkfa fordult fokait; sőt némelly titkait-is ez alkalmatoisággal világosságra kell hoznunk. De ezt-is nem az ő kissebbségekre tzelezva tselekedtük, hanem, hogy ki-nevezett hibaikat annál jobb móddal meg-orvoslhatjuk.

§. VI.

Hogy ezen Munkában magunk-is könnyebben

meheisünk, és értelmesebben bezegetheisünk, az egészséget kerető 's kereső AÉkonyi-rendnek-is több hasznot teheisünk, az AÉkonyokat az ő négyféle állapotjokban rendel, úgy mint, mikor ők még csak magokra vagynak mint Leányok; a' mikor viselősök; a' mikor Gyermekek ágyat fekuének, és a' mikor szopatnak, fel-venni leg-hasznosabbnak ítéltünk: mivel mindenik' állapotjokban az ő egészségek' fenn-tartására holmikben különböző *dieta* kívántatik. E' kerint már az Első Rézben szollunk az AÉkonyok magános, vagy mint egy Leányi *Diaetájokról*. De nem tzelünk itt-is mindent elő hordani, a' mi az ő egészségeknek árthat, vagy használhat, mert az efféléket, az ő kámokra-is, a' mennyiben ők-is emberek, az Első Könyvben bőven le-írtuk; hanem nagyobbára itt csak azokat említjük-meg, a' mellyek ő reájok mint AÉkonyokra vagy különösen tartoznak, vagy ő közök már régen, egészségek' nagy kárára, közönséges szokásba mentenek.

§. VII.

Az EGÉSZSÉG, mint azt másutt bővebben elé adtuk, abban áll, ha az Ember a' maga Testire, Terméketire, és Elméjére tartozó dolgait könnyen és álmalom nélkül folytathassa. E' pedig úgy eshetik-meg, ha a' Testnek mind folyó, mind kemény Rezei épek és tökéletesek: a' Gyomor és Belek a' be-vett ételt és italt úgy meg-emészthetik, olly uéta, edes és vékony tej torn.a nedvességgé a' melly *chylusnak* nevez-

neveztetik változtathatják, hogy az, az a' végre kézzítettett igen foros eretskéken a' vér közti által rakarodhassék, ott a' vérrrel könnyen 's jól egyben elegyedheisék; semmi háborúságot vagy zavart ne okozzon, hanem a' vérrrel a' vérnek minden útjain tsendelen 's szabadon folyjon, keringjen, míg nem önnön maga-is a' *chylus* egészén vérré változik: azután a' vérből a' tápláló, inakot elevenítő és egyéb szükséges nedveségek magok idejekben úgy-el keűlhetnek, hogy minden felé, a' hová mikor 's menyire kívántatnak, szabadon vitetertheisenek: a' fenn maradott seprölékek; és a' kükségtelen vagy önként meg-veze.t materiák pedig, a' termélettől nekik mutatott útakon, módakon és időkben a' Testből ki-takarodjanak. Ezek közül ha valamelyikben fogyatkozás lézen, azonnal meg-homlik az Egézség, még pedig annál inkább, minél több 's nagyobb a' fogyatkozás.

§. VIII.

Itt már leg előzer-is kükség meg-tanúlniok az Aűzönyeknek, hogy az ő Testek, az elébb meg-mondott okokra nézve a' Termézetnek elő zámjált minden munkáira a' Férfiakénál fokkal erőtlenebb, nevezetelen a' gyomrok kiűlebb-is, gyengébb-is. Azert az akármit-is későbbre 's nehezebben emezther-meg; és e' miatt tiűza, édes, vékony *chylus* ritkán kéűlthet; hanem többire az ő benneik igen vastagon, taknyoson, nyúlókon marad, ritka mikor meg nem-is etzetefedik; midon a' vér

közi által fürödnek, a' tejes ererskében és azoknak tekervényes *glanduláiban*-is sokszor megdugul. De azután-is a' könnyen nyúló vékony erek abból jó vért kézfíteni, annyival inkább seprőlékjéitől és meg-vefett rézétől, a' mint illenek, azt úgy meg-tisztítani nem elég-ségesek. Melly érint az Affkonyoknak vérek többire hideg, taknyos, tsipös és tisztátalan; és ritka, mikor e' vagy ama' belső rézekben meg nincs dugulva. Innen vagyon, hogy ő nekik állandó jó egészségek nem-is igen lehet.

§. IX.

Ezeket előre így meg-tanulván, magok meg-írélherik. (1. hogy nekik a' Férjfiaktól sokakban különböző *diæta* kívántatik; és könnyen meg-árthat az, a' mi a' Férjfiaknak nem ártott. (2. hogy ártalmas légyen nekik közönségesen minden, valami vagy a' Gyomor-nak és Beleknek eméltő erejét akadallyoztatja vagy maga igen nehéz eméltethető, vagy természet érint vastag, taknyos, etzeres *chylussá* lesz, vagy a' *chylus*nak útját a' vér közti meg-szorítja és el-fogja, vagy a' érvnek és edényeknek erejét el-lankasztja, vagy a' vért meg-vas-tagítja, nyúlósítja és tisztátalanítja, vagy a' tisztátalanságoknak ki-takarodhatását itt vagy amott meg-gátolja. Mert vallyon ha a' magában-is égő tüzre olajat-is öntenek, várhatnié annak tsendefedését? sor ellenben nevedekését bizonyosan szemlélhetni. Ugy ők-is, ha affléket tselkekének, a' mellyek az ő Termézet-beli

béli hibájakat nevelik, lehetetlen, hogy rogzabbúl ne légyenek.

De mint hogy a' maga hibáit akárki-is, de kivált az *Aktónyok* nehezen láthatják, vegyük fel rendel, az *Első Könyvben* tartott rend-zerint az ő *dieta*jakat, és lássuk mivel mit ártanak, vagy haélnak a' magok egészségének.

§. X.

A' belső melegség az Életre és az Egészségre úgy meg-kívántatik, hogy a' nélkül nem tsak, hogy a' Termévet semmi munkáját jól nem teheti, de mikor egészen meg hulünk, akkor meg-is halunk. Ezen belső melegnek fenn tartására a' külső melegengetés-is igen sokat réken: a' melly rész érint ugyan a' minket körül vévő *aér*nek melegségétől, de nagyobbára a' mi testünket bé-takaró ruházat által lézen. E' tartóztatja ugyan-is, hogy a' mi vérünk-ből ki-jövő meleget a' kívül lévő fokkal hidegebb *aér* el ne ragadhasssa, hanem az a' mi bőrünk körül a' köntös alatt meg gyülvén, abban mint valami meleg feredőben magunk kényére nyúghassunk. Mindenek felett hogy az a' láthatatlan gőz, mellytől, a' mint az *Első Könyvnek CCCLIV-dik §-ban* meg-mutatruk, az Egészség olly erőssén függ, minden időben szabadon takarodhasssa mi belölünk, a' külső melegség a' ra szükségesképen meg kívántatik.

De vallyon remélhetiké az *Aktónyok*, hogy az ő köntösök ezt a' külső melegséget az őszi, téli és tavaszi hidegekben és szelekben az ő

testek körül meg-örizheti? épen nem. Mert ha egy mostani mód szerint Németesen fel-öltözött Akkonyt el-nézünk, félig meztelennek inkább mondhatjuk, mint egészen fel-öltözottnak. Fejek vagy egészen fedetlen van, vagy annak retején egy kis retze vagy gvenge fátyol vagy on: nyakok, mejjek, vállok egész hony-allyig meztelen: A' külső hideg *air* Poloni mejj-tartós vagy németes vállok alatt, valahánvför lélekzelnek, a' karjaikon könyökig, a' derekakon köldökig bé-rohan. De alól-is egy ingerske és egy vékony foknyárska mennyimeleosséget tarthaton; kivált mikor járnak és a' fől aláia kerül, akárki meg-írélheti. Velünk ugyan hogy a' magok szépségeket hideg télhen is illy kéméllerlen femünk eleiben terjefteni nem fánálják, különös grátziát tselekeének; de a' magok egészségének bizony, midön olly könnyűzerrel öltözve, a' meleg házából a' külső kemény hidegre ottan ottan ki-mennek, a' Templomokban 's más helyeken sokáig múlatnak, meg-sirathatatlan károkat ténnek. Innen vagynak ugyan-is azok a' gvakor hádjadságok, nyúghatarlan álmok, náthák, *fluxusok*, köhögések, lopó 's másféle hidegleléiek, éiv-förülások, dagadozások, sok tsomók, torok és fő fájások, nyílallások, tsontokat halogató fájalmok, orbántzok, vintelenség 's a' t. melyekről az illyen Akkonyok minden nap annyit panaszkodnak,

§. XI.

Okofabban tselekefnek tehát a' kik őfeket jó elein mikor a' hideg felek és eszözéfek megindúlnak, annyival-is inkább télbe a' hideg mértékéhez képest, fejeket jól töltött főkötőkkel vagy süvegekkel, nyakokat és vállokat bérlete palástokkal vagy másféle takarókkal, derekakat bérlett mejjre-valókkal, mentékkal, még pedig fel-öltve, nem vállok hegyeire függetve, a' mi Magyar Aeffonyainknak fokások berint, 's ha kívántatik bundákkal jól befedezik. Alsó részeiket-is kettős vagy töltött foknyákkal, vagy a' mint már ma sokan kezdenek tselekedni, ahhoz kézfített lábra-valókkal, flanel nadrágokkal, jó vastag puha talavárikkal és tsizmákkal fel-öltöztetik: Tavasfál mihelylet egy kis nap-fényt látnak, ezen téli ruhájokat el nem hánnyák; hanem mind addig viselik, míg az időnek állandó melegsége kezd lenni.

§. XII.

De azt mondják talám némellyek: nem tselkedhetik ok azt, mert az ilyen meleg öltözetben el-lomhulnának, az ő nyakoknak 's mejjeknek fejer bőre-is, az olyan meleg takarók alatt meg izzadván, meg-sárgúlna és éintelenülne. Erre én azt felelem: Nem olly hamar izzad a' meg, a' ki olly kevés cozzimissiot téfen, mint fektak a' fejer bőrön ennyire kapó fémellyek: de ha meg izzadnának-is, nem mindjárt követi az izzadást a' éintelen sárga éin: ha követné-is, nem jobb vólna égy kevelsé

kevésé barnás vagy sárgás nyakkal és mejjel vidám jó egészségben lenni, mint sem halovány fejér ábrázattal föntelen kornyadozni? Nem-is lankasztja-el az olyan mértékletes meleg a' minémüt télbe a' köntöstől várhatni, az embert, sőt inkább erősíti, frissíti és eleveníti; de ha a' hideg a' testet által járja, el-lankad attól, 's egyéb rosz-is fok követi. *A' láb melegítő fenes ládák-is*, mellyek más Országokon inkább szokásban vagynak, mint mi köztünk, ha jó módjával élnek vélek, a' hideg ellen fokot használhatnak. De midon eleven fenekkel megtöltve igen melegen tézik magok alá, a' nagy meleg az alsó részekre jövő ereket 's az azokban levő vért rend kívül ki-terjesztvén, azokban csomokat csinál, és felettébb bőv havi vér folyást okoz. Ha a' fenet bé-engedik hamvazódni vagy kevés hamvat vetnek reá, nem annyira árthat. *A' meleg téglákkal* jóval bátrabban élhetnek. És a' mennyiben a' lábaknak tsudalatos egybe fövetkezéiek van az ő méhekkal és az egész testet bé-borító bőrrel, az e'féle láb melegengetés a' belső részek erősítésére és a' láthatatlan ki-gőzölésnek szabad járására-is különösen használ.

§. XIII.

Kedves mulattságot találnak az Afkonyok között fokan az estvéli híves *aer*ben való sétálásban-is. De jegyezzék-meg, hogy a' kényesen neveltettek és a' gyengébb természetűek, kivált ha egyfersmind betegéik-is, midon a' nappali melegtől fel-melegedett testeiket a' nap

le-nen-

le-mentivel támadó hives fellő meg-hűtti, a' fokzör említett láthatatlan gőz ő rajtok víze-
 űa verődik, a' mellybol fofájafok, nyúghatarlan
 álmok, hányás-eröltetés, hideg-leles 's több
 effélék következnek. Ha azért e' meg-neve-
 zett változókat el-akarják kerülni, nap le-men-
 te után ki ne menjenek, vagy hideg ellen va-
 lo ruhájokat vegyék fel. Ha vélik ezte, hogy
 valamennyire meg-fáztak, foként, ha az el-
 mondott változóok-is jelengetni kezdik mago-
 kat, egy fintsia jó meleg kávé, vagy két há-
 rom fintsia théát, vagy más jó füvekre való
infuzumot hörpöljenek-tel 's mennyenek meleg
 ágyba fekünni, hogy gyengén izzadhatlanak-
 meg: Ha egy kés hegyni rák émet, vagy egyéb
 ettele gyengén izzaító porotskát-issvéznek-be, an-
 nál febben 's jobban használ a' meleg ital.

§. XIV.

Nem lehet éő-nélkül hagynom azt a'
 mi köztünk-is éintén közönségesé lett hi-
 bás, sőt felette káros képzelődéseket-is az
 Affzonyoknak, melly éerint azt hitették-el ma-
 gokkal, hogy ők a' Férfiak éemének sokkal
 inkább tettzenének, ha az ő derekok, mint a'
 nád-éál, olly kartsu lehetne. Mellyre nézve
 a' Leány Gyermekekéknék gyenge derekokat,
 még kised korokban a' merő fahoz hasonló
 igen éük Pofoni mejj-tartós vállakta éoritják:
 ő magok-is akármilyen nagy tagokban éakadtak lé-
 gyenek-is, még-is egy arafni vállarskában bé-a-
 karnak éorúlni. Milyen ennél egy gorombabb

tselekedet? Mert az én ítéletem szerint, akárki kemének-is inkább tettzik az ep testü, eleven piros pi'sgás egészséges kemelly, ha egy kevésé vastag-is a' dereka, mint a' ki kartsu ugyan, de a' mellett sánta, fél faru, pupos hátu, halovány ábrázatu, beteges. Már pedig derceknek oktan éorongatásával éámptalan ezren okozták 's okozzák e' mái napon-is ezen romláfokat magoknak. Ezen tsak nem merö tsontból kézült kartsu vállnak alsó része az ö tsipőjököt, felső része hónyaljokat, deréka hátok gerintzeit és oldalok tsontjait, midön jární 's hajladozniok kell benne, olly keményen rontsolja, hogy sokaknak testek e' miatt tsomókkal, bogokkal és türokkal éüntelen rakva vagynak, és a' fájdalom miatt, mint a' merö fa alig mozoghatnak. Sokaknak hátok gerintzei ennek elé gorbedt hátától helyekből ki-nyomattatván, a' hozzá is így állás után így is forranak, meg-görbednek és merevednek. De a' mi mind ezeknél vézedelmesebb, ennek első és két oldal-félt való hajlálá épen oda esik, a' hol a' hasban a' Gyomor és a' Belek fe-küznék: mellyről ezen része a' magok helyekből ki-nyomattatván, egy felöl a' mejjnek üregiben kell fel-tojulniok, a' hol a' éivet és tüdököt meg-éorítják, mas felöl le-nyomúlnak a' mehre es a' vizellö hójagra: és e' érint a' éük Poloni váll minden belső rézekeket a' magok természetí muukájoknak végben vitélere elegendenue rézen, egyebkor-is, de főként

midön

midőn a' Gyomor étellel és itallal tele van. Ez az oka, hogy a' Pofoni válba éorúlt fémélyek olly nehezen lehelhetnek, kivált mikor jól laktak, alig pihelnek, úgy hogy fokéor az a'ztalt-is oda kell hagyniok, vagy félre tévén a' pompát, vállaitat meg-kell tágitaniok: e' mellett fíveket-is olly nehézség fogja-el, hogy attól fémek' világa-is el-véz, söt néha el-is ájulnak: a' Gyomrok az ételt és italt meg nem eméztheti: a' *shylus* a' bekehől a' tejes ereken a' vér közti által nem folyhat: a' vér a' Májjon, Lépen, Veséken által nem fűrödhetik, sem az alsó rézekre illendő bövséggel le nem erekedhetik, egybe levén éorúlvá minden belső rézek; hanem itt-is, amott-is meg-dugulván és egy mátra gyúlván, magaban meg-véz; vagy éokatlan utakat keresvén magának, fírtalmos romlásokat rézen. Ezekből ha tetézenék, meg-erthernek, mi az oka, hogy az illyen meg éorongatva nőtt fémélyek közt olly ritka az ép tettü, egézseges, eleven pítos ábrázatu? és miért kell nekik naponként, söt óránként olly fok változófokon által menniek? nevezetelen az étel nem kívánás, fírv dobogás, a' havi tisztulásnak rendetlen járása, a' magtalanság, láb dagadozófok 's a' t. honnan légyenek? Hogy a' fégény ártatlan Magzatnak az Anyák méhében az eniele vállak által fokéor lött egybe romlását es idetlen éuletését itt elő ne hozzam.

§. XV.

Az *Étel és Ital* körül-is iők káros szokásokat tapasztaljuk az Affkony-embereknek. Első az, hogy az ő eteleeknek sem ideje, sem órája nincsen: ritka mikor üres e' vagy ama' tsemegé-
 től a' sebek: mihellyt fel-kelenek, mindjárt rá-
 gódni kezdenek, még pedig többire nenez e-
 mézhető eledeleket ú. m. nádmezes confecte-
 ket, tehta sulteményeket, fázaz kenyeret,
 nyers falonnát, kolbászt, hideg sültet, vagy
 meg fejj-is meg nem tött tehen húst, 's több
 efféleket. Mellyel nem csak ebekori rendes
*appetit*usokat el-rontják, hanem a' Termézetnek
 minden egyéb munkáit-is úgy oázve zavarják,
 hogy egész nap el hádgyadva, el-lágyulva es
 unalmas elmevel kellek idejeket tölteni: mint
 rend fízint étel után egy darab időig mi-is
 ezt magunkon hol nagyobb, hol kevesébb mer-
 tekben tapasztalhatjuk, úgy hogy, tsupán csak
 e' miatt tel betegnek inkább mondhatják ma-
 gokat, mint jó egészségeleknek. Nem azt mon-
 dom én, hogy egy kis levest, vagy két
 három falás kenyeret enni reggel - is nem
 lehetne: sőt a' mennyiben az ilyen el-
 gyengült gyomrot az abban erőt vett etzetes
 materia, ha egy kevesetellel meg nem edeli-
 ternék, ebekdig igen meg-rágtá es el-erotelenti-
 tene; azt, ha meg'éheznek, jóvaltom. Ha-
 nem a' meg-nevezett kemény eledeleeknek fal-
 doklását, es a' gyomornak efiélekekkel való meg-
 terneleset tartom ártalmolnak.

§. XVI.

Az ételeknek nemei közt is többire csak az efféléken kapnak, mellyek az ő ínnyeket simító lágyságokkal vagy édessegekkel kedvelően gyönyörködterik; leg kisebbet sem ügyelvén a'ra, mint lesz azoktól az egészségnek állapotja. Nevezetesen a' keletlen tésta művek, pogácsák, torták, fánk k, bélelek, nádn ézes contektek főeknek o'ly kedves tsemegéjek, hogy ha módjok volna benne, efféléknél egyebet loha nem ennének. Már pedig, a' mint azt máfutt bővebben meg-műrtük az egév cledetek rendiben egyet általmalábbat magoknak nem találhatnának. Mert az ilyen keletlen tésta művek, midőn a' nyállal és az itallal egybe elegyednek, valóságos tsirizzé válnak, melly leg elsőben is a' gyomoroknak és beleknek oldalait bé-tapasztván, azoknak emésztő erejeket csak nem egészen kiöltik, az étel kívánást eltorlik, és a' belben a' gelesztáknak 's egyéb fergeknek fekkévé léznek. Azután o't önkent meg-is etzet ledvén, poshaldvan és tsiposaldvan, puffadtságot, felet, gyomor ragást, his-fájást, szorulást, torkokra való fel-torást, és botogást okoznak. Ezeket kivül tapadó nyúlóságek miatt a' teljes erekben 's máfutt is fettefellyel a' szorofabb utakon meg-dugulnak; etzetes tsipóségekkal ö'rtökzvéen az érzékeny ma'kot, azokat *spasmusokra*, *convulziokra*, vagy ö'rtve sürorodásokra es ide rova való kemény huzalásokra indítják. Mellyektől o'rtán a' vérnek

's egyéb nedvességeknak rendes járása az ilyen zemellyekben úgy el-bomlik, hogy az ő tetek egy sümében ezerféle nehéz és tsuda természetű nyavallyáknak fézkévé lézen.

§. XVII.

A' Tétta müvek közt pedig leg-ártalmasabbak, mellyek *tiftu list langból és náid-méz-ből* készültek; és a' mellyek *'sírba, kivált avas vagy olvaftott vajba rántottak, annyival inkább, ha bé-fedett tepsi-ben süttettek*. Mert azok az ő gyomrokban igen nyúlós, enyves, és hirtelen erősen meg-erzetesedő materiává válnak; ezek pedig felettébb meg-keserednek és tsipösülnek. Mind ezek pedig annál nagyobb mértékben 's hamarébb meg-einek, minél forróbban 's melegben ezik az afféle süteményeket. A' kementzéből ki-vert forró kenyér vagy tzipó-is, főként mikor irós vajjal meg-tölthetik a' belit, fokaknak igen tetzik; holott a' mint azok magok meg-valják, soha úgy evel jól nem laknak, hogy rozkül ne lennének utánna: a' gyomrok és két oldalok meg-puffad, egész testek el bádgyal, lélekzet vételek meg nehezedik, fejek fáj, füvek meg-örül és dobog. Vóltak, a' kiken ettől a' hó várt, vóltak a' kiken a' vizeilet, életeknek éintén véget vető veszedelemmel, hirtelen egészen meg-rekedt; vóltak a' kiket a' törnyü has-tekerés majd meg-ölt, sőt a' kik ettől hirtelen nehéz *melancholiában* estenek; vóltak a' kik meg-is fulladtak. A' mellynek okát-is máfutt meg-inondottuk.

§. XVIII.

§. XVIII.

A' *Húsból* is, a' mindjárt említett *simító* lágy ízért, sokan csak az olyan részt ézik, melly hideg, enyves, és nyálas természetű: mint a' belek, gyomrot, tölgy, vesék, mák, hárttyák, porzogók, bőr, fül, koröm, a' *zalonna*, tsiga 's a' t. jóllehet mind ezek igen nehéz emészthetők; vér-is igen hideg, taknyos és tisztátalan kézzel belölok, málokban-is, de kivált az ő egyébként-is hideg, erőtlen és tisztátalan testekben. A' *kövérségek*-is nekik kedves, de feletre ártalmas falattyok. Mert arról az erzetes nedvességtől, melly az ő gyomrokban uralkodik, ezek, mint egy meg éltzödnek és öfve alúznak; melly miá ovtán meg seim emészthetnek; hanem a' gyomorban inkább el-hevervén, az *appetitust* el-tölik, és gyakran hányást-is okoznak.

§. XIX.

Az *Édesfészekkel* való rendeletlen élésnek-is majd ezen gyümöltsei vagynak. Mert ezek is időre a' gyomornak erejét el-vézik, és ezzel a' taknyot-is a' gyomorban nagyon kaporotják: a' mellyből a' gyomor ímelygés, étel nem kívánás, geleték, has-menés, fulladozás s több effélék, az édesfészekken igen kapókat gyakran is faragtják, mint éintén a' gyomor rágas és has tekerés-is. E' telett, a' *Majnak* és *Lepnek* is az édesfészek reggel fogva ártalmasnak tartanak: mivel ezeknek szoros ereiszerben sokszor meg-dugulnak. A' *Fogaknak* és *Inyeknek* is

rontására vagynak az ételek. Meg-feketítik, meg-olvasírtják a' fogakat; a' fog húst és a' fájnak belső részét el-lágyítják és meg-gombá-
 fitják, mellyel a' zárat gyakran meg-is hűdösi-
 tik. De a' mi ezeknél-is károtabb, poshadt
 kövér vértel az ereket hirtelen felettre meg-töl-
 tik, és végtére az egész testnek *fibráit* úgy el-
 gyengítik, hogy az hol itt, hol amott hide-
 gen puffadni, dagadozni és a' vizkorságra ké-
 zülni kezdvén, önként el-romol. Mind ezek
 pedig az olyan fémellyeken, a' kik azonkívül-
 is lágy és sima bőrűek, és puha gombás hú-
 suak voltak, leg hamarabb és könnyebben
 meg-érintak elni.

§. XX.

Vagynak ellenben az Affectusok közt fe-
 lésen olyanok-is, a' kik *ettessel és egyéb savany-
 nyú ételekkel és italokkal* nem győzik bé-tölte-
 ni magokat. De ez-is az ő hideg, nedves,
 lágy *temperamentumokkal* melly ellenkező *diac-
 ta* tégyen, az Első Könyvnek CXG-dik §-sából
 meg-tanúlhatják. A' hó-zárnak benn rekedé-
 te, a' gyakor ajulások, méhekről eredő fulla-
 dozások, nyilaldozások, fejer fojás, magtalan-
 ság, has zorulás, hűlovány sárga ábrázat, ren-
 detlen lopó hideg lelések 's a' t. ezen kút-fő-
 ból leg gyakrabban származnak. A' *Gyümölcs
 ételben* való telhetetlenkedetnek-is mitsoda vé-
 gei legyenek az említett Első Könyvnek CXIX-
 dik §-sában meg-lathatják: It azért a' rövidség'
 kedveert ezeket el-halगतom.

§. XXI.

§. XXI.

Vagynak a' Leányok és vifelős Agyonyok közt olyanok-is, a' kik *fenet, fuvatot, m-fet, foldet* és egyéb efféléket rágnak, éznek, még pedig olly nagy kívánsággal, hogy ha attól el-fogattatnak, betegek belé. Ezeknek gyomrok és vérek, mint éintelen sárgás vagy zöldes ábrázatjok-is mutatja, tellyes etzetes rakonnyal. Az említett materiákban pedig mind valami savanyuság oltó erő vagyon. Mellyet ők akár a' természet indításából, akár történetből egytéri kóstitolásban észre vévén, azt ki-mondhatatlanul kívánják; és így a' rosz szokás időre természetté válik ő benne. Igen szükséges azért a' Gyermekeket, mikor efféléket kezdenek rágni, attól korolisan óltalmazni, és az etzeteliséget jobbfele és hátoiságosabb eszközökkel édesíteni ő benne. Mert akkor még a' roszabbhat a' jobbért könnyen fel-tserélik, de a' meg-rogzott szokás után a'ra venni őket sokkal nehezebb léken.

§. XXII.

Utólyára illó az Agyonyoknak az étel dolgában azt-is meg-jegyezni. Hogy az ő gyomrok természet ferint gyenge levén, egytériben annyit el nem fogadhat, mint a' ferjnaké. De későbbre-is emézt. Mellyre nézve az ételt éukseg ugyan jól meg-rágniok; hogy a' gyomrok a val oztán annyival könnyebben bíghalson. Elméjek-is hogy az etel kozben tsendes legyen,

Erőltán meg-kívántatik. Mert az eméztés úgy mehet jól végben, ha a' *spiritusok* a' gyomor-nak és beleknek *fibraiban* bőven lehetnek, és azokat rendelen 's keményen mozgathatják: Ha pedig az indulatoskodás által *zéllyel* vadáértarnak, hivatalyokat ott, a' mint kéne, nem teherik. Másképen is, a' ki tsendes elmével élék, az, az ételnek és itálnak ízét-is jobban 's tisztábban érzi, 's abban magát inkább gyönyörködtetheti; melly e' világi boldogságnak egy nevezetes része. Igen rútul hibáznak tehát az olyan Gazda-Affectyonok, a' kik rend szerint által felett éoktak Férjekkel, Gyermekkel, és Tselédjeikkel vezekedni, kotzódni: minden gondjokat, hogy jó gazda-affectyonságokat műtoghathassák, ekkor vélik elő; és csak éaporán faldokva élnek, vagy felre ül-vén, mérgeződve élnek valamit.

§. XXIII.

Az a' hasonlatlan képzelődés-is az Affectyonok közül sokakat hánt, hogy mások láttára nekik fégyen innya. A' honnan nem-is ifznak majd semmit egész által felett. Igaz ugyan az, hogy az ő hidegebb 's nedvesebb természetek nem kíván annyi italt, mint a' hevetebb 's szárazabb testü Férjfiaké: étellel is többire ollyannal élnek, melly után kevesebbé somjuznak. De ugyan csak az italtól magokat annyira elfogni egészség romlása 's életék rövidítése nélkül nem lehet. Ugyan-is, a' Gyomorbeli eméztés nagyobbára a' zéllyel áztatás által

által legyen. A' ki azért eleget nem iszik, jó eméktést nem várhat. A' vérnek-is, hogy azokon a' főrnnyü vékony eretskéken szabadon folyhasson, leg alabb három résznek, négy felé osztva, víznek kell lenni. Lehetetlen tehát olyan kevés italtól a' vérnek annyira meg-hígulni. De a' vérben önként gyűlő tisztálanságot is a' vizellet, izzadás, láthatatlan gőz, nyál, takony útjain a' víz fokta a' testből kimoltni. Benn kell azért a' tisztálanságoknak nagy részének azoknak testekben maradni, a' kik innya nem akarnak: következésképen minden nyavallyákkal meg kell rakodni. Azt mondják: (1) *nem fómjübozem!* Az a' 100 fokástól vagy on, és védelem a' vége. (2) *Aftal után egykeriben eleget iszom!* Ha vizet iszol, a' belső részeidet meg-hűti, és gyomorodat meg-terheli, melly az eméktésnek nagy akadályára lézen: ha bort iszol, a' részegedek közé vámláztatol. (3.) *Gyümöltsöt lövön e-fem, vagy majd kávét 's herlatbét lörpölök.* A' Gyümölts ugyan a' fómjúságot lépén óltja, de a' tisztátalan gyomorban, a' minémü rend kerint az A'fzönyöké, sár vizet-is foktat sinál. A' Kávé is, ha nem erős, kivált a' herbathee, mértékletes éléssel valami részét az italnak ki-pótolja. De tsak ezekre bízni magokat még sem lehet; mert a' kávé, ha böv mértékkel iszik, a' vizellet és izzadás után magánál több vizet hajt-ki, és így a' vért a' mint volt, jobban meg-sűríti. De esselet, az

ettele meleg italok időre a' belső reketket-is el-
erőlenítik, és az egész vért mint egy meg-
peshatják. *Observalta* a' nagy tudományu *Hoff-*
man, hogy a' tejér fojás és *purpura* n vü nya-
vallyák a'élra kezdenek Európában az Azzo-
nyokon uralkodni, a' miolta a' Kávé és Her-
bathée ital, és a' nádinézes konfektekkal való é-
lés ennyire szokásban ment. Ezen nyavallyák-
nak pedig az oka a' vérnek poshadt tisztata-
lansága. Mind ezekből azért ékre vehetnék
a' jó Azzoonyok, melly véredelmes úton in-
dúltanak-el, és mit várhatnak végtére boldog-
talan fejekre. Igyanak, ha mi keveset-is gyak-
ran étel közben, kívünkből jóvaljuk. Ha vá-
jok azt eleinten nem kívánná-is, keves idő
mulva annak-is jól fog élni: de az egészségek
bizonytón állandóbb lévén: Mivelhogy a' víz
ital által az enyves és nyulos eledetek is meg-
higultak, az etzetetek és sólok is meg-édesül-
nek, az édelek-is meg-izetlenülnek, a' kövé-
rek-is meg-foványulnak 's következésképen nem
árthatnak annyira, mint magokra ártanak.

§. XXIV.

Az *Italok* rendiben pedig az ő természetek-
kel-is a' jó víz leg inkább meg-egyez: nem
csak azért, hogy e'ben az italban meg-kiván-
tató minden hasznos tulajdonságok leg többben
fel találtatnak, hanem azért-is, hogy ez a' vért
és az indulatokat ő bennekel fél nem indítja és
meg nem zavarja, mellytol az Affonyi-Nem-
ület ekefitő *virtusok* könnyen molskot kaphat-
nak,

nának. Leg hasznosabb 's hátorságnosabb ital azért nékik a' viz *melegen-is*, *hidegen-is*: *Melegen* jó e'vel kávé, herbathét, vagy más hasznos feveket forrón meg-önteni vagy meg-tőzni. A' *meleg viz* az ő gyomrokban és beleikben heverő etzetes taknyos materiát féllvel áztatja, meg-édesíti és fel-elegyíti, a' *spasmusok*, nyílaldosó fájdalmokat, *fluxusok*at féllvel oflatja és le-tsendesíti. E'fele meleg itallal pedig élni reggel és étel után négy öt órával leg hasznosabb. Mert ha étel után hamar iészák, gyomrokat meg-puffasztja: ha késő estve, álmiokat meg-háborítja. Igen bővön élni-is e'vel nem tanátsos. Mert a' mint fellyeb-is említém, a' belső réteket el-lágyítja, és a' vért meg-poshasztja, mint ennek példáit a' Belga A'frikonyokban, a' kik herbathéénál 's kávénál egyebet ritkán iésznek, láthatni. A' *hideg viznek* ezekkel majd egészen ellenkező tulajdonságai vagynak, főként ha *erőssen hideg*, annyival is inkább, ha *jeges*. Ez az ő hideg testeket jobban-is meg-hidegíti, *spasmusok*at, nyílallatókat tsinál, az étel eméztést meg-gátolja, a' vér tisztulást, nevezetelen a' havi tisztulást, meg-akadályoztatja, kivált azokon, a' kiken az egyebként-is restelen szokott járnai. A' jó *sirt-is*, ha találhatják, báttan ihatják. Ez a' gyomorbéli eméztést a' viznél jobban segíti; rápláló erő-is van benne, melly a' vízben nintsen. De a' valóságos jó Ser melly ritka, az Első Konyvben meg-műtogatók.

§. XXV.

A' *Borral* illő egy kevésbé nagyobb vigvázással élniek. Mert az, mértéklerelen iva ugyan mind a' *Tester*, mind az *Elmét* tsudaképen eleveníti és frissíti: de a' mértéken túl lépve, mind a' két részt el-lankasztja, es minden jóra alkalmatlanná teszi. Nevezetesen a' *femérmeteségnek*, melly az *Aflonyi-rendnek* akármi drága gyöngynél és aranynál febb értéke, a' *Bornál* nints nagyobb gyilkosja. A' honnan a' rézég *Aflony* eleitől fogva a' leg útálatosabb dolgok közti-is kámláltatott. *Turpe jacens mulier multo madefacta Lyseo*, így ír a' *Poëta Ovidius*. A' bölts *Sirá* R. xxvi. §. 11. a' rézég *Aflonyt* a' négy el-távoztarandó *Dolgok* közt nevezi: *Haragosá femtelenné teszi a' bor*, úgy mond, az *Aflony ember*. Alább pedig §. 26. azt írja, hogy a' *femtelen Aflony ember*, mint az eb úgy tartatik. A' régi *Rómaiaknál* az *Aflonyoknak* e-
lcinten, a' *hort* még tsak meg-kóstolni sem vala szabad. Azután ugyan a' *bor* ital ő nállok sem kezdett annyira tiltatni. De a' meg-ré-
segedés olly nagy véteknek tartatott, hogy ha valaki a' maga *Feleségét* rézegen találta, attól szabadon el-válhatott: a' melly egyébért a' *Rómaiaknál* ritkán engedtetett-meg. Mi, a' jó, vékony, édes kedvű vagy gyenge tsipős *Bort* az *Aflonyoktól* nem tsak nem tiltjuk, sőt az ő gyenge hideg gyomroknek erősítésére kom-mendáljuk. De kevés mértékbe és meg-vizezve

ne hogy a' konty alá maradjon; és a' részegséget, némelyeknek ektelen fokások érint, a' betegségnek tettetésével keljen gyalázaton pállástolniok. Lásd az Első Könyvben a' CCXXXVII. CCXXXIX-dik §-okat-is a' Bornak háznairól és ártalmirol.

§. XXVI.

A' testnek *commotio* vagy *mozgatás által való gyakorlása*, mint hogy az a' testet egyéb eszközök felett erősti, melegíti és fűráztja, az Añzonyok hideg, nedves, erőtlen testeknek épségben 's egészségben való tartására különösen meg-kívántatik. Ha em mivel azokra a' végekre, melyekre az Añzony ember formáltatott, ők jóval alkalmasabbak lehetnek úgy, ha az ő Testek egy kevésé lágyabb, nedvefebb, könnyebben hajló és nyuló, a' rendkívül háznos, gyakor, erős, 's következésképen a' testet-is igen fűrázó, keményítő és meg-durvító *commotiok*, a' minémüket a' Férfiak résznek, nekik nem volnának tanátsofok. Más-ként-is a' kik a' felékhez nem foktak, és gyengébb természetűek, egészségük romlása nélkül azokat véghez sem vihetnék. A' *commotiok* közt a' kezi kemény munkát mejjek miatt nehezen tehetik: Az *ugrástól és fokéstől* derekok gyengesége, öltözetjek, de kivált réhek állapota őket el-tiltja. A' *Táantz* az ő ékes, könnyen hajladozó és mozduló Testekhez, vidám 's magát kedveltető Elmejekhez leg illendőbb *commotio*. A' honnan *Albert Imperator* a' vadáza-

dáfatot Férjfiúi, a' Tántzot pedig Afzonyi *exercitium*nak szokta vala nevezni. Hanem az a' baj, hogy a' tántz alkalmatóságával a' gyakor igen szabad és nyájas *conversatio* az egészségnél sokkal drágább erköltsbéli tisztaságokat sokszor meg-fokta morskolni. A' *Sétálással és Szekerezéssel*, a' kiknek erejek van hozzá, a' *Lo-vaglásal-is*, magokat hátran gyakorolhatják. Az *Éneklés, Bekéllés, Fel-fóval valo olvasás-is*, mint az ő természetekkel, úgy egészségekkel-is lépen meg-egyez. A' *meleg feredok*, és gyakor láb mosások-is azoknak, kiken a' bőzám meg-rekedett, vagy rendinél kevesebb, különösen jovaltatnak. Mindenikkel való éléinek rendes módját és okait az Első Könyvben a' CCCIX-dik §-ról fogva CCCXIII-dikig elé adtuk. A' *Friciō*-is, az az, a' Test külső éinének vagy bőrének dörgölése, kivált a' fokot ülő Afzonyoknak, meg-betsülhetetlen háznót tehetne. Ennek-is módját, ha kiknek fog tetteni, az említett Első Könyvnek CCCI. s következő két §-saiból meg-tanúlhatják.

§ XXVII.

Ellenben, méltó azt-is jól meg-jegyzeniek. Hogy a' fok ülésnél nints az ő egészségeknek tirkotább 's gonoszabb ellensége. Nevezetelen, az a' közönséges has forrás, rendeletlen havi tisztulás és gyakor fős fájas egyiktől e'től erednek. Jele lehet ennek az, hogy a' munkát nem restellő rabotás Paraszt Leányoknak és Afzonyoknak ezektől bajok ritkán van, a' kenyesen

élő 's benn ülő zsemélyeknek panaszával pedig el-relik mind a' két fulunk. Árt pedig az ülés magában-is, a' mennyiben az alatt, a' láb és a' hasban helyezettett rézek hiába hevernek, el-lomhulnak, meg-restülnek és erőtelenülnek. De kiváltképen árt akkor, mikor a' varró rá-mák és ládák mellett tsak nem egész nap öf-ve göröfde ülnek. Mert e' miatt a' gyomor, belek, vesék, méh, vizellő hójag egymásra gyúródván és öfve forítatván, magok hivatal-lyokot véghez nem vihetik: az alsó rézekre szolgáló ereken-is elegendő vér az alsó ré-zekre nem vitettethetik. Mind ezek az ollya-nokon, a' kik derekokot ilyenkor-is Pofoni válba forítják, és féles rámakon varranak, a' kárt kétféreten rézik.

§. XXVIII.

Meg-jegyzést érdemel továbbá az Añzo-nyoknak járásbeli tsinofságok-is. Rútnak tart-ják ugyan-is az Añzonyok záporán járni és nagy lépéseket tenni, hanem igen tsendeien és apró lépésekkel sétálnak: nyakokat és dere-kokat olly merőn tartják, hogy a' meg-feszülés miatt a' vér a' *musculus*okon alig folyhat, a' belső rézek pedig még meg sem mozdulhat-nak. Melly érint a' járásból az ő egészsé-gekre kevés házon háromolhatik. Okotabban tselekedének, a' kik a' varró ládák és ramak mellől ottan ottan fel-ugranak: nem dugják 'sebekbe kezeiket: nem sétálnak kényeskedve az utzákon; hanem eles kamaráokban gyakran

meg-

meg-tördülnek, tseléd házaikat és konyhájakot, ottan ottan meg látogatják: tselédjeiknek dolgait fámban vézik; 's egyéb Gazda-Álfőny-ságokat-is fiényen és kényeskedés nélkül fojtatják. Így bizony a' mint külső-ovaikra, úgy Egészségekre-is méltán több háznót várhatnak.

§. XXIX.

Az *Álom* az Elme és a' Test munka miatt el-lankadt crejének meg-újítására melly el-mulhatarlan szükség legyen az Első Könyvben § CCCXVII. meg mutatuk: úgy azt is, hogy az Álomra, minel többet fátaztja valaki a' maga rejtét, vagy elméjét, annál nagyobb szükség van. De mint hogy az Álfőnyök egyikben-is igen el-merülni rend érint nem szoktak, nekik természet érint kevesebb álom-is kívántatnék, ha a' szokás, a' természetnek e' rézben-is ő hennék emnyire erőt nem vett volna. Szükség azért, kivált az egyebként-is hidegebb es nedvelebb *temperamentum*uaknak az Álomot úgy mérsékelni, ne hogy a' lokalu-vállal rejtéiket jobban is el-raknyoítsák, érzékenységeiket rejtéggel 's túnyasággal elborítsák, egészségeket el-rontsák, és netsületeket meg-morskolják, mivel az áloms és túny Álfőny, a' menyire én ézre vehettem, igen tsekelly portékanak tartatik e' világon.

§. XXX.

Azok a' *Tisztalosságok*-is, mellyek az Ember Testéből, hogy az Egészség épsegben

ma-

maradhatlan, ki-zoktak tisztulni, az Agyónyi
teiben igen bővön gyűlnek. Mert, a' mint
fellyebb-is meg-jegyzők, ő benne mind az e-
meztetie, mind a' vér kékítéire rendeltetett
étközök gyengék, erőtlenek lévén, a' magok
hivatallyokot, a' mint illenék, egyik részben-
is úgy véghez nem vihetik. Innen, mindjárt
a' Gyomorban fok része kezd az Ételnek és
Italnak meg-veéni; fok marad abból nyertien
és darván, mellyből az Edények sem kékítnek
tízta, jó, és vekony vért. De e' mellett,
fok rothadt 's poshadt gözők-is mennek a' be-
lekből által a' vér közü, mellyek a' vért és az
abból kéző minden nedveiségeket nagyon
meg-undokirják. Közelebb, a' *Láthatatlan* göz,
mellyen áll az egészségnek farka, ő belőlök i-
gen étkön takarodik; melly miá ők többire
bádjadtak-is. Nem-is tsuda, mert ez által kén
a' leg nemesebb nedveiségeknek, úgy mint,
a' mellyel tápláltatunk és a' melly az inakot
eleveniti, seprőlékjektől meg-tisztulni. Hogy ha
azért ezek tisztátalanok, lehetetlen mind a' táp-
láltatásban 's következésképen a' testnek külső
kinében-is, mind az inaknak erejében és rendes
mozgásiban fogyatkozónak nem lenni. Bizo-
nyirják ezen dolognak valóságát azok az öket
ostromló nehéz nyavallyák, mellyek mind a'
vérenek említett tisztátalanságából zoktak kár-
mozni: minémük a' nátha, kohögés, stilly,
nehéz orvólható fekélyes febek, rüh, tson-
toknak és izeknek fájdalma, nyilallások, érv.

forulás es dobogás, ájulás, fő fédelgés, reketés, fő, fog, ful fájások, rendetlen vér-follyások, kólikák, vete fájások, kiváltképen pedig ama' *Pándora* pyxiséhez hasonló *hysterica*, vagy a' mint ők nevezik, Nádrájokról eredő tsuda nyavallya. Lás ezokról-is bővebben az Első Könyvben a' CCCLIV. 's következő §-okban: a' hol az az ellen használó *diatét* is meg-tanúlhatod.

§. XXXI.

Hafok-is többire az Aészonyoknak forúlva van, úgy hogy, fokoknak harmad negyed nupban, sőt nemelleyeknek egy hétben alig van egyzer fekek. Ennek közelebről való oka, a' mint már fellyebb egy néhány helyt megjegyzők, a' réztás, etzetes és egyéb savanyu ételekkel való gyakor és bőv élés, a' kevés ital, és a' fok ülés. De mindenek felett lehet itt vádolni azt az ő Gyermekségektől fogva való rozé fokáfokat, melly érint, mintha nem Emberek, hanem Angyalok vólnának, fégyenlik ők máiók littára vagy tudtára vizelleni, és egyéb gondjokra felre menni, vagy a' zeler el-borsátani: Kivált mikor *conversatiók*ban vagynak, ha valamit effélet kellene tselekedniük, holtig való gyalázatjoknak tartának. A' honan, valamig tsak lehet a' nevezett tisztatalanságokat magokban el-ficrongatják, mellyből az ő egétségekre-is kámtalan károk következnek, de a' természet-is időre az ezektől vezett alkalmatlansághoz hozzá fokván,

meg-

meg-restül, és a' ki-vetetre serkentő ösztönözést végtére alig érzi. Vagynak a' kiket ez okra-
lan kemérem a' nyira-is el-vitt, kivált a' vize-
let dolgában, hogy nem mervén magokat a'
termézet *patientia*jára bízni, spongiákról és e-
gyeb itkos czkozokról-is kéntelenítették a'
hozzáfőbb *conversatiok*han gondolkodni. Igaz
ugyan, hogy a' Termézet, az ő méhckre néz-
ve, a' vizező hójagnak helyét az Agyonyok-
han nagyobbban hagyta mint a' Ferjszakban; hó-
jagot-is nagyobbat 's könnyebben nyúlót for-
mált nekik. De hogy az így-is időre felette
meg-telhessék, és kényvedést 's kárt okozhas-
son, sok példák tanúják. Nagy bolondság a-
zért azt, a' mit bizonytal tudunk, hogy ő
bennük-is, mint másokban a' Termézet rend
kerint valóvá és el-kerülhetetlenné tett, magok
védelemére a' nyira fégyenleni.

§. XXXII.

Különös *Consideratiot* érdemel az Agyonyi-
testben a' Havi-tisztulás, vagy a' minden hol-
nandan elő forduló vér-sulyás, úgy mint a'
szellytől az Agyonyoknak leg több 's tembe-
tűndőbb bajok 's kényvedések szokott lenni. Az
oka 's Materiája felett ezen Havi vének a'
Termézetet vizsgálók nem igen egyezhetnek.
Sokan ennek okául a' Hóld meg-újulását tezik.
De miné-mű erejével kerezhesse ezt az új Hóld,
megint nem határozhatják-meg. Kozelebb lat-
tatnak verni a' szelhez, a' kik az új Hóldnak
ezt csak annyiban tulajdonítják, a' menyiben

ez, a' Hold a Nappal akkor egy lineában éván, a' rajtuk fekvő és a' mi Testünket nagy erővel öfve forító aërt keményebben fiván maga felé, itt alatt rajtuk megkönnyíti; és így akkor az aërt elégé öfve nem forithatja a' mi testünköt, 's azon közben a' vér a' maga belső melegségétől nagyon ki-terjed, és a' gyengébb testeken 's könnyebben engedő rézeken magát ki-uti.

De ha el-gondoljuk, hogy az egész Hónapban alig légyen egy nap, mellyen fok ház Aëthnyok nem tisztának, az ő Havi tisztulásoknak elégséges okául a' Hóldat alig tehetjük.

§. XXXIII.

Én ezen Dolognak az ő Testekben 's Nemekben fundamentomótabb okát látom, mint a' Hóldban. Ugyan-is az ő Testek természet szerint-is fok taknyos vért tsinál, de ételekkel is többire olyanokkal éretik élni, mellyekből fok vér kézül; a' mellett olyas *cominotiót*, melly az izzadás által a' vért apaéthatná, ritkán téznek, rozzul-is *perspirálnak*. Melly érint, lehetetlen a' vérnek az ő testekben keltetnél bővenben meg nem záporodni. A' főványon elő, és Férfi módra erősen dolgozó paraétt Leányok és Aëthnyok közt bizonyítokan talaltatnak, a' kiken ezen havi tisztulás egészségnek leg kitébb kára nélkül vagy tellyes-séggel niutsen, vagy csak igen keves mértékben. De az ő Nemekben ezen Havi vernek még jobb okát találjuk. Mert a' Férfiakban a' mi

a' mi ver közül, az csak a' magok tápláltatására való. De az Añzonyok, a' végre lévén a' Teremtőtől formáltatva, hogy az Emberi Nemzet általok éaporodjék; az ő testeknek-is ollyannak kellett lenni, hogy az anyyi vért kévítsen, hogy mikor meg-viélőszülnek, abból ők magok-is tápláltathassanak, az ő méhekben lévő magzat-is élhesse és nevedhesék. Az után-is midőn a' tsetsemő e' világra vületik, ezen vér helyett, az emlőkben az ő eledelére elegendő tej kévílhesse, még-is az Anya el ne fogyatkozzék. Innen vazyon, hogy a' viélőszőnek és éptatásnak ideje alatt ezen havi ritulás ritka Añzonyokon tapasztaltatik; hanem néha azokon a' kik rendkívül vérefek. E' érint azért mikor csak magokra vagnak, egy része a' hennék kévílő vérnek nem éükséges; mellynek, hogy az ő egészségeket el ne rontsa, mikor annyira éaporított, éükség vala valami úton belőlök ki-fojni. Utat pedig ennek a' természet alkalmatosabbat nem rendelhetett, mint a' mellyet rendelt. Mert ezen vérnek a' Magzat kedvéért egyébként is utat kell vala a' Méhre kévíteni. De másként-is, hogy a' Meh a' viélősző alatt éakadás nélkül könnyebben nyúlhatson, abban az ereket lágyon 's kigyó módra tekervényesen kellett formálni. Ezekben az Ereken tehát, az a' éükségtelen vér leg könnyebben helyet találhatott egy ideig magának, míg t. i. annyira gyólt, hogy annak terhét és feviteset a' Meh tovább

nem ényvedhetvén, magát keményen egyben húzza, és az Erekek azon végetskéin, melyek addig csak holni vizes nedveiséget fivárgottak, azt a' mi fűkség felett oda gyűlt vala, önnön magából ki-hajtja. Mint hogy pedig a' vér egy hólnap alatt fokott a' nyira meg-faportolni, a' ki-tisztulásnak-is meg-kellete minden hólnapban élni. Ezekből már azt-is jól meg-érthetni, mi fele *materia* légyen ez a' *Havi-vér*? Nem egyéb ugyan-is az tiszta vérnél. Hanem midőn a' Méhnek Ereiben egy darabig egy máson hevert, valamit vastagult, feketült és nyúlósult, néha meg-is vezett, és tsipősült.

§. XXXIV.

Kez-lődni fokott ez a' Havi tisztulás nem eiebb, hanem akkor, mikor a' Leányoknak növétek meg-kezdett állapotni, és az Erekek annyira erősödtek, hogy már több vért tsinálnak; 's annak a' külső rézekre útát nem olly könnyen engednek, mint az előtt, még az ő egész Testek csak ollyan vala, mint a' kövéren nőtt tavai gyenge fű fál. A' honnan ez után kénkerítettik a' vér a' belső rézekre bővebben tojulni, az *ovariumokra* és a' Méhre magának rágalah útát tsinálni 's a' t. Ez az oka, hogy a' Érekeknek az előtt esmeretlen tüzetol már most melegülni kezdenek az ő belső rézek; egyéb testekben 's természetekben is nagy változás lezen. Ez a' forrobb természetűeken 13. 14. életendős korokba meg-lezen; a' hi-

a' hidegebb *temperamentum*uakban pedig 20. ék-
tendőre-is alig mehet a' Test e're a' tökéllé-
tességre. Innen vagyon, hogy akár mint vár-
ják a' érgalmatosabb Anyák a' magok Leá-
nyaikon a' Havi vérnek ki-ütését, akár mint
erőtlenség 's siertesség azt a' Termézet munká-
it nem értő Orvosok, minden munkájok hiá-
ban való, míg a' Termézet maga a' Leány-
káknek Testét a' mondott tökéllereffségre nem
véri. Késlelteti ezen Havi tisztulátnak kezdő-
dését a' gyakor orr vér folyás, gyomorhéli
gyengélkedés, és akármi akkor tájban őket el-
fogyató betegség. Mikor a' Leánykáknek mej-
jek emelkedni, a' ékott helyek ékösödni, és
a' érelem tüze benne gyúladzni kezdenek,
a' Havi tisztulátnak ideje-is közel vagyon. Ha
a' gyomrok gyakran fáj és émellyeg, a' há-
nyás erőlteti, ételbéli kívánságok el-vék, á-
gyékok hevül, izombjaik meg-nehezülnek, fe-
jeket, hátokat, farsokokat és két tsípő tsont-
jaikat hevítő fájalmok kezdik feffengerni, a'
vér induló félben vagyon. A' melly, elein
mikor kezdődik, többire igen kevés, és 8. 10.
hetek múlva alig kerül ismét elő: hanem azu-
tán, a' mint a' test erősödik, és a' meg-állá-
podáshoz közelget, mind hamarebb, mind bő-
vehben kezd takarodni, miglen egy hólnap-
fámot vézen magának. Így tart ókran 40.
45. ékendő korokig, a' midőn a' vénülés
a' méhnek edényeit meg-kezdi ékraztani és úgy
ökve kezdi húzni, hogy azok többé a' nyi vért

bé nem fogadhatnak : melly inia, valamint kezdődött volt, úgy mind kéni, mind apadni kezd a' vér folyas-is ; úgy hogy az 50-dik éztendön túl ez ritka Affkönyokon láttatik. Találatnak mindazáltal olly bőv véru kemélyek-is, a' kiken ez mindjárt elein-is igen bőven kezdődik, azután-is majd minden máodik 's harmadik hetben hasonló bővséggel elő kerül : és ha valami azt meg-gátollya, roészül vagynak tölle. Ezek külső tekintettel-is máloknál véresebb, forróbb természetűek, 's innen ferelmelebbek-is. Vagynak ellenben ollyan hideg 's száraz testűek-is, a' kikben meg-állapodott idejekben-is, hat söt nyolcz hét alatt-is alig faporodhatik annyira a' vér, hogy ki-tisztulnia kellesek. A' kiken a' Havi ver Leányka korokban hamar meg-indul 's azután-is gyakran elő kerül, azokon az utólyára-is hamarébb meg-éztük. A' kiken örven éztendön túl-is el-tart, ritka mikor az nem nyavallya. A' meg-állapodott idejű, közép ferint véres, jól élő, és jó egéjséges Affkönyokon ez három, négy nap alatt véghoz mégyen, 's alatt 10. 12. lóuni vérek el-foj, sokakon pedig ez egy egész hértig-is el-tart, 's vérek-is sokkal több el-mégyen: úgy hogy, ezen Havi vérnek bizonyos hatart és mértéket nem lehet tenni. Valamig ez a' testet igen el nem erőtleníti és nehezíti, sőt inkább könnyíti és tisztíti, addig a' természeti mértéket meg nem halatta, ha soknak latzik-is.

§. XXXV.

Könnyen el-hízem, hogy ez a' Havi tisztulás igen nagy terhire van a' tisztaságot szerető Afzöny Embereknek. De mit tehetnek róla, ha az ő Nemek ezt magával így hozta. Külömben-is, ez az ő Egészségekkel úgy egybe van kötve, hogy ha ez ő rajtuk vagy meg-reked, vagy rendinél tövebben mégyen, lehetetlen az ő Egészségeknek is azonnal meg nem bomlani. Fájlalva szemléljük még-is, melly könnyen és melly sok okoktól eshefsék ennek megbomlása. Az Afzönyi nyavallyáknak bizony leg alább-is fele, közlebbiről, vagy távollyab-ról ezen Havi tisztulásnak akadozásából és rendetlen járásából vagyon. Az egész meg-rekedés a' Leányokat, a' rendetlen járás pedig az Afzönyokat vesztegeti gyakrabban. Igen szükséges tehát itt már a'ról is értekezödnünk, mik légyenek a' *Diaetának* rendiben (mivel mind ott vagynak) mellyek a' Havi tisztulást meg-zárni, vagy annak járását el-bontani szokták? hogy meg-értvén azokat, annyival inkább tudhassák a' romlást magoktól el-fordítani.

§. XXXVI.

Közönségesen két okokból szokott a' Havi tisztulás benn rekedni. (1. A vének el-hűlésetől és taknyos vastagságától. (2. A Méhben lévő Erekek, a' mellyeken ki kell vala annak folyani, bé-dugulásától. Az első állapotha a' hiba az egész telthen vagyon; a' másodikban csak a' Méhben. Ezt, előre azért

Élkség így tudni, hogy a' mik az első állapotban hatálnak, azok e' másodikban kártehetnek. Az olyan kemélyek, kikben? Hó fám az első ok, az az, a' vérnek taknyos váltarsága miatt nem folyhat, sárga színűek, lombák, kemek allya foktor meg-puffad, tagjaik nehezek, nem ehetnek, gyakran tsömör lenek, gyomrok nehezen emévt, az ételt meg puffad és fáj, a' hányás erőlteti őket, foktor ézenet, mézet 's egyéb efféléket is egnék. Ha valami vérek folyhat-is, az olyan vizes, mint a' hús mosadék. Ellenben, a' kiknek csak méhekben rekedett-meg a' vér, azoknak ábrázatok nem igen fokott meg-változni, hanem mikor a' tisztulának ideje következnék, ottan ottan fel-gyúlad 's el-haloványodik, fartsokokban, ágyekokban és rombjaikban nagy hevülést 's rágó fájdalmat éreznek, tagjaik el-nehezednek, fejük fáj, vérek háborog, és hol az orrokon, hol más fokatlan helyeken kiüti magát, a' bélső *spajmu*-ok 's nyílallafok is gyakran borongatják. Ezen állapotban a' láb vonratás, párolás, meleg feredők, lábön való ér vágatás, a' *venus*, bőv álom, purgáló pilulák, or vér folyás 's e' s. fokot hatálnak, mellyek az elsőben artanának. Hanem abban, a' vérnek taknyos ágát, nyúlóságát és hidegséget kellestván az egész testben vékolyítani 's oklatni, a' gyakor *commotio*, kevés álom, a' jó bor, fok és vékony meleg vért tsináló ételek és füzerkámok, a' test külső színének dörögölése

göleje 's több effélék sükségelek . Ezeken kívül, sükség az Afzonyoknak a' mi következik, azt is meg-tanúlni . Hogy t. i. az ő Havi tisztulátokat mindenik állapotba felettébb akadályoztatják (1. a' hideg -s véles aer, kivált az alsó rézeknek meg-hülete, úgy hogy, mikor az leg jobban folyis, ha az ő lábok és hasok erőssen meg-talál hülni, kivált az érzékenyebb testüeken a' vér-folyás egybe egészen meg-reked; (2. a' tértás, erős savanyu, sós, forító, felet tsináló, durva, nehéz emézhető ételekkel, mint a' sós hallal, füstös hússal, falomával, lentsével, borsóval, kásával, babbal, fufullykával, gombával, tsigával 's a' több effélékkel való hőv és gyakor élés; (3. a' tej, turó, fajt, nyers gyümölcsök, hagymák, retkek, mustár, 's a' t. mellyek vagy forítanak, vagy erőssen hevesítenek, vagy a' vért rend kívül fel-háborítják: Kivált (4. a' forró kenyér bélnek étele igen vézedelmes. Nagyon ártalmos (5. nekik illyenkor az erős hideg ital, jól meg nem forrott és tisztult ser és bor, kivált a' veres bor, a' fok ülés, fok aluvás, bú-bánat, rettegés, haragoskodás, fok gond 's a' t. Ezekről azért, a' kiken a' bó-fám restesen jár, annyival-is inkább ha meg-van rekedve, illő magokat meg-óltalmazni. Éčként, a' mikor a' tisztulás rajtok van, ezeket tellyes-séggel el kell távoztatni. Nem tanátsos ugyan-is azoknak példáján itt semmit építeni, a' kik illyenkor-is mindent szabadon tselekezőnek,

még-is temni bajok nintsen. Sot inkább azoknak példáját illő mindenkor szemek előtt tartgatni, a' kik efféle vakmerő tselekedetekkel holtig való nyavallyákban ejtették magokat. Tsak a' kétséges dogoknak-is jobb a' feltöbbször felét nézni: annyival-is inkább, a' hol a' kár minden egyéb házon nélkül illy nyilván vagyon. Utóllýára tartsák-meg azt-is, hogy ezen vér folyással az egész test, kivált a' Gyomor, nagyon el-gyengül. Azt azért ennek el-múlása után-is fok és nehéz emézthetõ ételekkel terhelni nem bátoiságos. Egyeb hibázásában-is a' havi tisztulásnak mindenek feltett szükség a' Gyomorra vigyázni.

§. XXXVII.

A' *rendinél bövebb havi tisztulás-is*, mint fíntén másféle nagy vér folyások, el-fogyatja a' Testnek erejét, közelebb a' gyomrot az emézítésre elégtelenné teszi, az ábrázat' pirosságát halovány sárgává tsinálja, a' szemek' allyát meg-puffasztja, a' *pulsust* el-pyengíti, és belsõ hévséget, lab dagadózást, haborus el-bágyasztó álmod, viz korságot hágy maga után. Ennek-is kezdõ okai majd azok, a' mellyek a' meg-rekedésnek; mivel ez rend ferint a' hófázás meg-rekedésből fokott az Akkonyokra következni. Azért, a' mik az első állapotban ártottanak, ártanak ebben is; a' mik pedig ott háználnak, háználnak itt-is. Hanem, a' menyiben ilyenkor az egész testben nagyon fel-buzdult és meg-hevult a' vér, a' hivelítõ és a'

és a' vér sebes futását (sendefirő) efközök különös háfnót telletnek, mellyek a' meg-rekedésben ártanak. Nevezetelen a' frás, jóféle hideg vizet bővön innya, mint minden egyéb nagy vér folyásokban, úgy ebben-is igen dicséri a' tudós *Hoffmann*. Lehet kevés salétrommal, salétrom vagy gálitzkő *spiritus*al gyengén a' vizet meg-is savanyítani, vagy ellenben vad mák virág julepekkel meg-édesíteni. Lehet hév atzállal, vagy eleven kénekkel-is meg-ertzeni. Ellenben, az eszéleket, mellyek a' vért jobban-is fel-buzdithatnák és erőssen meg-faporithatnák, úgy mint, az erős bort, ró'sólist, kávét, fűszerzámokat, sült húsokat, tojás sárgáját, 'sírban rántott 's pergelt ételeket, haszorulást, erős *commotiot*, gyakor *venust*, haragot 's a' t. igen káros a' nagy vér folyást kényvedőknek kerülni. Leg több kényvedések a' Hó-fámnak rendelerlen járásától akkor fokott az Agyony Embereknek lenni, mikor az 40. éftendő-korok után rajtok el akar állani. Ekkor-is, akar meg-rekedjen, akar igen bővön menjen, a' fellyebb *commendált* jó *dieta*n kívül a' gyengén laxáló balsamica pilulák, az ér vágatás és gyakor koppöllyöztetés korolfan meg-kivántatnak.

§. XXXVIII.

Sokfor meg-esik az-is az Agyonyokon, néha a' Leányokon-is, hogy hol egy, hol más okból a' havi vért borsató ereknék végatskei annyira ki-tagasúlnak és el-lágyúlnak, vagy

meg-

meg-évdnek és ki-icbeisflinek, hogy magát ugyan a' vastag piros vért meg-tartják, de annak vékonyabb *serumát* vagy savós részit mint a' rosta meg nem tartják. Vagy ellenben, maga a' vér úgy meg-taknyosul, meg-sóful és tsipősül, hogy ezen az úton-is nem pros vér, hanem tsak valami tsipős hideg taknyos fejt materia *éivárog-ki* tsak nem *éiintelen*. Ez magában is igen *únalmas* és *motskos* állapot, de időre sok gonozt-is éokott maga után húzni. Közelebbről, el-erőtleniti, el-éinteleniti; sőt gyakran magtalaná-is tézi az Affonyokat. Okozzák ezen fejt folyást a' hideg 's nedves éerbén való hóéas mulatás, az erős etzes, sós, édes eledelekkel, nyúlós *chylussá* váló hüvellykes veteményekkel, rézta művekkel, nehéz emééthető 's hideg természetü tói halakkal, tsigákkal, *éalonnával* és más húfokkal, kövér-ségekkel, nyári nyers gyümölsőkkel való bőv és gyakor élés, a' sok étel, sok kává és herbaté, a' heverő kényes élet, sok ülés, sok alvás, az alsó rézkeknek el-hidegitése, vagy ellenben eleven éenekkel való kemény melengetése, az idétlen éülés, és a' méhnek valamitől lött meg-sértődése. Ezen okokat azért, ha kik az említett fejt fojástól felnek, annyival is inkább a' kik már a'val bajlódnak, el-távoztatniok igen éükséges. De mint hogy a' mi tzélunk nem volt a' Hó-éám hibázásiból eredő nyavallyáknak orvoslására-is ki-terjedkedni, azokról itt többet nem-is éóllunk. Hanem

által leptünk az ő Egészségeket sértegető külső
 életrészekről azokra, a' mellyek ő benne lakoz-
 nak, úgy mint az *Elmhéli Indulatokra*.

§. XXXIX.

A' hol leg először is azt jegyezzük - meg :
 Hogy az *Elmének minden indulatai*, ha jól mér-
 sékeltetnek, az *Alkonyok Egészségét* a' *Férj-
 fiakénál* jóval éebben frissítik. De ha zabolánél-
 kul bortsártarnak, azt sokkal inkább is rongják
 és vesztegetik. Fájlalva szemléljük mindazáltal,
 hogy ez urólsó az elsőnél ő benne még - is
 sokkal gyakrabban tapasztaltatik. Oka ennek
 kétség kívül az, hogy az ő testek természet
 szerint a' *Férjfiakénál* érzékenyebb és könnyeb-
 ben változó: De gyakran talán az - is, hogy
 az indulatokat arany zabolán hordozni tanító
Moralis Tudományoknak meg-tanulására ő né-
 kik le mődjök, se kedvek remigen van. Ne-
 vezetesen a' *Szerelem, Harag, Felelem, Keser-
 gés, Képzelődés* ő benne többire rend kívül
 uralkolnak.

A' mődjával való *Szerelem* ugyan az *Alko-
 nyi* érzékeny ékes testhez és az ő nyájas ter-
 mézetekhez igen illik. Nints is ebben magá-
 ban semmi ártalom: sőt ez a' menyiben külö-
 nos jó kedvelés örömmel együtt jár, az Egés-
 séget nagyon legiti, s málok előtt - is az ő ée-
 mellyeket kedvetlené s kívánatosabbá teszi.
 E' felett *Szerelem* nélkül az *Emberi Nemzetnek*
szaporodása - is meg nem eshetnek: az *Eleiben*
 magában - is e' mődjel majd semmi écsiség nem
 lehet

lehetne, mint ezt *Plautus*-is elmés régi Deák Poéta böltsen meg-jegyzette. *Neque salsum, neque suave potest esse quiquam, ubi Amor non admiscetur. Fel quod est amorum, id mel faciet: Hominem ex tristi lepidum et levem: az az, Sem jó ízü, sem kellemetes nem lehet ott semmi, a' hol a' éretet közbe nem elegyítetik. ez az keserü epét mézzé tézi, a' durva komor Embert nyájossá és trétálsá. Fr. Beroaldus a' 15-dik házban élt tudós Frantzia Ur, és *Canonicus* még többet mond: *Mortalium vita sine amore vita non est. Tolle ex Hominibus amorem, Solem è mundo sustulisse videberis.* az az, Az Emberi Elet éretet nélkül sem élet. Veddké az Emberekből a' éretetet, a' Napot látatól le-húzni az Égről. Ha azért illendő mértéssel éretetnek az Affonyok, jól tselekezék; De ha a' éretetben igen el-merülnek, azzal magoknak meg-sirathatatlan károkat tésznek. *Anor et mele et felle est foecundissimus. Gustu qui dat dulce, amarum al. satietatem usque oggerit.* így ír ismét *Plautus*. Sok gondot, álmatlanságot, fáradságot, kulséget, bajt, nyomorúságot, tévellygést, búkálást, gyalázatot, bukfonkodást, hákontalankodást, bolontságot, férgényiséget 's a' t. hoz a' boldog éretet az Ember' fejére, így áll ugyan ő más helyt a' maga Komédiában. De e' mellett, a' mint mi-is aza a' húja éretetről az Első Könyvben §. CCCLXXXIII. fel-jegyzettük, erős kívánást, rezkesést, hideg-lelet, fulladozást, el-zaradást,*

hysterica nyavallyát, *melancholiát*, meg-tébolyodást, sőt halált-is fokkor okoz az: hogy a rút és vérkes tselekedetekre való el-vetemedést itt elő ne hozzam. Azért, a' mint fellyebb-is mondtam, a' éretésben a' tzelelon túl soha ne lépjenek. Mert ha egyzser túl léptek, igen nehéz lezár lábokat vizzra húzni, ha fokkor meg-bánták-is tselekedeteket.

Amare sic incipe, tanquam non liceat desinere. Szeretni, így ír a' Bolts *Seneca*, úgy kezdj, mintha attól meg-űnni többé nem lehetne. *Ovidius* a' éretetnek határául és mértékéül a' halált tézi.

Nec modus et requies, nisi mors, reperitur amaris.

A' éretésben való el-tsuşamodástól pedig úgy őrizhetnek leg jobban meg a' Leányok és az Atyfogyok magokat, ha a' Dolog-tételben forgalmatöbbszörök, a' Kompániák tartásában pedig restelebbek vólnának. *In vano pectore regnat amor*: az üres szívben uralkodik a' érelem, úgy mond, a' érelemnek nagy Mestere *Ovidius*. A' honnan tanátsolja-is hogy a' kik a' érelemtől akarnak szabadulni, leg előzser, 's mindenek felert, a' hivalkodást tegyék felre, és nyúljanak terényen a' dologhoz.

Ergo ubi visus eris nostra medicabilis arte,

Fac monitis fugias otia prima meis:

Haec ut ames, faciunt; haec ut ferere, tuentur,

Haec sunt mundi causa cibusque mali

Otia

Ossa si tollas, periere Cupidinis arcus.

Contemptaque jacent et sine luce faces.

A' hívalkodó elme igen szereti a' bűja dolgok körül képzelődni, és az affele dolgokról örömet beérelget, melly a' értelmes éivnek adnak gyanánt nagyon. A' Musikát-is fokakban a' érelem taplójának lenni mondja *Menander* régi Görög Poéta, mellyet a' meg-jegyzetire én is méltónak tartok. Lásd az Első Könyvnek CCCLXXI-dik §-át-is.

§. XL.

Illd továbbá a' Szeretelmről még azt-is tudni: Hogy, a' mint *Ariszoteles*-is regen megjegyzette 's a' példák-is mutatják. (1. a' érelem töritől leg hamarébb akkor fogattanak meg a' Leánykák, mikor mejjedni és zörösödni kezdenek. Mellyre nézve, irti-is az Anyákat a' Filozofus, hogy a' magok Gyermekre leg inkább ilyenkor vigyázzanak. (1. A' tsintalanok és mergelek a' tsendes elműeknél, a' sovány testiek a' kövéreknél, a' törpe természetiek a' magasaknál, a' zörösök a' sima bőrűeknél, a' fekete vagy barna tinűek a' tiszta fejereknél, a' kondor kemény hajuk a' sima lógy édrűeknél, a' sánták a' jó lábuknál, a' púpos hátuk az egyenes derekuknál, a' érelem tüzétől jóval inkább enéitetnek. Azok-is a' kik egyzér a' *Venus* tsemegejet kóstolták, annak izet a' Szűzeknél. Iókkal nenezbben felejtethetik. Azoknak rehat éüksegelebb-is ez indulatban a' zabolat éorolabban togni.

§. XLI.

A' *Haragban-is* igen rozzúl tudják magokat mérsekelní az Azzonyok. Holott ha jól meg gondolnák, a' nekik sokkal illetlenebb 's vezedelmezebb, mint a' Férjfiaknak. Az ő ábrázatoknak 's restek állásának mind a' Termézet rendeléséből, mind az ő magok igyekezetéből mindenkor teilyesnek kén lenni vidámsággal és kedveiséggel. De a' harag azt úgy el-változtatja, olly irtózatossá, olly iuttá tétí, hogy a' mint *Seneca* az ő arany betűkre méltó Könyvében, mellyet a' Haragtól írt, helyefén meg-jegyzi: *Ferarum, sive illas famas exagitat, sive infixum visceribus ferrum, minus tetra facies est, etiam cum Venatorem suum semianimes moru ultimo petunt, quam hominis ira flagrantis*; melly Magyarúl így esik: A' vadaknak, akar az éhezés gyötörje őket, akar az ő belső rézekbe verettetett dárda, akkor-is midőn fél holtan agyarkodva a' vadászhoz kapdoznak, az ő tekintetek nem irtózatossabb, mint a' meg-haragudott Émberé. Még pedig, minél febb volt az ábrázat tsendes állapotba, annál utálatosabbnak tettzik az így el-változva. Erre nézve *Plató* a' maga halgatóinak a' harag ellen azt szokta vala tanácsolni, hogy nézzenek magokat gyakran a' tükörbe; Mert ha meg-latják meg-haragudott orszájoknak szornyüségét; egyátal ában a' haragtól magokat meg-tartoztatják. *Lotis adducunt Speculum; Id multo magis adhibendum irato*: A' mosásoknak,

így ír *Plutarchus*-is in *Moral*: tükört teznek; Az a' meg-haragudottnak sokkal kúkségesebb.

De nem tsak illetlenebb, hanem ártalmasabb-is a' Harag az Affectusoknak. Mert az harag által fel-buzdult vérnek rohanását az ő gyenge, könnyen nyúló és szakadó testek sokkal nehezebben tartóztathatja, fájdalom, meg-dugulás, *inflammalódás*, romlás és szakadás nélkül: a' mint, a' haragvást nyomba követő forró hideglelések, nyavallya-törések, kemény fő-fájdalmok, okádozások, ájulások, nagy vér-follyások, tagoknak el-ejtése, gutta-ütés, 's több e'féle *spasmusokból* és *convulsiokból* támadó nehéz nyavallyák, ennek igaz voltát ő köztök kelletlenül bővebben bizonyítják. De e' mellett, a' gyarkor fel-forrás miatt a' vér és minden egyéb nedvességek úgy meg-tsipősülnek, az erek az ottan ottan lett erős ki-fezítéstől úgy el-erődlenülnek, hogy időre a' száraz betegségre és a' vízkorságra az ő testek hanyot homlok fog rohanni. Az idétlen ülésre is ennél semmi gyakrabban okot nem szolgáltat. Az az egy még-is a' természetnek különös jósága ő hozzájuk, hogy a' mérég, minekelötte leveket egészen el-fogná, az ő nyelveken gyakrabban ki-ökta verni magát. A' mellyre nézve *Plutarchus*-is azt írja, *uti in febre, sic et in ira, linguam habere levem et teneram, bonae spei signum*: az az, valamint a' forró hidegben, úgy a' haragban-is jó jel ha a' nyelv sük és könnyen fordul.

§. XLII.

A' *Bánat és Kesergés*-is kitsiny okból az Agyonyokon sokszor felette nagy erőt véken. Oka ennek-is rész szerint az ő Testekben, rész szerint az ő Elméjekben vagyon. Testekben ez az Inaknak lágyóságától és érzékenységtől, és az ő belső rézeit természet szerint is, de a' fok ülés miatt-is, rendinél bővebben terhelt vastag vértől vagyon. Elméjekben pedig okozza ezt az Értelemnek hemályos volta és az ítélet tételnek gyengesége. Melly miá, nem érthetvén jól meg a' rajtok történt kárnak valóságos mértékét, annyival inkább nem láthatván által annak el-fordíthatásának módját, sokszor olyankor-is, mikor azt majd semminek kén tartani, azon-igen meg-indulnak, és csak nem kétségben eínek. Mellyből a' lesz, hogy a' éivnek ereje jobban-is el-akadván, nem lézen az elégséges a' vért az agyvelőre és a' külső rézekre hantani, hanem a' vér a' éiv körül egy-násra gyűl, a' *spiritusok* el-fogynak, az inak el-lágyúlnak; és így mind a' Testnek, mind az Elmének munkái ő benne gyakran el-annyira meg-lankadnak, hogy a' magok élet-is kétségben és únalomban hozzák. A' melly ímért a' *Bánatnak és Kesergésnek*, és minden ezekből következő változásoknak, minemnek az ételbéli kívánságnak el-vezése, éiv-fogás, erőtlenység, *melancholia*, *hysterica* nyavalya 's több effélek, újj okává lézen. Mi lehetne ezek ellen az Orvosság, az el-mondott

okokból magok fel-veherik. Az Első Könyvből pedig a' CCCLXXXVIII-dik §-tól fogva a' CCCXCIX-dikig bővebben meg-is tanulhatják.

§. XLIII.

A' Képzelődésnek-is melly nagy ereje legyen az AÉkonyi Testben; az első Könyvnek CCC-LXXXIV-dik §-sából meg-tetűzik. De minthogy ez a' viselős AÉkonyokat Éokta inkább veztegetni, majd alább jobb módunk lézen eről Éollani. Most azért nints egyéb hátra, hanem hogy által lépünk az AÉkonyoknak második állapotjokra, melly Éerint Éok nem tsak a' magok Egészségét tartoznak óltalmazni, hanem az Emberi Nemzetet-is kötelelek Éaporítani.

MÁSODIK RÉSZ.

A' MEG-VISELŐSÖDÉSÉRŐL.

É S

A' VISELŐS ASZSZONYOK DIAETÁZOKRÓL.

§ XLIV.

Valamint hogy a' Teremtőnek az AÉkony-Ember Testének formalásában kiváltképen való vege volt az Emberi Nemzetnek az által leendő Éaporodála; úgy magoknak az AÉkonyok-

nyoknak-is nints 's nem-is lehet ennél egy nagyobb dicsőségek: Következésképen semmire olly forgalmatos gondjoknak nem kell lenni, mint hogy az Emberi-Nemzet ő általak szaporodhassék. Innen vagyon, hogy a' Magtalan-ságot eleitől fogva minden Nemzetek közt az értelmes és tisztességet szerető Afzónyok a' halálnál kefevelebb dolognak tartották. Nem lézen azért, reméljük, ő előttök kedvetlen, ha e' kívánt és hasznos dologban-is, a' mennyire lehet, tsekély tanátsunkal nekik segíteni igyekezünk. E' végre pedig ezen *második*, *harmadik* és *negyedik* Rézékben e' következő négy dolgokat fändékozunk rövideden eleikben terjeztetni.

- I. *Mire vigyázzansék, hogy Méhekben fogadhasanak?*
- II. *Mit tselekedjenek, hogy a' Férjfitől nyert Magzatot a' rendes időig megtarthassák, es felnevelbessék?*
- III. *Mi módon hozhasják Magzatjokat annak idejében magok 's Magzatjok romlása nélkül könnyebben e' világra?*
- IV. *Hogy tápláslák azokat, és miként dajkálkodjanak azután is, míg annyira nevelhetik, hogy kulso eledellekkel magokra élélhetnek?*

§. XLV.

Ha ezen négy Dolgokat a' dolog érdeme

Érint jól ki-bezélhetnök, egyáltalában mind közönségesen az Emberi-Nemzetnek, mind közelebről az Affonyi-Nemnek nagy háfnót tenénk. Fájdalommal szemleljük ugyan-is, de tapasztalják magok-is az értelmesebb Affonyok, melly rútul és veszedelmesen hibázzanak mindezekben csak nem közönségesen és minden nap, mind 'magoknak, mind az Emberi-Nemzetnek főnyu romlásával. De óh nagy bóldogtalanság! az effele Természeti Dolgokról, valamit írni, olvasni, éollani vagy hallani, akármi fént és jó véggel-is, e' mi Nemzetünk előtt tízra bujaságnak és csak nem paráz-nálkodásnak tartatik. Mi lehet kérlek ebben olly útalatos, mellyről illy nagy károdal-is ne kívány valamit hallani es tanulni. Az értelmes tízra erköltsü Ember előtt bizony az effélék-is olly tízták, mint a' Természetnek leg tízrabb dolgai. Szégyenlhedd inkább Elméd vesétségét, a' ki olly kéz akármi ártatlan főkat-is fajtalanságra fordítani. Ha Angyalok volnánk, Angyali nyelven éollanánk. De Emberek vagyunk, azért a' mi Testünknek Refeiről 's Munkáiról az Emberek közt főkásban lévő nevekkel kell éollanunk. Az oliyanokat mindazaltat, mellyek a' botránkozásnak nagyobb okot főlgáitathatnának, akármi nagy kárral-is éánt éándékkal el-halgtjuk.

§. XLVI.

Ezen Második Rézben tehát értekezödjunk előfőr az Első Dologról. *Mire kellyen t. i. az*

Affa

Affonyoknak vizyazni, hogy méhekben fogadhas-
 sanak? Ennek: alkalmatóságával, minekelőtte
 a' Kérdéshez közelebb állanánk, jegyez-
 zük meg (1. Hogy a' Leányok 13. ék-
 tendők előtt, az Affonyok 45. éktendők után
 Méhekben ritkán fogadhatnak: azok Méhek-
 nek és az ahoz tartozó réteknek kitsinysége és
 taknyos hidegsége miatt, ezek ugyan azon Ré-
 teknek özve kuporodása és el-áradása miatt.
 (2. Sokan ugyan úgy tartják, hogy a' Leány-
 kákat mihellyt éörösödni és mejjesedni kezde-
 nek, ha éinte a' hó-éám rajtok még soha nem
 vólt-is, férjhez lehet adni. De bizony akkor
 még többire olly gyengék, hogy ha méhekben
 fogadhatnak-is, (melly mindazonáltal ritkán
 élik) de Magzatjokat azok' 's magok' el-romlá-
 sa nélkül e' világra hozni, annyival-is inkább
 fel-nevelni alig vólnának elégségelek. *Inliá-*
ban egy *Calinge* nevü Nemzetről ugyan azt
 írja *Plinius*, hogy ott a' Leányok öt éktendős
 korokban már éülnek. Vagynak Európából-is
 az Itóknál ollyan példák, hogy 8. 9. ékten-
 dős Leánykák meg-vífelősültek. Nevezetesen
Scaliger egy Frantzia Leánykár ollyant említ,
 a' ki 9. éktendős korában egy 11. éktendős
 Finaktól teréhben élett. De ezeket a' Ter-
 metekben inkább a' tsudák közzé éámlálhatni,
 mint a' rend éerint való dolgok közü. A' *Spar-*
ta vagy *Lacedemonbéli*ek a' Leányoknak 20.
 éktendős korokig férjhez menni törvény éerint
 nem engedtek: vígyázván e'vel arra, hogy

Így mind magok, mind magzatjok erősebbek 's egészségesebbek legyenek. Ma mi nálunk, éppen ellenkező ki-menetellel a' tartatik betsületnek, ha a' Leány még Gyermek korában férjhez mehet. (3. A' Férjfi is ha 16. élet-dősnél kisebb, 70-nél nagyobb, a' leg tenyé-
 zőbb méhet-is terhben alig ejtheti. Meg-tor-ténik ugyan, hogy ennél vénebb Férjfinak-is születnek Gyermekei: de hogy az más segítség-
 ge nélkül meg-cshetsék, hinni sokan nem akar-ják. (4. Minél ifjabb korokban kezdik a' Va-nust mind a' Férjfiak, mind az Afkonyok, és minél inkább gyakorolják azt, a' nemzésre és méhben fogadásra való erő ő bennek annál hamarébb el-fogy; minél későbbre kezdenek pedig ahhoz, és ritkábban gyakorolják, ez az erő-is ő bennek annál tovább el-tart.

§. XLVII.

Ezeknek természet szerint így kell lenni. De úgy látjuk, hogy a' leg virágzabb idejű és leg egészségesebb Személyek-is egész Házassági ele-
 tekben sikfor gyümölistelenek: Ő magok a' Há-zások-is a' felett, hogy e' gonoznak oka mel-lyik Félben legyen, minden nap üntig perel-
 nek, de a' *Deliberatumig* még-is ritkán mehet-
 nek. E' terhes Pernek el-igazítására kütség leg-előfer-is tudni azt; hogy a' méhben való fogadásra meg-kivántatik a' Férjfinak az Afkon-nyal *test szerint való közösülése*, még pedig olly móddal, hogy a' Férjfi a' maga jól el-kefűlt nemző magvat az Afkony méhében által öntse;

az Afkony mibe azt be-vegye, meg-tartsa, és abból magzatot formállyon es neveljen. Ha ezek é, vagy amâ Révül így tökéletelen véghez nem mehetnek, magtalanul kell a' Házasoknak maradni. Mert hogy valaha természet érint Férfi nélkül az Afkonyok álmokban csak az erős képzelődéitől, vagy a' Feredőkben ki-ömlött férfi magtól az erős kívánáshól terhen eshettek volna, ha éintén azt a' múlt *Seculumban* némelly *Juristák* és *Medicusok* *decisioi* érint egy néhány jámbor Férfiak' jó vérü Feléségein meg-elétt dolognak látom-is, én el nem hihetem.

§. XLVIII.

Ezt így meg-értvén, könnyen által láthatni, hogy a' magtalanságnak *közönséges* 's *különös* okai-is felelten lehetnek. *Közönséges*, az az, mind két Félre tartozó oka ennek (1. A' Házasoknak egymástól való idengenkedése, akármitől legyen-is az. A' ház büdösége kistimnek tettzik, de csak ettől-is meg-esherik a' magtalanság. Ide éámlálja *Tiraquellus* *Frantzia* tudós *ICtus* az éktelen rút formát-is. Mellyre nézve az ilyen éeméllyel lött törvenytelen közösülést-is jóval nagyobb véteknek tartja, mint a' melly lép éeméllyel elétt. A' éerclem kézitheti e're a' végre mindenik félt el, 's ha egyaránt nem fogják a' dolgot, minden igyekezet hiában való. (2. Az igen heves és éaraz természetü Afkony az hasonló heves és éaraz természetü Férfitól: az igen hideg és

taknyos vérű Afekony-is a' Éintén olyan *temperamentumu* férjfitől magzatot, a' *Hippocrates* ítélete szerint nem nyerhet. Hanem ha mind ketten közép *temperamentumuak*, úgy egymásnak bizonyosabb háfnót ígérhetnek. Az igen forró természetű Afekony-is a' hideg természetű Férjfitől, a' hideg természetű ifmét a' forró természetűtől többet reménlhet, úgy írja *Gorter Comm. ad Aph. Hipp.* (3. Az egyébként jó nemző rézeknek nem egyezése-is fokozor tézi a' Házafokat magtalaná. Mert ha valamelyik Fének a' másiktól fenvedése vagyon, leg alább semmi gyönyörüsége nem gerjedhet, háfontalan az igyekezet. (4. Az igen gyakori *Venusnak-is* gyümöltse többire magtalanúság, a' Férjfrakban azért, mert a' nemző mag jól el nem kézfülhet; az Afekonyokban azért, mert a' Mch igen meg-síkul, és jól soha bé nem záródhatik, melly nélkül fogadnia nem lehet. Ezekből észre vehetjük okát annak-is: Miért hogy a' Házafok fokáig magtalanúl élvén, időre Gyermekék lézen? és, hogy az együtt magtalanúl élők, más feméllyekkel mind ketten gyümöltszöznek.

§. XLIX.

Magtalaná tehetik a' Házafokat (5. mind azok, a' mellyek a' vért igen meg-hidegitik, meg-vizesítik és el-lágyítják, kivált az olyanokat, a' kik azonkívül-is hidegetske természetűek vóltanak. Ezt tselekedheti már a' fok fázódás, fok ugorka, görög dinnye, ialátaétel,

mint ezt az Első Könyvben §. CVIII. egy *Anglus* Urnak példájából-is látók. Ugy a' tej-
jel, etzettel és egyéb savanyu ételekkel és ita-
lokkal való vízfa élés. Ide támlálja *Bonet* a'
rendkívül való fok italt-is. Sokan, ugyan ez
okból, a' salétromot-is vádolják. (6. A' mel-
lyek az Embert a' vizelléire erőfőn öztönözik,
azok-is e' rezen kárt könnyen tehetnek; a'
Férjsiakot idő előtt való *excretiora*, az Af-
foryokat a' meg nem tarthatáta öztönözvén.
A' honnan, efféle ártalmáról a' *spárga* jövés ré-
gen meg-is bejegeztetett. (7. Méltán félhet
itt mindenik Fel, de kivált a' Férjsi, az ol-
lyan dolgoktól is, mellyek az erőt el-fogyat-
ják, mint, az éhezés, hozzás betegeskedés,
fok hányás, has menés es izzadás, nagy vér-
folyások, a' főnek meg-ütése, mellytől az
agyvelő meg-bomlott 's'a't. Mert a' nemző
magnak el-képzésére-is, annak el-fogására és
nevelésére is egész erő kívántatik. A' régiak,
nem tudom mi okból, a' Kámfornak, Rutá-
nak, Fodomentának tagját-is ártalmosnak tar-
tották: kivált a' Kámforól úgy ítétek, hogy
az a' Férjsiaknak erejét egészen el-venné: A'
honnan arról ilyen verítet-is csináltak:

Camphora per nares, castrat odore maris.

De ebben őket *Hoffmann*, a' többek közt egy
féregény Kámfor tisztító vagy főző *Velentzei* Pa-
tikáriusnak példájával eléggé meg-táfolja, a' ki
öntelen kámfor között lakott, még-is Gyer-
mekei kelletinél gyakrabban lettenek. Sokan
régen

régen a' Doktorok közt-is, mint ma-is a' köz nép, a' Magtalanságot holmi *meg-bufoorkányolásnak* vagy *meg-kötésnek*-is tulajdonították. De az értelmesebb *Philosophusok* effele *in distans*, távólról munkálodó erőt a' Termékzetben ma nem esmérnek. Ellenben sokszor tapasztalják azt, hogy az ilyen gyanúval magokat epeztő Házalok közzé vagy a' fellyebb említett hét okok közül fért valamelyik-bé, vagy a' nemző rétek vóltanak è, vagy amá felben hibátok és elégtelenek a' tenyészésre lékségesképen megkivántató hivatalnak tellyesítésére.

§. L.

Különös okait az az, a' Nemző Réteknek a' Férfi, vagy az Állomány réziről való hibáit, a' *Magtalanságnak*, a' mi illeti: Azok, kivált a' *Férfi rézéről*, majd mind olyanok, hogy ha ki magát jól meg-vi'ssgálja, önként meg-tetűzenek. Illyenek ugyan-is, a' tehetlenség; a' nemző mának tavós higsága és idő előtt való el-éotyogtatása; a' testnek felre görbedése, öfve forrása vagy oldalán lött meglyukadása; a' golyóknak meg-kövesedése, dagadása, meg-romlása, vagy ki-mettzetete. Jóllehet így-is, ha a' hiba csak egyikben vagyon, a' más pedig ép, a' nemzés meg eshetik. Sőt az egészen meg-heréltek-is egyzéri nemzésre *ex vifculis semmalbus*, sokszor elegegetek. Ha ezek közül a' Férfi magában egyiket sem tapasztalja, bizonyoson az Állomány rézéről lesz az akadály; a' melly így sokkal gyakrabban-is találtaik.

Hogy

Hogy a' fül megett lévő érnék meg-vágása a' Férjfit magtalanná tenné, a' mint *Hippocrates* tartotta, azt mind a' szemmel látott példák, mind józan okoskodás régen meg-hamisították.

§. LI.

Mi okai lehetnek a' Magtalanságnak az Agyonyokban, azokat úgy lehetne jól ki-nyomozni, ha az ő nemző részeiknek alkotmányát, és azoknak külön külön a' fogadatra, és magzat nevelésre tartozó természetű munkáit le-rajzolhatnók. De ezekre ki-terjedkednünk nem bátorságos. Azért itt csak azokat az akadályokat illetjük, mellyek kívülről-is efméretesek, és ha utánnak látnának, meg is orvósoltathatnának. Ilyen akadály a' Méhben való fogadásnak. (1. A' Hó-zámnak meg-rekedése. (2. Annak rendkívül bőv folyása. (3. A' fejér folyás. (4. A' Méhnek rendkívül való szárazsága és forrósága. Mert abban a' mag megfőv, nints is miből éljen. Ilyen állapotját a' Méhnek kívülről mutatják az egész testnek, különösen pedig az Agyonyi Réznek nagy melegsége és szárazsága, a' kondor száraz ödörök, a' havi vérnek kevés volta, fekete színe és vastagsága, vagy ellenben tiszta pirosága, süttős forrósága, és hígsága, melly miá az egyben sem aluzik. Ezen állapotban a' híves aerben való mulatás, kevés *commotio*, bőv álom, nedvelítő 's hivesítő leves ételek, sok víz ital, meleg teredők, párolások, leg-többet használhatnak.

hatnak. (4. Ha a' Méh igen hideg és teli takonnyal, úgy nem fogadhat. Mert abban a' Venus tüze nem gyúlhat jól fel, a' magot-is előli a' hideg takony, leg alább az *Ovariumok*-ra szolgáló tsön által menetelt annak nem enged. Ez a' Magtalanságnak leg közönségelebb oka. Kivülről ékre vehetni ezen állapotját a' Méhnek, ha az Afkzony igen *phlegmatica*, a' Édörök rajta ritkák, lágyok, simák és rövidek; a' hó-Éám kevés, vizes és hideg, 's későre kerül elé, a' Venuson nem igen kap, az ágyéka hideg, és úgy tetűzik néki, mint ha nehéz volna, az Afkzonyi rész-is hideg, lágy és nedves; a' fejtér folyás uralkodik. Ez ellen azért, a' miket §. XXXIV. a' Hó-Éátnak meg-rekedése ellen, és §. XXXVII. a' vér folyás ellen *commendáltunk*, fokot segíthetnek. Azok az orvosságok-is, mellyeket félyyel a' magok Iráfaikban a' Doktorok a' magtalanság ellen jóvallának, többire ide tzeleznak: jóllehet ha igazat kell mondanunk, azoknak nagy része nem egyéb babonázásnál. Leg több hatnot itt a' fűterÉámok tehetnek. A' Kerti 'Sályának le-
vér-is, a' *Riverius* 's más fok Doktorok *voxá*-val nagyon ditséri *Bonét*, ha t. i. azt ki-lájtól-ják, és gyengén meg sózva fél ejtelt a' havi tiztulás után negyed nappal az ilyen Afkzony abból meg-ízik, és egy fertály óra múlva fér-jével egyesül, azt mondja ő, hogy bizonyo-
 son fogad méhében. A' próba kár nélkül meg-eshetik,

§. LII.

(6. Oka lehet az Aészonyok Magtalan-
sának a' felettréb való *Kövérség-is*. De nem
azért, mintha a' kövér háj Éoritaná-meg a' méh
Éáját, mint *Hippocrates* gondolta, mert az oda
nem mehet; hanem hogy a' méh körül lévő
helyly kövérséggel meg-lévén rakodva, az a'
méhet magát-is igen meg-híttí, de kivált az
Ovariumokra két felé ki-nyúló tsötskéket a' kö-
vérség meg-Éoritja, és á' magnak által úrat
nem enged. (7. A' sántaság és tsípö tson-
toknak el-tekeredése-is nagy akadállyára van a'
magzat nyerhetéfnék. (8. A' Méhnek a' ne-
héz Éüléstől vagy egyéb okból lött le-ereke-
déte: az e'hez tartozó igen mellerségesen ké-
Éült rézeknek egybe forrása, meg-dugulása,
dagadása, kövesülése, rothadása, vizkorságo-
súlása vagy másként lött romlása, mind magtalan-
ságot okoznak, még pedig többire gyógyitha-
ratlant. Hanem néha a' ki sebesedés, meg-du-
gulás és dagadás ellen a' savanyu vizek me-
gen iva, valamit használhatnak. (9. Ha a' vi-
zellö hójagban kö van, úgy sem lehet a' mag-
zatnak a' méhben meg-maradni. Ezek neve-
zetesebb okai az Aészonyok réziről a' Magta-
lanságnak. Mert azok a' titkos okok, mellyek-
nek próbáiról 's orvaslásiról a' régiek álmodoz-
tak, előttem költött dolgoknak látéanak. Melly-
re nézve azokról itt tsak egy Éöt-is Éöllani
méltónak nem tartom. Ha az eddig elő Éámlált
akadállyokat magokról el-hárithatnak a' Flázások,

úgy ítélek, hogy magtalanúl ritkán maradnának. Nem-is volna ezeknek nagy részét a'hoz értő Embernek el-hárítani olly nehéz, mint a' Közsegtől tartatik.

§. LIII.

Utólyára külségeinek tartottam azt-is meg-emliteni (1. Hogy minden A'ffony leg-könnyebben fogad ollyankor, mikor Férjétől fokáig külön lévén leg-előzet a'val találkozik: egész kézülettel lévén mindenik fél a' Termé-fernek ezen munkájára. Innen, úgy is tapasztaljuk, hogy vagy az első egybe kelésfel, vagy mikor a' Férjfi kereskedés, vagy egyéb dolga véget Házától távol lévén, sok idő múlva, váratatva, meg-érkezett, vagy magok az A'ffonyok a' favanyu vizekről, vagy máfunnan két három hét múlva Férjekhez vizéba kerültenek, vagy mikor a' Éoptatás vagy orvofsággal való élés miatt férjekkel fokáig együtt nem lehet-tenek, leg-gyakrabban ollyankor Éoktak terehben élni. Sokan úgy tartják, hogy a' Havi-tisztulás után-is az 5. 6. nappal könnyebben meg-efnék, mint egyébkor: és hogy az UR ISTEN III Mós. xv: 19. az A'ffonyt Férjé-től és xviii: 19. a' Férjfit Feleségetől a' havi tisztuláskor hét napokig egyikért ezert tiltotta volna-el. De ennek a' példák nem olly gyakran felelnek-meg. (2. A' nemző magnak megtartása-is nem olly külséges a' fogadatra, mint a' Magzat után esdeklő Anyák képzelik, sőt régen magok a' Doktorok-is tartották. Mert már

már ma kétség kívül rétetett az a Termézet bűvári előtt, hogy a Nemzés a' magnak nem azon durva rézéből, nem is két, három óra alatt lézen: hanem holmi vékony gőz, vagy kitsiny élő állat (mert ezek között mellyiktől legyen a' Nemzés, meg nem határozottamag) egy pillanatban által repul a' méhből az *Ovariumokra*, és ott azon apró hójagotskák közül, mellyeket ma Tojáoknak hívunk, egybe, vagy többé be-férkeződven, azon pillanatba formilódni kezd ott a' Magzatnak teltetskéje. Mellyet ten a leg erősebb *commotio*, sem egyéb külső erő ekkor oztán ottan viéza nem fordívat. Hanem, azután egy néhány nappal, midőn a' Magzat a' tojásba annyira nevedett, hogy a' maga helyiből ki kelletik azon hójagotskának fordulni, és a' benne lévő magzattal azon az úton, mellyen a' mag az *Ovariumokra* ment vala, le-erezkedik a' méhbe, és még ott jól meg nem ragadhatott; ekkor mondom, ha magokra nem viégyáznak, azon hójagot a' magzattal könnyen el-ejtherik. Bé-ékott ugyan rend éerint a' fogadás után a' méh zája záródní. De ha valami okból újra meg-talál nyilni, a' melly, mint alább majd meg-fogjuk látni, sokszor meg-efik, lehetetlen lézen a' magzatnak abban meg-maradni.

§. LIV.

Látuk tehát már *Másodszor*. *Mit kellefésé az Affony Embereknek tselekedni, hogy a' Fertőz*

fitól nyert Magzatot Méhekben a' rendes időig meg-tarthassák, és illendöképen fel is nevelhessék, és hogy se meg ne sértsék, se meg ne bélyegezzék azt? Mivel ezen végnek el-érésére igen sokat tenne az, ha jó elein meg-tudhatnák, vallyon ugyan valósággal *teréhben estenek?* illő lézen itt midjárt a' viselőségek jeleiről kevesett értekezödni. Alig van a' Termézetben egy dolog, mellyen ő magok az Aëzonyok, a' Bábák, sőt a' Termézetet vizsgáló Doktorok-is többet törték volna ezeket, mint ez: hogy lehetne annak elein bizonyoson végire menni, vallyon meg-viselősült-é az Aëzony? Innen véghetetlenség-is ez iránt minden felé a' *Conjecturák*. Nagy változásokat szenved minden Aëzony, minekutánna méhében fogadott; de ki egyet, ki mást, 's többire mind olyano- kat, mellyeket a' viselőségen kívül-is sokszor érzett. Ez az oka, hogy kivált az három első hólnapokba csak gyanítással éoktak azon állapotokról állani az Aëzonyok. *Hippocrátes* az ilyen Aëzonnal, minckelötte el-alunnék, eső vizzel főtt inéh-fert itatott, és ha attól has-tekerése következett, viselősnek mondotta. Sokan e' végre a' vizelletjét nézik, és ha abban valami pillybe formák úzkálnak, vagy ha a' vizellet közzé fejer bort töltvén, az a' bab levehez hasonló lézen, viselősnek tartják az Aëzonyt. De hogy ezek nevetséges hiában-valóságok legyenek, a' kinek egy kis értelme van, könnyen által láthatja. Ha a' Hó-Éámnak

meg-rekedése után a' vizellet tizta és hasonló az egészséges emberéhez, többszét jelent; Mert ha a' hó-fam nyavallyától rekedt-meg, a' vizellet-is alig lehet egészséges. A' kik a' nyakban lévő ereknek kemény tel-verésén, a' szem végiben lévő érnek ki-állásán, a' köldöknek küllyebb dagadásán 's több efféléken akarják remenységeket fundálni, azok még könnyebben meg-tsalattatnak.

§. LV.

Nagyobb gyanúságot formálhatni: ha az Afzony a' méhben való fogadásra minden rézhől alkalmas lévén, egész tehetségű egészséges Férfival, nagy kívánsággal és gyönyörködéssel egyesülvén, akkor méhben mintegy befivást érez, és az ő egész testét holmi csiklandó keves érzés futja-el, melyet gyenge fel-borzadás követ: azután pedig harmad nappal a' köldöke körül egy keves tápdalmot, és az ágyékában valami repeslést érez, mint ha a' kél járná, és a' hata alja láttatik kevesse béelni. Világosabb jelei a' meg-vifelősülésnek után a' harmadik, negyedik holnapban kezdenek ki-tetzeni. Első az, ha a' Hó-fam minden tapasztalható egyéb ok nélkül benn marit, vagy igen meg-kevesul, az egészségnek meg-bomlata nélkül. A' verefebbeken ugyan ez még egy néhány ízben vifelősön-is elé kerül: sőt vagynak, a' kiken az egész idő alatt el-tart, de minden holnapoan kevesebb kevesebb mértékbe. A' keves véreken cilenben a' meg-

vifelőülés előtt a' hó-izám lökzör öt, hat hét-
tel sem volt. Ez az oka, hogy a' terhben
esésnek idejét a' gondosabb Afzónyok-is mind
elé, mind hátra olly gyakran el-vétik. Em-
lét Bonet egy Afzónyt ollyant-is, a' kin a' hó-
izám löha egyébkor nem volt, hanem mikor
vifelős volt, és az alatt az egész idő alatt tö-
kéletesen minden hólnapban elő került. De ez
ritka példa.

§ LVI.

A' Hó-izámnak meg-állását mint egyébkor,
úgy a' terhben eséssel-is feles változások köve-
tik: mellyeket mint új jeleket ijmét a' terh-
ben esésnek tulajdonítanak. A' szemek lökak-
nak hé-efik és meg-homályosodik; ábrázatok,
kivált az első hólnapokba, el-foványul és meg-
szintelenül; az ételt, főként a' főtt húst, utál-
ják; reggelenként a' hányás erőlteti őket, so-
kat pokdosnek, szokatlan ételeket és italokat
kivánnak; a' hasok meg-dagad; a' vizelés
gyakran erőlteti, de csak kevés mégyen; ha-
lokát egy helyt ülnek, mint a' Templomba
és *Conversatiók*ba szokott lenni, el-izédulnek, és
ha szabadabb aerre nem mehetnek, vagy me-
jeket ki nem bonthatják, el-is ajulnak. De
mint hogy mind ezek illyenkor-is csak a' hó-
izám benn rekedésétől vagynak, melly a' vif-
előiségen kívül-is lökzör meg-reked, ezekből-is
valami bizonyost alig hozhatni-ki.

§ LVII.

Többet jelent, ha egyker'smind a' *Mis-
zatnak*

zatnak mozdulását-is erzessek. El ugyan a' Magzat fogantatásától fogva, de hogy mozoghason, annyival inkább hogy mozdulása érezhető legyen, annyira későre erősödik. Ez gyakrabban a' viselőségnek fél idejefelé, az az, a' 18-dik hétbe, vagy ötödik hólnapba szokott meg-lenni. Hanem, mikor az Anya kartsu, a' Magzat erős és jó egészséges, a' harmadik hólnapban-is érezhet. Ellenben, ha a' magzat erőtelen, beteges, vagy az Anya kövér, és a' hafa idő előtt nagyon fel-púposult, melly a' burokban lévő víznek sokságától vagyon, ezt a' mozgást a' hatodik hólnapba-is alig vézi ézre. De meg-elik az Iffjabb Anyákon gyakran az-is, hogy a' belekben járó élet, a' Magzat mozgásának, vagy a' Magzat mozgását csak félnek gondolják: Es így ezen jellel is magokat meg-tsahják. Erre tartják-meg, hogy a' Magzat csak egy felé és mintegy tazitva vagy rúgva mozdul; a' fél pedig korrog, fe-
 ltit és ide tova nyargal. A' hainak meg-dagadása-is lehetett a' féltől vagy vizkorságtól. De ilyenkor félre hóffára egyaránt terjed a' dagadás; a' Magzat pedig alatt kezd a' hafat emelni, és a' dagadás a' közepin megyen-tel, úgy hogy a' két oldala mintegy lapotlan marad. Az igaz érzés után, ha egyéb nyavalyájok-is nints, rend kerint kineledni és egyéb testekben telni kezdenek, az Afkonyok egészségek állandóbb lézen, Tsetseik dagadni és annak bimbói keményedni 's feketedni kezdenek.

Ezek minél inkább nevednek, a' zülésnek ideje is annál inkább közelit, mellyet oztán a' méh zájának laposodála és nyíldogalása világosabban is ki-jelent.

Egy vagy két Magzat légyené az Aézony méhében, igen nehéz meg-határozni. Hanem, ha a' hasa rendkívül nagyot nőtt, es a' púposág a' két oldalában vagyon, úgy hogy a' közepén vápa marad, méltán kettősről gyanakodhatik.

§. LVIII.

Mig a' Magzat annyira nevedik és erősödik, hogy e' külső ærben 's Anyja tejjével meg-élhesse, közonségetlen kilentz egész hólnapokig kell Anyja méhében múlatni. Meg-elik ugyan néha, hogy a' jól élő, erős és egészséges Anyákban annyira hét hólnapok alatt is tökéletességre mégyen; ellenben az éhező, beteges, erőtlen Anyákba tíz, sőt tizenegy hólnapok alatt is alig mehet a' magzat annyira, hogy e' világra zülherhessék. Ha ez idő előtt a' magzat a' méhből ki-hajtatik, *idétlen zületésnek* mondatik, mivel még élve nem lehet. Sokan három hólnap előtt, mig t. i. a' magzat élni nem tapasztaltatott, annak el-ejtését idétlen zülésnek nem tartják. A' honnan azok ellen, kik ez idő előtt magzatjokat el-veztik, a' Törvény sem ír semmi büntetést. Ha pedig a' hatodik hólnapot a' viselőség meg-haladta, Törvény zerint rendes, és nem idétlen zületésnek tartatik, akár élve, akár halva zülettesék.

Mi,

Mi, a' mi ezéünk érint, az idétlen külé-
tést a' fogantatástól fogva addig értjük, nug a'
magzat e' külső aerben meg-elhető lévén. Ez
a' *ferentséllenség* a' viselőiségnek minden napja-
in meg-történhetik; de leg gyakrabban még-is
a' harmadik hólnapnak vége felé, és a' negye-
diknek elején fokott meg-esni. Azt írja *Boer-
haave*, hogy ezer idétlen külélek közt, mel-
lyeket ő látott, alig esett egy máskor, hanem mind
akkor, mikor a' hó-éáznak harmadikfor kellett
vólna elő kerülni. Magok a' gondofabb Af-
fonyok-is ekkor tájba az ő méhekben a' vér-
nek különös fel-háborodását érezvén, az idét-
len küléstől nagyon foktak félni. Azután ez
a' 7-dik hólnapot tartja leg inkább. Ugy van
ugyan-is, azt írja *Gálénus*, a' Magzatnak-is
dolga, mint a' fák gyümöltseinek, a' mellyek
bimbó korokba és mikor éréshez készülnek,
ha kevés fél éri, az ágakról könnyen le-ka-
kadnak.

§. LIX.

Ha az idétlen küléinek *okait* vi'sgáljuk;
azok réz érint *belső*, réz érint *külső* *Bel-
ső okai* ennek, ha valami réze a' méhnek meg-
kövesült volt, vagy a körül lévő rézek meg-
dagadtak, vagy a' vizellő hójagban kö hever
vagy a' vég belbe fok kemény eméztet verő-
dött egybe. Mert így a' Méh, ezek kozi
lévén helyhezette, annyira ki nem terjedhet,
hogy a' éüntelen nevedő Magzat abban vé-
gig meg-maradhasson. Ugyan ez okból, mind

az igen Ifjak, mind az igen idősök gyakran
 űlnek idétlent. Lehet ebből ékre venniokát
 annak-is: Miert hogy ezen belső okoktól való
 idélen űlés többire egy bizonyos idét tart?
 Ha a' Magzat igen nagy és erőfien kapálódik,
 az-is okozhat idétlen űlést: jóllehet ez rit-
 kán esik.

§. LX.

Leg-gyakrabban azért az idéten űlésnek
 okai *külsök*, még pedig az Anyaknak oktan
 tselekedete és rendetlen *diætája*. A' *vifelő-
 ság* maga-is olly nagy baj, hogy köz példa be-
 űdhen *kilentz holnapos nyavallyának* nem ok-
 nélkül mondatik. Melly kerint, nekik-is,
 mint a' beregeknek, minden kitsi fokot árt;
 kivált az ő méhekben lévő gyenge Magzat
 igen kitsiny okból meg-betegszik, sőt meg-is
 hal, és idéten el-űletik. Hogy azért mind
 a' magok, mind magzatjok nyakaról a' gonózt
 el-fordíthassák, leg alább kézen fogva oda ne
 húzzák; hanem ő magok-is e' *terhes állapotban*
*jobbatska egészséggel éljenek; Magzatjokat-is mé-
 hekben régig meg-tarthassák, és illenaképen fel-
 merelhessek, és se meg ne sértsék, se meg ne*
bélyegezzék, vizsgáljuk-meg egy kevésé jobb
*móddal. mit kéhen a' vifelő's Anyáknak a' diæt-
 ta* rendiben el-kerülni, mit követni?

§. LXI.

Leg-előker-is az *Aér*, mellyben múlatnak,
 minden tulajdonságaira nézve légyen jól mérsékelt.

Az

Az igen meleg *aër* a' vért fel-gyúlaftja és meg-tsípöfti, az eröt-is el-lankaftja, mellyböl reájok ájulás, a' magzatra halál könnyen következhetik. Mert a' magzat véret-is nagyobbára az Anyja vére mozgatja: midönn azért az el-ájulással a' vér mozgása az Anyában meg-áll, meg-áll a' magzatban-is, még pedig sokszor úgy, hogy többé meg sem indul. Az igen hideg es ködös *aër* a' *perspiráló* materiát tenn rekefti, melly a' tüdökre fordúlván, erős köhögést tsinal, 's ez által a' magzat is az ö méhekböl fokör ki-rázódik. Ugyan ez okból, a' hideg földön és pádimentomon mezitlábjárniok-is nem tanátsos. A' büdös, meg-vefete *aëru* Házak-is, mellyeket a' fél nem jár, és közel hozzá árnyék fek, ganéj domb, rothadtök vagynak, vagy a' falak és padlás igen régik, penéfelek, nyirkosok és meg-rothadtak, kivált a' gyengébbeknek lakni nem bátorságosok. Mert a' roé göz az ö tüdöjököt, gyomrokat 's véreket, következésképen a' magzatét-is, meg-undokítja és rothadálra kéfti. Mellyböl hányás, ájulás, *convulfok*, nem ehetés 's több effelek jönnek reájok, a' mellyek a' magzatnak-is mind vezedelmek. E're nézve olyan helyeken-is, a' hol dögök és egyéb roé fagok vagynak, ne járjanak; ha járniok kellettik, fáj-jokat és orrokat keékenövel dugják-bé, és nyálokat pokjék-ki. A' ki öltött gyertyának 's büdös könek füftit-is távoztassák; söt a' máfok előtt kedves fagu *ambrával*, *tömjénnel*, *gyan-*

tával is Házokat ritkán fustolják; az eős za-
gu virágokat-is, mellyek közt régen meg-je-
gyeztettek, a' kakuk fű, *fodormenta*, *sáfrány*, *se-
jér lilium*, *tubero'sa*, *já'smin*, *bárs-fa*, *pé'sma*,
magoknál 's Házakban ne tartsák. Mert fok-
zor tapasztalt dolog, hogy, kivált a' *hysterica*
Afekonyok, ettől el-ájúltanak és nyavallya tö-
résbe estenek, 's a' miatt idétlent-is kültének.
Leg inkább pedig akkor illő mind ezektől ól-
talmazkodniok, mikor lágy, déli szeles és esős
Tél van, Tavaszal pedig fokáig hideg északi
szelek fuvnak: Mert a' mint régen meg-je-gy-
zette *Hippocrátes*, mások-is, de főként a' kik-
nek *küléseké Tavaszra esnék*, *csak kitsiny okból-is*
idétlent külnék, *vagy magzatjok igen erőtlen 's*
beteges léfén, *a' ki hamar el-is hal*, *vagy egész*
életében gyengén marad.

§. LXII.

A' Hal tsonos *Po'soni vállakat-is* a' viseles
Afekonyoknak nem tonátsos vitelni. Mert mi-
dön e'vel fellyül hasokat meg-éorítják, a' mag-
zat le-éorúl, fokzor a' hajladozásban öfve-is
romlik, sőt ki-is éottyán. De az ő hasok-is
csak alatt dagadhat. Melly miá többire az
úgy ki-táskásul, hogy a' *szülés után-is* lehetet-
len annak öfve húzódni, hanem mint az üres
tarižnya, egybe rántzosul és le-fityeg. És így
midön ez által szépségeket olly gondoson igye-
kezik óltalmazni, más felől rútul meg-tsonkit-
ják. Lásd erre a' XV-dik §-is.

§. LXIII.

Az *Étel és Ital* körül-is hogy jó módot és rendet tartsanak, erőssen meg-kívántatik. Nevezetelen a' féleket, mellyek tsömört, hányást, has menést, forulást, felet, has tekerést okozhatnának, a' vért igen meg-hűtenék vagy fel-forralnák, a' vizelletet erőssen öztönöznek, vagy a' hó-fámat meg-indithatnák, fűkon és ritkán egyenek. Illyenek az igen 'siros és kövér ételek; keletlen, sületlen, rozsgabonából vagy mojos rothadt lisztből sült kenyerek, 'sirba rántott tészta művek, diénóhús, be-sózott és tél-füstolt húsook és halak, a' nyúl hús, lovány sajt, mindenféle hüvelykes vetemények, komló, tsiján és spárga jövések, az édes vagy fojtós ízű nyári gyümölsök, az eper, dinnye, ugorka, peter'sellyem, tzeller, répa, kivált jól meg nem főve, retek, hagyma, mustár, fűszerfámok 's a' t. Ezekből a' melly vér kézü, az a' magzat egészségének-is ártalmos, de az idétlen fűléste-is, a' mingyárt említett munkájokkal, okot fokkor elolgaltatnak.

§. LXIV.

Ellenben ha egész viselőiségek alatt könnyű eméltethető, jól tápláló és tisztá, édes, vékony vert tsináló ételekkel élnek, terheket-is könnyebben viselik, egészségük-is állandobb léfén, gyermekek-is tzebb és egészségesebb fűletik. Illyenek az eledelek rendiben a' jó búzából, új lisztből jól meg-kelve és sülvé kézült kenyér.

istju marháknak, juhoknak, bárányoknak, tyúkoknak, puskáknak, galamboknak, fogoly és tsázár madaraknak, és más fázaz poronyó tižta izü erdei madaraknak és vadaknak húfai mind fõve, mind sülve jól el-kéžitve, az újtojás, a' jó tej, vaj, téjfel, a' tižta fenekü folyó vizekbõl fogott poronyóbb húfú fris halak, az árpa 'semlye és ris kásák, a' kerti zõldségek közt a' lálata, sóska, tzikorea, gyenge murok, sõt a' kápožta-is mértékletesen.

Az erõs sós és etzetes ételekrõl azt írja *Arisztoteles*, hogy ha ezekkel a' viselõs Afkzonyok mód nélkül élnek, az etzettõl bõr nélkül, a' sotól köröm nélkül és kezeknek 's lábaiknak újai ízeiben meg-botykosúlva lévõ magzatot hoznak e' világra. Ez, ha igaz, igen rož volna. Leg alább a' bizonyos, hogy a' fok só és etzet étel, egyébkor-is, de kivált ilyenkor, mind az Anya, mind a' magzat egészségének felette ártalmas.

§. LXV.

A' *hožkas böjtölés* és *fok vendégeskedés-is* a' viselõs Afkzonyoknak kárt gyakran tétten. Mert ez, az õ véreket igen meg-žaporitja, és tižtátalan nyerseséggel és takannyal meg-tölti; *ama'* pedig a' vért igen el-fogyatja, meg-tsipõsíti és rothasztja, melly a' magzatra-is ártalhat. Jobb azért nekik, ha az ételt kívánják, napjában töbör enni, mint sem egyžeri igen jólakáifal gyonrokat meg-terhelni. Kivált vatso-rán fokot enniük épen nem tanátsos. Mert attól

attól álmok-is háború lézen, lélekzetjek-is megnehezedik, de az étel-is meg-vész az ő gyomrokban, mint ezt az éjtékai féllal való bajlódás, fájnak roz íze és a' keferü böfögés 's több effélék, mellyekről a' viselős Aőkonyok gyakran panaszkodnak, nyilván mutatja. Némelyek azt-is tapasztalják, hogy a' gazdag vatso-ráktól a' Magzat igen nagyot nőtt és meg-hízott az Anya méhében; mellyből mind a' hordozásban, mind utólyára a' születésben sok baj következett az Anyának.

§. LXVI.

Italhoz, ki, mitélehez szokott egyes állapotjába, ilyenkor-is azzal leg hasznosabban élhet. Azt mindazonáltal észség meg-tudniok, hogy az igen hideg, kivált a' jeges vizek, a' roz izü, láxáló puffasztó kút vizek, az igen édes, vagy igen savanyu, vagy még forratlan, zavaros, vastag, és meg-erzetesült lérek, borok, és tsugörök most nékiek inkább ártanak, mint mászor. A' gyenge vagy vízzel elegyített vékony jó ó bor, azoknak, a' kik a' borhoz szoktak, leg egészségesebb. Sőt azoknak-is, a' kik a' boron nem igen kapnak, gyomrok erősítése végett, néha egy két poharni bort innya hasznos. De el-mertülni a' bor vagy égetbor italban a' viselős Aőkonyoknak, tellyeséggel igen védelemes. Számtalan siralmas példák tanítják, hogy a' rekes Anyáktól született kisdetek, tsak nem születéskéntől fogva nyavallya torosok, közhvényesek,

sülyosok, árénások, *hefticusok* 's több terhes nyavallyákkal tetétől fogva talpig meg-rakodtak voltak, 's következésképen idő előtt el-is holtanak.

§. LXVII.

Meg-esik az-is némelly vifelős Affzonyokon, hogy minden hasznos eledeleket meg útálnak, és holmi éokatlan vagy ártalmas dolgokat kívánnak, még pedig olly erőfőn, hogy ha a'ra hirtelen éert nem tehetnek, egyebet nem éznek, el-ájulnak, méhekben a' magzatot meg-béjegezik, sőt főkőor idéetlen el-is éülik, vagy magok hirtelen halállal meg-halnak. Az ilyen erős kívánságnak azért nem bátorságos ellent állani, hanem a' mit kívánnak, ha éinte az magában ártalmas volna is, minél hamarébb lehet, adni kell nékik. Mert a' mint böltsen meg jegyzette *Hippocrates*, a' mit a' Termézet akármí okból a'nyira kíván, azt olly sérényen és hatalmason igyekezi maga hasznára fordítani, hogy azzal az ártalmat-is többire éépen meg-győzi. Mellynek, ha a' rövidség engedné, nevezetes példáit-is említhetnök.

§. LXVIII.

A' Testnek gyakorlásában-is illő a' vifelős Anyáknak úgy vitelni magokat, hogy se a' túnya restséggel és éüintelen való heveréffel el ne lágyítsák és taknyosítsák testeiket, se a' rendkívül erős és rendezetlen *commotió*val egybe ne rontsák, meg ne sértsék, 's helyekből ki ne mozgítsák (melly a' éüléskor nekik-is,

magzatjoknak-is nagy bajt okozna) annyival inkább magokból ki ne rázzák és kergesék az ártatlan Tsetsemöt. A' példák mutatják, hogy a' heverő kényes Anyáknak gyermekei fokkal gyengébbek; betegesebbek, többfőrel is halnak, mint a' kik viselős idejeket házbéli gondossággal és rabotás munkákkal töltötték-el: Magok az olly rest vagy kényes viselős Anyák-is több változásokon mennek által, a' éülésben-is nagyobb vezedelemben forognak. De ellenben még többek a'ra a' példák, hogy a' magok váfottságokkal, kivált az elő hasú Anyák, mind magoknak, mind magzatjoknak halált okoztanak. E're nézve, valójában jóvaljuk nékiek, hogy ilyenkor sebesfőn ne járjanak, ne ugráljanak, tsendefőn tántzoljanak, ne futkározzanak, a' grádítsokon alá 's fel ne nyargaljanak, két léptsőt egyfőzeriben ne lépjenek, lajtorjokon ne hágdolfsanak, ne lovagoljanak, fėkeren, hintón tsendefőn járjanak, ne keringjenek, ne kiáltozzanak, ne síkóltozzanak, a' tereh emelėfnek, legörbedėfnek, fezfengėfnek, küslődėfnek bėkėt hadgyanak, karjaikkal igen fel ne nyujtózzanak, sőt a' magos farku paputsokat és tsizmákat-is, mellyekről könnyen meg-eshetnek, utólya felė tegyėk felre; lábokat-is ilyen állapottal se sós, se másfėle meleg vízbe ne mosogafsák, ne párolják, magokat-is ne ferezfėk, mert ettől a' hó-ėám könnyen ki-űtheti magát, 's azzal egyűtt a' magzat-is. Ezeket pedig minėl gyengėbbek az

Anyák

Anyák és hajlandóbbak az idéltlen születésre, a nyival inkább ha a' szerentséltenséget mászor-is próbálták vólt, annál előtőbban tartoznak megfogadni. Az okosok a' meg-eslhető kártól félnek, a' bolondok a' meg-csétten büfólnak.

§. LXIX.

Némellyek úgy tartják, hogy az Affectyon a' terhétől könnyebben 's szerentséltében szabadul, ha vifelőtségének vége fele gyakor és jó erős commotiokot tézen. De azokat mind a' józan okoskodás, mind a' dolognak szokori ellenkező ki-menetele régen meg-tzáfolta.

§. LXX.

Nem halgathatoin-el, hogy a' Venusban való telhetetlenkedéssel is melly szok Anyák te-
gyék alattomban mind magokat, mind magzatjokat hóltig nyomorékká, melly sokan születnek e' miatt idéltent, és maradjanak egész életükbe magtalanul, ha élinte ők ezt hinni nem akarják-is. Leheterlen, a' kik e' mulatságot minden nap fáratig gyakorolják, hogy az ő mind annyiszor fel-hevülő és meg-ron-
tsolt méhekben a' magzat sokáig épségben és elevenségben meg-maradhatson: Mint ez közelebb a' sokakkal tziunboráló híres Kurvák példájából is meg-tetjük. A' honnan a' nagy Hippocrates Lib de Steril. keményen meg-is parantsolja az Affectyonoknak, hogy, mihellyt észre vették, hogy terhben estenek, férjfit magokhoz
sokáig

fokáig ne botsállanak. Ha magokat ettől végig meg nem tartóztathatnák, közép idejekben ez a' mulattság-is nem annyira felelmes. A' harmadik 's hetedik hónap pedig leg-felelmesebb, a' LVII-dik 5-ban említett okra nézve. Midőn a' Éaléinek ideje közelget, ha akkor Férjfiával egyesül, úgy tartotta *Aristoteles An. Hist. l. 7. c. 4.* hogy könnyebben fog éulni. De e' rézben-is többet hihetünk *Hippocrátes*-nek, a' ki ellenkezőt ír *Lib. de superfoet.* hogy t. i. ha az Aézony a' *Venu*-tól magát ilyenkor is meg-tartóztatja, jóval könnyebben szabadúl. Alig lehet ugyan-is, az így fel-dagatt hainak, és az abban lévő magzatnak az ekkori *Venus* miatt meg nem rontsolódni, és a' magzatnak, termézetü fekvéséből ki nem mozdulni: melly a' Éaléinek mindenik nagy akadallyára lenne. Ezek felett meg-eshetik az-is, ha Éinte lókan azt lehetetlennek tartják-is, hogy egyik Gyermekre más Gyermek fogantassék, mint ezt sok Tudólok irásiból meg-mutogatta *Alb. Haller. Comm. ad Inst. Boer.* melytol az első hónapon leg inkább tarthatni.

§. LXXI.

Az *Álmatlanság* a' viselős Aézonyokban is, mint másokban a' vért meg-tsipöstitené, a *spiritus*okat elfogyatná, 's következésképen előzet a' gyomornak ezután az egész Testnek erejét meg-e-névtené, a' melly nekik mások felett ártana. Mert az ő Gyomroknak ereje ilyenkor egyébként-is nagyon meg-zokott Éakadni. Ha ezért e' külső

októl-is gyengitemék, az eméztést alig vihetné végben. A' rof. eméztésből pedig rof. vér, a' rof. vérből rof. egészség fokott következni. E' mellett, a' vérnek tsipőisége a' magzatnak-is gyenge testtskejét el-rontaná. Innen vagyon, hogy a' hozzáas álmodlanságnak rend zerint idétlen ülés fokott a' vége lenni. Nyóltz, sőt néha tíz óra-is kell nekik minden 24. óra alatt az álmra. Vatsora után fokáig fenn ne üljenek. Déli álmot, hanem ha régen úgy foktak vólt, mellyet most változtatni nem bátorságos, ne alugyanak. De az Álomban-is igen el ne merüljenek. Mert attól úgy el-lágyúlna, úgy el-hidegulne és taknyosúlna az ő vérek, hogy a' fok takonyba a' magzat-is végképen el-alunnék, vagy ki-sikulna az ő méhekből. Továbbá, hogy a' magzat a' méhben félre ne nyomúljon, intettetnek a'ra-is, hogy se hátokon, se egyik oldalokon mindenkor ne fekudgyenek, hanem változtassák gyakran a' fekvéieknék módját.

§. LXXII.

Az *Elmebeli Intúlatokat* a' mi illeti: minél nagyobb elmebeli tsendeiséggel töltik az Anyák viselőségeknék egész idejét, azzal mind a' magzat, mind a' magok egészségére annál több háznót haitanak. Ellenben minél többet indúlatokodnak, mind a' két rézről annál több kárt okoz ak. Az *únalom* és *fe morkodas* a' belső rézékre vonja a' vért, a' hol az a' havi intúlúnák meg-állásával másként-is igen egy-

másra

másra gyűlt volt. Ha azért az ott még-is
 Éaporodik, lehetetlen lézen, vagy magában
 meg nem vézni, vagy magát valami úton ki
 nem útni. A' melly ha a' Méhen lézen, a'
 mint hogy leg-könnyebben itt-is lehet, el-kell
 miatta vézni a' magzataak-is. A' meg-ijedés és
 meg-rettenés nem egyebek, hanem hirtelen lött
 erős meg-zomorodás. Azért ezek e' gonofzt
 még hamarabb meg-ejrik. A' rendkívül való
 nagy öröm a' vért annyira meg-hígítja és úgy
 fel-indítja, hogy ebből-is vér folyás, és így
 idélen zülés könnyen lehet.

§. LXXIII.

De semmivel olly rútul nem véztegetik az
 Anyák az ő Méheken levő ártatlan Magza-
 tot, mint a' *haraggal*, erős képzelődéssel és ki-
 vánással. A' *Harag* olly környéken fel-buz-
 dítja az egész testbe kerengő vért, olly zör-
 nyü erővel lövi azt a' külső rézekről a' bel-
 sőkre, a' belső rézekről ümét a' külsőkre,
 hogy méltán lehet tsudálni, hogy nem zaka-
 doznak zéllyel az erőfőn haragzó emberben
 minden edények. Annnyival-is inkább lehet
 tehát tsudálni, hogy képes a' magzat gyenge
 testtskéjének, a' mellyre ez a' vér tel-buzdu-
 lás mind annyifőr zítten úgy el hat, a' mer-
 ges Anyákban fok zázor özve nem zakadoz-
 ni: leg-alább, hogy képes a' vérenek magát e'
 méhen ki nem útni, és mindannyifőr méltan
 zület nem okozni. Ezt így tudva, nem tu-
 dom hogy tudnak jövő időben zamonni a' magok

dühösködő haragjokat ilyenkor-is zabolán tartani nem igyekező Anyák az ő Méhekben kegyetlenül meg-öldöklött ártatlan Kisdednek életéről.

§. LXXIV.

A' Képzelődés, akármi erős és hozzás légyen, tsak magába nem árthat. Tudok én, így ír *Boerhaave*, olyan Aészonyt, a' kinek egész viselősége alatt a' vólt zájába, hogy neki igen rút ábrázatu Fia lézen; mert az ő elméjében züntelen egy zörnnyü rút ábrázatu kép forog; még-is annak idejében zép egészséges Gyermek zületett. Hanem a' *tsudáls és bélyegző képzelődésnek* mindenkor erős meg-rettentelen, meg-irtózáson, vagy kívánáson kell kezdődni. Az ilyen képzelődésnek már tsudálatos munkáit zémlélhetni zerte-zéllyel az emberek közt, és a' Tudólok irásaiban. Egy Aészony gu'sallya mellett zondogalván, hirtelen az ablakra tekint, a' hol egy rút nyúl ajaku Köldust lát, a' kitől meg-rettentvén, nem fokára, egyébként zereztelen, hasonlő nyúl ajaku Fia lézen. Másnak, egy hat uju Köldus, hogy inkább alami'snát tsalhatson zölc, kezét meg-mutatja, mellyet meg-tsudálván az Aészony, neki-is hat uju Fia zületik. Más egy olyanholt reitet meg-látván, mellynek a' fejét fel-bontották vólt, és az agya-velejét ki-vették, ő is tört koponyával es agy-velő nélkül hozza méhében lévő magzatját e' világra. Másnak ugyan effele okból, fel-bontot

hajü

hasu és bél nélkül való Gyermeké született. Más egy fő-vételtől meg-irrózván, az ő Gyermeké-is fő nélkül lett. Más látván egy embernek a' farában a' gollyóbis lyukat, épen azon helyen meg-lyukat faru Gyermekét szület. Más nézvén miként törik egy Tolvajnak kezeit és lábait kerékkal, szintén úgy meg-tört kezekkel és lábokkal való Gyermekét szület. Vagynak, a' kiknek hasonló okokból, kinek tsonka kézzel, kinek bé tört fővel, kinek vágott orral, kinek egy, kinek más tsonkasággal és éktelen formákkal meg-bélyegzet Gyermekéi születtenek. Láttam én-is nem régiben egy egyébként szép Fiú Gyermekét, a' kinek két lábai tsula tekerekek 's nyomorékok voltak, a' kívül, egy épen olyan labu, samáron kólduló Német Köldust tsudált volt-meg az Anyja. Az apróbb bélyegek, mellyeket Anyjok méhiben kapnak a' Gyermekéek, az effele nagy hibáknál még közönségebbek. Nevezetes az, a' mit ír *Krüger* Halai Professor egy *Hannoverai* Tanács Úrnak Feleségéről. Ezt mulattságból, reménytelen, müdön viselő volna, egy *Éderj* gyümölcstel mebbe hajtja kedves Férje; mellytől az *Ázóny* meg-rettenvén, nem tsak az akkor méhében lévő Fiát, hanem azután-is még kettőt épen azon helyen, és olyan forma bélyeggel, a' hol, és a' mint az ő melyjét meg-festette vala a' *Éderj*, meg-bélyegezve hozott e' világra. Sokat hord eszeleket elő *Haller Ur-is Commun. ad Inst.*

Boer a' kik hözött ki tégérrel, ki matska fővel, ki tsigával, ki föllővel, ki eperrel, ki tserefnyével, ki tsomókkal, ki vereségekkel voltak a' képzelődés által meg-bélyegezve. Lásd azokat-is, mellyeket e ről az Első Könyhen, a' CCCLXXXV-dik §-ban fel-jegyzettünk.

§. LXXV.

Sokan úgy tartják, hogy az efféle meg-tsudálás és meg-bélyegzés tsak az első hónapokban eshetik-meg, míg t. i. a' Magzat teste még igen gyenge és egészen ki sem formáltott, azután pedig ettol nem félhetni. De *Boerhaave*, a' meg-előtt példakból ezt az egész viselőség idejében lehetségesnek tartja. Mod-jár-is miképen mennyen ez a tsuda munka a' Terméketben véghez, sokan főkképen talál-gatják. Tobbire úgy okoskodnak, hogy valamiként magunkban tapasztaljuk, hogy ha valami reménytelen úgy ér testünkhöz, hogy azt előre észre nem vettük, a' *spiritusok* azonnal azon helyre rohannak mintha igyekeznek vizsza tazítani a' mi ide ütődött. Ez a' magzat testetskéjében-is azon pillantatban épen így esik: 's ekkor és ez által az Anya Lelke, melly még most a' magzaténál hatalmaibb, a' magzat testében épen azon helyre tsapván a' vért és *spiritusokat*, e' lágyabb materiában úgy nyomná annak képét belé, a' miről meg rettent volt. De bizony ha a' dolognak históriáját jól fel-vézzük, igen sok marad még itt a' regi

a' régi homályban. En *Boerhaave* után úgy tartom, hogy az eddig tanult *Physicából* nem lehet a' meg-tsudálálnak és bélyegzéinek módját meg-érteni. Szükségebbnek tartom azért az iránt tudakozódní, hogy lehetne az Anyáknak ezt a' éterentsétlenséget el-kerülni. Ere pedig más módot alig találók, hanem hogy az olyan alkalmatóságot, melyekben ezen kártól félhetnek, vigelőségek alatt kerüljék. Nem tanatsos azért a' vigelős *Áffonyok*nak az utzákra miden zördülésre ki-tekinteni: minden tsuda látni el-menni: a' Komédiákat, Trágédiákat, Sokadalmokat gyakorlani; a' magok Házaikba holmi éktelen képeket tartani, 's akár min-is fokáig bávozkodni, annyival-is inkább el-andalodni, és fokot egyedül ülni. Hanem minkenkor frissen, ébren kell lenni, hogy semmi, a' mitől meg-rettenhetnénk, körüllettek ne történhessék. Olyan helyekre-is, a' hol valamit, a' mire hirtelen éert nem tehetnek, meg-kívánhatnának, ne mennyenek. De mindenek felett a' nyalánkságra és kényeségre magokat ne foktassák. Így a' meg-tsudálálól és bélyegzéstől nem annyira felhetnek.

¶ LXXVI.

Nevezetes kérdés a' Termézet titkait vizsgálók közt ez is: Honnan elik az, hogy a' Gyermekek most ennek, most amannak ábrázatját viseli? Ezt-is rend éert az Anya képzelődésének fokták tulajdonítani, a' mennyen ő é, vagy amaz Embernek formájáról gyakran

erősen gondolkodott. Innen, minthogy az Affonyok magokat a' tífkorben gyakran ére-rik észlelni, 's többire a' magok képségekben nagyon-is gyönyörködnek, a' Gyermek-ek is úgy látjuk, hogy többire Anyjok ábrázat-ját viselik. Némelyek ebből azt-is akarják kihozni, hogy az ilyen Anyák a' magok Fer-jeknek formájával nem volnának *benè contenták*. Mások ezen kérdésre elegendés feleletnek ezeket nem tartják; hanem e' dolognak okát tá-vulabb, a' *flamenben*, a' Gyermek testskéjé-nek ilyen, vagy amolliyan formáju fundamen-tumotskáiban keresik. Igen nehéz ebben-is valami bizonyost meg-határozni.

§. LXXVII. •

Továbbá: Hogy a' vízelő Affonyokon a' *Tífnek tisztulási-is* jól véghez mennyenek, forossan meg-kivántatik. Mert ha ez idő a-latt a' láthatatlan gőz, az eméztet, a' vizelet ő belőlök jól tisztul, a' vér-is kelletin fel-lyül meg nem esül, azt írja *Hoffmann*, hogy ő magok jó egészségek lennek 's annak idejében a' észlelésen 's tisztuláson-is könnyen által-esnek. de az ő Gyermek-ek-is, a' mely külö-nös meg-jegyzést érdemel, a' hínálótól, or-bánztól, óltvartól nem bántatik, leg-alább, kevesebb 's jobbféle hínálók lennek. Ha pedig ez említett tisztulások ő benne meg-rekedte-nek, mind ezeknek ellenkező kimenetelét ta-pasztalják mind magokra 's mind gyermekekre való nézve. E' re nézve a' *Láthatatlan gőz* gyakor gyenge

ösmösiokkal, könnyű káraz 's meleg öltözet-
tel és ágynémüvel, könnyű emészthető jó éte-
lekkel, mértékletes bor itallal, herbathée,
vagy egyéb jó szagu 's hafnos füvekiz való
infuzummal, segítsék. *Hajok tisztulását*, ha a'
terméket ebben reftelkednék, lagyító ételelek-
kel, minemü a' rzékla, saláta, húfos filva,
apró malósa, a' sült alma meg-nádmézelve,
's több effélek, szabadon tartásák. Sőt ha az
effélék nem volnának elégségesek, gyengén la-
xáló *pilulakkal*, vagy más kínü orvoiságokkal,
is minden heten egyzer, leg-alább minden hól-
napba egyzer ki-tisztítani a' beleket el ne mú-
latsák. Nem-is lehet attól felni, hogy az il-
lyen gyenge ~~laxatívák~~ idétlen szulést okozná-
nak, mint többire a' mi Aëzönyaink tartják.
Sőt inkább, a' belckben heverő ganéjnak rot-
hadt göz, és a' vég bélbe egybe verődött ke-
mény eméket azt sokkal bizonyosabban 's
gyakrabban okozzák, mint a' leg-erősebb
purgatiók.

§. LXXVIII.

Régen, míg a' vért az emberekből az *Ér-
vágással* fontonként szókták vala ki veni, e' mi-
att-is a' viselős Aëzönyok sokszor szültek idét-
lent; a' sok vérnek ki-vétele miatt vagy ma-
gok el-ájúlván, vagy a' magzat méhekben ren-
des eledelétől meg-szórtarván. Innen mondot-
ta *Hippocrátes*, hogy ha a' viselős Aëzönyon-
eret vágnak, idétlen szül. Ma ellenkező dol-
got táma nélkül sokakban tapasztalunk, hogy t. i.

ha a' vifelős Afzónyok magokon eret nem vágnak, el-betegelednek, sőt fokzör bizonyos idő múlva idétlen kell ülniök: ha pedig rendszer időben és mértékkel vérekből egy rézt kiereszternek, terheket egész végig könnyen 's ferentséfen el vifelhetik, 's akkor-is a' füléinek 's tisztulásinak hajain jóval könnyebben által esnek. E're nézve, már fok ideje, a' miolta az értelmes Doktorok az Ér-vágatást nem tsak nem tiltják a' vifelős Afzónyoktól, sőt inkább azt nékik mások felett fükségesnek tartják. A' bölts Termézet a' Havi vért azért rendelte, hogy az annak idejében a' Magzat tápláltatására lehessen. Már pedig úgy látjuk, hogy ez fok Afzónyokban olly bővön kézil, hogy mikor rendszeren tisztúl-is, ér-vágatással fokzör kell é terhtől testeket könnyebbiteniök. Hát mikor ez a' vér egészen benn reked, a' magzat-is még olly kirsiny hogy ezen vérnek tized részét-is alig eméltethi meg, mit várhatni ebből egyebet, hanem hogy az egymásfra gyült vérnek terhétől és magában lejendő megveszéséből az Anya egészsége is el-romoljék, a' Gyermekek élete-is, mint a' gyertya a' fok olajtól, ki alügyék; leg-alább, mint mi-is a' fok ételtől, ő-is el-betegeledjék.

§. LXXIX.

Hogy ezek a' ferentsétlenségek az ollyan Afzónyokon, a' kik jól 's bővön tápláló étellekkel és bortal élnek, azonközben kevés *commoditatem* téznek, annyival inkább, ha a' havi vér

vér-is természet érint bőv fokott rajtok lenni, és a' meg-vilélősdéssel mindjárt egészen el-állott, a' mellett a' has-örülés és indúlatoskodás a' vért ottan ottan fel-forralják, leg-könnyebben 's gyakrabban meg-esheffenek, az okoskodás-is, a' példák-is nyilván tanítják. Ezeknek azért különösen *commendáljuk*, hogy az érvágatást el ne múlásák. E'vel pedig, akármit befejljenek a' 'Termézet' munkáit nem értő emberek, nem kell a' Magzat mozdulásának érzését várni; hanem a' *Hoffmann, Boerhaave* 's más bölts Doktorok tanátsa érint, a' harmadik hólnapnak vége felé, meg-kell ejteni. Azután-is ha a' testnek meg-nehezédeséből, a' belső forrúságból, gyakor fő fájásból és a' hőfámnak meg-rekedését jelentő 's a' XXXIII-dik *§-ban* le-irt jelekből vélik észre, hogy vérek újra igen meg-éaporodott, a' hatodik 's nyóltzadik hólnapoknak vége felé *újra vágassanak eret*. Sőt, ha a' dolog úgy ki-ánná, többet-is. Az eret pedig ilyen állapotba a' karon kell vágatni, ha csak valami külöös ok nem kívánja a' lábon való ér-vágatást; a' minémü ok lehet az igen kemény és semmi egyéb orvosságokkal nem tsendesedő fő és öldül fájás, mivel ezt a' karon való ér-vágatás mind az Anyának, mind a' Magzatnak bizonyos vékedelmével öregbítené. Ezen okon kívül a' lábon vágatni eret azért nem bátor-ságos, mert a' le-felé siető vér a' méhen kél-tethetné magát, 's ebből idétlen gúlás lenne:

Jól.

Jóllehet e' sem olly bizonyos, mint a' teletmetek képzelik. Mert sok Afzonyok vannak, a' kik mihellyt viselesöknek gyanitják magokat, a' lábokon lévő eret szántéandekkel megvágatják, a' mellett *purgatiokot*-is véstnek, de a' Magzat az ő akaratjok ellen meg is bennnek marad.

§: LXXX.

A' sok izzadás, vizellet erőltetés, kemény bányás, sokáig tartó erős has menés is romlására van a' viseles Afzonyoknak. Mert az ő erek mind ezek miatt elszakad, a' tápláló nedvességtől is mind az ő magok teste, mind a' magzaté megfojtatik. De e' felett, a' has menés és a' vizellet erőltetésben sokszor a' hófám is megindul, és a' méh, melly a' vizelő hójag és a' vég bél között fekszik, a' két szomszédival együtt *convulsiokra* ösztönözterik, mellyel a' Magzatot magából könnyen ki rakhathatja. Ezeket is azért magokon sokáig uralkodni nem tanátsos hagyni: annyival inkább erős izzaító, hánytató, purgáló vagy vizellet üző orvosságokkal nem kell élniek: kivált ha a' *spasmusokra*, *convulsiokra*, vér-follyásra egyébként is hajlandók, és idétlen mászor is kúlnak. Meg-e'lik az is némellyeken, hogy a' hófámnak benn rekedése miatt az első, és a' magzat feltojulása miatt az utolsó hólnapokban nagy hányás erőltetésben élnek: De e' többire minden ártalom nélkül van. Ugyan csak, ha ilyenkor könnyü eméltethető, kevés,

zitrom lével gyengén savanyított, vagy fa hajjal fűszerímozott ételeket eźnek, és, ha van, egy kevés veres bort-is iźnak, jól tselekdik. A' birs alma liktárium-is, kivált estvéneként éve, használhat. Ha a' hányás erőltetéssel együtt tsuklanak-is, már roźzabb; mert így az idétlen őrűlést nehezen kerülék-el.

§. LXXXI.

A' *Havi vér-follyás*, a' mint fellyebb-is egynéhányőor meg-mondottuk, a' meg-vifelő-süléssel rendszerint el-őokott állani. De a' véresebbeken még kétfőer, hátomőor azután-is elő kerül, sőt némellyeken az egész idő alatt is el-tart, jöllehet jóval kevesebb mértékbe, mint a' vifelőőségen kívül őokott vólt folyani. Eről azt jegyzem-meg, hogy ez, az olyan véres Aőőonyokon mind meg annyi ér-vágatás helyett őfik; és mind az ő egészségeknek, mind a' magzaténák őokat használ, úgy hogy, az ilyen Anyáktól őőületett gyermekek a' *Hoffmann observatioi* őerint, meg sem őoktak himlőzni. Ez ilyen vér-follyást azért meg-gátolni nem vólna tanátsos. Hanem ha a' vér olly bővon kezd folyani, hogy az Aőőony ember erejét nagyon el-őakaőtja, és őinét el-haloványítja, a' karon való ér-vágatással és egyéb *anti spasmodicus* hívesítő és őorító őőközökkel illő meg állítani. Ha az utolsó hólnapokban a' vér hirtelen erőően meg-indúl, akármitől légyen az, idétlen őőületést okoz. Azért haladék nélkül tsak Babát kell hivatni.

§. LXXXII,

§. LXXXII.

Meg-jegyzést érdemel az-is (1. Hogy némelly vifelős Aézonyok a' 4-dik és 7-dik hónapokba gyakran *el-újulnak*: Némellyeknek a' tsetsek nagyon megdagad és meg-keményedik, holmi lávó forma neveltség gyűlvén abba; némellyeknek, kivált a' kik elő hafuak, a' magzatnak terhétől és fehéítésétől hátok, tsípőjök és ágyekok erőfőn fáj, némellyeknek lábok úgy megdagad, mint a' vízkorságban, és fok helyt nagyon meg-tsomósúlnak az erek. Mások, kik nehéz vizelléssel, kik nehéz lehelléssel terheltetnek, elannyira, hogy halálos vévedelemben gondolják forgani életeket. De ha valami külső erőtlő vagy egyéb belső romláltól nintsenek ezen nyavallyak, a' éüléssel önként el-öfolnak. Addig pedig mind ezek a' jó elein való ér-vágatás, gyenge *laxatívák*, könnyű emészthető ételekkel való mértékletes éles, a' teltnek nyúgratása, és az elmének tsendelése leg-többet segíthetnek.

(2. Vagynak olyan Aézonyok-is, a' kik egyébkor betegelek, hanem a' mig vifelősök, addig jó egészségesek. Ezekről azt *observálta Hoffmann*, hogy igen erőfőlen gyermekek léfően, a' kiken a' hi-nlő és az orbántz-is igen fok és rofőtele fokott lenni. Mellyet attól gondol lenni, hogy a' tiétartalanság az Anya vértől, a' magzat teltetskejeven által takarodik.

§. LXXXIII.

Utólyára külsőségnek tartom meg-említeni még azt-is; Hogy az idétlen fülés ugyan néha hirtelen és minden meg-előző változások nélkül e ik, de többire bizonyos változások okozták azt meg-előzni. Minémük: a' testnek el-nehezülése, meg-restülése, ottan ottan való meghülése és fel-borzadása, az ételbéli kívánságnak el-vezése, a' tserseknek meg-lágyulása, a' fémnek gyokerét zorongató kemény fő fájások, a' vesék kórtól és az ágyékban lévő fájdalmok (mellyek ha ollyan formálgy fogják, mintna ugyan fülni akarna, az idétlen fülés közel vagyon) a' halnak le-esése, a' terének a' tsipő tsontokon való fekvése, holmi raknyos véres viznek ki-follyása. Ezeket, vagy ezek közül valamellyiket, ha a' viselős Ažžony érzeni kezdi magában, mindjárt mennyen az ágyba fekünni, tsendes elnével légyen, fokot és durva ételt ne egyék, bort is fokot és erőset ne igyék. Egy kőval, a' mi az ő vérit fel-háborithatná szorgalmatosan el-távoztassa; és az alatt jó értelmes Doktort és Bábát hivatni ne kélsék; mert az óra közel vagyon. Ha az Ažžony jó erőben vagyon, többzet nem fült, a' gyermek nem igen nagy, semmi külső erő az Ažžonyt nem érte volt, erős *pas-musok*, és igen nagy vér folyás rajta niintsenek, a' gyermek sem meg holt, sem meg nem rothalt, a' nyavallya-is az Ažžonyt még ki nem tette, (mert így igen rož jel volna)

az idétlen fülésben ritkán van védelem. Az első hólnapokban sem olly védelemes ez, mint az hatodik, hetedik, nyoltzadik hólnapokban. A' ki egyzer idétlen fült, az ettől mászor-is méltán félhet, még pedig, minél többet fült idétlen, annál inkább félhet. A' kinek meje idő előtt tejsülni és lágyulni kezd, az idétlen fülést nehezen kerül-el.

¶ LXXXIV.

Ezek vóltanak a' nevezetesebb Dolgok, mellyeket a' vifelős A'ffonyok *Dieta*járól és állapotjáról, az el-intézett rövidséghez képest meg-említeni fükségelebbnek ítéltém. Nem lézen talám unalmas az Olvasónak, ha, minekelötte a' XLIII-dik §-ban fábott rend fétint a' füléshez kékülő és Gyernek ágyat fekvő A'ffonyok *Dieta*jára által lépnek, még e' nevezetes két dologról egyet kettőt fóllok:

(1. *Vallyon vagyóné a' Termézetben ollyan mesterség, melly ferint valaki maga tezeje 's akarataja ferint most Fiat most Leányt nemzhetne?*

(2. *Vallyon meg-kheté azt külső jelektől előre tudni, hogy az A'ffony Fiúvalé vifelő; vagy Leánnyal?*

A' mi az elsőt illeri: *Arisztoeles* úgy tartotta, hogy a' Termézet mindenkor csak Fiat, igyekezne formálni, de ha a' test hidegsége miatt a' maga tzelját tökéletességre nem viheti, félben maradván mint egy ezen munkája, csak Leány lef belölle. De bizony, akár az A'ffonyi test formáltatásának végét,

akar annak a' Férfiakétől fok, belső fundamen-
 talis dolgokban való külömbségét nézzük, az
Aristoteles gondolatját ebben semmit érőnek ítéljük.
Empedocles a' Fiut a' Terméket nagyobb meleg-
 ségének, a' *Leányt* annak elhidegtülésének: *Hip-
 ponax*, ezt a' nemző mag savós higságának,
 ezt annak özeve elegyedhető sűrűségének és e-
 rősiségének; *Demo ritus*, a' *Fiut* az Atya, a'
Leányt az Anya forróbb és erősebb természeté-
 nek tulajdonítják vala. Egy Éóval, mind e-
 zek úgy láttatnak ítélni, hogy ha az Atya jó
 erős meleg természetű, és az ő magva jól el-
 készült, Fiait nemz. *Anaxagoras*, *Permenides*
 mind régi híres görög *Philosophusok*, és a' mint
 láttzik. *Hippocrates* maga is a' *Fiut* a' jobb
 részekből, a' *Leányt* a' bal részekből gondolják
 fánmazni: még pedig úgy, hogy ha a' jobb
 golyóban készült mag a' méhnek jobb feliben
 esik, Fiait formálódik: ha ellenkezőképen esik
 a' dolog, úgy Léány lézen: melly érintők
 azután is a' Fiait Magzatot az Atyáékba jobb
 felől, a' *Leányt* bal felől gondolták fekünni.
 Igyekeznek ezen vélekedést a' val is erősíteni,
 hogy a' Sertésben is a' Kan malatzok jobb fe-
 lől, az emék bal felől találtnak: a' Kosnak
 is a' *Plinius* írása szerint, ha meg-körlik a' jobb
 golyóját, csak nőstény bárányokat nemz. In-
 nen, vagynak olyan *Philosophusok*, kik a' Fiait
 nemzeni kívánó Atyáknak is efféle tanácsot ad-
 nak, az Anyáknak pedig jóvalják, hogy az
 egyesülés után mindjárt jobb oldalára fordul-

ván sokáig úgy heverjenek. Egy nem régi *Anglus Doktornak* írásában pedig azt olvasom, hogy ha a' Férfi egész hajnal felé a' Felesége mellett jobb oldalán fekszik, akkor Fia nemz. Vagynak a' kik e' Dolognak okát a' Hóld változásában-is keresik. A' honnan régen ilyen verset-is csináltak.

*Si Luna crescente parit, partus maris alter,
Ejus decursu, virginis ortus erit:* az az:

Ha az Asszony ember fogadása úgy esik, hogy az ő születése hóld töltere esék, Fia lézen; ha pedig úgy, hogy hóld fogytára esék, Leánya születik.

Én magam-is el-hízem, hogy bizonyos oka legyen a' Termézetben annak, hogy az Asszonynak most Fia most Leánya születik, és hogy némelly Asszonynak csak Fia, a' másnak csak Leánya lézen. De mi legyen az az ok, a'hoz, ha az igazat meg-kell vallanunk, a' legböltsebb *Philosophus*-is még eddig csak annyit tud, mint a' leg-tudatlanabb paraszt Ember. Ezeknek az elé kámlált vélekedéseknek-is, a' minden nap szemünk előtt forgó példák egybe nyakokat szakasztják. Sok kemény 's forró természetű Szüléknek látjuk feleszámu Leányokat, sok gyenge Atyáknak Férfi természetű Feleségektől négy öt Fiakot. Sok egyik golyójoktól régen meg foktatott Férfiaknak mind két nemű lévő apróság gyermekeiket. De masként-is midőn ma mind a' Férfiúi, mind az Asszonyi testnek alkotmányát jobban ki-
tanul-

tanúlták a' Termézetet vizsgálók, mi különbség lehetlen e' végre a' jobb és bal rétek között, nem látják. Mert az Afzony ember méhe-is nem kettős, mint némelly kettős méhű oktan állatokba látták volt a' régiek: a' Férfiban-is mind a' két golyóban kézült mag egy közönséges hójagba gyűl és ott özve elegyedve múlat a' ki-veréfig. Sokkal nagyobb hasonralanság még ezekencl, a' mit ír *Levin. Lemnius de occult. nat. mir* hogy t. i. a' havá tisztulás után az 5-dik napig Fiu, azután a' 8-dikig Leány, azután a' 12-dikig megint Fiu, azután pedig *Hermofroditus*, az az, mind a' két nemző rétekkel felruházott Személy fokott fogantatni. Jobb-is volt ezen meslerségnek titokban maradni. Mert, úgy látjuk, hogy ha az Anyákon, sőt a' mi nagyobb tsuda, magokon az Anyákon állana, semmitnem gondolván e' világnak ebből következő végső tisztulásával-is, tsak Fiaot szaporitanának, midőn a' szegény Leány gyermeket, ha Fiaok nints, tsak úgy betsüllik; egyébkor pedig az a' magok Házaiban büntetének tartják. E re nézett kétség kívül a' Termézetnek bölts Ura-is, midőn ezt az emberek akaratiára nem bizta, sőt, hogy idő előtt ne nyughatatlankodnának tsak azt sem engedte előre ki tanulniok, hogy fiúval légyené, vagy leánnyal az Anya visélos? a' mellyet mi-is máiodik kérdéshe tetünk vala.

Tudom én ugyan azt, hogy *Albertus Magnus*

Magnus azt mondja, hogy ha az Afzöny teje öly sűrű, hogy a' vízben le-mégyen, és a' só az ő tsetse bimbóján meg-olvad, Fia vitel, ha ezek ellenkező módon vagynak, Leányt. *Hippocrátes* pedig így ír: Ha az Afzöny fincs és teli ábrázatu, Fia; ha éintelen, Leánya lézen. *Ismét*: ha foltos az ábrázatja, úgy-is Fia vitel. *Ismét*: Ha az Afzöny hasának jobb oldala púposabb, Fia; ha a' bal púposabb, Leányt vitel. *Galenus*-is majd hasonló módon ítél: hogy ha az Afzönynek jobb oldala, a' hol a' májja van, melegebb mint bal felől, Fia lézen, ha a' bal oldala melegebb, Leánya lézetik. Egy *Le Bon* nevű Frantzia *Doktor*ról írja *Bonet*, hogy az e' végre az Afzöny Ember vizelletit nézi vala-meg. Fiaival mondja vala vitelőinek az Afzönyt, ha a' vizelletje közepiben a' seprőlék mint a' gyapju egyben állott; Leánnyal, ha a' seprőlék zer-te félyyel vagyon. De ezek az Afzönyök vizelletében a' vitelőrségen kívül-is az ő egézségekhez és ételekhez képest, sőt a' Férfiak vizelletében-is, mind a' kettőle képen fok ezer-fet rálátatnak. *Albertus*-is hogy valaha vitelő Afzönynek, sőt a' lézés után-is fokáig, olyan sűrű és nehéz tejet látta volna, hogy az a' vízbe le-mennyen, alig hiszem. A' só is, ha garaz volt a' tsets bimbója, mint fokott lenni mind addig, míg a' tej belőlle fújni nem kezd, itt-is csak úgy olvad-meg, mint a' tettek mas részein; nedveien pedig akár hol

hol-is meg-olvad. A' teli piros ábrázat-is nem egyebet jelent, hanem hogy mind az Anya, mind a' magzat jó egészségesek. Az ortza föltofsága-is tsak a' vér *serumának* tisztátalanságától vagon. Mind ezek, pedig a' Leánnyal fíntén úgy meg-eshetnek, mint a' Fíjval. Ha egyik oldala az *Affé*nynek a' másik felett púpos, az a' magzatnak rof fekvésétől vagon. A' melegség-is ha egyik oldalában nagyobb, mint a' másikban, az nyavallját jelent inkább, mint egyebet. Így játéik a' bölts Teremtő, többire a' leg-kozségsébb dolgokban, e' világnak kevély Böltsével; akarván inkább tsudálkozva imádtatni velek-is a' maga munkáit, mint sem által látva, semmiben hajtatni;

HARMADIK RÉSZ.

A SZÜLÉSHEZ KÉSZÜLŐ ÉS GYERMEK ÁGYAT FEKVŐ ASZSZONYOK DIAETÁJÁRÓL.

§. LXXXV.

Nints e' világon egy dolog, mellyben az értelmes tanács és az okos segítség úgy meg-kivántatnék, mint ebben, *hogy t. i. a' ké-gény Anyák az ő fok foháfkodásokkal nyert, kí-lentz bölnapok alatt méheikben jók terhes bajokat*

és korgalmatossággal viselt és nevelt drága Magzati-jokot, kedves Férjek öröme, maguk gyönyörűségére, és tartozó kötelességeknek teljesítésére, miként hozhatnák már e világra-is környezetben, úgy hogy e' terhes és kínos munkában je' ö magok, je' magzati-jok meg ne remuljon; és azután-is jól 's hamar meg-síksúlván, a' jó egészséggel újra fővességet vehessenek,

Tsudára 's fájdalomra méltó, hogy e' nagy és kúséges dolgot meg-is mind ez ideig úgy el-mellőzhették a' ni Nemzetünkbeli Emberek! Tsuda, hogy olly bé-húnyt kezemel nézhették kedves édes Feleségek, drága Gyermek, kedves Rokonok 's Barátjok ronulását, kínját és védelemet! Tsuda hogy ő magok a' fülélnék terhét egyézer próbált Afsonyok nem kényszerítették azokat, a' kiket e' dolog akármí uton és módon illethetne, hogy már valaha gondolnának, találának valamit-sel a' Terhességben, melly ez ő siralmas állapotjokot és képtelen nyomorúságokat avagy csak valamennyire enyhíthetné. Szégyen, sőt igen nagy vétek az Orvosokban-is, hogy midőn más apróság változóknak olly nagy korgalmatossággal igyekeznek eleit venni, a' nehéz fülésben minden nap törtendő kórnyü romlítókat lattatnak számban lenni venni. Hány ezer Anyák és Gyermek nem vének-el csak e' mi Hazánkban-is minden e'ztendőben, csak a' miatt, hogy a' külő és gyermek ágyat fekvő szegények magok nem tudják, nihez

keu

kén tartani magokat, más lintsen, a' ki a' védelemet előre látná és azt róllok el-fordítani tudná. De azt mondod: a' Termézet munkája ez, mit lehet rajta segíteni? Épen azt, a' mit más nyavallyakon, a' mellyek éntén úgy a' Termézet munkái. Sőt a' menyivel kínosabb és haladékos nem ényvedhetőbb nyavallya ez, és egyérsmind két Élet forog védelem közt, a' segítfének annál kézebbnek és ölméretefebbnek kén lenni.

§. LXXXVI.

Ezen félelmes 's kétséges orákra érkezett Hegény Akkonyt öt féle állapotban lehet gondolni. (1. Midön a' üléshez kékül. (2. Midön már a' fájdalmak közt van, és éterentséfen meg-éabadúl. (3. Midön igen nehezen, vagy tellyesféggel nem ülhet. (4. Midön a' Massától éabadúl. (5. Midön a' ülés után tiétul és gyermek ágyat fekkik. Ezek éerint a' körülötte lehető segítséfé-is négy Dolgokból állana. (1. Jó *Diaeta* rendelésben; mivel ilyenkor a' Hegény Akkony egéfése, sőt élete-is tsak egy édr éálon függ. Ha azért még-is ollyant tselekkik, a' mi meg-árhat, a' védelemet annyival nehezebben kerül el. (2. Midön a' fájdalmok miatt meg bódult és miaregy elméféen kívül-is van, a' Termézet munkájának jó rendel és móddal való folyta ására háznos tanáttsal igazgatni. (3. A' lankadozó vagy ide tova tsapongó Termézetet illendő orvofságokkal

segíteni. 14. Kézzele-is, a' mi külség, okolon és értelmefen véghez vinni.

Ezen négy Dolgok közül a' mi mostani rzélunkra *csak az első tartozik*: A' más három a' Baba mesterségét nézi. Mellyre részve azokról itt nem szólunk. Léfen talám valaha alkalmatosságunk, hogy e' *Materiáról*-is, a' mi jegyzéleinket, ha az alatt más e'ről bővebb munkát nem adánd-ki, közönségessé tehesük.

§. LXXXVII.

A' mi azért a' ülésnek idejére firtén elérkező *Affronynak Diatáját* illeti: a' rövideden csak abból áll, hogy mind azokat mellyek a' ülésnek óráját vagy igen firtetnék, vagy nagyon késleltetnék, vagy azután a' ülést nehézzé tethetnék, most ugyan korossan el-távoztassa. Illyenek: az *Aérnek* nagy hévsége, a' fűszer-fámos ételek, erős bor, éget bor, kavé, tsokoládé; felet, has-fájást, hányást, has-menést okozó nyers gyümölcsök, kerti vetemények, sűrűn ráított tejsütemények, gombák, forrtalan savaros ser, bor, 's a' t. lebes és kemény járófok, rázódaók, hajladozólok, hideg vagy meleg vizen való feredések, a' sokáig való nem ~~alvó~~ megharagvás, vagy rettenes, 's több ~~féle~~ felfűtés, mellyek a' vért igen fel buzdíthatnák vagy a' méhre hajthatnák. Melly ferint javaltatik, hogy ez utolsó napokat, ha nagy meleg van, a' hivesebb és nedvesebb kőbákba töltsék, vagy kőzokat hideg vízzel gyakran meg-

meg-öntöztesék. Ha belső torróságokat érzik, hőv hideg víz itallal, vagy a' melly bátoroságosabb, tök, dinnye, ugorka, faláta, mák magvakból, egy kevés falétromot 's nádmezet téven hozzá, készített téjjel vagy *Enulfic*val tsendefitsék. Hafokot és lábaikat igen ne melegessék. Ha verek sok, mellyet a' forróság, az ereknek meg-telése és ki-állása, az őrztának rüzselése ki-mutatnak, a' karjokból erezteisenek egy kevés vért. Könnyű emészthető, jól meg főtt ételekkel éljenek, keveset egyenek; tsendes elmével, jó kedvel legyenek, a' füléinek terhéről, és kétséges ki-meneteléről ne gondolkozzanak. Ere nézve egyedül ne mulassanak, hanem idejeket jó befedés, nyájas emberek közt töltsék. A' szárazabb testűek többet alugyanak, mint vigyázzanak. Halokot tsak egy nap-is forúlva maradni ne engedjék: ellenben ha igen meg-indulna, egy kevés terjek vétellel tartóztassák. A' mik a' vizelletet öftönözik, azok-is most inkább ártanak, mint máskor. Vagynak, a' kik hogy a' fülés könnyebben meg-élsék, ez utolsó napokba a' nagyobbatska *commotiot*, sőt a' kórsin, vagy lassú ügető lovon való járkálást-is *commendalják*. De mások félvén attól, hogy az a' fülést igen sierteti, és a' magzatot rendes helyétől ki-mozdítja, a' nyugodalmat sokkal bátoroságosabbnak méltán tartják. Némellyek ilyenkor az Afkonyt feredőben-is ültetik. De jobb ezt-is el-mulatni.

§. LXXXVIII.

A' következendö három állapotjaiban a' *Diaeta* tartásra alig lehet ideje a' élö Afko-nyoknak; hanem az utolsóban, az az, a' mi-
kor riétúlnak, vagy Gyermekek ágyat fekvönek,
a'ra leg-nagyobb szükségek van. Semmivel
nem-is téfnek ök magoknak többéer kárt,
mint az ilyenkori rendeletlen étellel. Leg-
előéer-is azért tartás-meg, hogy ez egéz-
idö alatt gyomrokat meg ne terheljek, kivált a'
két első napokon igen keveset egyenek, és
csak levest. E'kora azért a' jól meg-föötttyük
vagy kappan húsnak a' leve, keves 'semlye
vagy komlós tzipó feltel, vagy 'semlye, ár-
pa, gyöngy és riskásákkal és kevés sóval ké-
fítve, leg-jobbnak tartatik, mivel ez mint a'
marha hús lév, nem fokott a' gyomorba meg-
étzetesedni; a' vért-is nem éaporitja erőssen,
és sem rágást, sem forróságot nem tsinál. De
ebben-is illö módot tartani; és sokaknak bo-
lond fokások éerint, minden órában és a' meg-
tsemérléfig nem enni. A' vajás vízzel kézült
'semlye kása, a' gyenge fejer borba fött zab ká-
sa, a' keményebb természetűeknek a' tehén hús
levesek-is, söt a' kiknek forróságot nintsen 's a'
vérek erőssen nem mégyen, a' gyenge boros
mézes tziprék-is, kevés sáfránnyal, nem árta-
nak. De a' mi igen 'síros, sós, erzetes, fa-
vanyu, ha tziprom lével favanyított-is, meg-
enni ilyenkor nem bátorságos. Mert azok a'
vért gyúlaftják és tsipösitik, ezek pedig a'
tüktü-

tisztulást megakadztják és nyilallásokat kereznek. Nem jó ilyenkor a' réj-is; mert, a' gyomrot meg-puffasztja és a' vért igen el-hidegíti.

¶ LXXXIX.

Négy, öt napok múlva, a' tsirke, tyúk, borjú, bárány, puzka húst magát-is meg-ehetik főve; silve nem annyira. A' keményebb gyomruak jüh és tehén húst is ehetnek néha keveset. A' kedves savanyu és nem fojtós ízu gyümölcsök-is jól meg-főve vagy rántva 's kevésé meg-sáfrányozva, 's ha kívántatik, meg-is nád-mézelve, nem tiltarnak. *Gartisolet*-is és gyenge fodor kapoktát jól el-kéztve ehetnek. De a' L. d, Rézre, kivált a' Sertés húfok, annyival-is inkább a' fel-fűstölt és bé-sózott halak és húfok, lágyabb húfu és tói halak; egy főval minden a' mi durva, nehéz eméztethő, felet, has forulást, has rágást, forrótságot, vagy tisztátalan raknyos vért csinálharna, a' hová éámláltatik a' fok etel-is, ilyenkor mind igen ártalmasok. Kávét, éget bort, ro'sólist, sőt b'rt-is, kivált elein ne igyanak. Azután a' borhoz éoktak gyenge jó ó bort vizesen keveset ihatnak. Jó Német sert, és méh-sert-is néha keveset. Az árpával, faivas éarvval *korzonéra* gyükérral és egy kevés narants, vagy fa hajjal vagy köménnyel főtt vizek leg-batóságosabbak. De akármű légyen-is az ital, hideg az soha ne légyen. Mert attól bizonyon rágása és nyilaldozású léznek, a' tisztulás is meg-akad. Ezeknek el-távoztatásáca,

hog

hogy gyakran meleg *herbathét* hörpöljenek, jóvaltatik. Testeket is, mindenek felett háfokat és lábaikat, meg-hűlni épen ne engedjék. Mert ennél a' tisztulást semmi hamarébb meg nem akaftja, 's következésképen nekik bizonyosabb védelemet nem okozhat. E're nézve hideg, nedves ágyba ne feküdjenek, meztláb a' hideg pádimentomra vagy földre ne álljanak, takaródzóok jó meleg és könnyű légyen, melly alatt gyakran meg-is izzadjanak, a' melly nekik igen hasznos, úgy hogy ezt, ha magától meg nem eűnek, gyengén izzasztó patikai porotskák vagy *tinzurák* által-is szükség vólna segíteni.

§. XC.

E' mellett, hogy mind Testek, mind Elméjek tsendességben légyen, az-is erőssan megkivántatik. Melly érint, az ágyban ide tova fõrogni, a' nyival inkább az ágyból, kivált az első napokon, ha erejek engedné-is, felkelni épen nem tanátsos. Hanem minél tsendesebben lehet, úgy nyugodjanak, a' látogatókkal-is sokat ne beszéljenek, ne nevestenek. A' Fejebõl-is minden Házi gondoskodást kivesestenek, és a' magok Gazda-afközönységét ez alatt bízzák egészen mátra. Fekvéste-is magoknak olyan helyet válasszanak, a' hová holmi zörögés és beűéd bé ne hallásék. Mindenek felett a' haragot, meg-rettenést és a' bűt mint a' pestist kerüljék. Valamikor tsak lehet, a' lugyanak, sőt ha ez õnként nem leherne, gyenge

gyenge álmhozó Orvosságokkal-is illő lelké legiteniek.

Ha a' hasok minden nap nem menne, réjhöl áni's és kömény maggal kézült 's meg-nádmézelt gyenge meleg kristéllyel estvénként szabadítsák. Két, leg-tovább három hét múlva, a' melly időre ha jó *diatát* tartottak és méhek meg nem romlott, a' tiétulás-is rend fe-rint véghez mégyen. Húfos éilvából *kassziából* narants hajjal vagy áni's maggal 's *mannával* kézült *laxativútskát*-is, ha a' dolog úgy hozza, ihatnak. Ugyan ez idő tájban, ha a' tiétulás egészen meg-éünt, holmi jó fagu füvekkel főtt gyenge meleg feredővel-is jó lelké magokat meg-mofogatni; a' melly eddig sokat ártott volna. A' tiétulásban, többire a' roé *diata* miatt, sokszor esni szokott hibákról, az abból következő nyavallyákról, a' tének az emlékre való fordulásával támadó változásokról, és az emléknek a' réj miatt való fényvedéseiről, a' Baba Mesterségről tött jegyzéseinkben fogunk állani. Ugyan tsak, a' míg a' meg-lenne, ez egyet itt-is meg-említeni féükségeinek tartottuk. Hogy ha a' tiétulás a' gyermek ágyat fekvő *Aszkonyon* meg-rekedne, mellyet a' hasnak azonnal lött meg-puffadása és keményedése ki-jelent, a' hasát, ágyékát, tzombjainak belső részét dörgöljék gyakran meleg éáraz póztóval, és itatának véle fa haj, polé, gyöngy virág, vagy rosmarint vizet melegen; vagy horpolteifének ezekből kézült herbathét.

Ha nagy forrósága nints, egy pohári fa hajas és sáfrányos meleg bort is jó lesz be-adni; vagy levest kézfűteni belőle. Ha egy babni terjéket vézen-bé meleg borban, vagy a' felyebb említett vizekbe, az is fokot segít.

Ha igen *szagos* a' tisztulása, gyanta vagy egyéb jó illagú fűtölökkel a' Házat, ágyat és ruháit ottan ottan fűtöljék-meg. Vagy, a' fahajat, fűg-fűvet, keretsen dió virágot megtörvén, egy új mázas fazékba, töltsenek jó bort és etzetet reá, és tegyék eleven tűz közü, hadd mennyen-fel a' gőze.

Ha igen tsipős, a' meleg édes tejvel való mosogatás fokot enyhít.

NEGYEDIK RÉSZ.

A SZOPTÁTO ASSZONYOK ÉS DAJKÁK DIAETÁJÁRÓL.

§. XCI.

Látván a' Termézet bölts Fundálóia, hogy a' kis Gyermekek azután-is, midőn e' világra születtek, jó darabig a' külső nyers eledeleket meg emészteni nem elégségesek, előre készített az ő tőmökra olyan Táplálzókat, melyekből ők magoknak mindjárt a' legégyenesebb kalibájan-is folytatkozás nélkül eledelet kap-

kaphassanak; még pedig olyant, melly az ő régi eledelektől kevésbé különbözne, ne hogy a' hirtelen való *dieta* változtatás az ő gyenge egészségskéjében kárt tenne. Ezen Tárházak az Anya mejjén nőtt *Emlök*; az eledel benne a' *Téj*, a' melly azon vértől, mellyből a' Méhben eddig tápláltatott a' *Tsetsemő*, csak egy kevéssel nehezebb emészthető; természetire nézve-is attól nem sokat különbözik. Hogy pedig az *emlök* addig, míg ez említett végre kivántatnak, alkalmatlanságot ne okoznának, úgy rendelte a' bölts *Tercemő*, hogy épen akkorra nőjjenek-ki, a' mikor a' *Leányok* a' fogadára-is már el-kézféltek. E'felett akarta azt-is, hogy ketten légyenek, hogy ha az Anyáknak kettős *Gyermekek* lézen-is, mindenkinek légyen, miből szopják, vagy ha egyik *Emlök*nek baja lenne-is, a' másik szolgálhaton: és hogy azok az ő mejjeken épen ott legyének, a' hol akadályt-is leg-kevelebbet csinálnának; a' kis *Gyermekek*-is, mind mikor a' karjokon vifeltetik, mind mikor a' térdeken tartatik, leg-jobb keze ügyében lennének, a' *Gyermekek*-is kedvesen mosolygó ábrázatjával édes éülő és nevelő Anyját leg-jobb móddal gyönyörködtethetné.

§. XCII.

Materiája a' *Téj*nek az ételből és italból kézült *chylus* a' vértől *serumával*, az az, savós tápláló részével meg-elegyítve. Ennek eredetéről tartasuk-meg, hogy midőn a' éülés utánt

az a' vér, melly a' Magzat tápláltatálá véget a'
 dig a' méhre takarodik vala, ott többé nem
 szükséges, a' Termézetnek tsuda rendeléséből
 bizonyos ereken már az Emlökre kezd viret-
 ni; Mellytől azok, míg jól ki-tágasulnak,
 rend érint meg-is foktak dagadni, keményedni és
 sokszor tüzesülni-is, melly miá illyenkor a' hi-
 deg-is ki-leli az Afzönyöket, a' honnan ezt
 a' hideglelést *Febris laevis*, rejes, vagy téjtől
 való hideg lelének is nevezik. Az *Emlök*,
 vagy magyarofabban *Tsetsek*, mindenik egy egy
 nagy; de sok, igen apró, és egymásba nyiló
 hójagotskából kézült *Glandula*. Mellyből a'
 Tsets bimbójára mintegy húz fából álló vé-
 kony eretskéek memek, és úgyan annyi lyukats-
 kákkal ott ki-is nyilnak. Itt válaftatik már
 ki tsudálatos mesterséggel az ereken ide jövő
 vérből a' tej, és gyúldogel egymásra az említett
 apró hójagotskákba, míg azok egészen meg-tele-
 nek. Hogy pedig az a' nevezett eretskéken az alatt
 ki nem zivárog, tartóztatják a' Tsetsnek egy-
 be dugotodott gombás bimbóji; a' melly meg-
 terzik abból, hogy ha a' Tsets bimbók a' ba-
 birkálásra, vagy egyéb okból meg keményed-
 nek, vagy a' tej nagyobb erővel kezd reájok
 nyomúlni, azonnal ki-kezd zürödni. Még pe-
 dig, a' melly meg-jegyzést érdemel, minél
 gyakrabban és erősebben szopják, és babirkál-
 ják az Emlöket, a' tej-is annál bővebben gyúld
 ide, és könnyebben 's bővebben zürödik ki a'
 bimbókon. Sok példák vagynak, hogy tsupán

tsak az efféle babirkálással, szopatgatással és fejegetéssel, a' fűz Leányok, sőt a' kemény természetű Férfiak-is tsetsekre szoktatták a' nedveségeket, hogy végtére derék szopató Dajkakká váltsanak. A' szopató Affzonyok közül peddig sokan arra jutottanak, hogy a' mit meg-ettek és meg-ittak, majd mind ezen az úton takarodott-ki az ő testeiből. *Láttam én, így ír Boerhaave, olyan Affzonyt, a' kinek Teseisein egész két évtendeig fiúntelen tsepegett-ki a' tei; láttam a' kinek, ha éhombra fert ivott, öt minuták múlva, azon módon folyt-ki az a' tesseisein.* Haller Ur-is említ olyanokat, a' kikből azon kívül, a' mit a' Gyernek ki-szopt, minden nap egy egy ejtel tejet fejtenek-ki.

Ha a' tej az Emlökből ki-fogy, azok mint a' spongia el-lágyúlnak, ha még-is tovább fejik vagy szopják, véresen kezd a' tej jöni, a' melly igen roé és sós ízű: melly miá ilyenkor nem-is kívánják a' Gyermekek a' tsetset szopni, akármi éhek legyenek. Így megsárgául, meg-véresül és ízetlenül a' Tej attol-is, ha a' Dajka sokáig nem ett. Mert a' *Chylus* 24. óra alatt a' mi testünkben vérré szokott valni. Láthatni ezt nyárban néha a' fejos Tehenekben, a' kiknek, midőn egész nap valami okból kevelert ettenek, ettve véres a' tejek: mellyet a' tudatlanok a' kígyó szopásnak tulajdonítanak.

§. XCIII.

Mi különbség légyen az Affzony emberek

H

es más

és más állatok teje között, az Első Könyvben a' CLXXXVI. §-ban meg-irtuk. Az Anyó Ember tej t. i. minden állatok tejénél vékonyabb, 'sírosabb és edesebb, bővebben táplál 's könnyebb emészthető: de egyfersmind leg-hamarébb-is meg-vész, és nem meg-savanyodik, hanem meg-rothad és bűdosul. Ez az oka, hogy az Anyó ember tejnek vaját venni olly ritkán lehet: és hogy az oktalan állatoknak darva nehéz emészthető tejével a' kis gyermeket fel-nevelni olly nehezen lehet.

§. XCIV.

Meg-tartást érdemel továbbá itt az-is, hogy a' éülés után négy, öt napig, míg az emlőkre szolgáló erek jól ki-nyilhatnak, az Anyó ember teje-is, mint egyéb állatoké, igen savós. Mellyre nézve a' kis gyermekeknek azt főként ártalmosnak-is tartják. De nagyon hibáznak. Mert azt a' vezédelmes tisztátalanságot, a' melly kilentz hónapok alatt a' Gyermekek gyomrában és beleiben egymásra gyűlt, az emésztet és vizellet útján, ez az első savós tej akármi *laxativum*-nál 's ebben 's jobban ki tisztítja, és ha valami *obstructio* volt az ő belső rézeiben, azt is ez hatalmason kibontja. De egyébként is, a' kis gyermek gyenge testéhez ekkor ép. n ilyen vékony tej kívántatik: mint mindezeket alább a' kis Gyermekek *Dietájá*ban bővebben meg-fogjuk mutatni. A' mint a' melhnek tisztulása zűndogelik, ugy a' tej-is mind több több és vastagabb

kezd lenni; míg nem vagy újra terében esnek az Ázónyok, vagy a' hő-éám meg-indul rajtok, mellyel az ő tejek újra apadni és savófodni kezd.

§. XCV.

Ezekből már világosan meg-teték, hogy a' kis Gyermekek a' Termézet rendeléséből, elein, leg-alább öt, hat hétig, nem mást, hanem a' maga szülő Anyját kén szopni. Mert ilyen idejü Dajkát alig lehet találni: a' vastagabb téjtől pedig a' hafa, az ő egészségetsükének bizonyos el-romlásával meg-zorúl. Ide járúl, hogy a' Dajka teje természetire nézve is az Anyjájétól fokt különböz; és melván lehet félni, ne hogy az ellenkező természetü eledel illy gyenge korában neki meg-ártson.

§. XCVI.

Azt kérded: *Hát azután leheté a' Gyermekest szoptató Dajkának által adni? és vall, nem nintsé abban valami a' Termézetnek törvénye ellen, hogy fok Anyák a' magok szüleitjeket szoptatni nem akarják.*

Ez igen régi Kérdés: de még-is mind e' mái napig eléggé meg nem határozottatott. Már regen fok Pogány Philosophusok ezt Termézet ellen való és igen vetkes dolognak tartották. Nevezetes e' dologban egy Favorinus nevü Romai régi Philosophusnak Oratioja, mellyet A. Gellius a' maga íráltaiban tel jegyzet. Meg-értvén ez a' Philosophus, hogy egy kedves Tanítványának Felesége szerentsélen

az a' vér, melly a' Magzat tápláltatása véget a'
 dig a' méhre takarodik vala, ott többé nem
 szükséges, a' Termézetnek tsuda rendeléséből
 bizonyos ereken már az Emlökre kezd vitet-
 ni; Mellytől azok, míg jól ki-tágasulnak,
 rend érint meg-is foktak dagadni, keményedni és
 sokszor tüzesülni-is, melly miá illyenkor a' hi-
 deg-is ki-leli az Afzónyokat, a' honnan ezt
 a' hideglelést *Febris laevis*, tejes, vagy téjtől
 való hideg lelének is nevezik. Az *Emlök*,
 vagy magyarosabban *Tsetsek*, mindenik egy egy
 nagy; de fok, igen apró, és egymásba nyíló
 hójagotskából kézült *Glandula*. Mellyből a'
 Tsets bimbójára mintegy húz fából álló vé-
 kony eretskéek memek, és ugyan annyi lyukats-
 kákkal ott ki-is nyílnak. Itt válaftatik már
 ki tsudálatos mesterséggel az ereken ide jövő
 vérből a' tej, és gyűldogel egymásra az említett
 apró hójagotskákba, míg azok egészen meg-tele-
 nek. Hogy pedig az a' nevezett eretskéken az alatt
 ki nem évárog, tartóztatják a' Tsetsnek egy-
 be lügotodott gombás bimbóji; a' melly meg-
 tetzik abból, hogy ha a' Tsets bimbók a' ba-
 birkálásra, vagy egyéb okból meg keményed-
 nek, vagy a' tej nagyobb erővel kezd rájuk
 nyomulni, azonnal ki-kezd éürödni. Még pe-
 dig, a' melly meg-jegyzést érdemel, minél
 gyakrabban és erősebben szopják, és babirkál-
 ják az Emlöket, a' tej-is annál bővebben gyűl
 ide, és könnyebben 's bővebben éürödik ki a'
 bimbókon. Sok példák vagynak, hogy tsupán

csak az efféle babirkálással, éopratgatással és fejegetéssel, a' tűz Leányok, sőt a' kemény természetű Férfiak-is tsetsekre éoktatták a' nedveségeket, hogy végtére derék éoprató Dajkakká váltnak. A' éoprató Azzonyok közül peddig sokan a'ra jutottanak, hogy a' mit meg-ettek és meg-ittak, majd mind ezen az úton takarodott-ki az ő testekből. *Láttam én, egy ír Boerhaave, olyan Azzonyt, a' kinek Tesein egész két éftendeig fiúntelen tsejeget-ki ő tej; láttam a' kinek, ha ébomra fert ivutt, őt minuták múlva, azon módon fojt-ki az a' tessein.* Haller Ur-is emlit olyanokat, a' kikből azon kívül, a' mit a' Gyernek ki-éopott, minden nap egy egy ejtel tejet fejtenek-ki.

Ha a' tej az Einlőkből ki-fogy, azok mint a' spongia el-lágyálnak, ha még-is tovább fejik vagy éopják, véresen kezd a' tej jöni, a' melly igen rosz és sós ízű: melly miá illyenkor nem-is kívánják a' Gyermekek a' tsetet éopni, akármi éhek legyenek. Így megsárgául, meg-véresül és ízetlenül a' Tej attol is, ha a' Dajka fokáig nem ett. Mert a' *Chylus* 24. óra alatt a' mi testünkben vérré éokott valni. Láthatni ezt nyárban néha a' feiös Tehenekben, a' kiknek, midőn egész nap valami okból kevesert ettenek, estve véres a' tejek: mellyet a' tudatlanok a' kígyó éopásnak tulajdonítanak.

§. XCIII.

Mi különbség légyen az Azzony emberek
H es más

és más állatok teje között, az első Könyvben a' CLXXXVI. §-ban meg-irtuk. Az Anyjony Ember tej t. i. minden állatok tejénél vékonyabb, 'sírosabb és edesebb, bővebben táplál 's könnyebb emészthető: de egyézersmind leg-hamarébb-is meg-vész, és nem meg-savanyodik, hanem meg-rothad és badosul. Ez az oka, hogy az Anyjony ember tejnek vaját venni olly ritkán lehet: és hogy az oktalan állatoknak darva nehéz emészthető tejével a' kis gyermeket fel-nevelni olly nehezen lehet.

§. XCIV.

Meg-tartást érdemel továbbá itt az-is, hogy a' szülés után négy, öt napig, míg az emlőkre szolgáló erek jól ki-nyílhatnak, az Anyjony ember teje-is, mint egyéb állatoké, igen savós. Mellyre nézve a' kis gyermekeknek azt főképen ártalmosnak-is tartják. De nagyon hibáznak. Mert azt a' vézedelemes tisztátalanságot, a' melly kilentz hónapok alatt a' Gyermek gyomrában és beleiben egymásra gyűlt, az emésztet és vizeller útján, ez az első savós tej akármi *laxativum*-nál 's ebben 's jobban ki tisztítja, és ha valami *obstructio* volt az ő belső részeiben, azt is ez hatalmason kibontja. De egyébként is, a' kis gyermek gyenge testéhez ekkor éppen ilyen vékony tej kívántatik: mint mindezeket alább a' kis Gyermek *Dietáján* bővebben meg-fogjuk mutatni. A' mint a' melhnek tisztulása zűndogelik, úgy a' tej-is mind több több és vastagabb

kezd

kezd lenni; míg nem vagy újra terében esnek az Ázónyok, vagy a' hó-éám meg-indul rajrok, mellyel az ő tejek újra apadni és savósodni kezd.

§. XCV.

Ezekből már világosan meg-tetűik, hogy a' kis Gyermekek a' Termézet rendeléséből, elein, leg-alább öt, hat hétig, nem mást, hanem a' maga szülő Anyját kén szopni. Mert ilyen idejű Dajkát alig lehet találni: a' vastagabb réjtől pedig a' hafa, az ő egészségetskéjének bizonyos el-romlásával meg-zorúl. Ide járúl, hogy a' Dajka teje természetire nézve is az Anyjájétól sokat különböz; és méltán lehet félni, ne hogy az ellenkező természetű eledel illy gyenge korában néki meg-ártson.

§. XCVI.

Azt kérded: *Hát azután leheté a' Gyermekeket szopató Dajkának által adni? és vall, n mintse abban valami a' Termézetnek törvénye ellen, hogy sok Anyák a' magok születjeket szopatni nem akarják.*

Ez igen régi Kérdés: de még-is mind e' mái napig eléggé meg nem határozthatott. Már regen sok Pogány Philosophusok ezt Termézet ellen való és igen veskes dolognak tartották. Nevezetes e' dologban egy *Esuvrinus* nevű Római régi Philosophusnak *Oratioja*, mellyet *A. Gellius* a' maga írásaiban tel-jegyzet. Meg-értvén ez a' *Philosophus*, hogy egy kedves Tanítványának Felesége kérentselen

Éült volna, közöntésére mégyea: midőn az Ifjú Afkony állapotját kérdezné, mondják, hogy más-ként jól volna, hanem gyenge lévén, a' Gyermeket nem Éoptathatja; melly miá Dajkának kellett azt által adni. Ezt halván a' *Philosophus*, illy pirongatózó befédre foked. A' melly Anya, a' maga Gyermeke Éoptatását máfra bizza, a' magát csak fél Anyának tarthatja, azonnal el-vetvén mint egy uagától gyermekét, mi-bellyt ki-Éülte. A' kit méhében maga vérevel táplált, miért nem akarja azt már tejével is táplálni. Azt ő az előtt nem látta, nem esmérte, az az ő segítségét e'dig nem kérte; nem kegyetlensége tehat azt most magától el-vetni! Vallyon csak tizfraságnak formáltaé a' bölts Terméket az Afkony ember mejjere az emloköt? vallyon ok nélkül fordítottaé a' Éülés után az emlokre azt a' nedveséget, mellyel az előtt kevés külömbséggel, a' gyermek az ü méhiben tápláltatik vala? Vallyon nem véteke e' drága küt-fejet, a' Terméket rendelése ellen, sokkor maga egészségének-is nagy romlására, ki-Éáraztani? De azt mondog: képségedet el-vefied, és sok nyughatatlanságot kell fenyevedned, ha magad Éoptaték? Míg a' Magzatot méhedben vijelled, e'zek ad lig is mag-voltanak: de még is elég oknak tarthatad volna azt méhedből idő előtt ki-üzni, hogy ezeket ne fenyeved. Mivel egy palg akár akkor, akár most vesd-el gyermeked't magaltól. Söt mikor már az tökeletején el-kéÉült, és e' világra Éültvén, már reud mosolyog, nem nagyobb véteke azt

magad-

magadnal meg nem tartani? E're azt feleled: csak eljen, akárki foptassa, égyet téfen. De valhón egynek tarthatnádé, ha az a' más véreből fogantatott volna! Ha e' nem egy, a' sem egy, ha az a' más vériből nevededik nagyobbra. Mert valamint a' magnak, így a' téjnek termékeit is követik mind a' testnek, mind az elmének minémiségei. Ha a' bárány ketskét fopik, a' gypja kemény léfen, a' ketskéjé ellenben, ha jobot fopik meg-lágyúl. A' fáknak gyümöttei-is ollyanok, mint a' föld, mellyben plántáltattak: a' jó zsemete a' rof földben el-vef. Nem nagy véteké tehát a' nemes vérlől kületett Magot olly alávaló rof téjvel, mint rend ferint fokott lenni a' Dajkáké, (a' kik többire alávaló parafk folgai vérből fármaztak, rékegesek, ostobák, kemtelenek, fajtalan és tisztátalan életűek) fántfándékkal mind testekre, mind elméjekre nézve el rontani. Innen vagyon bizony az, hogy fenuemes, józan életű Anyáknak olly ostoba, lafontalan és fajtalan életű gyermekeket látjuk. De ezek felett: midön így el vetik az Anyák Gyermekeiket, azok a' Dajkákhoz édesednek, és azután a' magok Szüléjeket csak külső finből betsüllik. A' Szülek-is, kivált mikor gyermekeiket magok fémek elöl el-küldik, majd úgy kezdik azokat tartani, mintha meg-hóltak volna. És így időre a' Terméketi kötelejség és feretet mind a' két réfről csak egészen ki-alufik. E dig Favorinus. Ezen argumentumokhoz mások hozzá adják még azt is, hogy a' gonof Dajka a' Nemes Vérből

Éületett Gyermeket, más alávaló Gyermekkel is tserélheti. Egy *Epirusi* Kirallyról írjak, hogy az ő Fiát a' Dajka, pénzrel meg-rontatván, egy Nemes Ember Gyermekével el-tserélte volt. Melly miá az igaz Kirally Fi és a' hamis Kirally kozt igen nagy hadakozás-is támadott, miglen oztán egy hartzon mind a' ketten el-veztenek. A' *Lacedemon*-béliék-is egykor meg-holt Kirallyoknak két Fiai között a' kisebbet válasták kirallyoknak, csak azért, hogy ezt az Anyja, a' nagyobbikot pedig a' Dajka Éoptatta volt, és lehetet, hogy más Ember gyermekivel el-tserélte, mellyet a' kisebbről nem lehet gondolni. Igaz továbbá még az-is, hogy a' nagy Ember-is úgy lehetne leg-egészségesebb, ha a' maga *temperamentum*ához illő eledellel élhetne: annyival inkább tehát, a' kis gyermek. Az ő természetével meg-egyezőbb eledelt pedig néki az Anya te-jénel gondolni sem lehet. Fálalva Éem-léljük e'felett azt-is, hogy a' Köz mondás Éer-int, *A' kinek nem borja, nem nyakja!* A' Dajka bizony, mint hogy csak pénzert Éolgál, a' természetétől pedig nem óvtonoztetük, a' más gyermeke után való járáfra, csak azt vízi kö-rüllozta véghez, a' mivel kételen. A' melly miatt eleitől fogva Éámtalan nagyra Éületett Gyermekeknek kellett el-vezni.

§. XCVII.

Mind ezekből úgy látÉik, hogy a' Dajkával való Éoptatas a' Termézet törvénye ellen való

való szokás De csak látjuk; mert ha a' dolog valóságát jobban-is meg nézzük, nem épen olly igen fog az a' természettel ellenkezni. Vegyük-fel bár rendel a' *Favorinus*, és mások *argumentumait*. Ingyen sem veti-el azzal az Anya a' maga Gyermekét, hogy azt föptatás végett málnak által adta: egyebként a' tanulni való adásról-is ezt kén mondani. Mig a' Gyermek az Anyja melében volt, addig az Anyja vérenél egyébbel nem éltetett, de már tejjel él, tejet pedig az Anyjaén kívül-is kaphat, még pedig foktor jobbat, mint volna az Anyjaé. Ugyan-is Dajkát tartani csak a' kénytelen élő gazdagabb Urak foktak, a' kik egyébként-is gyengen temettek, de a' mint volnának-is, a' fok heveréssel, trágyázott földesrémos etelekkel és egyéb rendeletlen etelekkel véteket úgy el-tízítálanítják, hogy jó és egészséges tejet belőlök inkább várhatni. De a' Dajkák többire dolog tévő jó erős egészséges Személyek, és együgyü eledellel-is elnek: a' honnan a' tejek-is jobb, mint a' kényes Uri Afszonyoké. A' mi pedig azt illeti, hogy az Anya teje, ha egyébként rosz-is, de a' gyermek természetivel jobban meg-egyez. Nem igaz; mert a' n.i rosz, atból egyebet nem várhatni, hanem hogy a' roszat nevelje. Kevésfel ér többet az-is, hogy a' Dajkák parafok, kurvák, ostobák 's a' t. Mert bizony a' paraftság és fehérség a' verhez nem köttetett, sem a' jó vér és *Virtus* az Urasághoz. Söt

Ha elgondoljuk, lám, talán sok begény Anyáknak Gyermekei, mennyi sok ezernyi ezer bajok és akadályok között, csupán csak az ő *Virtusok* után, miből mire mentenek, a' begény sőtál a' *Virtust* alig ha többet együtt nem találuk, mint a' gazdag Urasággal. Azért-is, ha valamely begény Leány, nem lévén úgy nőfia, mint a' gazdagoknak, hogy maga ideiben férjhez mehessen, házasság kívül egyet kétet meg-ellett, és *Kurvának* tartatik-is, nem tudom ha a' ént házasság után serjekkel együtt élő Asszonyoknál fajtalanabbnak igazság ferirt mondattathatnake? Az igen híres Kurváknak ritkán leken gyermekek; és így Dajkákká sem lehetnek. Hanem ha Kurvak-is a' Dajkák, többire olyanok, a' kik a' tisztátalan életbe el nem merültek. E' pedig minthogy a' vértel teli egészséges Szemellyeken ékozt gyakraiban meg-elni, mint a' beteges és hideg természetűeken, a' Dajkában sokaktól négy jó jelnek tartatik. Ie ha kinte reé erköltsüek volnának-is a' Dajkák, a' tejjel ártathának bizony úgy-is leg-kevésébbet. Mert a' téptél lett vér a' gyermek testéből csak két ebendő múlva-is oda leké, 's azután-is míg a' nyira nőv, hogy a' jót a' roztól meg-tudja különböztetni, egy néhány ízben egészen meg-változik. Ugy hogy, ha az erköltsök az eldel tulajdonságát követnék, a' sok tyúk, juh, ökör, sertés hústól ilyen természetűeknek inkább ken lenniük, mint Dajka természetűeknek.

Hát

Hát az olyan Gyermkekből, a' kiker juh, kerske, vagy téhen téjen neveltek, mi nem lenne? Nem a' teje árt a' féslett erkölcsii Dajkának, hanem fajtalan bevéde és rút maga viselése. Mert a' kis Gyermek olyan, mint a' Majom, hogy a' mit hall és lát, ő-is a' érint tselekedik; a' mit pedig egyfel kitsin korában meg szokott, azt leg-nehézebben felejteti-el. A' juhok, kerskék, plánták példája-is e' részben semmit ér. Mert a' természetben úgy n. m. találhatnak. Az Atyai és Fiai fcsere-tet-is a' fcsopatatlan épen nem csül. Mert a' kis gyermek olyan gyenge és könnyen hajló indúlatu, hogy csak egy két nap, a' néki hízelkedő és holmit adogató emberhez egészen hozzá édesül. Mászent-is, mikor annyi csek kezd lenni, hogy az Atyjokat és Anyjokat jó móddal meg-ésmérhetik, ha addig mást tartották-is (a' melly mindazáltal ritkábban élék) akkor haza virenek. De a' szemmel látott példák itt leg-jobban szólhatnak. Mert sok Anyák magok fcsopartják Gyermkeiket, még-is elég ellenkező indúlattal vagynak hozzájuk azután az ő Gyermkeik: a' Dajkákat pedig többre a' felnőt Gyermkek nem-is ésmérik, 's ha ésmérik-is igen kevésbé szokták hajtani. Az Frlőköt-is, 's azokban a' szülés után a' tejet, igaz, hogy azért adta a' bölts Termézet, hogy azzal fcsopatsák az Anyák az magok gyermekeit, mint hogy nagyobb részének kén-telcséglől-is meg-kell azt tselekedniek, de a'

töbhi-is ha egyvter nem Éoptatnak, lehetnek másÉor olyan állapotban, hogy Éoptatniok kell. De ha nem lennének-is, egyÉrt, kettő-Ért nem akarta a' Termézet e' réÉbén-is a' maga munkáját változtatni: mint ezt a' Termézet Éerint meddő Afkonyok példája-is tanítja, a' kik a' magok emlőjokkal még kevesebb haÉnot tehetnek. A' téjnek ki-Éáraztatása-is elein sem okoz több bajt, mint a' Éoptarásnak végén: Éőt minthogy még ekkor a' nedvesÉgek nem Éoktak vólt annyira az Em-Élőkre, gyakorrább kevesébbet. A' mi a' Gyer-Émek Él-tserÉltetését illeri; a' ma, midőn a' Dajkákat a' Szülék magok Házaikban tartják, alig történhetnék-meg.

§. XCVIII.

Ezek Éerint én úgy ítélek, hogy a' Dajkával való Éoptatás a' Termézet törvénye ellen nintsen, ha Éinte azt az Anyák Ésak a' magok könnyebhsÉgére ÉelekÉik-is, Ésak hogy az a' GyerÉmek kára nélkül légyen. Mert ha azért, hogy a' Termézet nekünk lábokat adott a' járásra, erőt a' dolog-tételre, és könnyü útat és módot mutatott a' magunk testének táplálására, és a' hidegtől, Ééltől, melegtől, esőtől való óltalinazására, nem tiltja azt, hogy a' kinek módja van benne, Éékeren 's lovon ne járjon, Éolgát ne tartson, jobb ízű és drágább Éékekkel ne éljen, Ézifra házat és Éöntöst ne Ésináltallon, miért tiltaná annyira azt-is, hogy a' kitől ki-Éelik az, a' kis Gyer-Émekkel

mekkel való motskulódást, és az a' mellett való fok bajt és nyúghatatlanságot, és enlő-jének rágatását el-kerülje, és mással viteffe végben? én okát nem láthatom. De egyfers-mind, midőn az Anyák ő magokat ebben köm-nyítik és a' üegény Férjfi éjeli 's nappali vé-res veritékivel nekik Dajkát fogad, nem vólna igazság, hogy ők az alatt tsak heveréssel, al-vással, játékkal, sétálással és magok piperézés-sel töltsék az időt. Ha pedig a' Dajkával va-ló üopratás a' Gyermekek akármi módon ká-roz vólna, ha az Anyáknak Emlőjök-is a'ra va-ló, hogy azt a' Gyermekek üophassá, jó és bőv tejek-is van, egészségek erejek-is azt el-üeny-vedhetné, Lelki elméret üerint kötelesek a'ra, hogy magok üopratlanak. Annyival inkább mikor látják, hogy a' fok tejetlen, fekéllyes, frantusz, rézeges, mérges, gondatlan, túnya Dajkák miatt, az ő üülőjöknek élete, magok-nak, Férjeknek, *Familiájok*nak, az Orzágnak és az ISTÉN Házának meg-betsülhetetlen ká-rával vézedelemben forog, ha azt el-múlatják, nem tudom hogy adhatnak üámat ezen ma-gok kényeztetésivel és gondatlanságával oko-zott üörnyü kárról, sőt tsak nem a' magok kezeikkel tott rút gyilkolságról.

§. XCIX.

Ha kinek Dajkára tetfik Gyermeke üop-ratását bizni, leg-első gondjának annak kell lenni, hogy jó Dajkára tehessen üert. A' jó

Dajká-

Dajkában pedig e' következendő dolgok feros-
san meg-kivántatnak.

(1. Hogy legyen jó egészséges, minden külső fckélyektől és belső nyavallyaktól, ne-
vezetesen a' frantzutól, stüljtől, v'araz beteg-
séptől, fejt follyástól t'ikta. Mert mind e-
zek olyan nyavallyák, mellyek a' tejjel a'
Gyermekre bizonyosan által mennek.

(2. Légyen iffjú 20. leg-felnyebb 35 ék-
rendős, kartsu, de nem igen sovány, nem-is
igen kövér; mert a' kövér Afzonyoknak hí-
gabb 's kevesebb tejek van, az igen soványok
pedig vagy igen forró és tsípős vérűek, melly
miatt a' tejek-is kevés és egészségtelen, de
többire betegesek-is. Még pedig, ha lehet,
a' mitsoda *temperamentumu* az Anya, a' Daj-
ka-is legyen olyan. Sok Anyák olyan gyen-
gék, 's gyermeket-is olyan gyengét k'ülnek,
hogy az erős vaskos Dajkának durva fok te-
jét annak gyomrotskája meg-emékteni épen nem
elégséges. És ez egyik oka, hogy az Uri
Afzonyok Gyermekei, a' parafét Dajkák tején
gyakran úgy el-metsevéznek. *Observálták* né-
mellyek azt-is, hogy a' melly Gyermek vén
Afzonyt k'opik, az az iffjú Dajkák tején nőt-
teknél egész életében erőtlenebb, betegesebb
léken, 's hamarébb-is meg-vénül.

(3. Légyen olyan, a' ki az előt mint-
egy két hólnappal k'ült; Mert nünel tovább
annál inkább meg-vaftagodik a' teje; a' gyermek

gyomra

gyourra pedig minél kiifebb idejü , annál erőtelenebb, és a' valtag tejet annál nehezebben emésztheri-meg. Ha az Aészony idétlen soha nem éült; és ez a' második gyermeke, annál jobb Dajka lézen belölle.

(4. Légyen jó széles mejjü , Emlői se igen nagyok, se igen kicsinek, se fonnyattak, se igen le-függők ne légyenek. Tserse bim-bóji-is nem gombálok és fonnyattak, hanem jó hozzák, nagyok és kemények, és nem fekete, hanem inkább sárgás vagy veres színűek légyenek.

(5. Légyen a' Dajka tiszta és értelmes beszédü, és szép maga viselésü. Mert a' gyermek a' állást nagyobbára a' Dajkától tanulja, 's annak egyéb maga viselését-is, mint a' majom, úgy követi; mellyeket ha hibások lézenek, höltig sem lehet belöllök ki-venni, mint fok példák tanítják.

(6. Légyen tsinos, jó erköltsü, tsendes elméjü, vidám kedvü, értelmes, nem babonás, nem félénk és ijedző, nem kegyetlen, hanem könyörülő szívü, a' ki a' gyermek sirását fájlalja. Ezek pedig nem annyira azért észségesek, mint ha a' Dajka a' téjjel hasonló indulatokat önthetne a' reá bizott Kisdedbe; hanem hogy ezek a' jó indulatok az ő egészsége tenn állására, és így a' téjnek jóságára-is igen lökat téznek, az ezekkel ellenkezők ellenben igen lökat ártának. Inkább-is lehet az
 ilyen

ilyen természetü Dajkához bizni, hogy a' gyermeknek-is jobb gondját viseli. De kíváltképen azért, hogy, a' mint fellyebb-is emlitém, a' Dajka durva, leptses maga viselését, fajtalan, átkozódó, pántolódó, káromkodó, babonázó beszédeit meg ne éokja a' Gyermekek.

(7. Légyen mértékletes, józan életü. Mert a' ki telhetetlen, éüntelen nyel fal, a' mit kap, mindent egymásra ézik és ízik, lehetetlen, hogy a' gyomra mindazokat jól meg-emézhesse. De ha meg-emézhethetné-is, a' roéféle eledelből roé tej lézen; mellytől ha az ő erős testeknek semmi változása nints-is, de a' gyenge gyermeknek bizonyoson lézen. E' mellett, igen gyakran meg-van az-is, hogy a' mit ő magok éznek, a' Gyermekeknek-is adnak belőlle. Kivált, a' rézegeskedés igen vézedelmes dolog a' Dajkába. Mert mind a' boros, mind az égetboros tej öéve túrózik a' Gyermekek gyomrába; el-éárástja, meg a'zálja az ő gyenge testetskéjér, fel-háborítja, fel-fortalja a' vérit, melly miá a' éegény ártatlan Kisdédet a' forró hideg, nyavallya törés, has rágás 's több effele gonoz nyavallyák meg-eméztik. De ha e' nem lenne-is, (a' melly alig múlhatik-el) tapasztalt dolog, hogy a' rézeges Dajkát éopott Gyermekek magok-is rézegesek léznek. Nevezet éent *Tiberius Néroról* azt írja *Dionys Siculus*, ezen Róm. Imperatorral egy időben élt *Gorog Historicus*, hogy azért volt olyan rézeges, hogy rézeges Dajkát éopott. *Cajus Caligula*

pedig

pedig azért volt olyan vérengző, hogy a Dajkája a maga Tsetsit valamikor neki szopni adta előre vérrel mindenkor meg-kente.

Ha jó a Dajkának teje, annak az is meg-vi'sgálni. Nem egészséges a Tej, ha a vagy igen 'síros és kövér, vagy igen vastag és túrós, vagy igen savós és sós ízű, vagy sárgás színű és rosz illaga. Mert az igen kövér tej a Gyermekek gyomrában míg meg-eméztődnek, el-rothad, az igen vastag meg-túródik és a tejes erekben meg-dugul, mellytől a Gyermekek háta meg-puffad, meg-keményedik, fáj és igen büdös sárgát vagy zöldet mégyen, az igen savós tej eléggé nem táplál. Ha pedig az a Sorbututól vagy a vérnek igen megsóulásától és vezetésétől sós ízű, a Gyermekek veséiben is hasonló romlást okoz: A sárgás és rosz tejtől hányásos és has menésbe esik a Gyermekek, akár az éhezéstől és álmatlanságtól, akár valami belső nyavallyától legyen az ilyen.

Ha a Dajkának tejét akarod meg-próbálni, legyen az étel után mintjárt három, négy órával, 'síroságot a Tejnek (vagy) vedd, ha a kifejés után 24. órákig gyenge meleg helyen tartod; mert az miatt a 'sírja vagy fele felelyul kerül, s neha, kivált a roszabb tej, meg-is bűdösül. Vastagsága meg-tetűzik, ha az Anyának, vagy más jó teju Anyának tejevel tartsa tékez, mert minél vastagabb a tej annál

annál alább nyomja a' fontot: ha a' tűznel addig főzöd, míg ki-érad, vagy erős seprő égethört töltöz belé, mert ettöl a' túrós réze éz, ha meggyen, a' főzétöl pedig az edény fa-Dajka durva, és így önként meg-tetük, mellyikben mennyi legyen ez a' túrós, vagy sajtos réz. Szükség pedig a' Tejet nem tsak az egyik Tsetséböl, hanem mindenikböl meg-próbálni, mivel az egyikben fokkor élöz való, mint a' másikban.

Egyözöval: ha a' Dajkának mindenik Tsetséböl szép fejer, egy forma, édes, éag nélkül való, vagy kedves illatu, vékony, könnyen tseppenöz téj jöz, tsak egyözöként legyen alkalmaros, a' Gyermeket bátran rea lehet fogni.

§. CI.

De minthogy a' Téj a' leg-jobb Dajkában, 's más Éoptató Anyanyokban is a' *Dietetának* mivolta zerint fokképen változhatik, ha reggel jöz, estve röz könnyen lehet: meg-kivántatik továbbá a' Dajkákban az is, hogy jó *Dietetát* tartsanak. A' mellyken kiváltképen e' következendöz dolgokra ézakseg vigyázni.

(1. Mint hogy a' Dajkák többire kezény rendöz, munkával élöz, tragyázott Uri eledelkehez, borhoz, kavchoz nem éköt Szemeltyekböl léznek, a' Dajkaság alatt is öket nevezöz kényes életre, fok és gyözge eledelke, vagy egyözöként nekik szokatián eledelkekre nem kell fogni;

Fogni; hanem az effélékkel, a' mellyekből jó tej készülhet, hadd éljenek a' kerint, a' mint ők az előtt éoktak volt. Bort, Kávét, Éget-bort, ha éinte ők a' *conventio*sokba sokszor meg-kívánják is, nem kell nekik adni. A Dajkának nem ára kell vigyázni, mi esnék az ő éájoknak jól, hanem mi egészséges a' Gyermekeknek. De azt mondják: Ha bort ihatnak, gyomrok jobban emévt, és így tejek-is jobb lezen. Nem igaz: Mert valamint hogy a'dig, a' míg Dajkáká lettek, bor nélkül éokott volt az ő gyomrok emévteni, éintén úgy jól fog az bor nélkül most-is emévteni. És valamint az előtt nem borral, hanem a' gyakor *commotio*val és munkálódással legítették gyomrok emévtését, az, és nem bor kívántatik a'ra most-is. A' jó víz, és a' jó ser mind a' Dajka, mind a' Gyermekek egészségére nézve legjobb és hasznosabb ital. Nem ártalmos a' jó méh ser-is. Ha igen kívánnak, lehet néha egy egy pohárni bort-is adni vizesen, de a' mint mondán, néha, és nem minden nap legyen ez.

§. CII.

Ártalmosok (2. a' éoprató Aféonyoknak, az erős íavanyu, etzetes, sós, fűszerzamos ételck és italok-is. Mert a' *savanyutól* az ő tejek a' Gyermekek gyomrában meg-etzetesül és ökte túródzik: a' *sók sától* pedig meg-sósül, mellytől a' Gyermekek teste meg-fokadékosul, meg-rühösul, ki-tebeselek, és el-foványodik;

és a' hafa erőlen *laxálódik*. A' fűszerzamatok a' Gyermekek vérit renklivül fel-gyúlasztják, és nyavallya törést okoznak; e' mellett az ő húgyát 's eméztetjét is úgy meg-tsípösítik, hogy az az ő testetskéjeket a' hol éri, ki sebesíti. Nem jók (3. azok-is, mellyekből vastag enyves téj készül; nem különben a' mellyek sok felet csinálnak, vagy a' hafat nagyon *laxálják*, vagy a' vizelletet erőlen űzik; mert ezekből téj-is épen ilyen tulajdonságu készül, melly a' Gyermekeknek sokat ártana. Illyenek a' keletlen téjta művek, lentse, borsó, bab, fufulyka mind zomál, mind zöld hajasón; a' retek, hagyna; a' répa, peter'sellyem, 's kápoéta-is jól meg nem főve; a' spárga jövés, mindenféle nyári nyers gyümölcsök, diónó, lúl, rétze, hűtök, tsiga, gomba; 's a' t. Sőt még a' téj és téj-némiek-is a' főptatóknak nem egészen hasznosok; mivel ezekből az ő tejek igen meg-kövéredik. Másként-is a' téj-némiek gyakran meg-veének és etzetefednek a' gyomorban. Mellyre nézve, ha a' Dajkák ő magok az esféléktől puffadást, gyomor vagy fő fájást tapasztaltanak, ne egyenek; mert a' Gyermekeknek sokkal inkább fog ártani, mint ő nekik. Tartsák meg továbbá még azt-is, hogy nekik a' leves ételek a' hárazonál, a' főttek a' sülteknél jóval hasznosabbok.

§. CIII.

Az *Elnebeli* indúlatoskodással-is záma nélkül
tevének

téznek kárt a' Dajkák az ő tejeiken élő Kisdedeknek. A' kesérgés, kúfongás a' Gyomrot elerőreleníti, melly miá a leg-jobb ételből sem elégséges az jó Chylust és tejet kézfíteni. A' meg-ijedés, kiváltképen pedig a' Harag, a' vérrel együtt a' tejet-is úgy meg-tsíposítja, hogy attól a' Gyermekekre hányás, has tekerés, has menés és nyavallya törés igen sokszor einek. Ezen káros indulatokat azért a' Éoptatók magokhoz tsak k'zelíteni se engedjék. Ha pedig valamiért erőfén meg-találtak haragudni, okofon tselekezik, ha 24. órak alatt a' gyermeket meg nem Éoptatják; hanem az idő alatt gyűlt tejetet a' földre ki-sejék; és e' mellett kétfér, háromszor holmi *temperans* porotskákát-is, a' mellyek tizta salétromból es rák fémhől kézfultek, veznek-hé. Ha pedig a' magok belső rézeikben az ilyenkor kiomló epétől rágást ézenek, az említett por n ellé egy jó kés hegyni *Rhabarbarum* port-is jó lez elgyíteni. Lásd azt-is, a' mit az Első Könyvben CCC-LXXXI. §-ban ezen *materiá*tól meg-jegyzet-rünk.

A' Venustól-is a' Éoptató Afézonyoknak valamennyire tsak lehet, tartóztatniok kell magokat. Mert az az ő tejetet mindenkör meg-sósítja és izetleníti: melly miá azt ollyankör a' Gyermekek sem jó tivel Éoptják: de ha meg találnak viselősülni, egézen el-is apad. E'felett, kivált a' titkos zeichmeskedésben az-is

meg-eshetik, hogy Frantzut kapnak, mely ő róllok a' kis Gyermekekre-is bizonyosan elragad.

§. CIV.

Továbbá, intetnek még a'ra-is a' Éoptatók, hogy midőn meleg feredő vízben kutul-tanak, akkor hirtelen hidegre ne mennyenek; mezitláb a' hideg földön ne járjanak, hanem egész telteket, kiváltképen pedig lábokat és mejjeket tartsák mindenkor jó melegben. Mert egyébként az ő tejek igen meg-fávosúl, meg-kevesül, és a' gyermekben sok felet, 's nyíl-látókat csinál. De ellenben a' rendkívül való nagy meleg sem jó nékiek; mert ettől az ő tejek még-inkább el-apad, és rendinél inkább meg-sűrűdik. *Láttavi*, így ír *Langius*, a' múlt évben elt tudós Német Doktor, egy bőv tejjü Éoptató Dajkát, a' kinek, midőn két óráig a' meleg feredő házban mulatott volna, a' teje mind egy heppig el-apadott.

A' kiken a' havi tífusis ez idő alatt is elő-kelül, mint az a' fok vértéken gyakran tapasztalatik, míg e' rajtok foly, ha a'dig a' Éoptatás máfra bizzák, jól tselekkék; mert a' tej ilyenkor igen izetlenné és fávosá lézen.

Tsak egyik tsetsén Éoptatni-is a' Gyermekeket mindenkor nem tanársos. Mert midőn tsak egyik oldalán kell fekünnie, a' háta-gerin-tet könnyen el-tekeredhetnék, és a' háta meg-páposódhatik.

§. CV.

§. CV.

Mint hogy a' Dajkák teje hol igen el-
 apad és meg-sűrűdik, hol igen meg-savósul,
 hol igen meg-bővül és meg-vékonyúl, hol
 sárgás zint és rosz útalatos ízt és ízgot vált,
 illő meg-tanulniok, mit kellefsék ilyen álla-
 potokban is tselkedniek. Ha az ő tejek igen
 meg-sűrűdnék és vastagodnék, ebéd 's vatsora
 előtt a' magok testét mértékletes *commotio*val
 minden nap egy egy darabig gyakorolják: reg-
 gelenként hörpöljenek jó bővön gyenge me-
 gen fűke savót, herbathét, vagy köménnyel
 's áni's maggal főtt vizet. Tsetseiket hideg
pomádival, vagy a' hol e' nints, valami 'sit-
 tal, egy néhány tsepp áni's mag olajat is tsep-
 pentvén 's kevervén belé, gyakran kemék 's
 dörgöljék. Bort, égetbort tellyeiséggel ne i-
 gyanak, se fokot, se igen bővön tápláló étle-
 ket, annyival is inkább erős etzetest, vagy
 egyéb savanyut ne egyenek, mivel az etfélék-
 nél a' tejet semmi inkább nem vastagítja. Ere-
 nézve, ha estvéneként egy kés hegyi iák-tem
 port vagy egyéb savanyuság' ültő porotskákát-
 is véznek bé, jóval hamarébb meg-vékonyo-
 dik a' tejek. Ellenben, ha igen vékony és sa-
 vós tejek vagyon, és az sem nem valamelly
 nyavallyától, sem nem a' hó-kámnak folyásá-
 tól, sem nem a' meg-vitelősödéstől vagyon,
 (mert ezen állapotokban leg-több segítségét az
 időtől 's természetétől várhatni) az elsővel el-
 lenkező *dieta*t tartsanak, fokot ne járjanak,

keveset igranak, bővön tápláló eledelkkel éljenek, minémü a' jól kézfilt fejer búza kenyér, higon sült tojás, és egyéb tojással kézfilt ételek; az iffjabb állatoknak kövéres húia jól megfőve; és az ebből kézfilt jó levelek, a' könnyebb emészhető és poronyóbb hufu mezei vadaknak és madaraknak húia főve, sültve, az édes ízü ételek és italok, kivált a' kövér búza fet: ilyen, a' kiknek gyomrok érsenyvedheti, a' jó édes tej-is, kivált ha borza virágot-is főzrek belé. Efelett, egész testeket, kivált a' mejjeket tartsák jó melegben, ha kívántatik, pámátskát vagy gyenge bárány bört-is tévén reá: ha a' gyermek miatt éjszaka eleget nem alhattak, azt reggel jól pótolják-ki. Tsetseiket szár az tenyerekkel, vagy meleg flanel posztóval ottan ottan dörgöljek: rágiának gyakran kömény és áni's magot, és azt a' nyálokkal nyeljük-le. Ezek a' Tejnek meg fogyatkozásában is hasznosok. Ha igen megkövülne a' Tejek, vegyenek laxatívát, és azután igranak fojtós ízü veres bort kevelet, két három tsepp *Spiritus vitrioli*-is tseppents mindenkor belé. Ha sárgás színüvé és rosz szagüvé 's izüvé lett a' tej, ez ellen is a' miket a' megfagyányodás ellen commendáltunk, épen azok kívántatnak. Éhomra, míg a' teiek ilyen, ne Éorpatának, hanem egy két órával étel után.

§. CVI.

Sokkor megérik az is, hogy a' Éorpató Afekonyoknak Tsetsei nagyon megdagaćnak, meg-

meg-kövesülnek és *inflammalódnak*, melly ni-
 att nem-is éoptathatnak, és nagy fájdalmat
 szenvednek. Ezt sokan meleg hammu kötök-
 kel, eleven fénnel való melegen-tétel, és etzet-
 tel való párolással közták enyhíteni. De töb-
 bire még rozzábbá tévik ezekkel a' magok nya-
 vallyajokat. Mert mind ezek az ő tsetsek-
 ben egybe alutt 's meg-túródzott tejet erőleb-
 ben egybe túróztatják. Sokkal hasznosabb lé-
 zen ez ellen, ha tsetsednek meg-dagadt és kö-
 vesült részét a'val a' flaktrommal, melly a' Pa-
 tikákban *Emplastrum de spermate Ceti* nevet vi-
 sel, magára, vagy kevés Kámfort is elegyit-
 vén köziben, ruhára vagy lágy irhára kenve,
 bé-ragaftod. Ha az *inflammatio* olly nagy,
 hogy meg-keles fog a' vége lenni, az *Empla-
 strum diachylon* még hasznosabb. Ha ezekre
 kért nem teheté, raggasd Tsetseidet egy né-
 hány rétü, tükta, vagy meg-sáfrányozott,
 meleg téjbe mártott ruhákkal, és ezt ottan ottan ú-
 jítsd meg, vagy, meg-sáfrányozott és diézó
 'siral fel-erektett édes téjbe főzz fejer kenyér
 belet-meg, 's kötözd melegen e'vel. Vagy, főzz más-
 fél fertállyni vízbe egy marok májva ró'sa levelet,
 fékfü és som-kóró virágot, vagy borza virá-
 got, tölts négy kalány jó kámforos égethört is
 belé, 's kösd-bé velle a' fájós tsetsedet. Jó
 a' meg-kövesült helyet gyenge meleg új leu
 mag olajjal is kenegetni: vagy, bab virágot
 főzven-meg benne, e'vel bé-kötni. A' habnak
 listiből kézfült pép kötö-is ditsértetik. A' tüzes-

séget a' kamforos égetborral és méz vízzel való mosogatás és raggatás leg-zebben o'latja; hanem a' tejet apaktja. A ki a' nedves korót nem viselheti, főzzön tejben fékfü, borza és lóm-koró virágot-meg, töltsen-meg e'vel egy marha hójagot harmadáig, és azt, jól bé-kotvén, régye a' fájós tsetsire. *Vagy,* Borza virágból korpával elegyítve tsináljon faraz zatskót s viselleye ezt a' mejjén. Tsak a' meleg bárány bőrrel való borogatás-is fokot használ. Ha ezek alatt a' keménység és a' tüzezség el nem o'lik, meg-kél: mellyre nézve tsak lágyítókkal és értelökkal kell kötni. És mihellyt annyira ért, hogy valahol egy kevés bé-esett, ott mindjarást ki kell toka'ítani, és a' rusnyaságot ki-kell lépen takarítani. Mert ha tovább-is benne marad, igen rút lebet, sőt fenét-is okozhat. A' leb gyógyítála iránt o'ztán ahoz értő *Doktorral,* vagy *Borbülllyal* kell befélni.

E' következendő *ir* ez ellen igen hatásos. Végy a' Patikából *Unguentum digestivumot* másfél lótot; *Myrrha,* *Mustix,* *Aloe* port minde-nikből *fél-köntinget*; Ró'sa mézet *fél-lótot*; elegyítsd ö'ke, és kéröre kenegetvén belölle a' nyit, a' menyi elég, estve, reggel tedd a' sebbe. Ha vad hús van a' sebben, vagy körül igen köves, elegyíts egy egy gránni *Mercurius praecipitatus rubert,* míg meg-tisztúl a' kéröre kent irhez. Ha tsak a' bé-bőröztes héjja, azt a' *kamforos fejer ir* véghez vízi.

Bé-venni a' Tej meg-túrózása ellen nem tartanak jobbat, mint a' *CrySTALLUS montanát* igen apró porrá törve magára, vagy áni's-mag porral meg-elegyítve, egy egy kés hegyén vízben. Ez a ra-is fokot használ, hogy a' Dajka teje a' Gyermekek gyomrában-is meg ne túródzék.

§. CVII.

Ha Tsets bimbói ki-sebesültek, raggassa 's mosogassa azt meleg tejbe mártott gyenge len ruhával; *vagy*, kenegesse 's raggassa friss tejfellel; *vagy*, viasz és tojás olajjal. Ha a' fehérszár és erőssen fáj: *vagy* Édes mondola olajt harmadfél lótot, *Sperma cetis* fél lótot, fejeér viaszt ennek felényit; olvassd egybe, azután elegyíts belé másfél *könting* fejeér jóféle nád-mézet, tíz *grán* tört sáfrányt: ezeket jól egybe kevervén, raggasd, kenegesd véle tsetsed bimbóját. Ha erőssen levez, a' *Myrrha* olaj magára, vagy egy kevés nád-mézzel és kámforus fejeér írral meg-elegyítve, meg-gyógyítja. De ezeket itt csak mulólag említem, nem lévén tselom ki-terjedkedni az Orvaslásra. Akár mivel kented legyen pedig meg tsetsed bimbóját, azt meleg tejjel, minekelőtte a' gyermek hájában adnád, mindenkor képen mosd meg. Némellyek fa tokot-is tsinálva fájós tsets bimbójoknak, hogy a' Gyermekek inye azt ne érhesse.

§. CVIII.

Tapasztalt *Morton* Angliai híres Orvos olyan dolgot-is, hogy a' fok és erős szopas által a' Dajka vére lassan lassan meg-foktódván az édes *Chylus*tól és *Spiritus*októl, káraz betegségben esett a' Dajka. Ennek első kezdete az, hogy az ételt naponként mind inkább inkább nem kívánja, az ereje föntelen fogy, *hysterica* és *hypochondriaca* nyavallyában esik. Illyenkor azért a' Éoptatást minden haladék nélkül hagyja-el; éljen könnyű emészthető és bővön tápláló ételekkel, kivált tejjel; másfelőn verőfényes tiszta *áerü* helyyeken. Ellenben vagynak olyan Afzonyok-is, a' kik egyébkor el-Éaradva járnak, hanem az alatt, a' míg Éoptatnak, mindenkor meg-hiznak, és igen jól ehetnek. Ennek okát abban helyheztetü, hogy illyenkor föntelen ki-fogyván a' *Chylus* az ő testekből, az ételt inkább kívánják, és többet-is esznek, mint egyébkor. E' semmi rofélat nem jelent.

§. CIX.

Utólyára még tsak ez egyet említem, hogy mikor a' Dajkák Tsetstől válaftanak, az ő tejek még fokéor olly bővön van, hogy ha ottan ottan nem fejik, attól az ő tsetseik meg-dagadnak és kövesülnek. Illyenkor azért mind a' nyavallya' meg-előzésére, mind a' tej hamarébb való ki Éaradására fokot használnak a' *CV-dik § ban* le-irt flattromok és kötök. Azokon kívül,

kivul, ha égetborral, vagy bor etzettel, akár magokra, akár egy darabotska timsót-is olvaítván el benne, moiógatják, 's belé mártott ruhákkal raggatják, 's hónyok alá-is ezeket tétik, igen jónak tartatik. Némellyek tsak tizta mézet kennek ruhára, 's a'val borítják-bé tsetseiket. Mások hév vasra fejik tejeket. Mások ísmér nyers diófa gyökeret kötnek ruhába s azt viselik a kebelckbe. Mások pópiumot, fejer írat 's ró'sa olajat kevernek borba, 's ebbe mártott ruhával ragasztják bé a' mejeket. Kinek mellyik tétik, megpróbálhatja.

Egyébaránt, a' ki tejét akarja ártalora nélkül ki-éaraztani, ha ötet az újra lött meg-vise-lösödés, vagy a' hó-éámnak önként való meg-indulása nem segiti; a' külső ééközök mellett a' koplalás, fovány eledelekkel való élés, gyakor *commotio* és meg izzadás, éék válba való öltözés, az ér-vágatás és a' *purgatiok*-is sokéor meg-kivántatnak.

Ö T Ö D I K R É S Z.

A' TSETSEMÖK, vagy SZOPO GYERMEK-
KÉK EGÉSZSÉGÉNEK MEG-TARTÁSÁROL.

§. CX.

TSudálkozva emlélhetjük, melly nagy ée-
retettel vieltetnek még az oktalan állatok-is

a' magok fajzatjokhoz, úgy hogy azokat óltalmazni és fel-nevelni a' magok élete védelemével-is kézik legyenek. De a' menyivel elébb való az Ember az okatlan állatoknál, ezen indulatnak-is annyival kell ő benne nagyobbak lenni, mint az okatlan állatokban, az ő Magzatjaikhoz. E' lézen ugyan is az ő fok véres veréjtekjének jövendőben örökösé, vénségének legítésge, életének óltalma, és az ő nevének, zemelvényének mint egy örökkévalóságot adható eszköze, mellyeket az okatlan állatok a' magok fajzatjaiktól nem várhatnak. Tsak ezekre nézve-is melly nagy gondjoknak kén lenni minden értelmes Atyáknak és Anyáknak, hogy az ő Gyermek meg-éljen és egészségesen fel-nevedekjék, akárki meg ítelheti. Hát ha a' *moralis* okok-is ide járúlnak, ez a' kötelesség menyivel nem lézen erősebb.

§. CXI.

Leg-előzet -is azért a' Gyermek nevelő Személyeknek illő tudniok azt, hogy a' Kis Gyermek mikor e' Világra kületik, olyan, mint az újjanon nevedekő kövér fű-fál, és a' gyenge virág, melly ekkor leg-épebb, és mint egy motolyogva nevedek; de ha valami külső erő éri, na kitsiny-is az, azonnal meg-sérlik, el-romol és el-hervad. Ugy a' Tsetsemő-is, míg Anyja méhében múlat, 's azután-is ha világra jó móddal külethetik, olly ép, olly egészséges, hogy soha jobb nem lehet; de ha ellenkező erő éri, soha könnyebben 's hamarébb

az ő egészségszéke, sőt élete-is el nem romolhat, mint ilyenkor. Ha pedig ketsin korában egykor meg-romlott, soha úgy, a' mint volt, meg nem épül. Fájhat a' élvünk, ha elnézzük, melly fok Emberek léznek tsak nem születésektől fogva a' roé Dajkázkodásnak *Martyrumi!* Hányan vagynak, a' kik a' roé nevelés miatt, mi legyen a' jó egészség, soha meg sem kostonhatták? Hányan nem halnak-el gyenge virág-éál korokba az oktan vélek való bánás miatt? Kétség kívül tétetett dolog bizony a' gondolább Emberek előtt, hogy egybe fámlálván azokat, a' kik őt éztendős korokig el-hullanak, sokkal többre mégyn azoknak éámok, mint a' kik mind együtt azután éáz éztendős korokig meg halnak. Mi ennek az oka? Egy átaljában nem az, mint ha a' kis Gyermek a' nagy Embereknél vézendőbbek vólnának. Mert a' mint épen most mondám, minthogy ők, a' mikor éületnek, akkor legépebbek és egészségebbek, ha jól dajkákodnának vélek, a' nyavallyát 's halált is könnyebben el-kerülhetnék, mint a' nagyobb Emberek. A nagy Embereknak sokzor a' magok 's familiájok élete 's éerentséje keresésért éántéándékkal-is ki-kell a' romlásnak tenni életet: a' kis Gyermek ezt nem tselekedhetik. Másként-is ha a' nyavallyák 's Halálok kút-fejeit ki-keresük, sokkal többek 's elkerülhetetlenebbek azok, mellyek a' nagy Emberek életét 's egészségét ostromolják, mint a'

mel-

mellyek a' kis Gyermekekét. Vegyük-fel bar külön külön, honnan éoktak a' kis Gyermekekre a' nyavallyák állani; hogy annyal-is inkább tudhatjuk azoktól őket előre óltalmazni.

§. CXII.

Valami nyavallyák éületések után a' Tsetsemökre következhetnek, mind e' négy kútfekéből éármaznak, (ide nem értvén, a' mellyek az elejtéstől, ütéstől, vagy egyéb külső erőből eshetnek) (1. ha az ő Gyomrokból és Beleikből a' *meconium*, vagy az az emézet, melly kilentz hólnapok alatt, míg Anyjok néhében múltak, oda gyűlt, maga idejében ki nem tisztúlhat. (2. ha az ő gyenge testekéjeket a' hidegtől illendöképen nem őrizték, vagy ellenben a' fok pólák és takarók között igen meg-éorongatták, erős melegben tartották, és ezzel igen el-gyengítették; és ruhájokat 's testeket annak rendi éerint tisztogatni elmúltak. (3. ha a' tej és egyéb étel az ő gyomrotskájokban meg-veéett. (4. ha fogok nehezen hatá.lhar-ki. Mert a' mit az ígézéstől, által nézéstől és egyéb efféle emberi téreményekről tartanak az együgyűbb Aézonykák, nem egyéb az, hanem a' régi vak tudatlanság fajzatja; és ha az ő fok bahunis orvaslatokat-is hozzá tézed, a' pogányi útalatos hálványozáinak valóságos maradványa. Őrizd-meg Gyermekeket az említett négy kútfekéből éármazó nyavallyáktól, az ígézettől és

egyéb

egyéb akárminémű emberi téteményektől nem féltheted. Nem-is volna olly nehéz, a' mint előre valaki gondolhatná, ezektől őket meg-óltalmazni; tsak tetzenék reájok okosabban vigyázni. Ide járúl, hogy a' nagy jósaгу Termézet, tsak az ő rendes munkáit oktalán tselekedeteinkel meg ne gátolnók, az önként ottan ottan támadó hányások, has menétek, gyenge izzadáások által a' nyavallyáknak az ő Testetskéjekben tsirázni kezdő okait többire magatól el-hárítaná.

§. CXIII.

De hogy a' Kisdedek egészségét a' romlásból annál is jobb móddal védelmezhesük, Éükség mindjárt az ő születélekkor a' jó erős és igen erőtlen Gyermekek közt jó külömbséget tenni: mivel *Celsus*nak ama' bölts mondása fe-rint, *Debilis omnibus morbis patet*, Az erőtlenség minden nyavallyákra tágas út. Az erőtlen Gyermecket meg-elmérhetni, ha az ő sírása igen vékony és gyenge, lehellése zápora és kitsin, tagjai vékonyok és kitsinek, és gyengén mozognak. De előre is jó renden meg-jövendölhetni, minémű ereje lézen a' születendő Kisdednek. Mert ha az ő Szülei a' *Venus*-ban vagy igen el-merültek, vagy ellenben abban kevés mulattságot találtak, erőtlenek és betegek, vének, roé *dieta*t tartók, kövér puha és lágy húsuak, az Indulatokban, nevezetesen a' haragban magokat mérsékelni nem tudók, kényeiek; bizonyton erőtlen Magzatok szület-

Élettetek: a' nyival-is inkább, ha az idő előtt-
 is Életett. Ez illyen Gyermekeknek minden
 kitsin hiba fokát árt; úgy hogy, ha ugyan jó
 móddal nem dajkálkodnak vélek, alig lehet é-
 lettekhez reménység. Ere nézve, a' mint
Diodorus Siculus fel-jegyzette, a' *Lacedemonbéli*
 liek az efféle erőtlén Gyermekeket, kivált ha
 rút formájuk, vagy valami rézekben félke-
 gek-is vóltanak, el-Élőkták vala vetni; nem
 tartván méltóknak a' velek való dajkálkodásra.
 De mi tőlünk Kerefnyénektől távól légyen e'
 Pogányi kegyetlenség, mellyet még az okta-
 lan állatok sem tselekednek. Hanem inkább
 minden igyekezettel azon légyünk, hogy az
 ő gyengélkedő erejeket mindjárt illendő é-
 közökkel élézzük. E' végre jóvallya *Fr. Hoff-*
mann, hogy Életetések után víz helyet gyen-
 ge, fejr, lágy meleg borba mosás őket. De
 reá kell vigyazni, hogy vallyon az ő bőrök
 valahol nem lebesült é-ki; mert a' bor azt e-
 rőtlen meg-tsipné, és abból nyavallya törések
 következhernek. A' ki-mosás után hátokat,
 mejeket, fejek tetejét, levendula, gyöngy vi-
 rág, fa haj, vagy egyéb efféle éléző *Spiritu-*
sal kenység-meg: egész testetskőjeket tenyérrel
 fokáig dorgolgasák, simogatsák: Égfüvet,
 fa haját, vagy egyéb fűszerezámot rágván, le-
 heljenek gyakran az ő Éájotskájokban. Ezeket
 tselekedjék azután-is ottan ottan vélek, és fo-
 kat fogja az ő erejeket legíteni.

§. CXIV.

A' mi pedig a' kis Gyermekkel való dajkálkodást közönségesen illeti: annak előadására jobb módot és rendet nem látok, mintha az ő egészségetskéjeket ostromló nyavallyáknak fellyebb meg-nevezett négy okait, mindeniket a' maga idejében miként lehesseŋ okoion el-fordítani, rendel meg-mútoatom.

Az első oka vala, ha az ő gyomrok és beleik a' meconium-tól, vagy Anyjok méhében gyűjtött ostmányságtól maga idejében meg nem tisztítanak. Ez a' tisztátalanság ugyan gyakran, mihellyt a' Gyermek e' világra születvén lélekzeni kezd, és ezzel a' gyomra és belei megmozdúlnak és rázódnak, és az epe-is a' májból a' belekre fojni kezdvén, azt a' maga tsípésével és öntonozásával erősebb mozgásra serkenti, önként meg intúl. A' melly ha így esik, igen jó jel. De többire így-is a' ra, hogy egészen ki-tisztúljon, annyival inkább ha semmit nem tisztúlt, valami külső segítség-is kívántatik. Ezzel mindazáltal nem kell őket, mihellyt e' világra lettek, mindjárt terhelni. Hanem annak rendi és módja szerint meg-mútoatván, bé-takargatván és meleg helyre tévén őket, meg kell engedni, hogy alugyanak-el. És valamig magoktól fel nem ebrednek, a' melly rend szerint tíz, tizenkét, sőt huszon négy óráig-is el-halad, békét kell nékiek hagyni: hadj nyugtassák a' születés közben meg-

rontsolódott és fáratt testetskéjeket: a' vér- és a' lélekzelés által már meg-nyílt tüdőkn, és más belső rézeken, mellyek e'dig egybe fo-rúlva állottak, hadd tsinálhasson magának tsendefen útat. Sőt ha fel ébredtek-is, akkor-is még egy kevésse várni kell, ha újra el-aluúznak. Ezen első álmokból való fel-ferkenéfék-kori magok viseléséből a' Gyermekeknek a' babonát érető vén Afzonyok fok nagy dolgo-kat éoktak jövendőlni. De mind hiábanvaló-ság. Azt azért fámban sem kell venni. Ha-nem illő inkább a'ról gondolkodni, miként 's mitsoda e'közökkel lehetne leg-jobban a' *me-conium*tól, vagy belekben lévő otsmányságtól őket meg-tisztítani.

§. CXV.

Vagynak, a' kik e' végre nád-mezes újj vaját kennek a' Gyermek fájában. Vagynak, a' kik egy kávé-s kalányini újj édes mondola o-lajt, meg a'nyi viola Juléppel vagy baratzk virág *Syrup*pal meg-elegyítve adogatnak bé-né-kik, míg a Gyermek vagy alól, vagy felyül tisztúlni kezd. Vagynak, a' kik egy egy *lot* éles hort, éin mézet, méh-ért elegyitenek öze, és azt töltögetik aprónkent a' Gyermek fájába. Mások fél *lot* tizta *mannát* egy *kon-ting laxáló* ró'sa *Syrup*ot (*Syrup ros. solut.*) tē-nek és olvaútanak-el másfél *lot* borza virág víz-be, 's ezt adogatják-bé. De nem éükség mindjárt e'féle külső e'közökhöz nyúlni. Mert a' Termézet maga mind ezeknél ha'znosabb

laxá-

Taxus-vát kéznélta a gyenge Isetsemek kámára. Mi az? Az az *Anyának mindjárt a fülés után gyülő savós tej*. Tudom ugyan én azt, hogy sok tudakos Afkonyok ezen tejet igen ártalmosnak mondják. A' honnan harmad negyed napig nem is engedik a' Gyermekek szopni, hanem csak a' földre vagy holmi ruhára fejtik. De ezen ő háfontalan képzelődéseknek egybe nyakát fakasztja azoknak a' fok ezer Anyáknak tselekedeté, a' kiknek nem lévén, a' ki a fülés után az ő Gyermekeket csak egyver-is meg-zopraffa, mindjárt a' magok savós új tejekre kell fogniok azokat: meg is az ő Gyermekeik fokkal erősebbek 's egészségessebbek, mint a' kik máffal kezdték szopatni, sőt inkább, ha fel-tudnák venni, midőn a' régi vattag tej a' belekben gyűlt tisztátalansággal egybe elegyedik, az a' belekhez hozzá tapad, ott meg-vész, és meg-rothad; a' melly ekkor mindjárt a' Kisded romlására has forulást, és meg-puffadást, vagy ellenben vézeldemes has menest lérez. Vagynak olyan példák is, hogy ettől a' belek egészen egybe foradtak és be-dugultak. Nem csak nem ártalmos azért ez az *első savós tej* a' most fületett Kisdednek, sőt inkább olly háfnos es határos orvoiság és eledel a' nékiek, hogy gondolni sem lehetne annál jobbat. Ez az ő Gyomrokat és beleiket lassan lassan minden erőltetés nélkül lépen ki-tisztítja, a' tejes ereket a' belekről a' vérbe ki-nyitja, a' veti-is a'

taknyos tisztátalanságtól a' vizellet útján meg-tisztítja, és ha mi meg-dugulások estek vólt a' belső rézekben, azokat-is ki-bontja. Mind ezeket illy tsendesen, nem tudom, mellyik Patikai Orvofsággal vihetnék véghez.

§. CXVI.

Ha pedig vagy önként, vagy ezen savós első téjtről-is a' Gyermekek gyomra nem tisztulna, meg kell nézni, hogy vallyon nintsené bé-fórva az eméztet és vizellet útja, a' melly néha meg-esik. Ha bé-forrott, a'hoz értő Emberral azt minden haladék nélküül nyittassák-ki: Ha e'féle akadályok nintsen, vagy a' Gyermekek az ő Anyját valami okból nem szop-hatja, akkor mindjárt a' fellyebb írt *laxáló* materiákhoz kell nyúlni. Sőt ha azok-is hamar nem segitenének, azon *Syrupból*, melyet a' Patikákban így neveznek, *Syrupus cichorei cum rhabarbaro*, három, négy granni *rhabarbarum* port-is elegyítvén belé, egy *lotot*, aprónként bé-kell adogatni a' kis Gyermekeknek. Ez valamivel az elsőbheknel hathatóább. *Boerhaave* e' végre még hatásosabbnak mondja, ha a' narants haj sárgáját és a' éreetsen dió virágot, mindenikből fél *lotot* porúl egy kálány jó borba tévén és mo'sárba fejer kenyér béllal jól egybe törvén és gyúrván, lágy melegen a' Gyermekek hasára kotik. Így a' belekhez tapadt taknyos tisztátalanság könnyebben le-válk. Egy éelet, jó borba meg-áztatott 's éreetsendio-virággal meg-hintet fejer meleg kenyér-

kenyérből-is lehet e' helyet kötöt tsinalni. Sokszor ha csak mézből es ézappanhól készült tsapotskát vagy egy kis vekony gyertya hegyet ereztének-is a' Gyermekek végbelibe, az a' tisztátalanság minden beiső orvoiság nélkül épen ki-tisztul. Ha így ki nem tisztúlna, jele, hogy az eméltet igen özve van verődve, és meg van keményedve a' Gyermekek béleiben, mellynek ki-vételire leg jobbnak tartja az említett bölts Doktor, ha másfél löt új tehén tej savóhól, egy könting éin mézzel fel-ereztve, és egy kevés ézappant-is olvaéztván-el benne, gyenge meleg kristelyetskét vernek-bé a' Gyermekek al-felibe. Ha egy kevés fris vajjal vagy olajjal kenegetik a' tiszt előtt a' Gyermekek hasát, és azután tenyérrel dörgölgetik, az -is sokat használ.

§. CXVII.

Ha a' Gyermekek a' sokszor meg-mondott otsmányságtól jól meg nem tisztult, ézre lehet venni abból, hogy az az ő gyomrát és beleit rágja, melly miatt a' Gyermekek tekereg, hányja veti magát, nem alhatik, éüntelen sir, tsuklik, retteg, prüézőg, a' mit ézopik, kihánnya. Ezek ha meg-vagynak, ámbátor az előtt az első savós téjtől, vagy egyébtről két három nap sokat tisztult légyen-is a' gyermek gyomra, jele, hogy eléggé még-is meg nem tisztult. Azért nékie tovább való 's bővebb tisztítás-is kívántatik. Egyéb atáit az a' tisztátalan materia jobban-is meg-veéztve ő benne,

a' mindjárt említett nyavallyákat nagyobbra neveli, és hideg-lelést, nyavallya törést, elfaradást 's rövid idő alatt bizonyosan vezedelmet okoz.

§. CXVIII.

Második okául es kút-fejéül a' Kis Gyermekek nyavallyainak azt tettük vala, hogy az *ő gyenge testeket illendő melegségben nem tartják, vagy ellenben a' fűk palák és takarozok között csak nem meg-főzik: a' póla és másféle körökkel igen meg forongatják, meg pedig ártalmis helyeken; az ő sejtiket és ruháikat tisztán nem tartják.* A hideg az ő érzékeny gyenge testekéjeknek melly igen életire legyen, meg-íthetjük csak abból-is, hogy mi nagy Emberek, mi'én hideg teibe a' meleg házból a' hidegre ki megyünk, alig ényvedhetjük, úgy fazunk. Hat ők, a' kik nem régiben jöttek-ki Anyjok méhéből, a' hol olly meleg van, hogy a' nyári leg-nagyobb hévség-is e' külső aerben olyan toha sintsen, mit várhatnak magokra, midőn fokkor majd minden takaró nélkül kinn a' hideg velen ide tova egész órákig herdoztatnak? Nem egyebet az ő életüket megemelő forrozással, náthával, köhögésel, oltvárral és egyéb vezedelmes fekélyekkel. A' kis Gyermek testéből igen sok roz materia fokott a' bőr porussain ki áztúlni. Mellyek, midőn a' fokatlan hideg meg forítja az ő érzékeny bőrüket, mind benne rekednek, es nem csak az említett nyavallyákak bizonyos okává

okává léfnek; hanem *spasmus*okat 's *convulsi*okot is igen kínozókat éreznek. Szorosan meg-kívántatik azért, hogy a' kis Gyermeket tiszta, gyenge és jó meleg ruhákkal bé-takarják: ha hideg van, azon felyül holmi könnyü flanel, vagy lágy bojtos póktóval, avagy paplankával is bé-borítsák. E' pedig inkább légyen zöld, mint sem veres színü; mivel a' veres a' látást erőtlentíti, a' zöld pedig segít. Míg a' lágyok meg nem keményült, a dig sapka nélkül is az ő fejket ne hadják; mert egyébként a' náthától, köhögéstől, vezedelmes álomságtól és más főbéli nyavallyáktól nehéz léfzen őket meg-óltalmazni. Halókat 's lábait is meg-húlni ne engedjék, mert ebből has tekerétek léfzen. Mind ezekre pedig, minél gyengébbek és betegesebbek a' Gyermek, annál szorítabban reá kell vigyázni,

§. CXIX.

De ellenben éüntelen erős melegben tartani és izzasztani is nem tanátsos a' kis Gyermeket. Mert attól olly puhákká, tehetlenekké, gyengékké és kényefekké léfnek, hogy az *aér*nek mindennemü változáira, és csak egy kis fellöre is mindjárt meg-homlik az ő egéségek; hideg-lelést, náthát, köhögést, f ő fáást kapnak; fáznak, dederegnék. melly az ő életeket fokot rövidíti, 's az alatt is nagyon únalmoisa téfi. Rútúl hibáznak tehát, akik a' kis Gyermeket igen meleg zobakba re-keztik, és a' lok pólák 's takaródzók közt csak

meg nem fűzik. Eleinten, a' mint fellyebb mondám, a' meleg a' kis Gyermeknek igen szükséges. De azután a' érint, a' mint erősödnek, az ő polájokat 's takaródzóikat is kevesitgerni és vékonyitgarni kell, sőt nikor lép idő van, egy egy darabig minden takaródzó nélkül hagyni sem árt; ha d' fokjanak lassan lassan a' külső aérhez-is. Sapkájakat-is, midőn a' lágyok fejek tetején bé-kezdet állani, vékonyabbal fel-tserélni, 's ha fejektől kivetik; egy egy kevésé vízbe nem tenni, kivált ha hideg és fél nintsen, a'ra fokot hagnál, hogy az aérnek változást az ő fejek jövődöben változás nélkül szenvedhesse. A' Spanyolok a' magok Gyermeküket télbe negy hólnapon, nyárba három hólnapon túl nem fokták bé-pólálni: és hogy ők többire olly erős, ép, kemény tőrő Emberek, fokan ennek tulajdonitják. Amérikában a' Brasilia Országbeliek közt pedig, a' kiknél e' világon erőlebb 's nagyobb Emberek nintsenek, a' polának hüre sntsen. Mi közöttünk is ha el-nézem a' Tzigányok 's más zégény Emberek Gyermekait, a' kiket holmi dirib darab rongyba két három hétig alig tartanak bé bonyolgarva, ezeket, mondóm ha el-nézem, és egybe vetem a' fok polákba bé-fátolva 's kötozve egy néhány hólnapokig ne-elt kényes Urak Gyermekével, a' polában való kötozéssel több hasznot teyenneké, mint kárt, alig tudom meg-határozni. A' polában való kötozésnek leg-nagyobb haszna

a' volna, hogy a' Gyermekek dereka, karjai és lábai tekerelen ne nőjjenek. Mi fogyatkozást láték e' részben a' póla nélkül nevelt Tzigány Gyermekekben? Sőt inkább fájlalva felelhetjük, hogy a' pólákban való erős bé-kötözéssel melly fok Uti Gyermekeknek rontották 's rongják özve ma-is mejjeket es derekokat. A' púpos mejj, görbe hát, *herniák* vagy *éakadatok*, és fokakat csak nem születésektől fogva emelkedő *éaraz* betegségek bizony ettől leggyakrabban vagynak. Hányzor nem panaszkodnak az Anyák, hogy az ő Kisdedeik mi-helyt bé-pólálják és a' böltsőbe le-kötözik, a' mit *éoptak* volt, azonnal ki-hányják, és nyugodni tellyeséggel nem akarnak. Ennek is oka többire az, hogy a' póla és böltső kötökkel az ő mejjetskéjeket és gyomrokat igen meg-*éforították*.

Más felől fok példák vagynak a'ra-is, hogy midőn a' Gyermekek pólait igen tágon hagyták, karjait és lábait egy darabig fel-vonván a' Gyermekek, a' fok ide tova való *éatsar-garásban* meg *éfitzamtatta*, *életekerte* és egybe-rontotta ezen tagjait. E're-is azért a' bé-pólálásban illő vigyázni. Jobbnak tartanám én, ha a' kis Gyermekeknek egy néhány hetek múlva csak a' lábait kötöznek övig pólákba, a' derekat 's karjait pedig gyakrabban *éabadon* hagynák. Mint *éír!* mint *ékiált!* mint *éhányja* veti a' *éegény* Gyermekek magát, midőn karjait le-kötözik! ha pedig ki-*éabadíthatja* azt,

K S .

egelen

egézen le-tsendefedik és meg-vidül. E' világos jele, hogy attól néki nagy fenyvedésé volt.

§. CXX.

Továbbá a' tisztogatás-is a' kis Gyermekek egészségére igen szükséges. Mert a' mint felyebb-is emlitém, az ő testekből a' bőrnek élnére igen sok taknyos materia szokott ki élvárgani: vizelletjek 's eméltetjek-is többire alá-jok mégyen, mellytől az ő testek és ruhájok ottan ottan bé-motskoltatik: a' ki-gőzölő porusok-is bé-dugúlnak. Melly miá, ha így hagyatnak, az ő vérek-is meg-vész, el-haloványúlnak; meg-fekéllyesülnek, meg-tetvesülnek, és óltvarasúlnak, a' fülök foly, 's sokszor a' nyavallya-is ki-töri őket. Meg-kell azért az ő testeket lágy meleg feredő vízzel, 's szappannal-is, mivel a' 'síros motskot a' víz magára le nem viheti, gyakran jól meg-mosni 's tisztogatni: Ruháikat-is szükség nem csak meg-éltrogatni, hanem ki-is mosni, 's tisztábbal feltserélni. Sok egyéb iránt jó egészséges Gyermekek csak ebbéli restségek miatt a' Dajkának egézen el-metsevéznek.

§. CXXI.

Ha az ő Testetskéjek a' rosz gondviseelés miatt már valahol ki-párlott, azt is sokáig így nem kell hagyni. Hanem mindenek előtt a' Dajka magát a' *CI-dik §-ban* eleiben éabott regula-kerint a' fűszerhámos, sós, etzetes étel-ektől, a' bor, égetbor italtól, és a' baragoskodás-

kodástól fogja-el. A' kis Gyermekek ki-pár-
 lott rezeit pedig mosogassa gyakran borza vi-
 rággal meg-ídzott édes tejjel gyenge melegen;
 vagy kenegesse sótalán újj vajjal, újj fagygyuval
 vagy fris fa olajjal; és azután hintse bé per-
 geit lőt langal, keményítő vagy haj porozó
 porral, kretával, rothadt fának, vagy édes
 gyökérnek, vagy a' borza virágának apróra tört
 porával, a' mellyikre t. i. könnyebben fert te-
 ner. Ha idősen tüzes, egy kevés kámfort-is
 elegyítsen a' por közü. Ezen porokat pedig
 rágaszon fátyolba körni 's abtől rázogattani-ki,
 hogy a' darabosfa a' sebre ne esék, leg jobb
 lévén. Jó leéz bé adni az ilyen Gyermekek
 köztér, háromszor napjában egy egy kés hegy-
 ni salétrombol 's nád mézből készült porotská-
 is tejbe elegyítve. Így a' sebekből hamarabb
 meg-tisztul, 's a' forrósága-is inkább tsen-
 deledik.

§. CXXII.

Harmadik oka és Kút-feje a' kis Gyermek-
 kek Nyavallyáinak, a' *Téjnek és egyéb ételnek*
az ő Gyomrokban való meg-vefése. Ez igen
 közönséges Oka a' Gyermeki nyavallyáknak.
 De úgy látjuk, hogy még is lemmire keveteh-
 bet nem ügyelnek az Anyák, mint e're. Né-
 zik, fánnyak, síratják, mikor az ő Gyermek-
 keik nyögnek, éjjel nappal sírnak, nem alhat-
 nak, hánykódnak, rettegnek, tulladoznak, el-
 fáradnak, meg potrohosulnak, a nyavallyától
 rontatnak. Látják azoknak lotsos, meg-poshadt,

bűdos.

büdos, sárgás és zöldes eméltetjeket. Milyen lehet ezeknél világosabb jel, hogy a' tej vagy egyéb étel az ő Gyomrokban meg-vezett? A Doktorok-is ezt nékik minden nap úntig mondják. De még-is alig találattik ő köztök valaki, a' ki ez igaz oknak el-háritásáról gondolkodnék. Hanem a' Gyermeknek ezen nyavallyáit ígézetnek, emberi téteménynek és egyéb effele hafontalanságnak tulajdonítván, addig vettetik nékik az ígézet vizet, addig ontetik az ónat, és varásoltatnak zégénykékre, míg a' vezetség erőt vévén, el kell halni az ártatlan Kisdedeknek.

§. CXXIII.

Hogy azért e' Gonozókat a' magok Kisdedjeiről jobb móddal el-távoztathassák, szükség előre tudni azt: hogy a' gyengébb gyomornak csak nem természeti hibája az, hogy abban a' tej és egyéb meg-etzetefedhető ételek, míg meg-eméltődhetnek, többire meg-etzetefednek: az Etzetnek pedig, mint minden egyéb savanyuknak-is, az az erejek van, hogy a' tejet meg-túróztatják. Innen a' szopó Borjuknak és Bárányoknak gyomrokban találattott savanyu tej leg-jobb tej óltónak-is tartatik. Hogy ezek a' kis gyermekek gyomrában-is így legyenek, látjuk magunk gyakran az ő hányásokban. Ezen természeti hibát e' következendő két okok igen nagyra fokták nevelni. (1. Ha téjjel a' gyomor igen meg-terheitetik. (2. hanem volt jófele a' tej, az az, ha vagy igen sűrű

sűrű és vastag volt az a' Gyermekek idejéhez és erejekhez képest, vagy a' meg-etzetefedése és megtúrozásra könnyen hajló. Miktől fokott a' tejnek ilyen hibája lenni, már fellyebb a' *CI-dik* §-ban meg-mondottuk, a' hol egyfersmind meg-jobbításáról-is íróltunk. Ez utólsót e're nézve itt bővebben nem is magyarázzuk. Más-ként-is ha a' dolgot jól fel-vevők, az első oka, az az, a' *sők fopás*, a' Tej meg-vezésének fokkal közönségesebb.

§. CXXIV.

Szokások ugyan-is a' Dajkáknak, hogy mi-helyt egyet nyikkannak a' Gyermekek, mind-járt tsak a' Tsetsekkel dugják-bé azoknak *Éá-jokat*, úgy hogy, végrére a' nyit kell kételen-is *Éopniok*, hogy nem fírvén a' tej kis gyom-rotskájokban, azt ottan ottan ki-okádják. Ha pedig ki nem okádhatják, lehetetlen rend-kivül meg nem terhelődni a' gyomornak: és meg nem venni, etzetefedni és túrozni abban a' réjnek. Az egyhen túródzott tej pedig a' belekben öfve verődik a' tejes eretskében, és azoknak *glanduláiban* meg-dugul; és has daga-dást és meg keményedést, *Éorúlást*, tagoknak el-Éáradását 's több efféléket *Éerez*. Tovább-is mégyen a' vezettség: mert ha a' Gyermekek gyomra a' híg tejet nem volt elégséges meg-emezteni, a' nyival inkább nem lézen elégséges azt a' durva és egybe túródzott materiát. A' honnan az a' gyomorba tsak el-rothad, és kripány *Éínü zöld* és rágó materiává válik.

A'

A' melly az ő gyenge és igen erzekeny belső rézeitet szornyuképen rágja, *spafinusokkal* tekeri, zettel fezengeti; melly miá oltan a' Kisdédék nem alhátanak, hánykódnak, sírnak, sőt fokakot kozzüllok a' nyavallya-is ki tör. Gondolodé, hogy a' leg-erősebb nagy Embernek is képes volna egészségben maradni, ha minden nap ötför, hatfór a'nyit ennék, hogy azt ki kellene okádnia? a'nyival-is inkább ha arról egyzér meg-betegzik, reménylhedde meggyógyulását, ha épen ezen *dieta*ival akarná magát *curálni*? Hát mikor a' magok Kisdédjekkel így bánnak, mitsoda ki-menetelit várhatják?

§. CXXV.

Azt mondják: Azért kell sírniok, hogy ehetnének: Mert ha a' tsetset éájokba adják, el-halगतnak. De tanulják-meg: hogy ez az el-halगतás gyakrabban tsak abból esik, hogy a' kis Gyermek gyó nrában meg vezetett téjnek rágását, az új édes téj egy kevelett enyhíti: de tsak hamar el-borítván a' vezettség ezt-is, mint a' rúzre öntött olaj, az - is az első gonózt nagyobbra neveli. Hogy ez így légyen, meg-tették abból, hogy ilyenkor a' Gyermek a' tsetsen nem kap, ha éájában nyomják-is, kettőt hármát szoppant 's azzal ki-verti a' éájából, és egy néhány pillantat múlva zintén úgy sír es nyughatatlankodik, mint az előtt, sőt a' szopás közben-is kéntelenuttetik belső fájdalom ottan ottan jelengetni.

Igaz ugyan az, hogy a' kis Gyermekeknek is, mint fíntén egyéb Állatoknak, minél közelebb vagynak az ő eredetekhez, annál bővebb eledel kívántatik, mivel ilyenkor leginkább nőnek; egyfőriben pedig az ő kicsiny és gyenge gyomrotskájok kár nélkül igen sokat bé nem vehet. Melly érint a' gyakor éoptatást a' természet *diktálja*. De azért nem kén még-is minden fertály órában és csaknem minden *minutában* tönni a' tetszet az ő éájokban, mintha ugyan mézárzékra akarnák őket meg hizlalni, még pedig igen rövid idő alatt; sőt mintha ugyan utólyára téjjel kén őket meg-is fullasztani; a' éopáltól pihenést-is alig engedni. Az éh Gyermekek repesve kap a' tsetsen, és csak nem maga elé húzza azt, monhon éopik, és azután egy darabig magára vígan játszodozik. Ere kén az értelmes Dajkáknak a' éoptatásban vigyázni, nem a' magok mulatságára. A' bölts Termézet, hogy a' kis Gyermekekkel való íok bajlódásának únalmat valamivel édesíthetné, úgy formálta az emlőket, hogy midőn annak bimbójit a' kis Gyermekek a' maga gyenge ajakai és ínye közt forgatja 's éorongatja; kezeivel pedig az emlőkön habirkál, az a' Dajkáknak olly kedves érzékenséget okoz, hogy e' miatt a' éoptatást íokan a' *Venus vicejének* nevezik. Ide járul az-is, hogy ha a' téj az emlőkben igen meg-gyűl, fájdalmot okoz. Már pedig íok Dajkáknak olly bővön gyűl a' tejek, hogy ker,

három Gyermekek-is meg-érné velle. Ezekre nézve, ha az igazat ki kell mondani, azt a' gyakor éoptatást inkább tseleklékik ők az önnön magok kedvéért, mint sem a' Gyermekek haznáért.

§. CXXVI.

E'felett olyan retek, vagy inkább böl- dogtalanok-is vagynak sokan a' Dajkák között, a' kik mi baja lehetne az éhezésen kívül a' síró Gyermekek, nem értvén, vagy érteni nem akarván, az egy éoptatáson kívül egyéb mulatságot kerestni nékik tellyességgel nem tudnak. A' kis Gyermekek bizony azért hogy ehetnék, leg-kevesebbet sír; hanem sok más egyéb bajai-is vagynak néki, mellyeket sírással éokott ki-jelenteni. Mint p. ó. sírnia kell, ha a' tej a' gyomrában meg-veésvén, azt rá-gja; ha éorúlása van; ha a' él beleit fézege-ti; ha alhatnék; ha az ágya nem jó, kemény, tsomós, vagy holmi tollu bút-ki a' derekából, melly testtskéjét éúrja; ha a' ruhái nedvesek és éennyefek, ha a' balhák tervek mardoéssák, ha a' sebek és túrok miatt fáj a' teste; ha gondjokra akar-nak fel-kelni; ha magok alá rútoltak. Mert a' mint félyebb-is emlitém, sokéor olyan tsipós a' Gyermekek eméztetje és vizelletje, hogy ha fél óráig benne kell hevernie, a' börit ki-lebe-síti. Sírnia kell továbbá, ha a' pólája igen éoros, vagy egyéoként keményen le van kö-rozve; ha a' kezei es lábai jól nintsenek té-ve; ha vagy fázik, vagy igen melege van; ha

ha meg-únta fekünni; ha mikor kün fokott múlatni, ha a házban tartatik; ha természet érint mérges, és már a' síráfra reá fokott; ha azt, a' ki vére bánik, nem szereti, ha fogai akarnak hafadni 's a' t. Nem nagy bolondságé tehát a' síró Gyermekek mind ezek ellen csak tse set adni? és végére nem menni, mikor mitől légyen baja, és azt nem hártani-el. Ugy bizony a' jó Dajkák a' Gyermekek tsendiségét állandóbbá tehetnék, 's egészségeket-is jobban meg-tarthatnák.

§. CXXVII.

Azt kérde: *Hányfor kell tehát egy nap? mikor? és mennyire kell a' Kisdedeket szopatni?*
Fr. Hoffmann, a' Prússiai Királyi Háznak nem régiben Udvari Fő Doktora, úgy ítel; hogy az első hat hónapokban napjában örför meg-zopratni a' Gyermeket bővön elég; azután pedig kétfér, leg fellyebb háromfor; Éjtzakánkéat pedig ennél még ritkábban kell szopatni. Mert egyebként, ha zinte meg eméztené-is a' Gyermekek a' tejet, de igen nagy ehetővé lezen, nagyon meghízik, és a' vére rendkívül meg-bővül, mellyből sok nyavalyája következik. Azt látom én-is, hogy a' zégényebb rendű Paraszt Asszonyok, a' kik a' sok házi és mezei munka miatt, akarmint sirjon-is az ő Gyermekek, négyzér, ötzer alig érkeznek nap etlig meg-zopratni azokat, sokkal erősebb 's egészségesebb magzatokat nevelnek, mint a' kik ejjel, nappal a' magok mejjeken hevertetik

Gyermkeiket. Ugyan tsak, én úgy tartom, hogy a' szopatásnak sem kámát, sem óráját nem lehet kereken meg-határozni. Hanem, ha semmi egyéb baja nem lévén, a' Gyermek nyúghatatlanokodni kezd, ajakait, mintha szopni akarná, egybe fedi és tsemtsegteti, a' tsetsen nagyon kap, mohon, örömmel és játzozva szopik, jele hogy ehetnék volt, és szopatás kellett néki. De mihelyt a' szopást félben hagyván egyében kezd kapdosni, már jól lakott, azért ötet a' szopásra tovább nem kell erőltetni; hanem, ha alunni nem akar, egyéb mulattságot kell néki keretni. E' felett illő azt is tudni: hogy az erős, vaskos, egészséges Gyermekkek egyzeriben többet szophatnak, 's hamarébb-is meg-eméztik a' tejet, mint a' kik természet kérént gyengék, kitsínék és betegesek. A' kövér vastag tejjel-is hamarébb jól lakik, 's későbbre emézhetheti azt meg akármellyik Gyermek, mint a' melly vékony és savós. A' tsetse-is egyik Afkőzönynak bővebben botsátja a' tejet, mint a' máliknak. Ha a' Gyermek a' tejtől tikog, jele, hogy igen bővön foj az az ő torkába. Illyenkor azért a' tsetset ottan ottan ki kell kájából rántani, és bé sem adni, mig a' kájában lévő tejet egézen le nem nyelte.

§. CXXVIII.

De minthogy találatnak olyan Gyermekkek-is, a' kik szopni tellyeséggel nem akarnak, minekelötte a' kis Gyermekkek' egyéb *diactá-*jokra

jokra által mennek, lassuk egy ket fóval, mit kellefsék az ilyen szopni nem akaró Gyermekkel tselekedni. Azt írja *Tauernier*, igen fokot bujdotott Frantzia *Baro, in itiner. Ind. a Bengala* nevü Ország és Városbéliekről, hogy azok egy lepedőt kötven a' négy foginél fogva négy élő fákra, az ilyen gyermeket mezítelen abba fel vetik, és egež nap ott hagyván, citve meg próbálják, ha szopik. Ha szopik, jó; ha nem szopik, más nap harmad nap is így tselekedzenek: a' melly idő alatt fokoknak a' szemit ki-is vágják a' hollók, a' honnan ott igen fok a' fél zema és vak ember. Ha így sem szopik, a' Ganges folyó vízben vetik, ördögnek tartván azt, nem embernek. De mi tölünk, a' kiknek *ISIEN* jobb értelmet adott, távol légyen az effele bolondság. Nem szophatik ugyan-is a' zégeuy Gyermek, ha vagy igen erőtelen, vagy a' zájába és torkába valami hiba van, vagy az álla-kaptzája meg fitzomodott, vagy a' nyelve erőfőn le van ragadva, vagy az ajaka, mint a' nyúlnak, igen nagyon ki-hafádott, vagy a' tsets bimbóji igen rövidék és vallagok, hogy a' kis gyermek azt zájában nem foghatja, vagy ha a' tejet nem zereti. Ezek kozzul mellyiktől nem szophatik a' Gyermek, azt igyekezzük minél hamarabb ki-tanólni és el-hantani. Mig pedig a' meg- lenne, a' dig-is kalánnyal töltögetni kell a' tejet az ő zájába. A' tsets bimbójt meg kell nád-mézzel vagy zín mézzel kenni, es így-is

próbálni kell, ha inkább kapna rajta. Ha egyikből nem szopik, a' más tsetsét kell néki adni. Mert ha Dajkának e' vagy ama' tsetse az előtt meg-költ volt, vagy a' tüdője valamelyik felől rothad, abban a' tsetsiben roé izii a' téj. Ha egy Aézonyt nem szopik, máson-is próbálni kell. Ha a' *nyelve ragadt-le*, nem kell a' Dajkákra bízni, hogy vezédelmes éokáiök érint, buta körmökkel ök éaggafsákkal; hanem valamely értelmes ember jó éles ollóval vágja azt fel. De jól meg kell nézni, hogy vallyon ugyan le vané a' nyelve ragadva. Mert nyilván vagyon a' éemelébb Orvosok előtt az, hogy a' kiknek nyelveket az oltoba Báhák le-ragadva tartvá., rüt martzongláiél fel-éaggatták, ezer közül egynek alig volt le-ragadva. Az értelmesebb *Chirurgusok* bizony a' nyelv le-ragadását sokkal ritkábnak tartják, mint a' nyúl ajakat. Ha a' Gyermek ki-nyúthatja a' nyelvét a' maga ajakaira, bizonyos, hogy a' nints le-ragadva.

§, CXXIX.

Ezek vóltanak, a' mellyeket a' éoptatásról meg-emliteni éükségeinek itéltünk. Lásunk már a' Kisdedeknek egyéb eledelekről-is. Leg-közönségelebb azok közt a' fejec búza liétből téjjel, hús lével, vagy tsak meleg-vizzel kézült pép, vagy gombóda. Ez lágyságaért és kenő édefségeért a' Gyermekkek ingyének nagyon-is terzik. De igen ártalmas. Mert, a' mint felelyebb-is a' *X-dik §-ban* meg-mondottuk,

dottuk, mint a' valóságos tsiriz, az ő gyomrokhoz és belekhez hozzá tapad, a' tejes erekben és azoknak glanduláiban meg-dugul, magában meg etzetesül és meg-puffad, melyet, ha azt a' pépet tsuporba egy két óráig meleg helyre tévük, fêmeinkel meg-láthatunk. Ezen etzetes meg-poshadt *materia* pedig maga-is kegyetlenül rágia a' Gyermekek bélit, de a' tejet-is meg-túroztatja. Mellynek mitsoda következése legyen a' CCXXIV-dik §-ban meg-mondottuk. Mind azok a' gonofok hogy az Urak gyengén termett Gyermeküket fokkal hamarébb és nagyobb mértékben ériék, önként meg-tetűik. Mert valamint az ő egész testek gyengébb és kissébb, mint a' munkás Parasztok gyermekeinek teste, úgy az ő belső részeik-is jóval kissébbek, erősfabbak, erőtlenebbek és érzékenyebbek. Melly miá annak az enyves ragadó materiának által tűrésére és meg-eméztésére-is fokkal elégtelenebb. Mindenek felett lehet kárhoztatni azoknak védelemes fokáfokot, a' kik az ilyen pépet újjok begyére vévén, erőszakoson is bé-kenik és gyömölkik a' gyermek fájában, még pedig fokzor hanyot fekíve, mellytől a' éegény Gyermekek alig hogy meg nem hullad. Igen oktalan tselekedet az-is, midőn a' Dajka a' kenyeret meg-rágván, annak háznos vékony részét maga el-nyeli, a' durváját pedig a' gyermek fájában keni. Ide járul, hogy a' Dajkáknak fájok fokzor bűdös, fekélyes, ínycs vagy fogok meg-vevett, nyá-

Iok tisztátalan, vagy valami tejső nyavallyajok is van, és a' rágottal az ő tisztátalan undok nyálokot a' Gyermekekkel meg-éteriik. De akárkinek-is ritka, hogy az előtti ételből valami az ő ínyén és fogai közt meg nem vett. Egyéb-
kor is azért, de kivált éhokra, a' gyermeknek rágogatni éppen nem tanátsos. Könnyű ezekből meg-ítélni azt is, mi háson kereked-jék-ki abból is, midőn a' kis gyermeket holmi tehetetlen, bereges, fogatlan vén külékre bizzák, hogy azok viseljék gondjokat, és rágogatlának nekik.

§. CXXX.

Ha a' Dajkának elég teje van, valamíg a' foga a' Gyermekek jöni nem kezd, téjnél egyéb eledel neki nem kívántatik. Ha pedig a' téj az ő táplálatására elég-éges nem volna; Főzd-meg a' Tsirke vagy Tyúk húst (ha előre jól meg-töröd, annál jobb lesz) erőssen tiva vízben. Ezen hús lévben, vagy ha e' nirts, jól meg-főrt marha hús lévben, főz oétán meg mor'sált 'semlye vagy fejer tzipó bélből pépet fámára. Ha a' riskását, gyöngy kását, árpa kását, vagy zab kását egy néhány szem malo'sa köz-
löv. l hús lévben, vagy ha a' nirts, tizra vízben a' dig főzöd, még péppé valik, és akkor ruhán, vagy fűző kitan meg-fűrvén, vagy inkább által vervén, tojás fékivel fel erefted, a' lúza lútból kézült gombódnál az is joval hasznosabb léven. Lehet egy kevés nád-mé-
zer is tenni belé: Jóllehet az igen édeire a' Gyerneket nem jó éoktatni, mert az a' ge-
lértaknak meg-temélt ő beinek nagyon legiti.

Fejér sávót, mondola tejet, és jó hígon sült friss tojást-is adhatni nékik. Az Állatok teje közt pedig az Aézony ember tej után a juh tej a kis gyermekeknek leg-bátorságosabb. A' Tehén téjjel a' gyenge Gyermekek gyomra (kivált ha a' tehén vén és féján él, a' midőn a' tej igen valtag fokott lenni) nem birhat. Akármiféle tejet adj pedig nékik, azt előre gyengén meg-kell melegíteni; de egészen nem kell meg-főzni: mert a' főzéssel annak vékonyabb és nemesebb része ki-gőzölög, és a' sáros durva része marad. Ha tejbe egy kevés nád-mézet téve, az íze is kedvelőbb lézen, nem-is olly hamar etzetesül és túródzik-meg a' gyermek gyomrában. A' Hútra, valamíg szopnak, nem jó őket foktatni. Gyümölsöt-is, kivált nyersen, nem kell nékik adni, sem egyéb savanyut, melly a' tejet az ő gyomrokban meg-túróztathatná. A' nád-mézes, kivált a' keletlen téztából készült *konfekték*, tepőben sült, 'sírha rántot tézta művek-is nékik mind ártalmosok. Százkor tapasztalt dolog, hogy a' melly Gyermekek fok gombódát, tehén tejet, húst, túrot, gyümölsöt és *konfekteket* eźnek, főként ha természet őrít restek és túnyák, a' gelezítától tiétán soha nem maradnak.

§. CXXXI.

Italokot a' szopó Gyermekeknek a' mi illeti: valamíg ők csak téjjel élnek, a' dig egyéb italra kevés őrükségek vagyon. A' midőn pedig egyéb ételre-is kaptak, már ital-is kívántatik

nékik. E' következendő főtt víz, a' nyersvinnél az ő italolokra hasznosabb. *Végy*, két kalányi fémelt árpát, vagy meleg vízbe jól ki-mosott arpa kását, tégy egy darabotska édes gyökeret és narancs báját és két három szem malosa bolót hozzá, főzd-meg fel eitelni forras vízben, míg a' víz fél újira lepad. *Vagy*: *végy* egy kalányi revelt farvas farvat a' fejeiből, fél kalányi Anís vagy kömény magot, egy darabotska apróra vagdalt *Scorizonella* gyökeret, főzd-meg hatonlo módon. Ezen főtt vizekkel mind egészséges, mind beteg állapotokban leg-bátrabban elhetnek. Ezek az ő gyomrokban meg-erzetettedett tejet-is meg-édesítik, a' meg-dugult ereket-is ki-bontják. A' felnek és belső fájdalmoknak tsendcsítésére a' herbathe, veronika, ezer jó fű és fektü viragra öntött forró víz-is, a' menyire szükség, meg-hűtve lokat segít. Az erősebbeknek jól meg-tisztult vékony tért-is lehet adni: de summi italok erős hideg ne legyen; mert attól nehéz lehellést és kohogést kapnak.

§. CXXXII.

Egy nevezetes Kérdés: *Vállyon az ilyen már életre kapot Gyermekeknek leheté Bort szüni? Pythagorás* régi Görög *Philosophus* es *Medicus* törvény szerint tiltotta vala meg, hogy 18. Évtendős korokig a' Gyermekeknek tenki bort ne adjon; felvén attól, ne hogy az az ő véreket fel-gyúlaftván forró nyavallyába, vagy nyavallya toresbe ejtse őket; leg-alább, ne hogy

hogy növéleket meg-akadályoztatta, icő előtt meg-háradtván és keményítvén az ő tsonyjaknak *fibráit*. Igaz-is az, hogy a' véres, sérény és eleven gyermekeknek a' bor épen nem jó: De az erőtlen, túnya, fejét zínü, lágy és hideg hűü gyermekeknek néha egy két kalány-ni edes kedvü bort adni nem csak nem árt, sőt orvosság gyanánt nagyon: mivel arról az ő el-lankadt erejek igen képen éled, hideg és nedves testek-is jól hárad és tisztül. De erős, annyival-is inkább savanyu a' nekik adandó bor ne légyen; és vízzel jól meg-elegyítessék. Vagynak ugyan olyan oktalán Atyák és Anyák, a' kik abban keretik mulattságokat, ha az ő gyermekek a' bortól meg-ruhágedvén nevet, és magát hánnya veti. De ezen mulattságokat majd midön a' Kisdud rettegni, forrózni és a' nyavallyátót rontatni kezd, keserves búval és siralommal kelletik gyakran fel-váltaniok. Az ilyen hidegebb természetü gyermekeknek, az *Hoffmann* tanátsa szerint, két kalány-ni vékony tejes kúvét, vagy tsokoládét is jó néha adni; kivált mikor a' tsetstől el-akarják őket válatítani, és egyebet nem akarnak emni, ettől igen jól táplálódnak, az ételre-is kapnak.

§. CXXXIII.

Ha a' Gyermekek az ételt és az italt rend-kivül kívánja, bizonyos jele, hogy az ő gyomra és belei meg-vezett tsípös materiával teit vagynak; vagy pedig gelectás, és a' gelecták zágasát kívánja az étellel és itallal a nyizor

enyhíteni. Mellyre nézve nem-is bátorságos tölok az ételt és az italt el-vonni, hanem gyakran kell adni mindeniket kevés kevés mértékben. Ollyanok légyenek mindazáltal a' ná-kik a'jandó ételek és italok, hogy azt az etze-tes és tsípös materiát az ő gyomrokba ne faporítsák. E' mellett, mint hogy az az éhezés és zomjuzás a'dig el nem mulhatik, míg az, a' mi okozta, benne marad, azon-is rajta kell lenni, hogy azt az okot ő belő-lok ki-tisztítsuk. E' végre e' következő por leg-többet tehet. Végy igen apró porrá tört rák femet, rák lábat, tojás haját, vízi béka tekenőt a' külső feketéjétől meg-tisztítva, gyöngy házat, drága gyöngyöt, klárist, fejé-ren meg-égetett fzarvas fzarvát, vagy másféle tsontot, vagy tisztá fejer krétát (a' mellyiket t. i. könnyebben kaphadj, mert a' hárnok és erejek mind egy) a' megnyit tetzik; tégy hoz-zá fél a'nyi apróra tört *Tartarus vitriolatus*, egybe olvaított salétromot, meg-tisztított bor követ, vagy Angliai sót, a' mellyikre ezek köz-zül-is hamatébb ért tehet: elegyítsd és törd jól öëve vas vagy kő mo'sárba, (mivel a' réz mo'sártól ha valami le-kopott réz por elegye-dik a' por közzé, hány a' gyermek tölle:) adogás ezen porból 20 grán, vagy egy egy póltra nyomót tsets téjbe, vagy a' félyebb le-írt fött vízbe napjában kétfér, háromór a' gyermeknek. Ez a' por így meg-elegyítve lafuként és aprónként minden erőltetes nélkül

azt az etzetes materiát képen ki ólja és ki-
 tisztítja : nem is tapad úgy a' belekhez és gyom-
 morhoz , mint az első savanyuság oltó porok
 csak magokra . Ha a' hasok e're fordulva ma-
 radna ; negyedik , vagy ötödik nap , egy a' nyit
 nyomó jofele , ujjanon tört *Rhabarbarum* port-
 is kell ezen porral bé-adni . Ha a' kel is erős-
 sen járná a' Gyermekek , fel e'nyi neg-tört
 Án is vagy kömény magot-is kell hozzá adni .
 Hogy az íze jobb legyen , lehet egy kevés
 nád-mézet - is törni köziben . Ez a' por *N.B.*
 a' kis Gyermekeknek majd mindenféle nyaval-
 lyáókban használ : nevezetesen pedig azokban ,
 mellyek a' gyomorban meg-vevett réjtől és é-
 teltől vármaztak . Azért jónak tartám itt le-
 írni , ha vunte az orvoslás mostani tzelomra
 nem tartozott volna-is .

§ CXXXIV.

Nevezetes dolog a' Gyermekek egészségé-
 nek meg-tartására a' *Tsetstől okoson való el-vá-
 lástás-is* . De mikor és mi formán volna ez
 leg-jobb , nem egyező értelemben vagynak az
 iránt az Anyák . Sokan úgy tartják , hogy a'
 melly Gyermekek a' Tsetstől hamar el-válasz-
 tanak , az egész életekben erőtlenebb 's bete-
 gesbb léfén , 's kissébben-is marad , mint a'
 ki sokáig szopik . Mások megint úgy okoskod-
 nak , hogy ha sokáig szopik a' Gyermekek , a'
 teste ugyan erősebb léfén , de az elméje meg-
 burul és durvább léfén . Hogy azért ezek
 lözzel egyikbe ie esék a' Gyermekek , valamint
 az

az ő Anyja mehen kilentz hólnapokat él, a' tsetsen-is epen kilentz hólnapokig kell élnie. A' Torökök *Alkoránjában* a' parantsoltatik, hogy az Anyák a' magok gyermekeiket két éftendeig szopatsák. A' Sidok, a' mint az 11. *Makab.* 8. VII. §. 28. meg-teték, három éftendökig szopatnak vala. A' nagy *Fr. Hoffmann*-is úgy tartja, hogy ha a' Dajka teje ki nem fárad, két éftendeig jó el-nyujtani a' szopatást: Sőt ha a' Gyermekek erőtelen, tovább-is, míg t. i. a' kenyér ételére káp és a' lábain állani kezd. Mert ha, úgy mond, az éfte a' hóéhas szopással valamit durvulna 's butulna-is, az erő, a' jó egészség, a' hóéfu élet, és a' munkának jól győzéfe ezt a' fogyatkozást kérferefen ki-pótolja. Az alatt mindazáltal, ha a' fogok ki-jött, kivált a' málodik éftendőben, a' fellyebb le-írt eledelekre-is szükség öket reá kaptatni. Hapedig az Anya, vagy Dajka, hét vagy nyóltz hólnapok múlva meg-talált vifelősülni, jobb a' gyermeket e'kor el-választani és az említett ételekre fogni, mint sem az ízetlen tavós téjjel meg-betegíteni, vagy ehel meg-ölni. A' melly gyermeknek hamar ki-jő a' foga, azt hamarébb el-lehet választani. Mert a' fog ki-jövéfe jele, hogy már az ő gyomra a' téien kívül egyebet-is meg-emézhethet. Az igen hóéhas szopatás, kivált ha a' hóéam az alatt rajta egyfét sem fojt, a' Dajka egészségét tsalhatatlanul meg rontja, fokakot ez magtalan-ná-is tett. Mert a' ver úgy másfelé ökök,

hogy

hogy oltán a' méhre magának útat épen nem tsinálhat.

§. CXXXV.

Módját az el-válastásnak a' mi illeti: A' régi Pogányok ezt sok tzerémóniákkal, babonázásokkal, és nagy vendégség adással szokták vala véghez vinni: mellyek között a' tudatlanabb Keresztények közt némellyeket ma-is láthatni. Nevezetesen a' Hóldnak és *Pláne-zák*nak járására szorosán vigyáznak vala. A' honnan, a' Tudós világnak gyalázatjára, a' Kalendariumokban ez a' hazontalanság e' máj napig-is fel-fokott tétetni. Nem kell ide semmi afféle képzelt mesterség. Hanem az egész dolog csak abból áll, hogy a' kis gyermekkel a' tejet el-felejtessék, és egyéb külső eledelle úgy szokassák őket, hogy ezen *dieta* változtatás miatt meg ne betegedjenek. Vagynak ugyan olyan Gyermek, a' kik egyéb etelre kapván, a' tetszet el nem veszik, de többire a' gyermekek a' tejnek ízét igen nehezen felejtetik. E're nézve nem-is bátorságos az ilyeneket a' tetsztől egyfesziben el-fogni, hanem csak szakaszonként légyen az. Ha nem kéri, nem kell meg-kínálni; ha kéri-is, ezeket a' míg lehet egyébre kell fordítani, és a' Dajkát kemek elöl egy egy darabig félre kell állítani. E'kor már lehet őket hűfalis éltetni, a' mellynek ízét a' kis gyermekek igen szeretik: egyéb ételel-is gyakrabban kell, mint az előtt kinalni: kivált az ital bővebben kell

kell nekik adni. Erővel mindjártal egyiket sem rátsos beléjük tölteni; sőt ha magok kernek-is, dugtig nem kell nekik engedni; mert az ő gyengébb eledelhez szokott gyomrok a keményebbekkel nem bírhat. Az egy-
 szer el-valasztott gyermeket újra tetsre fogni sen jo. De nem azért, mint a' vén élék tartják, hogy az ilyen Gyermekből *igézör* emberek lennenek, hanem hogy az a' gyakor *dieta* változtatás romlására volna az ő egézségeknek.

§. CXXXVI.

Egyéb *dieta*jokra is a' kis Gyermeknek élükség okoson vigyázni. Mert minél gyengébbek, a' hibázás nekik annál könnyebben nagy kárt tehet. A' *Böltöben való rengetés* hatsendes, mint valóságos *commotio*, az ő testeket úgy erősíti, és gyomrok eméztését úgy segíti: az álomra-is, egyéb dolgokról el-vonván az ő érzékenységeiket, őket képen el-kézíti. De ha igen erősen rengetik őket, kivált a' *éopas* vagy étel után hamar, eméztetlen rázza ki az ételt az ő gyomrokból, el-zédti és megokádtatja őket. Vagynak olyan példak-is, hogy e' miatt egyben rázódván a' Gyermeknek az ő agyak veleje, és meg-dugulván az érzékenységek, igen buta élükké, sör, egézen ostobákká-is lettenek. Mikor forróságok van, és a' nyavallya töréstől félthetni őket, a kor még tsendesen rengetni sem bátorságos. *A karon, vagy ahoz való fekeretskében való bordozgatás-is*
 az

az ő egészségekre igen szükséges. De mindenik ha egy végtiben fokáig tart, meg-árt. Mert igen el-bádgyadnak, álmokat el-veztik, forróságot kapnak és növényekben meg-akadnak. Nevezetesen, mikor igen sok emberek közt hordozzák őket, az erős és hosszú ide 'stova való ügyelésben sokszor meg- is betegülnek, mellyet az Árnyok ok nélkül a' meg-igézésnek foktak tulajdonítani. E'felett, midőn csak nem egész nap a' Dajkák karjain lábok és hátok felre tekeredve ülnek, attól az ő hátok sokszor meg- is görbül, és lábok meg-lötsösül és meg-sántul. A' mellyek annál hamarobb meg-e'ínek, ha csak egyik karján hordozza őket a' Dajka, és üléseket nem változtatja.

A' *Járára*, míg a'ra elég erejek nintsen, nem tanátsos erőltetni őket. Mert azzal a' mi erőskéjek volt, azt- is gyakran el-veztik. Ha járó kékerben, vagy jártató vállakban vezettetnek, úgy- is a' mejjek gyakran meg-romlik, melly miá a' rendes idő után- is lábra fokáig nem kaphatnak. Illő az ő jártatásokban a'ra- is vigyázni, hogy hirtelen ne forduljanak; mert az ő gyenge izeik e' miatt sokszor meg-fitzomodtanak.

§. CXXXVII.

Az *Álom* a' kis Gyermeknek abrak gyanánt vagyon: és minél közelebb vagynak eredetkehez, annál bővebb álom kívántatik nékiek. A' jól aluvás az ő egészségeknél leg-bizonyosabb jele: Ez őket szemlátomást neveli, erősíti és

és vidámitja. Az álmodlanság ellenben megeméztí őket. Innen igen nagy bódogralanság a' gyermekeket azért, hogy éppjék, álmából fel-venni. De ellenben őket kéntelen-is éjjel nappal tsak alutni még rofzab. Mert a' fok álomtól restek, mord kedvüek és ostobák léz-
nek. Föként, mint fok Istentelen Dajkák tse-
lekeznék, azért hogy magok a' gyermek mel-
lett inkább nyúghatának, terjéssel vagy e-
gyéb *opiumos* orvosságokkal és fejer mák olaj-
jal alutni a' Gyermeket igen vezedelmes. Sok
ezerék a' példák, hogy az ilyen alutáttól a'
Gyermekek vagy örökösön el-aluttanak, vagy
egész életekben tartó meg-orvosolhatatlan erőt-
lenségben, rezketésben, és ostobaságban este-
nek. Ha a' Gyermek nem alhatik, bizonyos,
kogy a' pólájától, vagy az ágyától, vagy a'
hasától, vagy a' fogától vagyon fényvedéte,
a' melly almot jöni az ő zemeire nem enged.
Ezeket na el-hárítod, mindjártást el-aluzik.

§. CXXXVIII.

A' böltsöben való fekvétekben-is illő reá ví-
gvázni, hogy az ő fejek felett, vagy oldalfélt
ablak, vagy egyéb valami, a' mire zemeiket
zúntelen reá figgezzék, ne légyen; mert kan-
tsal nézélre zöknek. Leg alább gyakran meg-
kell böltsöjeket fordítani, hogy fokáig tsak egy
felé ne nezzenek. Ha pedig az ő zemek már
felre tekeredett, ellenkező felre kell zúntelen
őket nézetni, még pedig úgy, hogy az egye-
nes zének be-kötve tartassék, és mindentelé
tsak

csak a kantsal szemekkel kéntelenítteffenek nézni. Így elein gyakran egyenes nézésre lehet őket újra szoktatni. Némellyek e' végre olyan *larvák* is tésznek a' Gyermekek orzájára, a' mellyen ő egyenesen csak eléfelé nézhetnek.

§. CXXXIX.

Mint hogy a' Kis Gyermekek teste igen gyenge és erőtelen, e' miatt a' mit szopik és ezik, azt ő tökéletesen meg-emészteni nem e-légséges. Innen *Tisztátalanság*-is szok gyűl ő benne. Ettől vagynak a' kis Gyermekeken a' gyakor has menések, vastag zavaros vizellé-tek, fül fájások, óltvarok, himlők, fakadékok 's a' t. Mert mind ezeken az útakon az affé-*le tisztátalan* materiát szokta a' maga meg maradha-tása iránt gondoskodó természet ki-hajtani. Ezen tisztulását azért a' Tisztnek előritó, vagy előrázó eszközökkel hamar vizzéá verni és meg-gátolni épen nem volna tanácsos. A' míg a' Gyermekek ezek alatt jól szophatik, ehetik, al-hatik 's erejében-is még jól maradt, mind a' dig, békét kell nékie hagyni. Egyéb aránt, ha így ki nem tisztúlhat, a' belső részeire fordul az a' meg-vezett tisztátalanság, és nehéz fulla-dozást, folytató köhögést, meg-fullasztó na-hát, forró nyavallyát, nyavallya törest, el-*l*őradást, 's végtére oktan bizonyoson ha-lált okoz.

§. CXL.

Nevezetesen, a' hasok járására igen szükség
M a'

a' Gyermekeknek gondot tartani. Mivel ő rajtok nem csak a' belekbe fenn maradó eméztet, hanem a' vérben gyűlő tisztátalan réz-is nagyobbára ezen az úton éokott ki-tisztulni. Innen vagyon, hogy mikor a' Gyermek hasa hígot megyen, és napjába két három kéke-is vagyon, az ő egészsége a'kor leg jobban éokál. Ellenben ha egész nap nints kéke, és az eméztetje kemény, lehetetlen az ő egészségének épségben meg-maradni. Ezzel azért minél hamarébb gondolni kell; és holmi gyenge has lágyítókkal, a' minémüeket fellyebb a' CXVI-dik § ban fel-jegyzettrünk, segíteni kell rajtok. De az erősebb purgáló Orvolságok, a' mellyek közti tartozik a' *Folia Sennae*-is, mind távól légyenek: mert a' Gyermek beleit el-erőtelenítik és nagyobb has éorúlást okoznak. A' kissebb idejű Gyermekeknek elégnek tartja *Estmüller*, nem régi tudós Német Doktor, ha vajjal a' tűz előtt hasókat meg kenik, és az ő farokot 's tzombjaikat a' kenes után hideg vízzel minden nap meg-mofoztatják. Vagy ha a' péppel két három darabtska Eger ganéjt éretnek meg vélik. De ezek mellett a' éorúlásnak belső okairól-is, mellyek többire a' téjnek az ő gyomrokban lett egybe tározása és a' pépnek a' belekhez való tapadása, nem kell el-felejtkezni.

§. CXLI.

Az Elmehéli indulatok-is minél gyengébbek a' Gyermek, ő nekik annál hamarébb meg-

Meg-ártanak. Nem kell azért őket rogatással, tsapással, és veréssel fenyegetni 's ijeztetni. Kíván mikor aludni, zörgetéssel, kiáltással nem kell fel-rettenteni: mert ebből nyavalya törésekben igen könnyen eshetnek. Haragra, mérgeződésre, sírára, líkoltázásra sen jó őket ingerelni és szoktatni. Hanem ha sírnak, hűladék nélkül ki-tanulván, mitől van zenyvedésük, azt meg-kell igazítani (Lásd erre a CXXVI-d.k §-t.) és koptatással, rengetéssel, énekléssel, bevéletéssel, játékkal vagy egyéb edesgetéssel elméjeket egyebre fordítván, érzett bajokat el kell felejtetni. *Arisztotelés* ugyan úgy tartotta, hogy a' Gyermekek sírásával kevélet kell gondolni, mert a' néki nem árt; sőt inkább a' rosz nedveségtől az ő fejét tisztítja, és a' gyomrát erősíti. De gyakrabban tapasztaljuk azt, hogy a' fők sírásban a' gyermekek vég béleik le-erezkedtek, ázyékok vagy köldökök meg zakkadtak, és hogy az ő zében hájog erezkedett.

Továbbá, mivelhogy a' kis Gyermekek, mint a' majom, jót, rosszat hamar meg-tanul és meg-zokik, hogy holni illenien maga viselésre, ventelenségre, hibás bezedre reá ne szokék, koronán őrizni kell; Mert a' mit illyenkor bé-éiv, gyakorta b veaségéig meg-tartja.

§. CXLII.

Negyedik és utolsó Kút fejeül a' Gyermekek

nyavallyáinak az ö Fogaiknak ki-hafadását tet-
tük vala. Váltak ugyan kevesen olyan gyer-
mekek-is, a' kik kéz fogakkal születtek, mint
azt *Plinius M. Curioról, Cn. Papyrius Carboról,*
és egy *Valeria* nevü AÉzonymról, az ujjabbak
pedig *XIV-dik* Lajos Frantzia Királyról fel-
jegyzették. Illyenek néhol ma-is találtnak.
De rend szerint a' fogak a' születés után fok-
tak ki-nőni: a' négy első fogak néha az ötö-
dik, hatodik, többire pedig a' hetedik hólna-
ban, a' két szem fogak a' 15-dikben vagy 17-
dikben, így oétán rendel a' többi-is, a' míg
két éztendő alatt a' záp fogak-is mind ki-jö-
nek; a' két utolsó záp fogak pedig a' húza-
dik éztendő felé foktak ki-nőni, a' honnan azok,
minthogy az Embernek e' kor kezd inkább éze len-
ni *boltseség fogainak-is* neveztetnek. Váltak mind-
azáltal olyanok-is, a' kiknek leg-előzer-is 20-
dik 30-dik sőt 60-dik éztendős korokban kez-
dett fogok nőni. Váltak, a' kik mind hóltig
fog nélkül maradtak.

Mikor a' fogak az állkaptzákból ki-kezde-
nek nőni, és a' fog húst emelni és feztetni
kezdik, az, egy előzer a' Gyermekeknek tsak
vizket. A' honnan újjaikot és egyéb kemény
materiákat igen ézeretik illyenkor az ínyek közt
forgatni és ráogatni: máitól-is, ha az ö fo-
gok husát surolja, igen jó zivel vézik. De
az után kijebb bűván a' fog, a' fog húst ma-
ga előtt fel tojja, a' melly miá az a' fog te-
zején meg-dagad és meg-fejeredik, és a' vizketes
fájás-

fájásra változik. Ettől, valamíg egészen ki-
 fúrhatja a' fog magát, sokat sírnak, nyúghatát
 lankodnak, nem éophatnak, nem alhatnak,
 meg-forróznak, ijedeznek, rettegnek, hánynak,
 hideglelésben vagynak a' Kisdedek, sőt némel-
 lyeket a' nyavallya-is ki-tör, 's halált is követ.
 Jegyezd-meg, hogy ha ez alatt a' Gyermekek
 nyála éüntelen erőssen foj, és a' hása hígot
 mégyen, nem félthetni őket. A' Gyermekek
 nyálát azért, de kivált a' hasát ilyenkor meg-
 forólva hagyni igen ártalmas volna. Az el-
 sőre, ha a' Dajka az újja begyére dohány le-
 velet borít, és azzal dörgöli gyakran a' Gyer-
 mek ínyét, sokat használ. A' fog húst-is ol-
 lyanokkal, a' mik azt lágyíthatják, mint a'
 vaj, édes mondola és len mag olajak 's a' t.
 jó kenegetni. Holmi forróság ellen való pa-
 rotskákat-is a' forróbb természetieknek haszon-
 nal adhatni. De sem a' éopással, sem az étel-
 lel ilyenkor a' Gyermekeket nem kell terhelni.
 Mert a' fájdalom miatt az ő gyomra ilyenkor
 nagyon meg-gyengült, melly mit igen keveset
 emélfthet-meg. Az italt pedig bővebben kell
 most nekik adni, mint máskor: mivel az az
 ő véreket, melly a' fájdalomtól nagyon fel-
 gyúladott, sokat hívesíti, a' fájdalmokat is
 enyhíti. *Fr. Hoffmann*, mások-is sokan azt jo-
 valikák, hogy ha a' fog tellyességgel ki nera
 fúrhatná magát, és a' Gyermekek a' miatt igen
 roszúl volna, úgy hogy a' nyavallya töréltől-
 is lehetne félteni, jó éles *lancettával* a' fel-tojult

és meg-terítit tog hust a' tog tetején baton hasítsák ki. Malok jobbnak tartják e'vel nem űetni.

§. CXLIII.

Utólyára még ez egyet jegyezzi k-meg. Hogy a' kis Gyermekek, ki azért hogy az űnye viűket, ki egyéb okból, nagyon űcsitik a' magok űjjaikat kopogatni. De nem jó azt nekik sokáig meg-engedni. Mert, a' mint *Buerhaave* tel-jegyzette, vólrak olyan példák, hogy az ilyen hozzás űj kopogatas által ide űivván és kóktarván minden rápláló nedvűsűpeket, űgy ki-kópták azokon önnön magok-tól, hogy egetz testekben el-űáradvan, nem sok idű muva csak e' nuatt meg-kellek halniok.

HATODIK RESZ.

A' NAGYOBB GYERMEKEK ÉS FEL-SER- DULT IFJAK EGÉSZSEGÉNEK MÉG-TARTÁSAROL.

§. CXLIV.

E'dig hűvehbetskén beűelgeténk a' Tűtűmők, vagy űpó Gyermekek Egűsűgének meg-tartásarol, már egy két űóval lálunk a'rol az űcűdi-is, melly kerek űóval *Gyermeki és*
Ifjúi

Iffjú időnek mondarik. Meliyeek közül az *elő* tart a' jární és állani kezdésűl fogva a'dig, míg éavokban változni, erősödni es mejjesedni kezdenek: a' *májorlik* idő ettől fogva a' húzonedykik éktenedig terjed-ki.

§. CXLV.

A' Gyermekében es Iffjakban, a' mint azt már ez előtt régen meg-jegyzette volt *Celsus*, a' Terméketnek *vigora* és ereje leg-nagyobb és épebb, melly érint az ő bennekiok egyéb-ként ártalmos dolgokot-is meg-gyöz, és engedí magát azoktól könnyen el-nyomattatni. Azért nem-is kell őket semmiféle éoros *dieta*-ra fogni. Sőt néha, hogy az ellenkező külső dolgokhoz jó elein és jó móddal hozzá éokjanak, a' rendes *dieta*n túl lépni-is, kivált ha az ő egészségék jól mégyen, meg-lehet ő nékiek engedni. Azt írja *Tacitus*, régi Rónai bölts *Politicus* és *Historicus*, a' régi igen hű-éu életű és éornyú nagy erejű 's testű Németekről, hogy azok a' magok Gyermeküket mind a'dig mezeitelen jártatták, míg a' *virtus* és vétek ki-kezdene magát ő benneki mutatni: úgy hogy ott a' Szolgát az Uról a' nevelés nem különbözteti vala meg, azon barnok között és azon földön együtt alufik vala mindenk. *Lycurgus* a' *Lacedaemon*bélieknek híres Törvény éerzűje-is különös Törvényt írt vala a'ról. (1. hogy a' Gyermekék re a' piatzon, banem a' mezőn neveltesseiek, és onnan vízfá se botsáttallanak a' Városba, máglen Férfiakká

fiakká nem lennek, hogy így az ő első engedelmet dolog-tételben és nem hívalkouvásban töltsék. (2. hogy az aluvásra lummit alájok ne adjanak. (3. peppel, kasával és egyéb lágy eledelkkel ne eljenek. Vigyázzván t. i. mind ezekkel a'ra, hogy azokból mind erős, egészséges, jól tűrhető, kemény doigu, és lada-kozó Férfiak kezüljenek.

§. CALVI.

Ma is nyilván tapasztalhatjuk azt, hogy a' durván, szigorán nevelt kegeny tendü Embe-
rek Gyermekes az említett vegekre a' kénye-
fen nevek Uri Gyermekesekkel sokkal alkalma-
tosabbak. Melly kerint maga a' Termézet
dítálja azt, hogy a' Gyermekeseket igen me-
lengetni, tzi-frázni és kényeztetni nem kell.
Mert ezek által, a' mint felebb is emlitém,
elgyengulnek, tehetetlenek és betegesekké
lének: leg-alább akármilyen kevés el-hibazásból
a' jó *Diaetának* nagy változások következnek.
Szükség mindazáltal a' gyengébb és erősebb
termébetüek között jó különiséget tenni. Mert
ha a' gyengébben termett Gyermekeseket az e-
rősebb termébetüekkel egész nap kunn enge-
ded keringeni, hideg vízben engeded gyakran
feredezni, a' náthától, kohogéstól, fono nya-
vallyáktól és a' fázaz betegségtől nehezen ol-
talmazhatod-meg. A' gyenge Gyermekeseket a-
zért nem tanátsos a' melegről a' hidegre, ki-
vált könnyü kerrel öltözve, hirtelen s gyak-
ran ki-botsarani. Mikor aludnak-is ha ékakatok
kerint

Érint takaródzókat felre vetik, azt újra reájok kell tenni, hogy a' meg fázás a' *perspiratio*t rajtuk meg ne rekerje. A' Gyermekek teste majd egészen csak vér erekből állván, a' vérnek az ő testeknek minden *punctumain* sebels és erős folyása vagyon: a' mellytől az ő testek melegebb-is, mint a' másoké; a' hideget sem érzi olly hamar-meg, mint azután nagy korokban, mikor a' vér ereknek, kivált a' külső rézekben, nagy része özve forrott. De ugyan ez okból, mikor a' hideg a' Gyermekek gyenge testét által járta, attól sokkal nagyobb romlások van nékik, mint a' nagy Embereknek. Éte nézve hogy a' magok akaratjuk érint a' hidegen, zélen fokáig künn mulatának, meg-engedni ő nékik nem volna bátorságos.

§. CXLVII.

Mint hogy az Étel a' Gyermekeknek és Ifjaknak nem csak az ő tápláltatásokra, hanem növényekre-is fordittatik, az ételt ők leg inkább kívánják, az éhezést pedig leg-nehezebben ényvedhetik, és a' nékik leg-ártalmosabb-is. Szükség azért nékik napjában gyakran enniek adni; de nem az ő telhetetlen kívánságokig, hanem a' míg mi magunk elégségesnek ítéljük. Mert a' gyomoroknak gyakor-meg-terheleté, a' belső melegséget ő benne meg-fojtaná, hasmenést, has meg-dagadást és meg-keményedést, nehéz lehollést, tojtogató uáthat, oltoba elmét, nem névberést, és ek-

soványodást okozna. Igaz ugyan is mindenekre, de kivált ő reájok nézve, arra' köz mondás: *Qui edit plus, quam oportet, nutritur minus, quam oportet*: az az, A' ki többet eszik, a' mint szükség, kevesebbé tápláltattatik, a' mint szükség. Az ételek közt is az édeseken, réi némteken, a' húson, és a' nyers gyümölcsön leg inkább kapnak. De ezek nekik leg egészségotelenebbek. Mert a' fok hústól erős köhögések és gelesztájok lézen: az édesek, a' réi némtek és a' nyers gyümölcsök-is, a' több ártalmok között, a' gelesztát ő benne nagyon kaporitják. A' száraz eledetek-is ez időhöz, a' leves ételeknél kevesebbé egészségesekek. *Italkra* a' Gyermekeknek és Ifjoknak a' jó víz és jó ser leg-határozottabb. A' bor, égethor, kávé, fűszerfák és egyéb melegítő 's vért gyúlastó materlák pedig csak kevés mértékben is többre ártalmasok. Lásd a' CXXXII-ik §-t. Mindenek felett szükség a' Gyermekekben a'ra vigvázni, hogy válogatásia és nyalánkságra ne szokjanak. Mert ebből jövődöben fok bajok 's nyavallyájok következnek. Hanem tanuljanak mindent, a' mivel közönségesen az Emberek élnek, egyaránt enni és innya,

§ CXLVIII.

Az *Almatlanság* a' Gyermekeket mások felett el-száraztja; a' fok álom ellenben restekké, puhákká teszi az Ifjakot. A' meleg puha ágy-is el-lágyítja őket; a' soványabb, vagy keményebb derekaj pedig nagyon erősíti. Az ő ágy-

ágynevelők után azest lokat nem illő fáradni: Almokból-is a verint, a' mint nőnek, éükség többet többet el-éakasztani.

§. CXLIX.

A' *Commotio* a' Gyermekei időhöz leg-in-kább illik 's leg-éükségebb-is. Mert egyébként azt a' fok ételt, mellyet ők, ha enged, meg-éének, az ő gyomrok meg nem en-éizhetné; az abból kézült fok és vastag (*chylus* is az igen vekony tejes ereken és a' fodor hájnak *fortis glandularum* gyakor *Commotio* nélkül által nem éiződhetnék, a' *perspiratio*-is véghez nem neherne. Innen vagyon hogy a' rest, és a' Házakban bé-zárva kényesen nevelt gyermekek rend verint éiztelenek, betegsek s potrohosok foktak lenni. A' játékról és surkátóasztól azért a' Gyermekeket, valamikor kedvek tartja, nem kell tiltani: sőt a'ra, ha jellekedni akarnak, nógatni kell. Hóffas erős munkára, vagy *Commosiora* mind-azáltal nem kell őket éiztetni. Mert abból forró nyavallyát kapnak, el-éoványúlnak, és nem nőzhetnek. A' játékok közt-is az ugrálástól és emeléstől azért, mert ettől sokan meg-éakadtanak, és sántultanak, el-kell tiltani. A' kártyát és kozkát-is azért, mert ettől könnyen korhelységre és hazugságra éoknának, nem jó nekik meg-engedni.

§. CL.

Midőn hetedik ééndős korokba *gyermeki fogaik* lógni és hullani kezdenek, azokot jó el-éia

elein ki-kell vonni ; ne hogy az új fogaknak növést meg-gátolják, vagy rendes helyekből azokat félre tojják. Hogy gyenge fogakkal diót, mogyorót 's a' t. törögellenek, azt sem kell hagyni. Mert hogy sok embereknek még ifjú korokba olly fájólok a' fogai, és idő előtt ki-romlanak, e' sokott egyik nevezetes oka lenni.

Az *orr vér folyás-is* a' Gyermekeset erősen tartja. Ez a' Termézetnek bölts munkája. Mert egyébként a' sok vértől kázóor torró nyavallyákban kén esniek, és bizonyosan el-vefnének, ha így a' Termézet maga ő rajtok ottan ottan eret nem vágna. Ezt-is azért meg-gátolni, míg magától el nem áll, nem bátorságos.

§. CLI.

Kilentz, tiz eztendők múlva, hogy a' Fiú Gyermekes a' Leány Gyermekesekkel együtt töltsek az időt, azt sem tanátsos meg engedni. Mert a' mint sok kérentsétlen példák tanítják; mind két rézről sokan idő előtt a' *Venus*-ra kaptanak: melly miatt erőtlenek, magtalanok, kitsinek, soványok és rövid életűek lettenek. A' fellyebb említet régi Németekről azt írja *Tacitus. Rara inter illos venus. ideo inexhausta pubertas.* az az, Ritka ő köztök a' *Venus*, azért ollyan tartós az ifjúság. Az okos, így áll a' bölts Sirák, a' maga életének virágjat meg-tartja, és a' maga erejét nem adja a' Kurváknek. A' vakmerő, pedig a' Kurvákhoz ervezi ő magát, és a' moj, és a' fergek öröksegerint

ferint bírják annak testét, és el-afván, példává léfén.

§. CLII.

Az Elmének indulataira is a' Gyermekekben és Ifjakban kemelen kell vigyázni. Mert a' mint *Ovidius* az új fazékról írja. *Quo semel est imbuta recens, servabit odorem. Testa diu.* Igaz az ő reájok nézve-is, hogy a' mit egyszerű, akar jó, akar rossz légyen az, bé-kívnek, úgy látjuk, hogy hóltig-is ki-tör a' belőlök. Azon tehát minden módon rajta kell lenni, hogy a' Gyermek a' babonázásra, félenkségre, szemtelenségre, hazugságra, kevélységre, engedetlenségre, másokat nem betsüllésre ne szokjanak: sőt ellenben, hogy okosok, értelmesekek, embereket meg-betsüllők, igaz mondók, 's több ilyen szép *virtusokkal* ékeskedők légyenek, azon kell munkálódnunk. E re nézve őket a' rossz társaságtól el kell fogni; tsudákat, késérteteket, varásláfokat, háfontalan *fabulákat*, zserelmes, búja és fájtalan dolgokat nekik mátoogatni, vagy előttök bezélleni nem kell. Inkább azt kell nekik jól értékre adni, hogy azok hiában való, költött és rút dolgok légyenek. És hogy az, a' kik efféléken kapnak, azokban igen alávaló, tsekély, tudatlan, paraézt Elmének tsalhatatlan béjege szokott lenni. Lásd azokat-is, mellyeket az Első Könyvben az Indulatok hibáinak Orvoslásiról bővebben írtunk.

§. CLIII.

Mikor már a' nyira nevedtek és erősfödtek, hogy a' Hivalkodást, melly minden Vétkeknek zülö Anyja, meg ne zokják, kit kit ő közzüllok a' maga *termézet*i hajlandósága ezrint bizonyos hivatalra és munkára kell fogni. Nem-is kén itt a'ra vigyázni az Atyáknak, mit szeretnének ők, hogy lenne az ő Gyermekből; hanem hogy mire volna azoknak természet*i* hajlandóságok. De úgy látjuk, hogy ebben többire a' *philautia*, a' magok rend kívül való ezetése, meg zokta vakítani az embereket; és a' Papnak való Emberből Katonát, a' Katonának valóból Papot tsinálnak. És ez egyik fő oka, hogy mind e'dig e' világon a' dolgok nagyobb tökéletességre nem mehettének. A' tettes, kemény hűvü, erős, egészséges, késő és komor nézesü, nagy szemü, rövid ujjü, és durva kemény körmü gyermekek, reitobb és butább ezüek, de a' kézi munkát és testbéli egyéb fáradtságot jól gyözik. Azért az ilyenek Katonaságra és Kézi munkára alkalmatosabbak. A' kik pedig gyengék, lágy hűvük, érzékeny testüek, kisded, tenyes, eleven, siska szemüek, hozzü ujjüak, lágy tizta körmüek, azok a' tanuláira inkább termettek. De jegyezd-meg, hogy az ilyenekkel a' tanulást igen elein kezdetni, 's a'ra őket nagyon erőltetni, nem tanátsos. Mert az Elvünek erős és lerény munkája ldő előtt meg-emézténé

az ő gyenge testeknek erejét, és a' Koporsóban állítaná őket, mint ezt sok nagy reménységű Ifjak példája meg-bizonyította.

H E T E D I K R E S Z.

A' TÁBOROZO KATONÁK EGÉSZSÉGÉ- NEK MEG-TARTÁSÁROL.

§. CLIV.

Minden Embernek drága a' maga Egézsége, de leg-drágább a' Katonájé. Mert más is, de kívált a' Katona, betegen magának is, máinak is igen kevés háznót tehet. Egyébként is, ha el-gondoljuk, melly nehezen szerzik, melly sok költséggel tartják, melly nagy bajjal tanítják és szoktatják a' Katonát, hogy annak idejében az Ellenség elleniben tehessék, valójában drágának tarthatjuk a' jó *Katonának* Egézségét, és méltónak ítéelhetjük a' ra, hogy azokat, a' mikkel a' katonák egyébkör-is, főként pedig a' táborozóinak idején, a' magok egészségét védelmezhetik, nekik értékre adjuk. Ugy látjuk ugyan, el-hivem, sokak előtt, hogy a' Táborozó Katonák eleiben *dietetát* zabogarni nevetsegre méltó hákontainkodas. Nem lehet ugyan-

ugyanis nekik az *aër*ben válogatni: a' hová küldik, el kell menni, a' míg mondják, ott kell lenni: a' hevet, ézet és hideget ott egyaránt el kell ényvedni. A' mit kapnak, és a' mikor lehet, a'kor éznek, hol éheznek, hol dugtig laknak, hol jó bortól rézgednek, hol büdös tó vizet íznek. A' mikor ők akarnák, nem a'kor kelnek és feküznek, a' míg hadják, csak a'dig alhatnak: Izzadó testtel gyakran éjfélkor-is talpra kell ugraniok. A' *Commoiot*, a' mint, és míg parantsolják, úgy 's a'dig tézik. Ha has forulások van-is, lágyító ételekre fert ritkán tehetnek. Tsendes elmével-is ritkán lehetnek, kivált ama' védelmes indulatokkal, a' félelemmel, haraggal és terhes gondokkal éjjel nappal együtt járnak, kelnek. Ugy hogy a' ki ezekről ment akar lenni, a' Katona ne legyen. Mert egyébként betsülletet-is kevélet reménylhet, de a' háta-is a' túrtól ritka ritkán lézen.

§. CLV.

De a' kik a' dolog valóságát jobban felvették, mi velünk együtt úgy fognak itélni, hogy minél több felől ostromolhatik a' Katonák egészsége, hogy azt az időhöz 's alkalmatlansághoz kepest minden felől annál természetesebben védelmezhesék, a' jó *diæta reguláinak* tudáta-is nekik annál hasznosabb.

Nékünk mindazáltal nem tételünk, hogy a' Katonának *Diæta*járól itt hozzászólást írjunk. Hanem nagyobbára azért, hogy e'

mi különös *diatétókról* bezellő Munkánk e' részben-is tellyeséggel tsonka ne légyen, a' Prus-fai Hadi Setegek Fő Doktorának *Joh. Georg. Lessernek*, ezen Materiáról írt tudós *Dissertatiojából*, és más Táboron förgött Doktorok írásiból egy néhány fükségefebb *regulákat* ide által írni illendőnek tartottuk.

Mikor magok szabadságára élhetnek a' Katonák, ök-is azokból, a' mikét az Első Könyvben közönségelett a' jó *Diatétának reguláiról* írunk, mihez kellesték magokat tartaniok, ki-tanúlhatják.

Hogy pedig az Hadi Szolgálatnak terhét-is egészségek romlása nélkül el-vitelhesék, a'ra e' következő dolgokat különösön-is jó lézen meg-tanúlniok.

§. CLVI.

Leg-előker: A' kik Katonaságra fánták magokat, legyenek erős testü, ép, jó egészsé-gü, gyermeksegektől fogva mindenféle ételhez, italhoz, éhezéshez, fönjűhözáshoz, dolog ré-telhez, álmotlansaghoz, és fanyarúsághoz hoz-zá szokott Személyek. Egyébként a' hadi szol-gálatnak terhét egészségek romlása nélkül lehet-ten lézen el-vitelniok.

II-fodker: A' fagyaló kemény hidegnek, rekkenő erős hévségnek és meg-vezett árú helyeknek által-nit igyekezzék minden lehető módon magokról el-fordítani.

Hogy a' hidegnek fagyaló erejét magokról
N inkább

inkább elfordíthatják, tartásuk meg (1. Hogy a' hidegnek reggel nap fel-jötekor szemben nézve a' nappal, este és éjjel észak felé útozván legnagyobb creje vagyon. Mert akkor az azon rézekről támadó szelek a' fagyaláló materiát leg-hővebben hozzák. (2. Leg-hamarább 's leg-inkább a' hideg azoknak árt-meg, a' kik vérrrel igen teli vagynak, 's egyförsmind tisztáralan-is a' vérek; a' kik valami nehéz nyavallvából nem régen gyógyúltak-fel; vagy természet szerint-igen érzékeny testűek, és a' *spasmodica* hajlandók. Ezek azért egyébköt-is, de kivált az említett időkor, magokot jó 's száraz köntővel vegyék körül. (3. Akárkiknek-is inkább árt a' hideg éhomba; mint mikor valami étel van a' gyomorban; a' leves étel után-is inkább, mint mikor keményebb ételt ettenek; ha veztegg állanak, vagy ülnek; úgy-is inkább, mintha mozognak; ha aludnak-is, mintha jó kedvek van; ha halgatnak-is, mintha beszélnek. (4. A' hidegnek ártalma elsőben az, hogy a' szívől távolabb való rézekben, és a' mellyeket a' hideg aér jobban körül veset, mint a' fület, orrat, kez és láb ujjakat, a' nedvességeket meg-fagyalálja, és a' vért a' belső rézekre koritván fő és kem fűűst, védűlest, nehéz hallást, fulladozást, *pleuritist*, nyilaldozást, köhűgűst; száraz betegséget 's több eflűléket kérez: De időre el-hatván a' hideg az egész testet, el-erőteleníti az Embert, és nagy álmos-

álmosságot hoz rá; a' mellynek NB. ha néki
erezi magát, bizonyon vég képen el-aluúzik,
vagy masként gutta ütésben elvén, meg-hal.

§. CLVII.

Ezeket azért nem bátorságos a' Katoná-
nak feltökedve bé-váru; hanem ha fazni kez-
dett, kiut verje keményen a' földhoz, ke-
zeivel csúfoljon, és egyikkel a' másikat kemé-
nyen gyakran súrolja. Ha kezeit vagy ortzá-
ját a' hideg csipni kezdette, azt hóval ottan
ottan dolgolje jól-meg; mert az a' fagyaló
materiát vízza húzza: azután pedig a' ned-
veisegtől száraz ruhával törölje-meg. Ha va-
lamily részét már meg-fagyalta a' hideg, melly
ollyankor nem érez, érezze azt hóban vagy
hideg vízben, és tartsa ott, míglen újra jól
érezni kezd. E' meg-lévén, száraz meleg ru-
hával vagy posztóval surolgassa. Vagy édes
tejben főzzön ro'smarintot, sallyát, levendu-
lát, s ebbe mártott ruhákkal raggassa-bé melegen.
Azonközben mennyen meleg ágyba, és igyék
valamit olyant, a' mitől jól meg-izzadjon:
minemü lézen a' fűszerzamos meleg bor, me-
leg méh-fer, salfafra nevű fával főtt meleg
víz, a' herbathé, kávé, vagy ha e' nints, a' sál-
lyával vagy fenyő maggal főtt víz jó me-
gen. Így a' meg-fagyott rész újra meg-eleve-
nedik; De ha azt hirtelen melengetni kezdi,
mint a' fagyos alma, bizonyon el-rothad és
el-akad. Ezen meiterséggel a' csak nem egészen

meg-fagyott és meg-hólt emberek-is fokkor életben meg-tartatnak.

§. CLVIII.

Tanúlja-meg a' Katona továbbá még azt is, hogy az erős hidegről igen meleg házba nem jó menni, sem ha igen meg-fázott, a' tűzhöz hirtelen közel ülni és köntösét magáról le vetni. Mert ha a' tűz melege a' belső részekre vízként forúlt vért hirtelen ki-terjeszti és így sebesebb futásra indítja, az a' külső részekre olly erősen tapólik, hogy annak feszítésétől a' meg-fázott részek nagy fájdalmot szenvednek; a' főre-is az olly bővön fog rohanni, hogy terhes fő és szem fájást, méj álmot, sőt gutta ütést-is könnyen okozhat. Jobb azért ilyenkor egy darabig a' Házból csak elé 's hátra járni, és kevés idő múlva nem égethört, vagy bört a' ékás érint, hanem meleg vizet, meleg sert vagy herbathét jó bővön hőrpólni.

A' Házakban-is, mellyekbe bé-áll, reá vigyázzon, hogy az igen üjj, vagy bé-zárva tüzelés nélkül fok időtől fogva tartatott, és most hirtelen erősen meg-melegítettett, kivált kőváts é-nnel vagy eleven é-nnel melegítettett, ne légyen. Mert a' mint a' *Jovianus* Római Tsászár példája, és máloké fok ezereké bizonyítja, abba reménytelen hirtelen meg-fallad, vagy gutta ütésben esik; leg alább terhes fő fájást, nehéz néthát, és fulladozást kap. Mind ezek pedig annál hamaróbb meg-

eshetnek, minél törpebb es kisebb a' ház, és minél keményebb hideg van kiinn.

Ha pedig a' rosz ő rajta már meg-esett, leg többet haznál, ha mindjárt szabad uere vi-lik, tagjait eles poztóval keményen meg-dör-gölik, és azután eret vágnak rajta.

Az ilyen bé-záratva tartatott házaknak ablakait és ajtajait, mikor előzer tüzelni kez-dik, jó darabig nyitva kell tartani, gyanta, alma haj, korpa vagy egyéb füstölővel ottan ottan meg kell jól füstölni, vagy egy pár pis-taljt kell ki-ölni benne, minekelőtte belé ál-lana az ember. Így nem a'nyira félhetni az említett gonozoktól:

Mikor erős hidegre akar indulni, hűz, vagy harmitnz szem, előre gyengén meg-per-gelt fenyő magot vessen egy fertályni lorró vízben, és egy keveset benne főzván, a' vi-zet jó melegen hörpölje-fel. Ez magára is so-kat segít: de ha égetbort, vagy tort itzik tea, a' teje nem fog fájni.

§. CLIX.

A' nagy Hévségekben az erős szomjuzás, belső forróság, has menés, vér has, harmad-napi és negyednapi hideglekésék, hagymáz hi-degek, *pleuritis* 's több effele nyavallyák sok-sor csak nem egész Táborokat el-borítanak. Ez ellen tartás-meg; hogy ezek a' nyavallyák nem a'nyira a' Hévségnek ciejél, mint a' sok éretlen 's rothadó gyümölcsöknek ételétől,

Izzadó testtel való hideg víz italtól, es hideg nedves földön való heveréstől támadnak, kivált mikor a' Katonák nappal vagy a' nap melegétől, vagy a' hófás *Cammotiotól*, vagy a' fok égetbor 's bor italtól erőssen fel lévén melegedvén, éjtzaka künn a' földön minden takaródzók nélkül fekszenek, és a' hajnalban támadó hidegtől meg-hülnek, ezen nyavallyákokat alig kerülhetik el. Ez említett okokat azért fiükség el rávoztatniok. E' mellett, mikor módjok van benne, míg nappal a' nagy hévség uralkodik, múlásának a' sátor alatt; fűszerfámas étellel, éget-borral, erős bórral, mellyek a' forróságot öregbítenek, ne éljenek: Igyanak bővön hideg vizet, magára, vagy citrom lével, bor kövel, *spiritus vitriolival*, etzettel vagy egyébbel meg-lavanyítva, és ha vagyon, nádmézzel gyengén meg édesítve. *Catoról* Római híres Hadi Vezérről írjak, hogy ő egyébkor vizet ivutt, de a' nagyobb hévségekben viz helyett etzetet ivutt, 's hadi népével-is azt itatott.

Mikor a' nagy hévségekben útnak kell, és a' portól 's izzadságtól az ő testek meg-motskosúlt, a'hol a'ra való vizet kapnak, gyakran feredjenek-meg. Nem lehet, úgy ír *Galenus*, ki mondani, melly lépen meg újítja az ilyen hideg vízben való feredezés az ő el-fáradt erejeket, es melly kieszen meg-lívcsíti az ő el-fáradt belső rézeiket. De ha úgy nem akarnak janni, mint régen *Nagy Sanaor* járt

járt volt *Ciliciában*, a' *Cydnus* folyó vizében, fel-hevült és izzadó testel a hideg vízbe mindjárt ne ugordjanak, hanem várakozzanak, míg magokban meg-kezdenek hivesülni. Hogy pedig mind ilyenkor, mind egyébkor, mikor a' dolog úgy kívánja, a' vízben bátran járhatlanak, az úzást jó eleve tanulják-meg. Az úzás bizony a' *Katonáknak*, olly szükséges, hogy a' régi *Rómaiak* mikor igen elérhetlen *Katonát* akartak mondani, példa bezedképen mondják vala: *Neque literas, neque natare doctus*, az az, Sem olvasni, sem úzni nem tud.

§. CLX.

A' tisztátalan meg-vefett aértől még több védelem éri a' *Égény Katonát*. Mert az *Erőségek*-is, könnyebb óltalomnak okáért, többire tós, és lepedékes helyek közü épiternek; a' tábor helyek is gyakrabban tók és folyó vizek mellett válnak, a' hol az *ær* éntelen teli poshadt vizes gözökkel, egyéb tisztátalanságokkal is vég nélkül undokítatik: Ugy hogy, köz mondás zerint, némelly *Erőségek* a' *Katonáknak* temető kertjeknek neveztetnek. Nevezetesen őszel és tavaszal, mikor egyébként is ködös idők járnak, a' fokféle hideglegésekben, rothadó mérges forró nyavallyákban, vér hasban és a' pektisben gyakran egymásra halnak a' *Égény Katonák*. Mind ezek ellen a' fő Orvolság a' volna, ha az ilyen helyekről egészségesebb helyekre költözhetnének. De mivel a' környül álló dolgok azt nekik ritkán engedhetik-meg,

forossan meg-kivánratik, hogy a Tábor helyeket tisztán tartsák; a' ganéjt es az állatoknak meg-döglött testét a' földbe meyen eltemessék; egyéb gazságot is a' Táborról ki-hordjanak, még pedig me'ye ézak vagy nap nyugot felé. Mert a' uapkeleti szelek, kivalképen pedig a' Deli szelek magok-is melegék, és igen rothasztók 's egészségtelenek lévén, ha a' rothadt büdös gőzöket magokkal a' Táborra víkza víkik, annál veszedelmesebbek léznek, E' mellett fokot fog az-is használni, ha a' Tábor között félyel éalmából, fenyő, vagy zseré fa ágokból nagy tüzeket gerjezzenek; agyukkal, puskákkal gyakran lövöldöznek; mivel ezek szelet gerjezven, a' meg-feneklett ro'zért félyel verik, es tisztjoknak javanyu gőzivel annak rothasztó erejét nagyon akadallyoztatják.

§. CLXI.

Igen léükséges továbbá az-is, hogy a' Katona mind a' maga testét és ruháit, mind sátorát léuntelen tisztán tartsa; puská porral, büdös kövel, fenyő maggal gyakran tisztölje, és etzerrel párolja: üres gyomorral reggelenként fokáig ne légyen, hanem estve, reggel, a' midőn a' ro'z meg-vezett köd a' földön hever; egyék, igyék, rággasson, vagy má-ként vépyen-hé valamit olly-nt, a' mi a' *perspiratio* az ő testén jól segítheti. Ezt tselekkik a' fok-hagyma, etzer, égetlor, pipázás, dohány rá-gas, *Pinpinella*, *Gentiana Galanga*, *Hellenum* nevű

nevu gyökereknek ráogatása, vagy az ezekkel főtt vizeknek itala, és *inturáknak* vétele; a' pápa fő, ezer jó fő, 'sallya, fenyő mag *infusumok* 's több effélék. E' következő porotska különösen *commendáltatik*: Vigy tgy kés hegyni tízra bűdös kő virágot, fél a'nyi falétromot és rak kemet, törd porrá mindeniket, és özve elegyítven, estvénkent, mikor le-fekszel, vedd-be.

§. CLXII.

Az *Étel és Ital* körül főképén e' következő XII. *punctumokra* illő vigyázniok.

(1. Mint hogy a' Hadi Nep sokféle eledelkehez, italoikhoz és eteknek módjához szokott Emberekből áll, a' menyiben lehet, meg-kell kinek kinek engedni, hogy a' Táboron-is éljen a' maga régi szokása szerint, ne hogy a' szokás változtatás az itten ő rajtok meg-forduló sok ellenkező dolgok közt őket meg-be-tegítse.

(2. A' Leves, gyenge ételek, midőn erős *Commotiokot* kell tenniük, az ő erejeket fenn tartani nem elégségetek. Mellyre nevezve ilyenkor inkább durva, vastag és nehéz emészthető éledelekkel éljenek, mellyek az ő gyomrokból és testekből hirtelen kellyet ne ozolhatának. A' régi Bajnokoknak a' sült dió hús és korpás köz kenyér törvény szerint rendelt eledelk vala.

(3. A *Hippocrates* tanácsa érint, mikor éheznek, ha csak lehet, ne dolgozzanak; mert a *Commotio* nagyon fogyatja és csipíti a nedvességeket. Leg-jobb ilyenkor álommal tölteni idejeket.

(4. Mikor sántzot ásnak, és holmi puha, leyes és édes ízű gyökerekre akadnak, ha éheznek-is, azokat ne kóstolgassák. Mert, kivált a tós helyeken, könnyen a mérges vízi büroknek gyökerét rághatják-bé, melly bizonyos halált hozó méreg.

Ugyan ez okból, midőn az erdőn, mezőn fók Gombákra találnak, jól megválasztják, mellyiket egyék-meg; mivel a Gombák töbhire mind ártalmosok. Nevezetesen a veres, kék és tarka színű gombák teli vagynak méreggel. Ha pedig oktalanul már az efféle mérges gyökeret vagy gombát meg-ették, ilyanok mindjárt fók, 'siros lágy meleg vizer, és az újjokat, vagy egy tollu állat béereftvén, a torokba, azon légyenek, hogy azt azonnal ki-okádhassák. E' meg esvén, ilyanok jó bővön meleg tejet vagy etzetet, vagy vegyenek-bé fók fa és len mag olajat, vajas és 'siros levet, a' mellyek ha finte a' mérget ki nem vethetnék-is. fokat használhatnak,

(5. A' penészes rothadt kenyér, és a' melly mojos, rothadt, fekete konkolyos, fekete gombás kemü ro'sos gabonának liztihől készült, úgy a' férges kerti vetemények, hammu-
férges

ferges nyers kápozták, igen avas zalonnak, a beteges, de kivált a meg-döglött állatoknak húta-is és ha a hús már meg-büdösült és rothadni kezdett, a Katonák között sok veszedelmes nyavallyákat okoznak. Azért a kiknek ez tüztekben áll, illő förtősen rá vigyázniok, hogy efféléket a Katonák ne egyenek.

(6. A nyári nyers Gyümölcsöket-is, mikor nagy hőséggek járnak, éjtökanként fokozor igen mérges harmat kálja-meg. Azért azokat harmatozon egykez se egyék-meg, hanem előre jól töröljék vagy molsák-meg. De így-is kivált az elein érő szilvákat, körtvélyeket, almákat, baratzkokot, a mellyek hamar rothadnak. Nem külömben őzfelé-is a Dinnyéket, ugorkákat, és egyéb gyümölcsöket igen gyakran es bővön enniek nem tanátsos: mert a-ól hasmenésbe és hideglelésben esnek. Főként ollyankor, mikor a verhas és ez említett nyavallyák akármí okból uralkodni kezdenek, mindenféle gyümölcsöktől és kerti veteményektől magokat egészen fogják-el. A minthogy az értelmes Táborig Doktorok ezeket ollyankor egészen ki is fokták a Táborról tiltani: és a Népnek csak török búza, koles, árpa és riszákákkal savanyun készítve, és fűszerzámval, kivált sáfránnyal meg-hintve, parantsolják élni.

(7. A hozzáfőn meg-fállott Várokbán, el-fogyván egyéb eleség, az éhség a-ra is fokozor kénzeríti a Katonákat, hogy a *Ló, Kutya,*
matska,

Matska, *Egér*, *Gölya*, *Gem* és egyéb efféle megenni nem szokott állatoknak húsa is meg-egyek. Ezekről jegyezzék-meg: A' *Ló* húst ugyan a' *Tatórok* a' kedvesebb falatok közti számolják, nints-is ebben az emberi termékkel ellenkező egyéb erő; hanem hogy igen durva, kemény materiájú és nehéz emészthető; melly miá, a' hozzá nem szokott Gyomor nehezen bír vele. A' *Szamar* húst *Galenus*, ha a' *Samár* ístju és kövér, a' *Sarvas* húshoz nagyon közelíteni mondja. A' *Spanyolok*, *Olofok* előtlen-is éretik ezt, kivált mikor a' vadászásban előre igen meg-fáradtva ölhetik-meg. De ez a' *Ló* hús-nál-is roszabb ízű, durvább és nehezebb emészthető, főként ha vén volt a' *Samár*.

A' *Kutya* hús a' testet melegíteni, száraztani és erősíteni, és a' hasát is meg-erősíteni mondatik. A' *Kutya* kölyköknek húsa ellenben a' testet nedvesíteni, és a' hasát is lágyítani tartatik. A' *Matska* húsának íze a' nyúl hús ízéhez közelit. De nem egészséges, a' mint azt a' matskákból ki-jövő gőzből-is meg-ítélhetni, mellytől, a' kik a' matskákkal sokat nyájaskodtak, sokan száraz betegségben estenek. Az *Egereknek*, kivált a' nagyoknak, mellyeket *Gözü*eknek neveznek, húsát régen a' Rómaiak a'nyira szerették, hogy a' mint *Plinius* fel-jegyzette, *Gliriaria*, Gözü faporító házakat is építettek, és végtére törvény kerint kellett meg-tiltani, hogy Gözü húst vatsorán ételre ne vigyék. Nehéz emészthető és nyúlás

ko-

kövérsegivel hamar tsömört okoz. A' *Gollya* bús keferü fel-böfögést, nem ehetést és has menést vérez. A' *Gém bús* kedvetlen hal *Ea-gu* 's egyébként-is egézségtelen eledel.

(8. Mikor a' hozzás ehezés után bőv éleségre kapnak, akkor-is elein tsak keveset, és leves ételeket egyenek, hanem gyakrabban, mint mászor; és úgy lépjenek naponként keményebb, szárazabb 's több eledelkre, mint éintén ha akkor kezdettek volna valami nagy nyavallyából fel-gyógyulni. Mert az hozzás éhség éintén úgy el-erőtleníti a' gyomrot, mint a' leg-nagyobb nyavallya. Ha másként tselekeznék, úgy járnak, mint régen az *Antonius Róm. Imp.* Katonái a' *Partbusokkal* való hadakozásban, a' kik az éhezés után való fok étel es ital miatt, a' vízkorságban és has menésben majd mind el-haláúak.

§. CLXIII.

De (9. Nints a' Katonák egézségének egy nagyobb peltülé, mint a' *hideg víz ital*, midőn t.i. ők az útozásban, vagy egyéb erős *Commotioban* erőfőn fel-melegedve és meg-iz-zadva vagynak. Mellyre nézve az okos *Hadí Tíztek* azt erőfőn-is éokták tilalmozni, hogy a' Katona illyenkor hideg vizet ne igyék. *Littam*, így ír *Minderus*, a' múlt éázban élt híres *Tábori Doktor*, hogy az egyébként erős egézséges Katona, fel-melegedet testel, a' hideg vízből jól iván, 24. ora múlván meg-hólt

Lát.

Láttam, fámtalanokat, a' kik ettől vér v^o-zettségben, fulladozásban, fázaz betegségben, vizkországban, pleuritisben estenek; láttam a' kiknek kezeik és lábaik meg-fügorodtanak és el-fáradtanak. E're nézett Celsus-is, midőn azt írta: *Illud quaque scire oportet, quod ex labore sudanti frigida potio perniciosissima est: atque etiam cum sudor remiserit, itinere fatigatis inutilis*: az az: Szükség tudni azt-is, hogy a' kik az eros *Commotio*tól izzadnak, azoknak a' hideg víz ital igea védelemes: azoknak pedig, a' kik az útba fáradtanak-meg, akkor, inkább már az izzadás rajtuk meg-éltnt, házonfalan. Ezekre nézve böltsen jóvalja a' Katonákriak az említett Doktor *Minderus*, hogy midőn így meg-fáradtanak, és izzadtanak, mind addig ne igyanak, míg nem vizellenek, az alatt pedig fájjokat hideg vízzel gyakran öblögetsek és vak kemeiket 's karjaikat ott, a' hol a' *pulsus* érzik, mofogassák, vagy hideg vízbe mártott ruhával rággassák. Ha e're idejek nintsen, a' hideg vizet csak apró és vékony kortyokkal igyák, és a' dig le ne nyeljék, míg a' fájokban valanit nem melegült: az ital után pedig fogjanak újra miadjart kemény *Commotio*hoz. Mert, mint azt a meg-izzadva meg-itatott lovak példája mutatja, ha nem nyúgoznak, nem olly könnyen zabollanak-meg. Ha pedig a' hideg vizet oktanul már meg-itták:

A' Szazör tégp (*Bellis minor*) nevű fűnek, (a' mellynek levelei aprók, kerekék, vastagotskák, kevése

kevésé dörösök, és retzés felüek, lép zöldök, és egy gyökérrel kóró nélkül, felelén nőnekki, etzetes ízűek, a' virágja apró, tsokros, lép boglár forma, a' honnan fokaktól veres boglár virágnak-is neveztetik; tavafzal és nyáron által virágzik) leveleit fedjék-meg, és az hideg ital általmának érzése után tsináljanak mindjárt etzettel, fa olájjal és egy kevés sóval ebből salátát, és egyék azt gyakran és bővön. Ez, úgy mond e' tudós Doktor, a' mint 20. éftendőknek el-follyása alatt fok ezerker tapasztaltam, ez ellen a' romlás ellen olly bizonyos és háznos orvoóság, hogy az emberi Nemzetnek háznára méltó volna minden várafoknak és templomoknak kapuira háznaival együtt ki-függegeteni. Ennek leveivel a' sebet raggátni is igen háznosnak tartja. Ha ezen fűre fert nem tehet; igyék salétrommal savanyított, vagy fa olájjal meg-elegyített meleg vizet, vagy ha e' lints, tizta meleg vizet, fokát. Ezen nyavallyákat az értetlen *Chirurgusok* a' sár víznek a' gyomorban lött meg-gyűlésétől gondolván lenni, erős hánytatókkal és *purgatiókkal* akarják többire meg-orvosolni. De boldúl, mert ezen orvoóságok ebben az állapotban akármi méregeknél vékedelmesebbek.

(10. Ha roíz, meg-pohadt, férges álló vizeket kéntelenítetnek innya, rágjanak utánna mindjárt fokhagymát, vagy ha a' nints, veres hagymát, vagy fenyő magot, vagy valami fűzerzámot, vagy dohányt. A' pipázás és

égethor ital-is mértékletesen a' roő vizek ártalmi ellen fokot haználnak. Ha olyan helyveken lézen úrozások, mint a' melegebb tartományokban sokszor meg-esik, a' hol a' források és más vizeket a' kígyók és egyéb mérges Állatok meg-lepték, a' Nagy Cato híres Római Hadi Vezér példáján tanulják-meg, hogy azok a' mérges állatok a' vizet meg nem mergetik, és ha zinte benne hevernek-is, a' vizet bátron meg-lehet innya. Ez a' bölts Hadi Vezér midőn *J. Caesár* előtt a' *Pompejus* Hadaival a' *Lybiai* éáraz puštákon éaladna, ilyen kígyós forrásokra akad, mellyből a' éomjúság miatt el-tikkatt Katonák nem mervén innya, a' források mellett éomjával fokban meg-halnak vala; Látván ő ezt, a' sífakját ragadja és a' forrásból teli meritvén, így éoll Katonáinak :

Vana specie conterrite lethi

Ne dubita Miles tutos haurire liquores;

Noxia serpentum est admisto sanguine pestis,

Morsu virus habent, et fatum dente minantur :

Pocula morte carent.

az az :

A' Halálnak haéontalan árnyékától meg-ijedt Vitézim, ne féljeteK innya ezen forrásokból: Mert a' kígyónak mérge a' fogában vagyon, csak marásával árthat azért ő, ha mérget így
a' vcz

a' vér közti bocsathatja: de a' víz, mellyben hevet, semmit nem árt.

Dixit, dubium que venenum

Hausit: ezeket el-mondván, a' vizet, mellyet a' Hegény Katonák méregnek tartanak vala, fel-hajtotta; a' mint ezeket *Lucanus Poëta* ő rólla veriekben foglalta.

(11. Látunk ugyan a' régiek írásiban sok *adipfica, antidipfica*, az az, fő nyúságot tsináló és főnyúság ellen való Orvótságokat-is. De a' ki azokor, a' mellyeket az Első Konyvben a' CCXIII *dik §-ban* az italnak főkséges vólt-tároi irtunk, meg-tekinti, a' főnyúság ellen mindenkor bizonyoson főlgáló Orvótságok lehetetlennek fogja nélni. Ha en nyeltesére a' főnyúhozának tokat használnak, a' mellyek a' ver forroságát tsendelítik, es a' víznek a' verből való felttel oázását tartóztatják, minémek a' felttel a' CXXVIII-*dik §-ban* említett lavanyúság öltő porok, taletrommal, vagy *crem. tartarival* meg-clegyítve; a' fojtótság nélkül való lavanyúságok; nevezetesen a' bor köből, tzitrom lévből és tsipke gyümöls ből nádmézzel készült pogátsátskák, ha azokból egyet, kettőt a' nyelve alatt forgat: úgy affelek-is, mellyek a' nyálnak folyását a' zájban legítik, mint az, ha egy kis fat, edes gyokeret, vagy kenyér hajat ráogot, vagy egy kis ón gollyóbust forgat a' nyelve alatt.

(12. Az Égetboron-is a' Katonák erőssen kapnak. Övzél és Tavazzal, mikor ködös és hives idők járnak, mértékletesen iva, nem is árt é' nékik. De télben, mikor erős hideg vagyon, és a' hideg a' vért a' belső rézekre hűsörította, az égetbor a' vért jobban-is felgyúlastván, terhes belső forróságot, és a' szív körül lévő ereken meg-orvosolhatatlan *polypusok*at és meg-dugulásokot csinál. Nyárban pedig ez a' belső szárazságot, a' fémjúságot és forróságot ren kívül öregbíti: még pedig minél erősebb az égetbor, és bővebben izzák azt, annál nagyobb mértékben. Nem tagadom ugyan én azt-is, hogy néha egy két kalányini égetbor a' fémjúságot és belső forróságot oltsa. De e' csak történetből esik, olyankor t. i. a' mikor a' belső forróságot és fémjúságot okozó materiának a' *perspiratio* vagy izzadás által kén ki-tisztulni; esztet a' Termézet magára véghez vinni nem elégséges. Lásd azokat-is, mellyeket az Égetborról az Első Könyvben a' CCXLVII-ik 's következő §-okban fel-jegyzettünk.

§. CLXIV.

A' *Commotio, Exercitium*, vagy a' testnek munkák által való gyakorlái, a' Katonai hivatalra oly erőssen meg-kivántatik, hogy e're nézve, a' mint *Ci ero* írja, a' régi Rómaiak a' Hadi Népet *Exeritusnak*, mindenféle munka által gyakorlottnak nevezni leg-illendőnek tartották. El-lágyul, el-erőtlenül és kényesul ugyan is a' heveresben az Ember, az

egésze-is, a' ki dologhoz szokott volt, bizonyon meg-homlik. *Hannibal* előtt eleintén meg sem alhatnak vala a' Rómaiak; de midőn *Capuaban*, a' melly Oloé Orzágnak leg-gazdagabb és kiesebb része, egy télen bekevel hevert volna az ő Tábora, úgy el-lágyula és úgy el-kényesedék, hogy azután régi Vitézi erejéhez illő dolgokat tseickedni semmit nem vala elegséges. E're nézve, a' jó hadakozó Királyoknak mindenkor forgos gondjok is völt a'ra, hogy a' Katonák a' leg-nagyobb békeségnek idején-is idejeket heveréssel es hivalkodással ne t'lsék. A' Rómaiak, mikor a' Katonáknak egyéb dolga nem völt, egész fegyverbe öltözve, es egyéb konyhai 's nadi eszközeiket, es fél hólnapra való eleséget magokra vétetve, minden hólnapban egytér igen fébels útát tétetnek vala velek, úgy hogy, öt óra alatt 2000 lépést-is el-kell vala menniök. E' mellett téglákat vetettek, várakat, sántzakot építettek, utakat rakattak velek: mellynek Franciaországban *Lugdunum* Városfa, Angliában a' *Vallum Severi*, melly Angliát, *Scotiától* el-kakajtja, *Belgiumban* a' *Fossa Drusiana*, itt Erdélyben a' régi *Fejer vár*, es a' *Trójánus útja*, a' mellyeket, mint a' hiteltre méltó Históriák tanítják, mind a' Katonákkal tsináltották a' Rómaiak, tsudatkozatra méltó monumentumai.

Az *Exercitiumokban*, vagy kemény munkák folytatásában pedig zükség a' Katonáknak

ezekre jól reá vigyázni, hogy az erős *Commotio* khoz lebeszlen ne kezdjenek, hanem tseudelelő kezdvén, úgy mennyenek nagyobb erőlkodésre és sietségre; mikor el hadjak-is, a' tzerint hadják azt - el, úgy hogy a' munka közben már kezdjenek meg-hivesulni es nyugodni: Fel-melegedett testel le ne vetkezzenek, es a' hideg földön ne heverjenek: Ha módok van benne, azt az inget, a' melly a' verejtéktől nedves, vésék-le, es vegyenek előre meg-melegítettett tizra záraz inget; minekelőtte ennének, a' *Celjus* jóvallaia tzerint egy kevelét alugyanak, kivált azok, a' kik az ilyen erős dologhoz még nem tőktak volt. Ha az erős *Commotio* miatt a' testek más nap táj, vagy tagjaik bádgyadtak, azokat záraz pozitóval dorgolják - meg keményen, es tegyenek azután gyengébb *Commotio*t. Megetik az-is, hogy az erős *Commotio* után holmi hidegletest-is éreznek magokban. De ez, na a' nap ténymen jól ki-nyúgozzák magokat, 24. ora alatt végképen önként el-mulik.

§. CLXV.

Az *Alom* a' Katonáknak-is, mint más embernek, épen ollyan tőkséges. Mindazonáltal az ő hivatalok gyakran kénzeríti őket akkor is vigyázni, mikor mások jól alužnak. Azért a' mikor idejek van az aluvásra, azt jatekra, tobzodásra, es kurvák után való járásra ne fordítsák. Midőn strását kelleik állania, se étellel, se itallal, kivált borral es eget-

égethorral magokat meg ne terheljek Mert arról nem csak az álom nyomná-el inkább fe-meiket, de az érzékenységek-is úgy meg-tompúlnának, hogy ha valami lárna lenne, azt későbbre vennék észre, 's magokat sem tudnák terényen ólralmozni. Főként az Ellenség Tá-bora helyén talált hort és égethort, mellyek álom szerző Orvoóságokkal fokozor meg-elegyítetnek, még csak ne-is illefsék. *Cyrus* a' Per-sák Királya *Tomiristól* a' *Szytbák* Királynéjától meg-verettetvén és fizettetvén, egy estve a' maga Táhora helyén feles hort hágy; melly-re reá akadvan a' Királyné Fia, egész Táborával jól ivnak belőlle, melly miá midőn mé-lyen el-aluttak volna, éjféka vízfa fordul *Cyrus*, és mind egy lábíg meg-öli őket.

§. CLXVI.

A' miolta Ámerikának *St. Domingo* nevü feigetéből a' Spanyol Katonák *Neápolis*ba által hozták, és a' várból kijáró kurvákkal a' várat ostromló Frantzia Katonáknak által adták azt a' bestelen és kínos nyavallyár, melly ezekről a' Frantziákról már ma *Frantzunak* neveztetik; ez a' nyavallya is véghetetlen károkat tézen a' Katonák egészségében. A' Régi Pogánvok a' *Venus* Isten Afkőnynek a' rút formájú sánta *Vulkánus* Isten Feleségének, egy zebb 's kedvesebb szeretőt-is akarván válažtani az Istenek Seregéből, *Mármál* alkalmasabbat nem talál-tanak. Innen a' *Márs* fiai a' *Venus* Leányit mind e' mái napig igen közel való 's kedves

Húgoknak tartják. Es mint hogy a' Táborok után járó közönségefebb Személyek az említett nyavallyától ritkán tiszták, azoktól a' Katonák-is azt gyakran el-kapják. Már pedig ez olly ragadály nyavallya, hogy a' kiben egyfőer belé kap, azt önként soha oda nem hadja, hanem az ő testében mind addig harapozik, míg sok kínok és útalatosságok között meg öli az embert. Ha azért a' Katona a' maga egészségét és betsületit szereti, a' *Vénus*-tól-is magát óltalmazza; kivált az ollyan közönséges Személyekkel ne társalkodjék, ne heverjen, ne tsokolódjék, azok körül ne tapogatódzék. Mert, a' mint sok példák tanítják, tsak ettől-is reá ragadhat ez a' fekélyes rút nyavallya.

A' kit pedig a' maga bódogtalansága ebben már belé ejtett, azt sokáig ne titkolja, orvosoltatását ne halogassa; mert ha egyfőer mély gyökeret vert, igen nehéz kézen azt a' leg haralmozabb orvosságokkal-is ki-irtani. De meg-látá, hogy ezen nyavallyájának *Curalá*-sában minden bolond ember tanátsán meg ne indúljon. Mert, a' mint a' leg-boltsabb Doktorok kénferítetnek magok is meg-vallani, a' Frantzunak fundamentumos *curája* igen nehéz: az orvosságok-is, mellyekkel ebben élvi szoktak, ha ~~ebben~~ nem bannak vélek, többire mint veszedelmek. Közelebbről, a' *Gonorrhoeát*, vagy fejer nedveségnek tsepegését, hirtelen meg-főjtani ne engedje, Mert ebből az-
után

után igen veszedelmes nyavallyák következnének; akármit tsársogjanak a' természet munkáiban az orroknál tovább nem látó tudatlan Borbélyok. Ide járúl, hogy az efféle vakmerő Orvosok úgy-is gondolkodnak, hogy a' Katonát tsak katonáson, az az Éaporán kell cserálni akár éljen, akár haljon: Mintha a' Férgény Katona nem ember, hanem barom volna! Bizony a' mi sierve leé, az a' leg-okofabb ember keze által-is ritkán eshetik jól, a'nyival inkább az ilyen tudatlanok keze által: a' melly az orvoslásban kiváltképen igaz. *Sancie affirmare auisim*, így ír *Tobiás Carberus*, a' múlt *Seculumban* élt tudós *Tábori Orvos*, *plures hoc decennio per ejus modi Harpias, quam ab ipsis hostibus trucidatos fuisse* az az: Szentül el-merem mondani, hogy ezentíz éftendők alatt többet öltenek-meg a' Katonák közzül az ilyen tudatlan és vakmerő Hárpiák, mint az Ellenség fegyvere.

NYÓLTZADIK RÉSZ.

A TANULO EMBEREK EGÉSZSÉGÉNEK MEG-TARTÁSÁRÓL.

§. CLXVII.

O *Randum est, ut mens sit sana in corpore sano.* az az. Kérünk kell, igyekeznünk kell,

kell, hogy az egészséges testben egészséges elménk is legyen, így ír az elmés *Poeta Juvenalis*. *Thales*-is egy ama' híres régi hét Görög Böltsék közül megkerdvetvén, kit tartana ő leg-bóldogabbnak? azt felelte: *Qui corpore sanus, et animo sapiens est*, az az: A' ki testében egészséges, elméjében bölts. E' bizony a' kettő együtt jár, úgy hogy, sem az, a' ki testében ugyan egészséges, de tudatlan; sem az, a' ki tudós, de bereges, valóságos bóldognak magát nem tarthatja. Az igaz böltsesség tehát azt hozza magával, hogy midőn egyik részünköt építeni akarjuk, a' másiktól is el ne felejtkezzünk.

Voltanak ugyan régen olly hibás vélekedésű *Philosophusok*, a' kik az Embernek is, mint az ISTENnek és az Angyaloknak valóságát, csak a' Lélekben helyeztetvén, az Embernek bóldogságát is csak a' Lelekre forítják vala: a' Testet pedig csak úgy tartották, mint a' Léleknek nyílgjét és tomlörzét. Mellyre nézve nem is tartják vala a' Böltsékhez illelőnek a' Test háznaira igen vigyázni. Sőt ha vennék észre, hogy a' Test a' Léleknek bóldogságát akadállyoztatná, a' testet egészen elrontani a' böltsesség' egy nevezetes munkájának állítják vala. De roszúl okoskodtak. Mert az Ember nem csak Lekk, hanem Testből és Lélekből tsudálatos mesterességgel úgy kétfélt élő állat, hogy ő benne a' Test a' Lekknek a' kívüllette lévő dolgoknak megismerésében ezköz,

éfköz, művész és szolga gyanánt lenne. F. vegre a dolgok minden tulajdonságainak ki-nyomozására ösféle *Erzékenységekkel* ruházta-tott-is fel a' Test ú m. *Litással, Hallással, íz-érezéssel, Szaglással és Tapasztalással.* Ezek nél-kul nem csak böltsé nem lehet a' Lélek, de magán kívül semmit meg sem esmérhetne. Az okos Léleknek azért első gondjának annak kell lenni, hogy a' Test, és abban az öt érzékenységek minél épőbbek és tökéletesebbek lehernek, olyanok légyenek. Hogy pedig ezen köteletségétől a' Lélek annál inkább el ne felejtkezhetnek, úgy-is tsinalta az egyetiséget ő közte és a' Test között a' bölts Teremtő, hogy ha a' test valahol sérterik, az a' Lélek-nek fájjon (mert a' test magában nem érez) az az, olly kedvetlen *ideája* gerjedjen, hogy annál nehezebben semmit ne ényvedhesen.

§. CLXVIII.

Azok az öt *Erzékenységek* a' főben úgy vagynak helyhezttetve, hogy az *Agy-velőből* ezekre bizonyos *Inak* folgáljanak, a' mellyek mindenkor tellyeték légyenek *spiritusokkal*, az az, ollyan vékony és könnyen mozduló ned-veiséggel, hogy mihelyt az érzékenységek a' külső dolgoknak akármelly tulajdonságaitól ére- keltetnek, azok a' *spiritusok* az inakban mind- járást az agy-velőig meg mozduljanak, meg pedig ollyan móddal, hogy abból az *Agy-ve- löben lakó Elme* a' mozdulást ge-jejtő dolog- nak tulajdonságait jól ékre vehesse és meg-ítél-

heffe. Minél bővebbek tehát és minél vékonyabbak, tisztábbak 's könnyebben mozdulhatók ezen *spiritusok* valakiben, az Erzekenységek-is ő benne annál épebbek és tökéletesebbek: 's következésképen a' Lélek-is annál jobb móddal és nagyobb házonnal élhet azokkal a' dolgok meg-ésméréseben és meg-ítélésében. E're néztek kétség kívül a' régi Pogányok-is, midőn, *Pallást* a' Tudományoknak és a' Hadakozásoknak Isten Azzónyát *Jupiter* Istennek nem egyéb részéből, hanem egyenlően az agyvelőjéből költötték születetni.

Első Regulijok azért a' Tanuló Embereknek a' légyen. Hogy az ő egész *diatajokot* úgy rendeljék, hogy az által ő benne bőv, tiszta, vékony, és könnyen mozduló, vagy jó érzekeny *animalis spiritusok* készülhetének.

II-dik. Hogy az ő restektől minden fájalmok és kedvetlen érzekenyiségek távól légyenek. Mert a' mint fellyebb emlitém, a' fájdalom az elmének jó gondolkodást öfve zavarja, és nem enged módot a' magán kívül lévő dolgok körűl való rendes és tiszta foglalatóságra.

III-dik. Hogy a' magok életét minél tovább nyújthassák. Mert a' dolgok valóságát ki-tanúlani, melly az igaz böltséiségre koróllan meg-kívántatik, nagy *Memoriát*, és tellyes *judiciumot* kíván. Mellyre az Elmének végesége, a' dolgoknak változandósága, és lélelén ki-terjedett *nexussa* hozzás és lok rendbéli ex-

perimentumokot kíván. Ezeket pedig hosszú élet nélkül véghez lenki nem viheti.

§. CLXIX.

Fájdalommal szemléljük mindazáltal, hogy a' magok Egészségekre és Életeknek terjeztésére semmi féle emberek rožzabb gondot nem vitelnek, és a' jó *diætának regulái* ellen oktalanabbul nem vétenek, mint a' kik tanuláfra adván magokot, az okos és bölts emberek listájában kívánnak bé-irattatni. Vagynak bizony ő közöttök sokan olyanok, a' kik a' Tudományra nézve életeket és egészségeket vámban sem venni *virtusnak* tartják. Házonlok ezek az olyan emberhez, a' ki Bétsbe indulván, hogy hamarébb oda érkezhetsék, űekerét megkenni, ha meg-török igazítani, Lovait 's magát étetni és nyugtatni későnek tartja, 's e' űerint még tzeljának közepéig sem érkezvén, mind űekere, mind lovai, mind maga el-romolván, meg-akad, és így ožrán vakmerő bolondságát űzre vevén, azt házonlatlan siratja.

Igaz ugyan az, hogy a' Tanulás sok fáradtsággal, éjjeli és nappali nyúghatatlansággal jár. De nem olyannal, hogy attól az emberek, ha jól folytatnák, egészségbe ne maradhathnának, és sokáig el ne élhetnének. űő a' menyiben a' dolgok valóságának igaz meg-efmérése az elmét minden egyeb eűközök felett gyönyörködteti, a' tanulás a' hosszú életre és jó egészségre igen sokat tehetne. *Thales* régi Görög *Philosophus* 96. éztendőket élt.

Democritus 109. *Parmenides* 100. *Sólon* 80. *Pithagorás* 90. *Plátó* 81. *Sócrátes* 70. *Hippocrátes* 85. *Gálénus* a' ki igen beteges volt, még is 80. Könyveket írt 70. éftendőket éltenek. Ma is találratnak minden felé felesen tudós öreg emberek. Hanem, hogy sokan a' Tanuló Emberek között olly betegesek, és idő előtt el hullanak, oka az, hogy Elméjeknek rendeletlen buzgósággal igyekezvén háfnálni, a' testeikről egészen el felejrkeznek, míg nem le omolván az ő testeiknek el-rongyolott sárháza, böldogtalan Elméjket-is oda itti.

§. CLXX.

Hogy azért e' gonof a' Tanuló Embereken meg ne történnyék, sőt ellenben ők a' CLXVIII-dik §-ban elejekben ízbott Három Reguláknak eleget tesseenek, illő a' magok tanulásokat azon kezdeni, mimódon kellefsék a' Tanulás közben-is a' magok egészségét gyámolgatni, és azokat a' hat nem Terméketi dolgokat, mellyek, ha jól élünk vélek, fenn tartják, ha rosszul élünk, el-rontják az egészséget, magokra nézve leg háfnosabban alkalmaztatni. Hogy így ezvker' mind Elméjket-is Bofis, Testek-is egészséges lehessen.

§. CLXXI.

A' mi az Aërt illeri: Régen meg-rapavtalt dolog az, hogy a' mitsodás aërii helyyen laknak az Emberek, az elméjket-is igen ollyan forma. *Ingenia Hominum ad similitudinem Caeli sunt formata*, így ír *Seneca L. ad Helv.* *Cicero-is L. de Fat.* ezt helyben

helyben hadja, midőn így szól: *Tenue Athenis caelum acutiores Atticos effuisse: crassum autem Thebis pingves Thebanos et valentes memoria.* Horatius is egy durva elméjű emberről azt mondja vala: *Baeotum Crasso jurares in aere natum.* az az. Meg-esküdhetnél rajta, hogy valtag aërbe született *Baeotus*. Innen vagyon, hogy az északi és havasos tartományokat lakó embereknek az Elméjek is sovány és buta; a' koves köziklás helyeket lakóknak kemény és oltoba. Mi magunk-is házkor tapasztalhattuk magunkban azt, hogy az éftendőnek, vagy napnak-is bizonyos idején a' mi Elméinknek munkái sokkal terényebbek és tisztábbak voltak, kepzéledéseink és gondolkodásink könnyebben, lébben folytatnak, mint más időkben. Ezt-is, a' mint böltsen megjegyzi *Fr. Hoffmann*, ha egyéb közelebből való okát nem látjuk, az aër akkori minémiségének méltán tulajdoníthatjuk.

Az igen meleg aër a' bőrnek *porussait* renakivul ki-rágoztatva, az igen bőv *perspiratio* és izzadás által a' *spiritusoknak* nagy részét ki-gőzologteti mi belöllünk; és így az erzenységeket nagyon meg-eröteleníti. E' mellett a' vért-is rothadáshoz kéziti, melly miatt abból jó és elegendendő *spiritusok* nem kézülhetnek: a' foldból-is fok rothadt gőzöket költ-fel, mellyek az aërt, és azzal együtt az Elmét-is ködbe boritják.

Az erős hideg ellenben a' ki-gőzölő tisztátlanságot bennünk rekefti: mellyel a' vért, 's következésképen a' *spiritusokat*-is meg-undo-
 kítja; az inakot öfve vonja és azokban *spas-*
musokat, fájdalmokat lérez: azonközben a'
spiritusokat-is egybe alutja, és mint egy meg-
 fagyaltja, melly miá azok a' hidegben mind
 az érzelte, mind egyéb munkákra alkalmatlan-
 ná lennek: A' *nedves és meleg aer* el-lágyítja
 és lomhítja a' testet, és ez által a' gyomrot
 a' jó emésztésre, az edényeket a' vérnek jól
 el-kézfithetésére, meg-tisztíthatására és illendő
 sebességgel való mozgathatására elégtelenné té-
 li. A' mitsodás pedig a' vér, a' *spiritusok*-is
 csak olyanok lehetnek. Ez az oka, hogy
 eleitől fogva sem az igen heves és tós hel-
 lyekről, sem az igen hideg és ézakos tarto-
 mányokból derek elméjü es nagy tudományu
 emberek nem származhattak.

§. CLXXII.

Ezekből már önként meg-terfik az is (1.
 hogy a' Tanuló Embereknek sem az igen me-
 leg, sem az igen hideg zobák, a' mellyekben
 szoktanak ök gyakrabban mulatni, nem haeno-
 lok. Ha azért illyen zobákban kell tanulni-
 ok, leg-alább a' feketet, mint az Elmenek la-
 ko helyet, gyomrokat, mint az emésztésnek
 máhellyet, és labáikat, mint a' mellyeknek meg-
 fázása a *perpirationot* az egész testen me-
 gatolja, az erős meg-hűléitől zorgalmato-
 o meg-oltalmozzák. E' vegre az ö Tanuló oltozetek is

tiűra, Éáraz, meleg és jó bőv légyen, hogy
 Éotításával a' testben semmi kedvetlen érze-
 kenységet ne okozzon. Nem alkalmatólok
 (2. a' tanuláfra az olyan Éobák-is, mellyek-
 ben főznek, sűtnék, vagy egyéb kedvetlen
 gőzt bótátó materiákat tartanak, sem a' melly-
 hez közel árnyék Éékek, ganéj dombok, álló
 vizek, sáros rothadt tók és fertők vagynak,
 sem a' mellyet a' nap-fény és a' Éél nem jár-
 hat, vagy tsak a' Déli meleg rotháztó, és az
 Ééaki fagyaló Éekek érnek. Ugyan ez okból,
 az ablakokat-is, mellyek délre és Ééakra nyil-
 nak, a' Tanuló Házakon ritkán kell nyitva
 tartani. Nem tanulni valók (3. az igen kitsin
 Éobák-is, mert a' gyertya fűsti azt hamar meg-
 tölti; melly mind a' főnek, mind a' tődöknek
 ártalmas. A' honnan a' gondofabb emberek
 a' gyertya fűstít holmi ahöz kéztett tsön ki-
 is Éokták a' tanuló Házakból bótátani. Ki-
 vált a' Dió olajnak fűsti nagyon el-kábitja a'
 fejet. A' meg-döglött marhának fagygya-is,
 és a' melly a' mig meg olvaÉtották, meg-bü-
 dosult vólt, rothadáfra kéztíti a' vért, és meg-
 fojtja a' *spiritusokot*. A' viaÉ gyertya tanulni
 leg-alkalmatóább: Kivált, ha gyanta tomjén
 vagy máttix port-is elegyítének a' viasz kozí,
 mint hogy így az agyvelót-is Éépen erőlti.

§. CLXXIII.

Leg-haÉnoiábhak a' tanuláfra az olyan
 helyek, a' mellyekben az *Aér* gyengén híves, tiű-
 ta, Éáraz, vekony, a' nap kelet és Ééak közül fűvó,
 vagy

vagy a' napnyúgotti élektől ottan ottan tisztulnak, és a' napnak sugáraitól éleztetik és frissíttek. Ezt jelentettek kétség kívül a' Régiak is, midőn a' Mú'sáknak lakó helyeül a' hegyeket és a' kisebb források környékeit rendeztek vala. Ezekre nézve az Éztendő négy részét között-is a' Tavas a' tanulásra eleitől fogva leg-alkalmasabbnak tartatott; mivel akkor nem-is hideg, nem-is meleg az *aér*, a' napnak sugári is leg-tisztábbak, a' földnek hi-hilegsege miatt a' ro'z' gőzök sem emelkedhetek meg fel a' föld fölé: ellenben a' fáknak, füveknek kedvelen illatozó virágjai el-tolltik és *inbal'amálják* mint egy a' mi korullötünk lévő elter's' eget: A' honnan az Elmé is egyebb plantákkal együtt tavas'zal mint-egy virágozni tapaktaltatik; és az ő gondolatai leg-rakortabbak másokat gyonyörkodtető lép *Inven-siókkal*. Innen *Fr. Hoffmann*, a' tanuláinak rendit az Éztendőnek éakázaira igen boltsen intézi így-el, hogy *Tavas'fal* *traktaljuk* az olyan Tudományokat (1. a' mellyek gondolkodás és elmélkedes által éereztetnek, minthogy e're a' böv es tizta *spiritu*rok leg-inkább meg kívántatnak. (2. Irjunk verseket és komédiákat, úgy mint a' mellyre az Elmének vidám ferénysége leg-éükségelebb. A' *Nyári* forditsuk *experimentu* nok tsinalására, és azoknak, mellyeket addig tanultunk, *applicálására*. Az *Ősz* és *Telet* pedig *Tavaszi* és *Nyári* munkáinknak 's okoskodálainknak rendben kedesevel es ki-

pallerozásával töltsek-el.

Ugyan ez okból, és hogy nap estig a' *spiritusok* a' mi teit inkább nagyon ki-fognak, és a' mellyek meg-maradnak is, azok a' napnak el-enyezőlé, és éjszaki ártnak hideg és ködös váltagsága, és az estvéli ételnek a' vér közti való elegyedése miatt el nyomattatnak és tisztátalanabba léznek, (nem mehetven t i. az el-mondott okok miatt véghez illendőképén rajtunk a' *perspirati* :) a' nappalt az éjfékánál a' tanulatra jóval hasznosabbnak tartja: és az éjfékai tanulókat hasonlítja a' Baglyokhoz. Mert ugymond, valaminthogy a' Baglyoknak fenei meg-éoktak homállyosodni a' napnak világtól, úgy nem láthatja éjféka az ő elméjek-is az igazságnak világosságát. A' napnak révei között pe lig a' *hajnalt*, az az, a' jó *reggelt* leg-épületebbnek mondja. Mert a' hajnal épen olyan a' napban, mint a' tavaz az ezteudőben: másként-is az éjfékai nyugalom által meg-éaporodott és ki-palléroztatott *spiritusok* az elmének ilyenkor leg-jobbhan éolghalhatnak. Innen a' *Hajnalt* a' Régiek, a' mint az *Erasmus* fel-jegyzette, a' *Műsáknak fentelték vala*: és köz bezed éerint, a' *Tanulók Szeretőjének* mondják vala. *Aristoteles*-is a' Nap fel-jöte előtt való fel-kelest a' *Philosophiát* tanulóknak különösen éokta vala jóvallani.

§. CLXXIV.

Az *Eledélek* és *Italok* termézfeteiben, miné-
P némi.

némusegeiben, mértékében és rendiben-is hogy értelmes különbséget és választást tudjanak tenni, az a Tanuló Emberekben éoroffan meg-kívántatik. Mert a' mint *Hippocrates*-is azt már régen tapasztalta vólt, az *okofságra semmi többet nem téfen, mint a' vér*. Már pedig igaz ez a' Doktori köz mondás: *Qualis cibus, talis sanguis; qualis sanguis, tales spiritus, quales spiritus, talis sanitas, tam mentis, quam corporis*. az az: A' mitsodás az Etel, olyan a' vér; a' mitsodás a' vér, olyanok a' *spiritusok*; a' mitsodások a' *spiritusok*, olyan az egészség-is mind az Elnére, mind a' Testre nézve. Innen *Cartesius Philosophus*-is *Dis. de Meth.* azt az ezközt, mellyel a' ember elméje böltsőbbé tétethetnék, az Orvosi tudományban, nevezetefen pedig az Etelben és Italban tartotta leg kúkségebbnek keréini.

§. CLXXV.

A' Tanuláfnak hásonnal 's könnyen való fojtatására meg-kívántatik, hogy az Erzékenységeiben az *animalis spiritusok* jó hővön, tisztán 's vékonyon el-kézülve legyenek; és hogy a' testben valami fájdalom vagy kedvetlen érzékenység ne legyen, melly az elme *attentio*-ját másfele fordítsa, a' vér-is és a' *spiritusok* minden özve háborodás nélkül lép rendel és vidám serénységgel follyanak. Arralmos vólna azért a' Tanulóknak úgy enni és innya, hogy a' bevett eledelkből vagy elég, vagy tizta és vékony *spiritusok* ne kézüljenek, vagy valami

valami fájdalmok, kel, vagy egyéb ollyas változások támadnak, mellyek az Elmének únalmost éreznének; vagy arról a' vér fel-háborodhatnak és rendes folyásában meg-zavartatnák, és így a' *spiritusok* járásának-is *confusio*-ban kén mennie. Lásd fellyebb a' CXLVIII-dik §-t.

§. CLXXVI.

De minekelőtte a' Tanuló Emberek Étél és Italbéli *dieta*jok el-rendeléséhez fogunk, álló ő róllok még azt meg-említenünk: Hogy ő benne a' *spiritusok*nak nagy része az elmélkedés folytatására az agyvelőben meg-marad, és ott meg-is eméztődik, melly miatt a' gyomor *sibrái* elég erőt az emézésre a' *spiritusok*tól nem vehetnek. Ide járúl, hogy a' tanulás vétegg ülést kívánván, *commotio*val is ritkán lehet a' tanulóknak a' magok gyomrokon segiteniek. Melly érint ritkán eshetik az-is meg, hogy a' tanulásban el-merült emberek az ételt és italt jó móddal meg emézhessék: Hanem minekutánna az étel az ő gyomrokban fokáig hevert volna, ott a' melegben meg-erzetesül, meg-poshad és el-rotad, és vattag, nyúlós, taknyos matériává válik. A' melly a' *mesenterium*nak tejes eretskeiben és *glanduláiban* meg dugul, meg-véz, és erzetes tsipőlségével kulomb kulombtéle *spajmusokot* érez, kéllal a' beleket és a' gyomrot meg-tölti. A' mellyből ilinét fel-bőgés, has korrogás, ifonyu nyughatatlanság,

Éiv körül való nehézség, a' két oldalnak kifezülése, a' vérnek bojongása, fő ézülés, nem alhatás, 's több efféle tsuda változások, a' mellyeket a' Doktorok egy summában *Hypochondriaca affection*nak neveznek, támadnak. Azon közben a' *spiritusok*-is az inakban fogdogalnak, tisztátalanulnak, és a' vérbéli etzetes tzipősség az inakra-is ki-terjed. Melly miatt az *érzékenységek*, 's következtésképen az *Elme*-is *tapasztalhatoképen* meg erőtelenülnek: a' *spasmusok* az egez testben nagyobb nagyobb erőt véznek: és midőn itt-is, amott-is, kivált a' belső rézekben, a' vért vivő ereket minden rend, idő, és mód nélkül ottan ottan meg-éorítják, a' vér az agyvelőre mind a nyízor hatóuló rend, idő, és mód nélkül roban, és az elmének *ideáit* és egymásból folyó gondolatait mind a' nyízor öze zavarja, és tövel hegygyel fel-forgatja; melly miatt az elme egyebet gyakran el-is felejt; és tsak bizonyos *ideákkal* marad, a' mellyeket t. i. jobban meg-öelt volt. Innen ez a' nyavallya *Hypochondriaca melancholiának*-is éokott neveztetüi.

§. CLXXVII.

Mind ezekből már önként ki-kerekedik. (1) Hogy a' tanuló Embereknek nem bátoróságok a durva, nehéz emézthető, hideg, vastag, nyúlós, és etzetes *chylussá* válható, sok éelet tsináló, kevés *spiritusokat* adó és roféul *perspiráló* érelek és italok. Illyenek a' fel-futolt és bé-sózott húlok és halak, a' vén

's sovány állatoknak Éijas hula, a' Éalonna és egyéb igen kövér húfok, a' lágyabb hútu és ró ízű halak, mindennémü hüvelykes vetemények, a' hagyma, répa, gomba, a' mik jól meg nem főrték és sülték, a' keletlen tétta müvek és sültemények, a' nád-mézes *confectek* és egyéb édeslégek. Mert a' mint *Horatius Poëta* éneklí:

Dulcia se in bilem vertent, stomachoque tumultum

Lenta feret pituita.

Nem alkalmas eledel nékik a' gyümöltés, u-gorka, dinnye, és a' mik csak főből kézülték. Mert kevés *spiritus* kézü belöllök, e-léggé nem táplálnak, igen hívesítenek, és az erőtlen gyomorba sárvizzé válnak. Ártanak a' forratlan, vastag, zavaros, erős savanyu vagy etzetes borok és ferek, álló vizek-is: úgy azok-is, a' mellyek forítanak, mint a' fojtós ízű gyümöltsök és borok, a' sajt, túró, keményen sült tojás, dió, mogyoró, géc-tenye 's több effélék. Mert a' sok ülés és gondolkodás miatt nékik egyébként-is többire forulások van, mellyet ezek öregbítenének.

(2. Nagy általmára vagyon a' Tanuló Embereknek a' *sók étel-is*. Mert ugyan-is a' rogz eméztésből fenn maradt etzetelőség ő vellek az ételt sokzor igen kívántatja, 's más dolgokra járván az alatt-is az ő Elméjek, ékre nem véfik magokat, mikor gyomrokat rendkívül

meg-terheltek. Melly miatt oétan a' bé-vert sok ételt jól meg nem emészthetik. Innen az ő gyomrok és belek féltel, a' vérek vallag, nyers és etzetes takonnyal, belső részeik *obstruccionibus* többire meg-vagynak rakodva: a' mellytől az ő egészségek is el-romlik, Elméjek-is únalomba és zűnzavarba merül. De ha jól meg-emészthetnék is ők azt a' fok ételt, mint hogy kevés *commotio* tehetnek, attól az ő vérek igen meg-gyűl és meg-vastagui; a' mellytől a' több károk közt Elméjek-is nagyon meg-tompul. *Multum edere et carnibus veji, rationis consilii ujum adimit, et Animos efficit tardiores, eosque immani quadam dementia et stultitiâ complet,* így ír *Theophrastus*. Bizonyítják ezt *Galenus*nak is ezen kávai: *Animus a dipe et sanguine suffocatus caelestie aliquot pervidere non potest.* Mellynek illy okat adja e' tudós *Orvos* és *Philosophus*: Valamint a' fok olaj a' gyertya világát meg-fojtja és ki-öltja, úgy a' fok vér-is el-borítván az agyvelőt, az érzékenységeket meg-fojtja, es az Elmének világát azokban ki-öltja.

§. CLXXVIII.

Nevezetesen (3. minthogy a' *negy vatsora* az Álmod, (melly egyedül a' *spiritus*oknak küllő édes Anyja) nyughatatlanná teszi, és az embert a' jó reggeli fel-kelésben akadályoztatja, nem tanátsos a' Tanuló Embereknek vatsorán fokot enni.

Vides, ut pallidus omnis

*Coena defurgat dubia, quum corpus onustum
Heslernis vitis animum quoque praegravat unà,
Atque affigit humo Divinae particulam Aurae.*

Nem látodé? így ír a' bölts Poëta *Horatius*, hogy a' gazdag Vatsorától el-sárgulnak mindenek; Mert a' teltnék tegnapi meg-terhelese az elmét-is meg-nehezíti, és az Isteni Lelknek rézkéskéjér a' földhöz tegezi. Ere néztek kétség kívül a' *Salernitanusok*-is, midőn ezen verítéket tsinálták:

Ex magna Coena stomacho fit maxima praena:

Ut sis nocte levis, fit tibi coena brevis.

Lásd azt-is a' mi vagyon a' bölts *Sirá*k Könyvében Réf. xxxi. ψ. 21. 22.

Ártalmos (4. a' Tanulóknak *sokféle ételt egyben enni*. Igaz ugyan-is az, hogy minél együgyűbb és kevesebb féle eledelekkel él valaki, a' vére-is annál tisztább: ellenben minél több féle és trágyázattabb ételeket évik, a' vére-is annál tisztátalanabb, 's következtés-képen egészsége-is annál roszabb. *Multos morbos multa fercula fecerunt: et simplex ex simpli causa valetudo*. A' sok nyavallyákat, így ír *Seneca*, a' sokféle érkek tsinálták, az egyféle okból az egészség-is egy forma. Ugyan ő másutt azt mondja: *Innumerabiles esse morbos miraris? coquos numerat*. az az. Tsudálod a'

fokféle nyavallyákat? Éamíáld-meg a kákátsokat.

§. CLXXIX.

Igen nagyon, és csak nem minden nap hibáznak a Tanulók (5. abban is, hogy a Konyvek mellől csak enni kelnek-fel, a míg e'nek addig is teli képzelődéssel a fejek; de kiváltkepen hogy étel után mindjárt iímét a Konyveket ragadják. Nem elégséges ugyan-is az ő testekben lévő kevés *spiritus* egyszerűsmind az elme erős munkáinak és a gyomorbeli emésztésnek folytatására. A' honnan gyakran-is tapasztalják, hogy az ilyenkorai tanulást gyomor fáás, puffadtság, véél, has korrogás, a' főnek el-nehezedése, 's több c'félék főkták követni. De a' munka-is, a' mellyet teli háttal tézünk, a' reggeli *cenjurát* ritkán álhathja-ki.

§. CLXXX.

Fzekkel ellenkező, de nem kisebb hibája a' tanulást érteőknek (6. mi'őn, hogy elinejeket az étel meg ne zavarja, es hogy tovább 's jobban tanulhassanak, lokan ő közülok ebel csak meg nem ölik magokat: kivált vatsoran épen semmit nem e'nek. Nem tudván azt, hogy a' mint böltsen írja *Vvedelius Doctor: Quantum decedit cibo et potui, tantum decedit spiritibus et viribus; quantum spiritibus, tantum studiis.* az az. A' mennyi héjával van az étel es az ital, a'nyi héjával vagynak a' *spiritusok* es az *citő*, a' mennyivel vagynak a' *spiritusok*, a'nyi-

a'nyival van a tanulás-is. Ha ebédkor csak a'nyit és olyanféle ételeket ettenek, a' mennyit és a' minéműeket illet, a' bizony az ő testeknek és elméjeknek erejét más nap délig el nem tarthatja. Másként-is az éhezés olly alkalmatlan érzékenység a' testben, hogy az egyébről gondolkodni az Elmének nehezen engedi. Ha pedig megéhezvén más nap reggel éznek, a' gyomorra fordulván az emésztés kedvéért a' *spiritusok*, és az új *chylus*sal a' vérben egy ideig megakadván, a' napnak leg-halmozottabb részét vesztik-el. Ha ebeden a'nyit éznek, hogy más nap délig meg ne éhezzenek, gyomrokat lékéségesképen meg kell terhelniük.

§. CLXXXI.

Illő azért a' Tanuló Embereknek-is napjában két-hét étellel és itallal önnön magokat meg-elégítenieik. De a' Vatsorájok az ebédnél mindenkor lékesebb legyen, és inkább levelekből álljon, mint sültrekből. Mert aluvás közben ugyan a' gyomor jobban emészt, de későbbre; a' *chylus* is lékesebben, de nehezebben ölik lélyel a' testben: és így ha kemény és nehéz emészthető eledelek léznek, éjtizaka a' gyomorban reggelig nem emészthetnek jól meg, és nem újíthatják-meg a' tanulásra lékéséges *spiritusokot*. Hires vala a' Régicknél a' *Coena Platonica*. Mert az, a' mint írja *Cicero*, *non sum in praesenti, sed et postero die jucunda fuit*. Nem csak élve, hanem más nap-

is kedves volt. Az kevés ételetskéből és sok bolts beželgetéiekből áll vala.

Étel előtt-is fél órával jó a' tanulást felben hagyni: hogy a' főre húzódott *spiritusok* az alatt a' belső rétekre vissza erezkedhellenek. Étel után-is két, három óráig míg az eméztéinek a' nagygya tart, sőt, ha keményebb ételt és sokatskát ettenek, öt óráig-is jó az időt minden elme fáraftás nélkül toltetni. Kivált vatsora után semmi derék dolgot nem kell az elmére venni, hanem egy, két órát fenn mulatván és beželgetvén, le kell fekünni.

§. CLXXXII.

Az Ételek nemei közzül-is olyanokat éük-ség a' Tanulóknak válaftani, mellyek könnyü emézhethetők, a' gyomorban hamar meg nem veének, tiizta, vékony, bőv *chylust*, vért és *spiritusokot* tsinálnak. Illyenek a' fázazon, gabonával élő, kövér és ifjú madarak; kivált a' tyúk, tsirke, kappan, pujka, fogolly és tsáfár madarak; elegyes kövér ifjú marha, kivált borju és herelt herbéts húfok, a' fázvas és őz húfok, a' nyúl fiak, a' tyúk és pujka tojáfok hígon süelve; a' jól meg-főtt hús lével kévült riskásás, árpakásás és másféle leves ételek, a' fris írós vaj, a' poronyóbb hűtü halak, kivált a' piétrang, ketsege, fejer halak, tiizta folyó vízben termett ifjú tsukák, potykák 's a' t. a' tej, tejtél, vaj, a' méz, a' kiknek nem fáj a' gyomrok tölle, kiváltképen pedig a' jó

a' jó kenyér, vagy kemlős tzipó, mellynél tisztább *spiritusok* semmiből nem készülnek. Innen *Marsilius Ficinus*, a' 15 dik kázban élt nevezetes Oloz Doktor és *Philosophus*, a' hűshoz három a'nyi, a' halhoz négy a'nyi kenyeret jóvall a' Tanuló Személyeknek. A' gyengébb fűszerfámok-is, ú. m. fa-haj, zere-
tsen dió virág, *Cardamonium*, sáfrány, ro's-marint, majoránna, 'sallya kevés mértékben a' Tanulóknak igen hasznosok. Az erősebbek ellenben, minéműek a' bors és fegfa, mivel a' vért nagyon gyulaftják és tsipőitik, ártalmatok.

§. CLXXXIII.

Az Italok rendiben melyik légyen a' Tanuló Embereknek leg egészségesebb, nem mindenek egyaránt értenek rólla. A' bort régen a' 'Sidóknál az *Essenusok*; azután is a' Keret-tyének kozt az *Encratitak* tellyeséggel nem ižték vala: úgy tartván, hogy a' bor az embernek elméjét meg-zavarja, és hiábanvalósággra vízi. Ugyan ez okból az *Indusok* Böl-tsei-is, a' kik *Brachmaneseknek* neveztetnek, bort innya nem mértenek. A' Músák-is nem föllős hegyeken, hanem a' kies viz források körül laktanak. Igaz-is az, hogy a' viz a' vérben, és így az elmében is semmi háborut nem csinálhat, melly az elmékedéite iókat ségít, a' bor pedig mindeniket gyakran öžve zavarja. E' felett a' fokot ülő és tanuló embereknek hogy az ő vérek meg ne sűrű-

rtidjék, abból a sós tisztátalanság a vizellet útján ki-mosuljon, és hogy az ő hasoknak járása is szabadabb legyen, bövötske ital kívánatik, a melly ha bor lézen, a meg-rézege-dést alig kerülhetik-el. A rézege-ségnek pedig fajzatja a feledékenység, azt mondja *Macrobius*. Tapaftalt dolog az is, hogy ha a fokot ülő emberek bort isznak, a kövény és arena inkább uralkodik rajtuk, mintha vízzel élnek. Ezekből fokban azt hozzák-ki, hogy a Tanulóknak vizet innya leg-hasznosabb volna. *Tiraquellus*tól, a 16-dik Éázban élt híres *Frantzia Juristáról* és *Parlamentumi Tanáts Urról* írják, hogy ő bort soha nem ivott, még-is 45. éktendő el-follyása alatt minden éktendőben egy egy szép Konyvet írt, és egy egy Gyermeket kerefteltetett.

Mások ellenben úgy okoskodnak, hogy mivel a Bor a Gyomrot is szépen erőtíti, a vérnek 's következésképen a *spiritusoknak* bővebb kékülését és a *perspiration* való tisztulását is nagyon segíti, az elmét is hatalmason vidámitja és ferényíti, a Bor a Tanulóknak leg hasznosabb és sükségefebb ital. Világosítják ezt abból is, hogy a leg-elméfebb *Poëta*k mind jó bor iszák voltanak. A honnan a Bor *Caballus Poëtarum*, *Poëta*k paripájának is neveztetett.

*Nulla placere diu, nec vivere Carmina possunt
Quae scribuntur aquae potoribus,*

így ír *Horatius*. Ilimét:

Siccis omnia nam dura Deus posuit:

Az az: Nem tétzhetnek sokáig, meg nem élhetnek az olyan verlek, mellyeket a' víz ivók tsináltak. Mert a' Érazok előtt az Istenek minden dolgokat Érazzá, keménnyé tettek. *Martialis Poëta*-is így ír magáról:

Possum ego nihil sobrius: bibenti

Succurunt mihi quindecim Poëtae.

az az: Józanon nem mehetek én semmire: de ha jól ízom, tizenöt *Poëta*-is ezembe vagynak.

Quid non ebrietas designat? operta recludit,

Sollicitis animis onus eximit: addocet artes:

Focundi calices quem non fecere disertum?

Így ír ismét az elmés *Horatius*. az az: Mit nem tsinál a' rézégység (értsd az olytant, a' melly tsak gyengén hajtja-meg az embert) fel-fedezi ez a' titkokot, el-űzi a' gondokat, és meg-tanítja a' Tudományokat: Kit nem tézen a' bővön pohározás okos és hőv beűdűvé?

Nem-is lehet azt tagadni, hogy a' Bor kivált a' jó ő, vékony, tífka, sárga fínű, és kevésé tsipős ízű bor, a' mellyet a' régi Rómaiak *Vinum Theologorum*, *Theologusok* Borának neveztenek, mértékletes éléssel nem tsak a' *Poëta*k, hanem más Tanuló Emberek egészségének fenn tartására, sőt elméjük élésítésere-is
tokat

fokat ne seveljen. De mértékletes éléssel, mondom. Mért a' gyakori rézegeskedés, valamint a' testet, úgy az Elmét-is tehetetlenné teszi. Kivált az éjtékai dorbézolás a' Tanulóknak igen veszedelmes, a' mint azt fellyebb a' fok varsora ételben-is meg-jegyzők.

Nocte nocent potus, sine noxa luce bibuntur.

Éjtékai árt, így ír *Ovidius*, az ital, nappal nem a' nyira. Sokat segít továbbá nekik az is, ha a' magok italát bizonyos mértékre ébják, a' mellytől t. i. meg-frissülnek, de meg nem terhelődnék. A' forróbb természetűeknek, hogy elegendőt ihaszanak, a' vízzel való elegyítés is meg-kívántatik.

§. CLXXXIV.

A' jó *Ser*-is a' Tanulóknak elég hasznos ital. Ugy a' *Méh-ser*-is, a' melly, a' menyiben a' belső rézek meg-dugulásinak ki-bontásában igen hathatós, tokoknak ő közzülők orvosság gyanánt-is szolgálhat.

Kiváltképen pedig *commendált*athatik a' Tanulóknak a' *meleg viz ital*, úgy mint a' melly az ő gyomrokban és vérekben oázve gyűlt és verődött etzetes taknyot leg-jobban oázlatja, hígítja és édesíti, az ő belső rézeket forongató *spajinusokot* leg-kívánatosabban tsendelíti, az *obstru. ciótól* avagy meg-dugulástól leg-hatalmosabban ótalmozza, sőt meg is gyógyítja, a' vért és minden abból kézüő nedvességeket minden fel-háborítás nélkül a' vizel-

zelleknek és a' láthatatlan gőznek oregbitele által leg-ébbben tisztítja, és így őket éánntalan nyavallyáktól meg-éabadítja. Lásd az Első Könyvben-is a' CCLVII. és következő §-okot. A' hol a' meleg italoknak házna, és a' vélek való élésnek rendi és módja bővebben le-íratott.

Itták a' meleg vizet régen-is mind a' Görögök, mind a' Rómaiak, mint azt a' többek közt *Athæneus in De in pris l. 3.* írásban hagyta. Innen *Juvenalis Poëta*-is így ír.

Quando vocatus calidae gelidaeque minister.

Sőt a' Rómaiak közt a' bort-is sokak meleg vízzel elegyítik vala, mellyet némely Frantziák ma-is követnek. De a' miolta *Indiakról* a' *Herbathee*, Kávé és Csokoládé *Europában*-is által költözött, azóta a' tizta meleg víz helyet ezekkel élnek az emberek. Jóval háznofabb-is így a' meleg víz, mint tsak magára; mivel ezek által a' víznek íze, ereje, 's némelleyekre nézve a' házna-is sokat segittetik. Lásd mindenikről az Első Könyvben magok bellyein.

§. CLXXXV.

A' *Dobány*-is, mind *füstül*, mind *porul*, a' nedves, hideg természetűeknek, kivált a' kiknek fejek a' takonytól és egyéb rof. nedveségektől inkább ostromoltarik, mértékletes éléssel fépen háználhat. Mert ennek tsipésére a' éájra és az orra takarodván tok vizes nedveségek

segek a töről, az agyvelő 's ezzel együtt mind az öt érzékenységek nagyon tisztulnak, erőllodnak és fáradnak. Már pedig az elmének jozon és tisztán való okoskodására semmi anyit nem tehet, mint ha az agyvelő és az érzékenységek illendő fázarságuk. Innen a' régi Romaiak az okosabb és bátrabb embereket *muntae naris*, ki-fűtt orru, vagy nem taknyozó embereknek nevezték. Vagynak, a kik jó móddal gondolkodni sem tudnak, ha nem donányoznak, vagy portubákolnak. De ez inkább a' fókástól vagyon. Egyébaránt a' menyiben a' Dohány *narcoticus*, vagy elbámulást és nem érzést okozó erejével az érzékenységeket megrompicja, vagy ellenben *convulsit* érző hathatós savával a' *spiritus*oknak rendszer járasát özve zavarja, vizéa éléssel másfoknak is, de kivált azoknak, a' kik ehhez nem igen fókak, vagy a' természetek is nem hozzá való, a' tanulásban nagy akadályt kérez. Lásd a' *füstölésről* az Első Könyvben a' CCLXXIII. §-s. a' *portobák fűzésről* a' CCC-LXII. §-s.

§. CLXXXVI.

Az Emberi Flet és a' jó Egézség a' kevés ételen, elegendő álmon, a' *commotion*, és az elmenek vidámságán áll és épül, úgy itél *Cardanus de sanit. tuend.* Ezek bizony mások ítélere érint-is mindeneknek, de kiváltképen való módon a' Tanuló Embereknek olly fűkségelek, hogy ezek nélkül fokáig elni, a' nyival is inkább

inkább egészségben lenni és a' tanulásban elő
menni lehetetlen volna. A' fok vigyázás, gyertyázás,
gondolkodás és elmelkedés ő belőlök a' *spiritusokot* mindennap málok felett ki-
emélti, a' mellyeket az egy *csendes Álom* kívül
semmi külső eszköz víztá nem érezhet. Azért,
hogy a' *tragicus Seneca*val a' kellemetes Álomot
így tsokolgassák, ő tőlök különösen meg-ér-
demli.

Tu quoque o dormitor somne malorum.

Requies animi, pars humanae melior vitae

vagy *Ovidius*sal:

Somne quies rerum, placidissime somne Deorum!

Pax animi, quem cura fugit, et pectora duris

Fessa ministeriis mulces, reparasque labori.

az az: O jó Álom, minden gonokoknak le-
tszendesítője: Minden Istenek felett kellemetes
Álom! az emberi életnek leg-kedvesebb része:
az elmének békesége, a' kihez semmi gon-
dok nem férnek, a' ki az el-faradt tagokat
meg-éleztet, és a' munkára újra meg-erőtlet.
De fájdalommal felelhetjük, hogy e' neve-
zett dolaghan a' Tanuló Emberek többire
melly oktalantul viseljük még-is onnon mago-
kor. Vagynak ugyan is, a' kik azzal akartak
tudóióknak íteltetni, hogy egész egészeken a'
Könyvek mellett kurzorognak, a' mellyel
mindazáltal nyavallyánál egyebet meg-is ritkan
nyerheuek.

Attenuant juvenum vigilatae corpora noctes.

Meg fáraztják, így ír *Ovidius*, az Ifjaknak resteker az álmotlan éjtűkák. Valamikor azért módjok van benne, illő dolgaikat úgy rendelni, hogy 9. 10. órakor estve le-feküvén, az éjtűkát egész hajnalig álmra fordítsák, és e' végre az álmot meg háborító okokat is le-melen el távoztassák. *Délbe*-is ha eg észégek gyengélkedik, vagy sokat ettenek, vagy éjtűka jól nem nyugottanak, vagy addig igen erősen dolgoztanak, egy fél órát aludjanak. Ha pedig valami októl hozzáfőn vigyázni kén-telenitetnek, az alatt hörpöljenek gyakran her-bathét. Sőt ha a' nem alhatás és a' terhes munka egy néhány éjtűkákra ki-terjedne, minden három ora alatt jól meg-főtt csirke, tyúk vagy kappan lever-is, melly a' gyomrot nem terheli, és könnyen vérré 's *spiritu*-okká vál-hatik, hörpölniek igen észsészes léven. Így a' kántelen való munkát jóval könnyebben 's tovább folytathatják. A' kik pedig a' hozzáfő vigyázáttól nagyon el gyengültenek, azoknak *Fr Hoffmann* jobbat nem tart, mint estvén-ként jó zagu tüvekkel kezűlt feredőben fered-zeni.

Reggeli fel-kelelésekkor nem csak a' tisztaság kedvéért, hanem azért is, hogy attól az ér-zékenységek is, nevezetelen a' kemnek világa 's következeskep n az elme is tapasztalhatóképen észokot ujulni, erősülni és elevenedni, ortzá-jokat es minden érzékenységeket hideg vízzel minden

minden nap jól meg-molnit el ne mulassák.

§. CLXXXVII.

De valamint a' hozzászólás álmatlanság, úgy a' fok aluvás-is málok felett árt a' Tanuló Embereknek. Mert ez a' taknyor a' testben, közelebb az agyvelőben leg-inkább evaporirja; a' takony pedig az elmének erejét és tris clevenességét leg-inkább meg-akadályoztathatja. *in sicco cerebro habitat Sa ientia*. Régi kozmondája volt a' Rómataknak, az az: A háraz agyvelőben lakik a' báltsétség. Masként is a' kik fokot aluúznak, idejének nagy részét el-vefti: Innen a' Plátó törvényei közt ez is olvattatik: *Nemo dormiens ulla re dignus*. az az: valaki fokot aluúzik sem nire nem érdemes.

§. CLXXXVIII.

A' Testnek munka által való gyakorlására is a' Tanuló embereknek éntén olyan éukségek volna, mint más rendbéli embereknek. Lásd az Első Könyvben a' CCLXXXVII dik §-t. De a' Könyveknek olvasása, az írogatás és az elmélkedés *vefteg ülét kíván*. Ugyan is a' ki ül, abban a' testnek merőn való tartására és mozgatására nem kívántatván az elevenítő *sprituok*, azok mind az agyvelőre és az érzékenységekre takaróthatnak. A' honnan úgy-is tapasztalhatni, hogy a' dolgokra való ügyelés, es az azokról való elmélkedés *ulve* fokkal jobban es bódogabbul megyen, mint álva, vagy járva: es miúdn lejtálás

közben valamiről gondofabban akarunk beülni, az alatt meg-kell állapotodnunk, sőt gyakran le-is kell ülnünk, melly a' Termézetnek titkos indításából vagyon, nem lévén t. i. a' *spirituumok* a' test gyakorlására és az erős elmélkedésre egyfűer'smind elégségeiek. Innen vagyon az-is, hogy a' Biráknak-is az ítélet rétel, a' melly fontos meg-gondolást kíván, nem séjtálva, nem-is álva, hanem *ülve* (*assidendo*) porontsoltatott. De valamelly háfnos az ülés az Elmének, éintén olyan káros az a' Testnek. Mert a' fok hevertetésben a' lábok-is el-erőtelenülnek; a' belső rézek is úgy el-gyengülnek, hogy azok sem az eméltre, sem a' tisztátalanságoknak ki-választására és ki-hajtására elégségeiek nem lehetnek: sőt gyakorta, kivált az öfve görledve való ülésben, az utak is véfedelmelen meg-dugulnak, a' mellyből, a' mint már felttebb a' XXVII-dik §-ban meg-jegyzök, igen terhes nyavallyák következnek. Leg-hamarébb pedig és leg-inkább azoknak árt-meg a' fok ülés, a' kik az elött gyakor *Commotiokhoz* éoktatták volt resteket, és természet kérint-is nyughatatlanok.

Vagynak; kik az ülésből következő károktól félven *fenn állva* fokiak tanulni. De ez a' módjával való ülésnel még ártalmofabb. Lásd az Első Könyvnek CCCXVI-dik §-sát.

§. CLXXXIX.

Tanátsofabb tehát mind az *ülést*, mind az *állást* láfü séjtálgatással ottan ottan feltserél-

tserélni: a' melly mikor csak magunkban elmélkedünk, helyyefen meg-eshetik. Minthogy pedig a' hozzás erős elmélkedés az *animalis spiritusok*at, a' mellyek tartják mind az Elmének, mind a' testnek erejét, felettébb fogyatja, és a' házban sok elé 's hátra való járkalásból és keringésből fűdülés következne, igen szükséges a' Tanulóknak, mikor szép nap-fény és tiszta idő van, künn-is gyakran séjtálni és múlatozni. *Ambulationibus apertis vagandum, ut Coelo libero et multo spiritu augeat et attollat se animus. Aliquando recreatio, iterque, et mutatio regionum vigorem dabunt; conviciusque, et liberalior potio.* Így ír a' bölts *Seneca de Tranq. an.* az az. Künn, a' szabad aérben járogátunk, hogy a' tiszta égtől és a' sok *spiritusok*tól nevedjék és nagyobb dolgokra emelkedjék az elme. Néha a' lékérben való járás és az utozás is, és egyik tartományból a' másha való menés az elmének friss erőt adnak, úgy a' másokkal való nyájas ebédlés és néhánykor bővebbetske borozás-is. A' tudós *Plinius*-is azt írja egyik Levelében *Tacitus*nak: *Mirum est ut animus agitatione motuque corporis excitetur. Jam undique silvae et solitudo, ipsunquae illud silentium, quod venationi datur, magna cogitationis incitamenta sunt.* az az. Tsuda dolog, menyire meg-elevenedjék az Elme a' testnek gyakorlásával, és a' körül levő erők 's az az egyedül való múlatás és tsendéség, melly a' vadászatra lakoztatik, melly

nagy cztone a' jó elmelkedetnek. Kivált hogy ebéd után félre tévén a' Könyveket, Házok kívül járjanak, különösen is jóvaltatik. *Socrates* minden ebéd után egy egy darabig künn terényen ékott vala járnai, es kérdetven egy valakiről, miért tsekedné azt? azt felelte: *hogy a' vatsora jobban esék.* Ugyan e' végre e' hólts *Pogány Philosophus* a' tántzot-is a' maga Tanítvánvinnak nagyval jóvallotta, 's ő maga-is azt, a' mint *Athuenus* ő róla fel-jegyzette, fokéor gyakorlotta. A' *Lovaglás*-is azoknak, a' kik belső részeik meg-dugulásáól tartanak, vagy már abban benne is vagynak, igen sokat háznál. Azoknak pedig, a' kik lábok fájása, vagy egyéb akadály miatt az e'dig elő kámlált *Commotio*-kot nem rehetik, leg-többet segít a' máiókkal nagyon való beszélgetes, *disputálódás*, a' fel-óóval való olvasás és éneklés. *Vox egregie convenit stoma bo laborantibus, et acidum eruuantibus:* így kóll *Aëtius* régi híres *Siciliai* Orvos. *Plutarchus* is *De tuend. valet.* a' Tanulóknak a' Test gyakorlásiról semmi porotsolatot nem ád: Mert a' लोक *disputálódás*, úgy mond, nekik minden *Commotio* helyet lehet. Mind ezekre pedig, mikor sokat, vagy nehéz eméethető ételket ettenek, legnagyobb kúkségek van.

¶ CXC.

Nagy romlására van a' Tanulók egészségére az-is, hogy jól lehet ő benne a' belső részeken el-gyengüléséből kámmazó roz eméethés miatt

miatt mindennap fok tisztátalanság gyűl, még is ők leg-rohábbúl tisztulnak. E' pedig rész érint azért vagyon, hogy illendő *Commo-tiot*, nelly a' tisztulának mindenféle nemét leg-ébbben segíthetné, nem tehetnek: rész érint pedig, hogy el-merülvén a' gondolkodásban, a' természet ösztönét haloknak és vizellet-jeknek ki-üresítésére égre nem vészik, vagy ha égre vészik is, valamig lehet, el-haláztjak. A' nonnan a' has forulás, *arena*, fel, i'zkézelgés, mellyet a' belekben heverő emézetnek rohadt gőze, és az ottan meg-gyűlt felnek tekengetele leg-gyakrabban fokott okozni, őket malok felett is véztegeti. Okoson tselekezik azért, ha magokat úgy foktatják, hogy minckelőte reggel dologhoz fognának, halokat és vizelő hó-jagjokat ki-üresítik. Ha ez önként meg nem e'lnék, a' természetet lágyító ételkkel és malokkal, mellyekről már fellyebb fok helyyeken állottunk, segítik. Ha ezek-is elegendendők nem vólnának, holmi gyengén *laxalo baljami-ca pilulá*kat is anyit, a' megnyitól reggel egy jó kekek lehessen, harmad, negyed eitve bevésznek. A' vizellet tisztulására pedig a' reggeli *herbathee* ital jóvaltatik. *Vyalok* is a' fokot ülő Személyeknek többire rendinel bő-vebben fokott tollyni: melly a' gyomor el-gyengülésétől és a' belső retek meg-dugulásá-tól vagyon. Ezt-is azért; kivalt ehonra mind el-nyelniük nem vólna kükséges: mert az a' gyomornak nagyobb el-gyengülést okozna.

§. CXCI.

Sokat gyengíti az Elmének erejét a' *Venus*-is, kivált a' gyakorlott; úgy hogy ezt *Pestem ingenii*, az Elme pestisének nevezi a' nagy *Hoffmann*. Főként a' *Memoriának* vagy emlékezetnek énnél nints egy nagyobb ellensége. Innen vólt kétség kívül, hogy mind *Minervát* a' tudományoknak Isten Azzonyát, és mind a' kilentz *Musákat* művészeknek tartották a' régiek. Azt írja *Plátó*, hogy egykor meg-haraguván *Venus* Isten azzony a' *Musákra*, hogy őket tisztelni nem akarnák, azzal fenyegette őket, hogy a' maga fiát *Cupidot* ellenek felfegyverkeztené. Mellyre a' *Musák* azt felelték: *Marti o Venus talia minare: Tuus enim Cupido inter nos non valet.* az az: *Marst* fenyegezd eflélével óh *Venus*, mert a' te *Cupidó* mi köztünk nem repül. Sok példák vagnak bizony, hogy az egyéb aránt tudós öreg Emberek iffjú feleségek mellett gyermeki együgyűsége jutottanak. Nem elég ugyan is a' Testben lévő *spiritus* mind a' két munkának serényen való jójzatására. A' honnan vagy az egyikben, vagy a' másikban külségesképen fogyatkozáfnak kell esni: gyakrabban pedig mind a' kettőben. Ez az oka, hogy az erősen tanuló Embereknek Magzatjai is többre oltobák és betegetek vóhtak lenni.

§. CXCH.

Továbbá leg-különöttebben commendáltatik a' Tanulóknak az *Elmebeli tiszteletesség*. Miert

a' mint Plató bóltzen mondotta: Valamig az elme tsendesen ragyon, és a' kívánságoknak 's indulatoknak labjaitól nem hányattatik, a' dig az igazságot-is, mellynek keresésére ő nem különbben teremtetett, mint a' fem a' nap világának látására, sokkal tisztábban meg-foghatja, és az ő Isteni réfkéje ferint a' maga dolgait és erköltszeit-is jobban formálhatja, sőt a' Testre, az Életre, és az egészségre jobb gondot viselbet. Ugyan-is; valamint a' Testnek, úgy az elmének egészsége-is a' vérnek és a' spiritusoknak a' magok rendes útjokon egyforma, tsendes és szabados keringésében áll. *Sola quies cerebri sapere facit, prudentiam subministrat, et intelligentiam causatur.* így ír Hippocrates L. de Morb. sacr. az az: Csak az agyvelőnek tsendes nyugodalma adja azt, hogy bóltselkedhesünk, hogy jól okoskodhassunk és érthessünk. De az agyvelőt semmik úgy fel nem haboríthatják, mint a' fok gondok és az elmének indulatai. Az indulatokat azért illő a' méregnél inkább távoztatni mindazoknak, valakik a' bóltsefég Templomában botránkozás nélkül igyekeznek fel-menni.

Nevezetefén ama' Titius Éivét éaggató Sasnál gonofabb indulatot, az Irigységet, a' Tanulók önnön magokhoz közelíteni fe engedjék; femek előtt tartván hogy miként fok egybéként nagy Tudományu emberek a' rút irigységtől kereftül kegeztetvén, és egy hatkát alig erő dologban egymás ellen mérges *disputatio*

latiora kelvén, nem csak a' hafnosabb dolgok vizsgálására nem érkez'enek, hanem egészségeket, hetsületeket, sőt életeket is sok ízben boldondul meg emévtették.

Livor tabificum malis venenum

Intactis vorat ossibus medullas.

Et totum, bibit artubus cruorem:

Quid quisque furit, invidetque sorti,

Ut decet, sibi poena semper ipse est.

Igy énekel a' Poëta.

A' Harag-is olyan dolog, a' melly meg-vakítja az Elmét, sőt sokszor egészen meg is boldondítja. *Nihil inter insanum et iratum est, quod ut Cias, ipsum intueri habitum*, így ír a' bölts *Seneca*, az az: semmi külömbség nincs a' boldond és a' haraguvó között. Mellyet hogy ékre végy, nézd meg mind a' kettőnek az ő külső formáját,

Ira furor brevis est: Animum rege, qui nisi paret.

Imperat: Hunc fraenis, hunc tu compefice catena,

A' Harag, úgy mond a' Tudós Poëta *Horatius*, rövid meg dühödés. Ugy bird tehát a' te elmédet, hogy ha ez néked nem enged, porontsolni fog: zabolával, lántzal tartóztasd ezt te magadban, hogy erőt ne végyen.

A' *szomorkodás 's bánat* is a' tanulni igye-
kező

kezo szemelnyak egész peltis gyanánt vagyon. Homályba borítja ez az Elmé: , meg-tompítja az értelmet , meg-gátolja az ítélletet, övé zavarja az okoskodást , meg fojtja a' *spiritusok*kat , és mintegy földbe fejezi azokat . A' honnan a' homorúsághban el-merültek *melancholiával* tellyes és a' kétségben esésre hanyotló gondolatokkal el-telnek , az ő zinek el-vész, teltek el-nchezul , és el-fárad 's a' t.

§. CXCIII.

Ezen káros Indulatoknak el-távoztatására pedig semmi a'nyit nem hafnál , mintha a' kozmondás kerint ki ki önnön magát a' maga arabéival meg-mérni jó-elein meg-tanúlja : mások jólgában magát nem elegyíti : az Isteni bölts , igaz és zent gondvilelésben elméjét meg-nyúgtatja . *Aristippus* régi Görög *Philosophus* az Elmehéli tsendelségnek meg-nyerésére azt szokta vala tanítványinak jóvallani : Hogy se az el-múltakról , se a' jövendökröl ne gondoskodjanak ; hanem a' magok elmejét tsak a' mái napra függefzék : ma-is pedig tsak a'ra , a' mit akkor mindjárt tselekedendök , vagy gondolandök . Mert , úgymond , a' mi kezünkben tsak a' jelen valok vagynak : a' mik el múltak , azokat jobhá nem tehetjük , a' mik jövendök , néz kétséges , meg-léfnéké , vagy sem? *Plutarchus* pedig e' végre az egyedül való mulatozá t commendálja . És hogy az első emberek az Istenek kápolnáit félre való tsendes helyekre kezdetek vólt építeni , azt-is emek

csuk tulajdonítja. Innen a' Bolts Seneca-is igen dicséri Democritusnak ezen mondását: *Qui tranquille vult vivere, ille neque publice agat vultu, neque privatim.* az az: A' ki tsend's elmével akar élni, a' se a' község közt, se magára sok dolgokhoz ne kezdjen. *Bion* egy a' régi híres hét Görög Boltsek közül, meg kérdeztvén *kit gondolna ő leg-nyughatatlanabb elmével lenni?* azt feleli: Azt a' ki nagy dolgokban akar szerentsés lenni. Mert az, a' mig azokat meg-nyerheti, ezer gondoktól fáradtatik, ha meg-nyerte, hasonlóképen szorongattatik, hogy el ne vessesse. Mind ezek, ha szintén Pogány Boltsektől mondattak-is, de a' magok elméjét tsend'sségben tartani kívánó Keretiyén *Philosofusoktól-is* meg-jegyzést érdemelnek.

§. CXCIV.

A' tanulátnak rendiről és módjáról-is tartásuk meg: Hogy valamint a' leg kövérebb kántó föld-is ha küntelen vetterik, nem sokára meg-sorványul, és burjános, tövisszes gabonát terem, úgy a' leg-jobb elme-is, ha meg-kütnes nélkül tanul, meg-tompul, és házontalan tövisszes gondolatai léznek, Sokat tud, de mindent olly homályosan, hogy sokszor maga-is alig érti-meg önnön magát. Ellenben váma nélkül tapasztaljuk, hogy az ollyan Tudók, a' kik gyakor mulatssággal töltik idejüket, olly éles, olly k p, olly értelmes és kedves gondolatokat találunk, hogy azokat a' küntelen könyvek mellett

mellett heverők tsudálkozva emlélik. Nem hirtelen, nem erővel nőnek a' szép virágok a' leg-jobb Kertész keze alatt-is, hanem idő kell arra, mértékletes eső, napfény és meleg. Így van ez a' böltsétség virágos kertében-is. Nem tanátsos továbbá az elmét csak egy dologban fenckeltetni fokáig-meg: Mert az *melancholiát* érezne. Hanem a' gondolkodálnak materiáját gyakran változtatni kell, a' melly az Elmét tsudaképen újítja. *Amanis alterna Camaense*. A' Könyvek közt-is az olyanokat, mellyek egybe-tekert, fásart, tövisses okoskodásokkal és bevédekkel tellyesek, olvasni épen nem méltó. Mert az Elmében zír-zavart éreznek, és azt majd minden házon nélkül rendkívül el-fárasztják.

§. CXC.V.

Tudakoztak régtől fogva a'ról-is a' természet titkait vizsgálók. Vallyon lehetne-é az Elmét, nevezetesen annak *Memoriáját* és *Judiciumát*, az az, reá emlékező és meg-ítélő erejét (mellyek közül az Elmében a' Tárház, ez Sáfár gyanánt vagyon) valami külső eszközök által segíteni, vagy jobbá tenni? Azt látjuk, hogy a' Testnek *temperamentumai* érint az Elmenek munkái-is külömb külömb módon vagynak. A' Gyermekekben a' *Memoria* nagy, a' *Judicium* kicsin: az Ifjakban a' képzelődés, a' meg-állapodott idejükben az okoskodás erősebb: a' Vének hamar felejtnek, de jól ítélnék: Azon egy emberben-is a'

Teit-

Testnek változást érint az Elmének munkái fokképen változnak, mint a' forró nyavallyákban, meg-dühödésben, *maniában*, vagy megbolondulásban. *melancholiában*, közelebb pedig a' meg-rézedésben tsudálkozva éemlelhetni. Vagyunk a' ta is példáink, hogy fok derék tudományu Emberek, ki a' fejének meg-ütése miatt, ki holmi forró nyavallya miatt, ki a' vénség miatt, ki holmi orvóságnak bé-vétele miatt, mint az *Ulysses* társai a' *Circe* pohára miatt, minden *memoriájokot*, kik egy ideig, kik végképen el-veztettek. Ha azért a' külső eszközök az elmét így meg-ronthatják, és tehetetlenné teherik, hogy ugyan azok azt ne segíthessék, és jobba-is ne tehessék, tagadni nem lehet. Hanem minémü eszközök által eshetnek ez leg-jobban-meg, azt már bajosabb ki-tanulni.

Dr. Platerus e' végre azt jóvalja, hogy az Ember hordozzon bagolly nyelvet, *Ametistus* és *Berillus* követ a nyakában fággeéve. E' mellett vegyen-bé egy kes hegyi apró porrá tört fejer lómjént-is, magára, vagy kevés hovázu szemü borsót-is réven hozzá, negyven napig minden nap egyézer, komeny vízben vagy borban.

Gratolus azt tanársolja, hogy Tyúk agyvelőt egyék. Ugyan ő ditséri a vad'sallyanak magvat-is mind etelben, mind italban. *Vitruvianus* azt *commendálja*, hogy a' Daru

epét, Borza olajjal elegyítve, napjában egy nénányzöt erevére tolluval az orra lyukába. *Aldrovandus* a' fogolly madár epével jóvalja, hogy a' vak szemeit törölgetse. Maok e' vegre a' Mustar mag olajt jobbnak tartják. Egyebek egyebet magasztalnak. A' mellyek közül ha ki válaézjuk az kot, a mellyek nem a' habonázáton épültek, hanem az Elmének valóságos erejekkel használtnak, nem egyebek azok, hanem mind jótele fűszerfámokból, kedves fagu füvekööl, virágokból, magvakból, gyöcekéből és egyéb effele hathatós ereju Materiákából kézült porotskák, liktáriumok, *pilulak*, *Tincturak*, *Spiritusok*, olajok, *infuzumok*, borok, főtt vizek, feredők, tüstölök, kenők, kötök és faglök. Ezek a' menyiben a' Testet is a' taknyos nedveségektől tisztítják, a' vert-is melegítik, az inakot-is erősítik, a' *Spiritusokot* is záporítják, könnyen el-hízem, hogy a' *Polegmatikusok*ban az Elmét-is jól legithetik. Nekem mindazáltal ezekre itten bővebben kiterjedkedni nem tzelom. Egyébként-is én úgy tartom, hogy az e'ngig elé acott okos *dieta*-ból e' rézben-is jóval több háznót vehetni: hozzá adván ezekhez, a' hol fűkség, a' maga idejeben való fr-vágatást, a' Láb feredőket, és nyarban a' favyu vizekkel való rendes cüst.

KILENTZEDIK RÉSZ.

A' VÉN EMBEREK DIAETÁJÁROL;
ÉS AZ ÉLETNEK MEG-HOSZSZAB-
BITÁSAROL.

§. CXCVI.

Igen szép ékes Korona a' Vénség, melly az Igazságnak utában találtatik, így ír a' bölts Salomon Péld. xvi. Meg-egyez ebben a' bölts Salomonnal Cicero-is: Nints, úgy mond, a' tsendes nyugalommal edgyütt lévő Vénség-nél gyönyörösebb dolog. *Theodectes* régi Görög *Philosophus* ugyan, a' mint *Stobaeus* ő rólla fel-jegyzette, a' Vénséget a' Házassággal szokta vala hasonlítani. Mert a' mint ezt, úgy azt-is a' mig meg-íverhetik az emberek, kívánják, ha meg-nyertek búlnak rajta. Valyon miért? Azert, ugy mond Cicero, hogy e'kor oftán hivatalokot nem veszelhetnek, seflek el-eroteleniül, a' kühö vagy testi gyönyörőségekkel nem élhetnek, és a' balul igen közel áll. De, a' mint ugyan ő mind ezekre böltsen meg-felelt, felette boldogtalan tselekedet ez; Mert ugyan-is, micsoda hivatalokot nem vitelhetnek? azokat-e, mellyeket az Ifjak vitelnek?

Ugy

Ugy vagyón: De mi károk benne, ha már azoknál tisztességesebbekre emeltetnek. Ugyan-is, a' Menander Görög Poëta ézavai éerint, *Mídon a' hófsu idő mi tollünk egyebeket el fedezet, értelmet és okoságot ad azok helyett.* A' honnan a' Görögök közt régi közmondás-is volt az: *hogy az Iffjaknak a' kezekben, a' Véneknek az éfekten van az erő.* E' pedig a' Vénket a' nyival betsületesbé tézi az Iffjakknál, a' menyivel betsületesb az Elme a' Testnél. Cicero az Öregeket a' közönséges Társaságban hasonlítja a' hajónak kormányja mellett ülő Személyekhez, a' kik úgy látzik ugyan, hogy semmit nem dolgoznak, még-is több hatnot ténnek mint a' kik éüntelen ide-tova futkároznak. E're nézve a' bölts *Sirák-is* R. xxv. tsudálkozva így kiált fel: *Melly ékos a' Vén emberben az ítelet! melly gyönyörűséges a' Régiekben az értelém és a' tanáts! A' Vénységnek Koronája a' Tudomány és az Isteni félelem.* Maga az UR ISTÉN-is III. Mós. R. x. így parantsol: *A' Vén ember előtt fel-kelj, és az Öregnek ortzáját meg-betsüljed.* Ezeket mindazáltal azokról értjük, a' kik ilyenek; mert a' mint *Seneca* böltsen mondja: *Turpis et ridicula res est elementarius Senex.* Rút és nevetéite méltó a' tanulni most kezdő vén ember. *Az erőnek apadása-is* a' búra ennél több okot nem éolgáltathat. Mert, a' mint épen most látók, van a' vén emberekben-is a'nyi erő, a' menyi az ő hivataljoknak foly-

tatásáta kívánatik. Másként-is, ha el-nézzük azokat a' fok jó erőben lévő Öregeket, az erőknek el-fogyását inkább lehet az idővel való vissza éléne, mint magának az időnek tulajdonítani. *A' Testi gyönyörűségekkel való nem élésben-is* mi kára lehet annak, a' ki azokat már többé nem-is kívánja? Sőt inkább örvendenie kellene azon, hogy olyan állapotra jutott, mellyben azoknak ha szontalan voltát úgy meg-érthette. Nagyobb dolognak látszik, hogy *a' Halál oly közel áll.* De ettől szintén úgy tarthatnak az Ifjak-is, valahányfőre ezekbe jut, hogy ezer emberek közt-is egy alig ért meg-életnedet vénséget. Egyébként is, hogy a' bölts *Ciceroval* élők, boldogtalan és élni nem méltó vén ember az, a' ki illy hosszú idő alatt-is meg nem tanulta, hogy a' haláltól nem méltó félni. *Quid igitur timeam, si aut non miser post mortem, aut beatus futurus sum.* Mit féljek, így ír a' bölts *Orator* és nagy *Philosophus*, ha ez élet után vagy nyomorultabb nem lézek, vagy nagyobb boldogságra lépem: Mellyel mi Keresztényének sokkal jobb fundamentumon biztathatjuk magunkot. Nem érdekes tehát a' Vénség a' meg-főllásra; sőt inkább felette hasznos és igen kívánatos része ez e' világi életnek. És valójában méltó, hogy ennek jó móddal való elérhetőségben, és fok ideig nyersen 's virágzó állapotban való meg-marasztásában egész erőnkkel és tehetségünkkel munkálódjunk.

§. CXCVII.

E' nevezetes dologhan-is azért, midőn már az Életnek több el-foljt részeiről és állapotjairól szóltunk, illő lézen e' következendő néhány leveleken egy kevésbé jobb móddal értekeződnünk. A' dig mindazáltal, míg a' *Materiához* közelebb erezkednénk, szükség meg-vi'sgáltunk: Mi légyen a' *Vénség*? hogy lézen az? és miért követi azt olly el-kerulhetetlenül elébb, hátrébb a' Halál? A' *Pythagoras* nyomdokát követők a' hármas és hetes számot tökéletes és Isteni számnak tartván, mint egyéb minden dolgokat, úgy az Embéri Életet-is előzet három nagy szakaszokra, azután hét apróbakra osztották. Az *Első* nagy szakasz e' érint négy hetes számból, az az, 35. évtendőkből áll, mellyeken mint meg anyi lajtorja fogakon fel-felé hágnak a' testnek minden tökéletességei. A' *második* szakasz három hetes számot foglal-bé, és így az 57-dik évtendőig tart. Ebben majd egy állapotban marad a' test. A' *harmadik* szakasz ímét négy hetes számból áll, a' mellyeken mind alább alább állanak a' testnek tökéletességei, miglen a' Halállal egészen semmivé léznek. Ez utolsó szakasz neveztetik már *Vénségnek*. De ez a' *Vénség* ímét három szakaszokra osztatik, ú. m. *első*, *második*, és *utolsó Vénségre*. Az *első* egy hetes számból áll, és így tart 63-dik évtendőig. Ebben még többire jó erőben vagynak az emberek. A' honnan ez *prima et*

viridis fenestus. Első, zöldellő, vagy nyers Vén-ségnek neveztetik. A' második Vén-ség ismét egy hetes Éamból áll, és 70-lik éftendőig terjed-ki. Ebben a' testnek ereje és nyertfésége többire már annyira el-apadt, a' *memoria* úgy meg-gyengült, hogy a' testi foglalatosságoknak folytatására az ember többé, nem igen elégséges. Hanem, a' melly a' Terméketnek nagy jósága, valamint fogydogal a' testből az erő, a' józanon ítélő rehettség az Elmében a' érint nevededik. A' honnan ezt az első vénséggel együtt a' Régiek *Maturam, Consiliariam Aetatem*. Meg-ért és tanátsos időnek-is nevezték. Mellyet *Hoffman* tulajdonit az érzékenységek inainak és a' test egyéb részeinek Éározabb és keményebb voltának. Melly érint a' *spiritus*oknak egyfzer bé-vett jarását már most nem olly hamar zavarhatják-meg a' külső dolgoknak közben ötlődött képei, a' honnan az Elmének-is több ideje lehet azoknak vi'sgálására és fontolgatására. A' *harmadik vagy utolsó vénség*, az Élettel végeződik-el. Ebben a' Testnek erejével az Elmének rehettségei is tsak nem egészen oda lefnek. Ezen hetes Éámoknak az elsőjén, mellyet *Climactericu* nak hívnak, mindenütt nagy változásokot éenyved az ember, kivált a' második vénségnek kezdetin fokan meg-is halnak. A' honnan a' 63-lik éftendő *magnus Climacterius*nak, és igen éerentsetlenek tartják vala az Emberi

életben, a' következendőket pedig még ennél is kerentsétlenebbeknek.

§. CXCVIII.

Belső okáról és módjáról pedig a' meg-Vénüléknek így kell érteni. Hogy a' mi testünk-is a' Terméket törvénye kerint, mint a' fák, füvek, virágok, gyümölcsök a' meg-érés után el-tonnyadnak, és meg-žáradnak. De a' feleto kívül az erős meleg, hideg, žél, a' lök vászalás és koptatás, belöl a' vérnek és egyéb nedvességeknek žüntelen való kemény súrolása, fežengetése, rontsolása és tsípdesése az edényeket el-vászalják, el-vékonyítják, el-erőtlenítik, és meg-žáraztják; annak vékonyabb ágatskait réž kerint meg-eméztik, réž kerint egybe esni, egyben forrni és meg-žáradni engedik; nem lévén elégségesek a' živ és a' nagyobb erek végig hajtani azokon a' tápláló és elevenítő nedvességeket. Az így el-žáradt és el-erőtlenült belső réžek az ételnek és italnak meg-eméztésére, a'nyival inkább a' táplálásra, és az erő aláira žükséges nedvességeknek, életítő és elevenítő *spiritus*oknak, el-kerítésére, meg-tisztítására és mozgatására minél tovább, mind annál teheretlenebbek letének. A' honnan el-hidegöl, el-taknyosul minden vér, és a' külső réžekről csak a' belső nagy erekbe forul: az inak és minden egyéb *fibrák* el-vékonyulnak, el-žáradnak és érzékenytelenekké letének; melly miá látatok, žaglólok, hallások, 's ezekkel egyetemben végtére az ezek-is

el-fogy a' vén Embereknek: a' húfok oda lé-
 zen; bőrok öfve rántzóful, lábaik el erőtle-
 nülnek; zemeik bé esnek, ki-tsipáznak; fogaik
 el-hullanak, nem ehetnek; nem alhatnak;
 tsontjok el-vékonyúlnak, és mint a' pozdorja,
 könnyen törnek 's nehezen forranak, az ízek
 közül a' portzogós vagy kotsonyás materia oda
 lézen, melly miá a' nyakok és hátok gerin-
 tzei, kezeik és lábaik tsontjai egybe ígrod-
 nak és meg-rövidülnek. Ugy' hogy, a' mint
Boerhaave meg-jegyzette, egy 80. éztendős vén
 ember egy harmad rézfél kiífbbé 's rövideb-
 bé lett, mint volt 50. éztendős korában.

E' mellett a' taknyos, sós, tsipős tisztá-
 talanság-is az ő véreket naponként jobban
 jobban el-tölti. A' melly midön fejekre mé-
 gyen, *ful zúgást, fédtülest, álmatlanságot, ha-
 lalos mély álmot, tagoknak el esését, gutta ütést
 kérez.* Midön a' mejjekre áll, *náthát, kö-
 högést, fulladozást, fárász betegséget* tsinál: mi-
 dön a' vesékben meg akad, *nehéz és égető fáj-
 dalmas vizellést, árénát, calculust, vör-vizellést*
 okoz: midön az ízek közü bé-férkezik, *fáttus
 és valóságos kökvényt, láb fájást, meg-bogusodást,
 járásbéli tehetetlenséget* hoz: midön az egezt
 testben el-terjedt, *minden nedvejségeket meg-
 eméktő kíntelen való lassu forró bütyküst, el-
 fáradást, nehezen gyógyúllító 's könnyen fenéré
 való rut sebeket, fárász rühöt, fekélyeket, inyek-
 nek fényvedést, fémi tsipúzást, takny és nyál
 fojást* támazt: midön a' belső ízéket fogta-el,
 felet,

felet, fel-bőségést, nem életest, vesztelmes hasmenést, 's több esléle rož nyavallyákat űl. A' honnan ez elé fámlált nyavallyákat *Hippocrates L. III. Aph. 31.* a' Vének tulajdon 's vórott nyavallyájoknak nevezi. Egyžóvai, olly tehetetlenné, olly nyomorúttá teszi ez az utó-só *Vétség* az embert, hogy a' mint a' *deák* fő is tartja, valóságos *Senex*, *Semi-nex*, felhalál, vagy félíg meg-hólt már ebben az állapotban. Mert ha éinte a' meg-nevezett nyavallyák az ő életének kedveznének-is, de a' Vétség maga olly irgalmatlan nyavallya, hogy az őtet minden bizoronyal meg-oli: a nyira menvén t i az el-záradás, az erőtlenség és a' hidegség az egész testben, közelebb pedig a' éivben, hogy az a' vérnek mozgatására többé már nem elegséges.

§. CXCIX.

Ezekből úgy ítélem, éltre vehetni azt, hogy a' *Vétség* a' mi testünk természetü munkálságából, a' *Halál* ímet a' vénségből önként következnek, sőt; hogy mind a' *Vétséget*, mind a' *Halált* az Élet maga űli, csinálja mibennünk, még pedig elkerülhetetlen úton és módon: hanem ugyan csak a' mint a' példákból látjuk, egyben sokkal hamarébb, mint a' másban.

Az özön víz előtt nyóltz, kilentz éáz éstendőket éltenek az emberek. *Járed* 962. *Mathusálem* 969. *Noé* 950. éstendőket éltenek: Azután pedig fel-a'nyit íem kezdetek élni. *Heber* a' kínél az özön víz után hoz-

zabb életűt a' hiteles *Historiákban* nem olvassunk, már csak 464. ézt. élt. *Mofés* 120. éztendős volt. Sz. *Dávid* idejében pedig 70. vagy 80. ézt. forúlt vala az emberi élet, a' melly nagyobbára mind e' mái napig leg-közönségesebben így takáltatik. Leg közönségesebben mondom. Mert mind a' fent, mind a' külső *Historiákban* imitt amott ugyan csak találunk ennél jóval tovább élt Személyeket. *Fineás* az *Áron* Pap unokája 300. ézt. élt, *Job* az ő nyomorusági után 140. *Ésaiás* Prófeta 100. a' vén *Tobiás* 158. az ifjú *Tobiás* 127. a' vén *Simeon* 90. *Anna* Prófeta *Agárony* 100-nál többet éltenek. *Plinius*-is azt írja *H. N. L. 7. c. 2.* hogy *Indiában* a' *Cyrus* nevű Nemzetben 140. másban azon a' helyeken, a' hol árnyéka lémminek nints, 130. másban ugyan ott, a' kit ő *Pandora* Nemzetnek nevez. (mellyben az ifjaknak feje a' hajok, és vén korokra meg-feketül :) 200. a' *Taprobána* Szigetben (a' hol soha nem-is betegek a' lakosok) ísmét 200. éztendőkig élni az embereknek rend szerint való dolog. *Boerhaave*s épen ezt jegyzi-meg a' *Jáva* és *Sumatra* Szigetbeliekről. *Valerius Maximus*-is *L. 8. c. 13.* mind a' Rómaiak, mind a' Görögök közül efféle hosszú életű embereket egy néhányat támlál elő. Nevezetes azok között *Fabia* az *Ofidius* Leánya, a' ki 115. *Terentia* a' *Cicero* felesége, a' ki 103. *Georg. Leontius* az *Isocrátes* Mestere, a' ki 107. *Arganthonius* a' *Gailitanusok* Királya,

Királya, a' ki 120. *Epimenides Cnoſtus*, a' ki 157. Egy *Lictorius* nevü nagy teſtü ember, a' ki 300; a' *La. hmiusok* Királya, a' ki 800: és ennek Atyja, a' ki 600. eſtendöket éltenek. A' nagy Károly Tsáſzár fegyver hordozójáról-is, a' kinek neve *Johannes de Temporibus* vala, az írnák némellyek, hogy az 300. eſt. élt volna. De én a' nagy *Boerhaavéval* ez utólsó rendbélieket a' költött dolgok közü számlalom. Konnyü ugyan-is a' régi Embereknek, mikor egyſzer ö mellölkök azok, a' kik az ö bületélekröl bizonyſágot tehetnének, el-hullottanak, éppen a nyi idöſöknek mondani magokat, a' menyinek tetſzik. Egy *Parij* nevü 150. eſtendös embernek idejét *Angliában* II-dik Károly Király akarván bizonyſon meg-tudni, nagy munkával-is holmi régi vallatásból, a' hol ö bizonyos eſtendös korában, mint bizonyſág fel-íratott vala, alig mehettének annak végére. Az elſő rendbéliekröl nem annyira kételkedhetünk, mivel olyan forma példás hozzu. életük csak e' mi Hazánkban-is gyakran találtattak.

De ſokkal többek az olyan példák, hogy 40. 50. eſtendös korokban utólsó vénségre jutottanak már az emberek, és mikor másók jó virágjokban vagynak, ö nékiük a' tiſzta vénség miatt meg kell halniok.

§. CC.

Innen egy nevezetes Kérdés-is völt mindenkor a' Terméket Titkait nyomozó Tudóſok között. *Mi völt az oka, hogy az Özön-*

viz előtt olly sokáig éltenek az Emberek, azutan pedig csak hamar illy keskeny határok közü forított az Emberi élet? És ma is honnan vagy az, hogy némelly Emberek olly tartók; mások ellenben, mint a' nyári gyümölcs, idő előtt el-hullanak? Ezen két Kérdésekről ille itt nekünk-is egy keveset jó móddal értekezödnünk, mivel az ezekre meg-jegyzendö dolgok az Élet meg-hozzására és az Öregeknek leg hasznosabb Diatája út mutató gyanánt lének:

A' mi az elsöt ú. m. az Özön-viz előtt elt Emberek életének hosszúságát illeti: Találkoztak ollyan meg-átolkodott elméjü Emberek, a' kik semmit nem akarván el-hinni, a' mellynek ök mását nem látrák, ezt az Özön-viz előtt való hosszú életet-is kétségben hozni bátorokdtek: és hogy a' Szent Historiát hazugsággal ne láttassanak vádolni, az Özön-viz előtt az ektendököt az Egyiptombélieknek régi szokások szerint csak egy hónapból, a' szerint t. i. a' mint négy hetek alatt a' föld e' mi földünk gollyobírsát egyszer meg-kerüli, tartották állani. Mások évre vévén, hogy e' szerint azoknak a' Pátriárkáknak életek a' máj Emberekénél rövidebb lenne; és hogy Seth-is, a' ki 105. ekt. korában nemzé Enókot akkor a' mi ektendökönk szerint csak 9. ektendös lett volna, három hónapos ektendöt vettnek-fel, a' minémüröl emlékezik Plinius H. N. L. 7. c. 48. hogy az Arkádiabélieknél régen szokásban lett volna.

vólna. Mások más ki-fogást keresnek, hogy t i a' föld akkor kevesebb idő alatt került volna meg a' napot; és hogy a' Hólnapok is akkor kevesebb napokból állottak volna. De ezek mind csak képzelt dolgok. Mózes világosan írja, hogy a' Barka az *Árméniai* hegyeken a' hetedik Hólnapnak 17-dik napján akadt-meg: Mellyből, ha egyéb okunk nem vólna-is, el-kén hinnünk, hogy mind a' Hólnapot, mind az Eftendő az Özön-viz előtt-is a' Érint Éám-láltra Mózes, mint ma Éámlálják a' Napkeleti-ek: És hogy az Özön-viz előtt élt Atyák va-lósággal igen hozzá életük vóltanak.

Okát pedig az ő hozzá életeknek keres-hetjük ugyan az Isteni bölts tetzésben-is, melly Érint úgy sokkal hamarebb 's jobb móddal Éa-porodhatik vala az Emberi Nemzet; az Istene-k meg-ésmérése 's egyéb Éükséges világi tu-dományok-is inkább lábra kaphattanak, mintha illy múlandók és rövid életük lettek vólna az Emberek. De a' külső Természeti Éközök-is ebben ő nékik minden bizonynal sokat segítet-tenek. Illyenek valának már az ő eredeti erős és ép testek. Az *Aérnek* tisztasága és Éáraz-sága (a' melly miatt *Mesopotámiában* és *Babi-loniában*, a' hol vólt az értelmelebb Tudó-sok itélete Érint a' Paraditsom, ma is igen hozzá életük és egézségeik a' lakóik.) A jóféle és együgyü clejelekkel való mértékletes elés, tizra 's jó viz ital, 's egyéb dolgokban is tartott mértékletesség.

Mind

Mind ezek az Özön-viznek ki-áradásával nagy változást szenvedének. A' földnek éinét a' viznek mosása és tiz Hólnapig való áztatása, azután a' rajta maradt fok izap, álló vizek és elrothadt *materiák* egészen megváltoztaták. Az *Aert* a' föld éinéről fel-emelkedő vizes poshadt gőzök megtölték; a' kúvek és plánták izapos poshadt földből nevedvén, könnyen rothadókká levének: a' források megromlának: az Emberek a' hús ételre és borra reá kapának. A' mellyekből nekik fokkal roszabb, tisztálatlanabb 's kellettinel több vérek kezde kőzülni: A' bújaság, mértékletlenség bé-kezde kozikben tsuzni: és így mind azoknak a' nyavallyáknak okai, mellyek a' mi életünket e' mái napon veztegetik, ő benne csak hamar erőt kezdvén venni, az ő életüket-is mind rövidebbé rövidebbé kezdék tenni: a' Testbéli gyengeség-is a' Szülékről a' Maradékokra mind nagyobb nagyobb mértékben harapozván. Hogy pedig az Emberei Életnek ilyen formán terjedő rövidülése a' mái határookban már olly régen megállapodott, és a' természet törvénye szerint alább-is nem állott, én az Isteni bolts tetzein kívül más okát annak alig találhatom. Azért ezt csak ebben is hagyom.

§. CCI.

Jóval haznosabb-is lézen mi reánk nézve a' fel-tett Kérdésnek második ágáról egy kevésé jobb móddal értekeződni. *Mitől legyen* t. i. az,

az, hogy e' mái időben-is némellyek olly tartós életűek, mások ellenben, mint a' nyári gyümölcs, vagy igazában, mint a' férges almák, még fél idő előtt meg-érvén mintegy, kéfé vénséggel elbálnak? Sokan itt-is egyenesen csak az Isteni bölts végezéshez folyamodnak: melly érint a' mint Éol É. Dávid, határ vettetett az Ember életének, mellyet senki által nem hághat. Meg is maradhatnak e'vel a' restebb elméjük. De a' kik élefebben látnak, és elméjük fáradtságát nem a'nyira sajnálják, könnyen észre veszik, hogy az a' határ bizonyos 's változhatatlan ugyan az Isteni végezésben, de bizonytalan 's ezerképpen változó mi reánk nézve a' Termézet' rendiben. Mert ki volt az, a' ki az URnak tanátsofsá lett volna, hogy tudhatná, kirol mi végezése légyen? Mi csak azt tudjuk, hogy minél tovább lehet, annál tovább kíván természet érint mindenikünk élni. És úgy tapasztaljuk, hogy a' környül álló külső erők, ha bolondul élünk vélek, a' mi életünket minden pillantathan semmivé tehetik: ha pedig okoson élünk azokkal, a' mi életünket sokáig fenn tarthatják. És hogy így, vagy amúgy éljünk azokkal, a'ta az Isten egyikünket sem Éokta maga Éájával oktatni, sem kezénél fogva vezetni: hanem azért adta az okos elmét mi belénk, hogy Éemeskedés és okoskodás által mi magunk találjuk azt-fel, mi, menyire légyen nékiünk háznos, vagy ártalmos.

§. CCII.

Az Élet természet érint, a' mint fellyebb meg-mutatok, a' meg-vénülés által fokozt elvégezödni: A' meg-vénülés pedig a' tápláló nedvsegeknek, elevenitö Spiritusoknak és éleztö belső melegnek önként való ki-fogydogaláiokból köverkezik. Annak-is azért, hogy egyik hamarébb meg-vénul és el-hal, mint a' másik, a' mindjárt említett dolgoknak ő belőlle hamarébb lött ki-fogyások az oka. Melly érint hogy hamar meg ne vénülnénk és sokáig élhetnénk, azt kén véghez vinnünk, hogy a' mi Testünkben a' tápláló nedvesség, az elevenitö Spiritusok és az éleztö belső meleg meg ne fogyatkozhassék.

Ennek pedig meg-nyerésére mind az elemés észlelés, mind a' józan okoskodás, mind a' Termézet munkáit vizsgáló Böltsek Iráfai ez három Ézközöket adták mi előnkben. I. Hogy a' Test legyen olyan, mellyből az életnek azon bárom kútfejei, tisztán, bővön forjanak 's hamar ki se fáradhassanak, az az, jó erős, ép, egészséges és bolmi apróság külső eröktől nem könnyen változó. II. Hogy az olyan külső eröket vagy éfközöket, a' mellyek azoknak ki fáradásokot akármí úton módon siestethetnék, kemelen el-távoztassuk. III. Az olyanokkal ellenben, a' mellyek ezeknek ki fáradását tartóztatják, a' nyivaltás inkább a' mellyek ezeket mi bennünk illendöképen faporíthatjuk, élni el ne mulassuk.

§. CCIII.

E három Ezközök léznek a' mi becélgésünk fő tzéljai, midőn a' vén Emberek *Dieta*járól és az Élet meg-hozzábitásáról tudakozódnunk. A' mi az *Elsőt* illeti: Ugy látjuk ugyan azt, hogy a' gyengébb Testű Emberek közzül a' jó *dieta* által sokan jó fokáig el-élnek; midőn sok erős, ép és vas természetű Személyeket a' rendetlen élet fél idejekben meg-öl. De e' nem azt tézi, mint ha a' Testnek minémiségei az Élet meg-hozzábitására semmit nem tennének. Mert valaminthogy a' gyenge karókra épült sövény Ház jó gondviselés alatt gyakran tovább el-tart, mint a' melly erős borona fákból épült, ha gondját nem viselték: holott jó gondviselés alatt ez bizonyoson tíz anyi időt-is el-tartott volna, mint az. Így van ez az Emberi Testel-is. Tsudálhatni inkább mind ebben, mind abban a' jó és roz. *dieta*nak nagy erejét.

Az Élet' említett három kútfejeivel leg-gazdagabb, és így leg-tovább élhető Testnek *Europában* hozzáas és munkás *observatink* által ki-nyomozott külső jeleit, a' mint azokat a' nagy *Boerhaavé* öze fedte az *Első Könyvben* a' IX-dik §-ban, már le-írtuk volt. Itt azért azokat újalag le-írni nem szükséges. Hanem e' következő dolgokat azokhoz adni hasznos lézen. Valamint hogy az Ember minden élő állatok közt leg-lafábban és későbbre nevedik-fel, és leg-hozzább életű (az egy Élőfantom kívül.

kivül, a' melly 30. éftendeig nőv, és 200. éft. él,) úgy az Emberek közt-is azok az Ifjak, a' kik nővni alig láttatnak, leg-hozzább életüeknek találtnak. A' menyi idő alatt nőv ugyan-is az Ember, annyit marad egy állapotban, és a'nyi idő alatt vénül-meg. A' ki 20. éftendeig nőv, 20-ig így marad, 20-ig vénül, és így 60. éft. korában hal-meg. A' ki 25-ig nőv, 25-ig így marad, 25-ig vénül, és így 75. éftendős korában hal-meg. Ezt, úgy mond *Boerhaave Comm. ad Infl. §. 883.* az én jegyző Könyvemben többire e' érint találok.

Ezeket már a' 15. *Seculum*-nak elején ama' bölts Anglus Ur, és Ország *Cancellarius*-is, *Fr. Baco Baro de Verulamio Hist. Vit. et Mort.* meg-jegyzette volt. E'felett tapasztalta sok példakból azt-is, (1. hogy minél több időt emulat a' Magzat Anyja méhében, és inkább hasonlít az Anyja formájához, annál hozzább életü lézen. Mert az olyanok az Anya testből bővebben részesültek. Az Azzonyi testben pedig a' nedveségek hidegebbek, édesebbek 's enyvesebbek lévén, mint az erős Férfiúi testben, nem olly hamar fáradhatnak-el a' *spiritusok*, sem olly könnyen vezhetnek-meg abba és eladhatnak-el azokból. Innen vagy, hogy a' jó egészséges, idős Atyáktól 's ifju Anyáktól született Gyermekek, úgy azok-is, a' kik gyengébb, de egyébként jó egészséges Anyáktól lettenek, hozzább életük, mint a' kik egy forma idejü és testü Szülektől

Zármoz-

Értelmestek. Próbál a ezt a' későre párosuló *Lacedaemoni* héliek, és a' magok Leányit 13. 14: ezentendő korokban férjhez adó *Athenás* és *Rómahéliek* példájából, több hosszú életű embereket találván jóval is ezek közt, mint azok közt. (2. A' Testben a' nagyság, ha más-ként illendő *proportio*ja erősség és könnyűség; a' rövid termet, ha nem igen ferény; a' testhez nem nagy fű; a' nem is igen hosszú, nem is igen rövid nyak; a' tagas orr lyukak; a' nagy szemek, mellyeknek a' feketéjek mintegy zoldellő színű; a' vastag, nagy ajakak; a' nagy fáj; az egymást érő nagy fogak; portzógós, kemény nagy fülek; a' nagy rántzokkal borozdolt homlok; a' széles ki nem álló mejj; az egy kevésé meg-hajlott vállak; a' lapos nagy far, lapos has; a' lábokhoz képest rövid derék, a' nagy 's széles fejű lábak és kezek; a' kevés lineákkal rántzott tenyér; a' jól fenn álló kemény fáj ikrák; az alatt széles, fel-felé pedig öfve menő test; a' sárgás, barna, tömött kemény bőr; a' bőrből ki-álló nagy erek; a' kemény, inas hús; az alsó részeknek fok görbe való borulása; az erős, kemény, kőndör haj; a' soványság, ha tsendes elinevel együtt van; az illendő kövérség a haragofokban és vénülni kezdőkben; a' könnyű, nagy és késő lélekzelés; az ifjakban a lassú *pulsus* és kemény eméltet; a' vénekben a' faporább *pulsus* és híg has menés; a' hosszú életű Életről való kármaszás, a' hosszú életnek különös jelei.

Ellenben ha a' magzat beteges, erőtlenségen ifju, vagy igen vén, a' *venus*ban telhetetlen Szuléktől származott; igen elmés; kaporán nőv; feje, sima lány bőru, piros ortzáju, az álla, meje hamar igen meg-édrösül, az alsó részek pedig simák; ha válla fenn féles, és le-felé a' teste mint egy öze hegyződik; egy főval, ha a' hosszú életnek le-irt jelei benne meg nintsenek; a' hosszú elethez kevés reménsége lehet. A' hamar meg-özülés és hamar meg-kopazódás külön külön inkább hosszú étellel biztatnak; de ha egymást hamar követik, rövid életet jelentenek. Természeti belső okaira ezeknek ki-terjedkedni itt a' rövidség nem engedi. Elég az e're, hogy a' példák mind ezeket e' érint mutatják.

§. CCIV.

A' *Második* és *Harmadik* Étköz az Élet meg-hozkötására a' vala; *Hogy az olyan kívül jövö eröket vagy dolgokat, a' mellyek a' tápláló nedveséget, az éltető spiritusokat és az élektö belső melhoz mi belölkünk ki-prédálhatnak, igyekezzük kemesen el-távoztatni: az a' félekkel ellenben, a' mellyek azoknak ki-fogyásat késeltetik, a' nyívalis inkább, a' mellyek azokat mi bennünk kaporitják, korgalmatison élni el ne múltassuk.* Azokat a' dolgokat pedig a' mellyek mint a' második, mind a' harmadik végre szolgálnak, nevezték a' Régiek *Nem-természeti*; az az, a' mi természetünket nem tsináló dolgoknak; mivel azok mi kivülettünk lévén, tsak étközök a' mi termé-

termézetünknek fenn tartásában, vagy el-rontásában, mint az az Első Könyvből eléggé megtetűik. Ezek közt, hogy az e'dig tartott rendet-is el ne hagyjuk, első az *Aër*, vagy az éltető-ég, mellyet *Hippocrates L. de flat* minden külső dolgok közt, mellyek a' mi testünkhöz járulhatnak, leg-nagyobbnak, az élet okának és Urának, és a' nyavallyák kovátságának mond. Melly el-múlhatatlan szükséges legyen az *Aër* a' mi életünk fenn-tartására, és annak minémuségei mennyire tsűzkanak-bé az egészség dolgában, mást eléggé ki beszéllettük. Itt azért csak a' nyiban véűzük azokat-fel, a' menyiben azok a' hamarébb, vagy később meg-venülésre, és az élet hozzább, vagy rövidebb vóltara munkálódhatnak.

§. CCV.

A' poshadt, rothadt gőzökkel meg-rakodott *Aër* meg-fojtja az elevenítő *Spiritus*okat, el rothasztja a' tápláló nedvességet. Mellynél egy tisztább út a' halálra nem lehet. Az igen meleg *aër* meg-éraztja a' testet, meg-tsípösíti, rágósá téűi a' vért. Mellyel mind a' meg-venülest, mind a' halált sierteti, A hideg és a' keles *aër* a' meg-érazást nagyon legítik, es így a' hamar meg-venülésre fokot tetűnek. A' gyakran változó *aër* a' testet-is mind annyifor meg-háborítvan, az életet el rontó nyavallyákat kérez. A' tiszta, hivelétske ézabad, tsendes, ritkán változó, közep érint ézaráz *aër* ellenben tiszta *aethereus*, vagy igi *Spiritus*aival frissű és éléűti a' mi vérünket.

alább a' étvességeket meg-veéni, rendinel bővebben ki-gőzölni nem engedí. Meliyel a' Testnek nyers, eleven, erős és egészséges állapotban fokáig való meg-maradhatására legtöbbet háznal. Innen vagyon, hogy a' népes, táftos, poshadt gőzökkel tellyes *aeru* nagy Várolokban ritka csak a' 60. éztendőt élt ember-is: holott a' tisztább és szabadabb *aeru* falukon az ilyenek az Öregek közí sem vámlálatnak. A' falus helyyeken-is, a' hol a' föld kover, sáros f. nekü álló tók vagynak, nagy hévség utalkodik, közelt sem élnek az Emberek olly fokáig, mint a' hol a' föld sovány és száraz, az *aer* tsendes és híveletske. Ez az oka, hogy a' Szigetekben lakók is a' nagy szárazon lakók-nál, az erdők közlakók a' mezőségen lakók-nál, hegyeken lakók a' tér helyyen lakók-nál rend. szerint hozzábó életüek. Hanem a' hol a' hegyek a' hegyekkel, a' halmok a' halmokkal úgy foglalódnak egyben, hogy a' köztök eső rekervényes, árnyekos völgyek a' felektől nem járattahtatván, a' magok veétt gőzökkel a' hegyeket-is el boríták, ott a' hegyeken a' díz sem lehet élni, mint a' tér földön.

§. CCVI.

Látjuk ezeket nevezetes példákban. Vagynak Délre *Afrikának* és *Indiának* teres meleg rézeiben ollyan Nemzetek, a' hol 9. éztendős korokba éalnek az Azzonyok, és az Emberi rendes élet 30. éztendők-ből áll. De ugyan

Afrikában, nevezetesen az *Abissinia* felé le-nyúló nagy hegyeken, a' hol a' meleg ugyan nagy, de a' körül lévő helységek száraz levegőök lévén, kevés gőzölhet-fel belőlök, és így az aer tiszta és száraz, 150. éktendőig el-élnék az Emberek. Az *Aequator* alatt-is, a' hol a' Nap az Emberek feje felett egy éktendőben kétféle fordulván-meg, két telet és két nyarat csinál, és a' napok az éjszakákkal mindenkor egyenlők, nevezetesen *Peruvia*ban és *Taprobána* Szigetben, igen hosszú életük a' lakólok, melly az aernek egy formán tartó minőségétől vagyon. Ezen ritkán eső változásától az aernek *Amerikában* a' *Brasiliak* is igen egészségesek és hosszú életük. Sőt a' *Spanyolok* közzül-is sokan, a' kik a' vénység és nyavallyák miatt már elgyengültek vólt, oda által költözvén, egészen meg-gyógyultanak, és új erőre kapván, még sokáig el-éltének. *Matura incolis ibi tubertas, tarda senectus; senectus molestia vacua, sine Calvitio et Canitie.* Így ír *Brasiliáról* *Piso Hist Nat* az az. Meg ért, vagy jól el-kéült ott a' lakóloknak Ifjúságok, késő a' meg-vénületek. a' Vénység unalom, kopárság és özség nélkül vagyon. *Franza* Orzágnak is *Norbána* nevű Tartománya egészséges és hosszú életű lakóloira nézve igen híres. Mellyet annak tulajdonítanak, hogy ott az idő ritkán változik; hanem mind az esős, mind a' tiszta idő egy formában, egy végriben sokáig el-tart. Áll náunk-is az állhatatos aerű Nyár és Tel sokkal

kevesebb nyavallyákat és halált tsínál, mint a' májd minden órában változó ŐÉ és Tavaž.

§. CCVII.

A' Híveségtől, és az abból következő tisztaságtól és fázarságtól vagon, hogy ÉÉák felé is mind hosszabb hosszabb életüek az Emberek. Az Anglusok és Scotusok a' Frantziáknál jóval hosszabb életüek. Nem gondolok, így ír a' böls Verulamius Hist. Vit. et Mort. *iii Angliában csak egy falutskát-is, a' hol vagy Aşşony, vagy Férjfi 80. éktendős ne találtatnék. A' minap a' Herfordi mezön Tavaži járékok lévén, olyan nyóltz Férjfiak tántzoltanak e, vütt, a' kiknek éktendeik egybe számúlva 800-ra mens. De Angliában-is az ÉÉakra eső Orkades és Hebrides nevü Szigetekben leg-több, és leg-hozzabb életü Emberek találtatnak. Hatónló hozzu életüeknek írja Fr. Hoffmann az ezeknél inkább is ÉÉakra eső Islandia, Zembla, Groenlandia és Lappóniabélieket; a' kik a' nagy hideg miatt nagyot ugyan nem nővhetnek, de igen erős, tömött és egészséges testüek, és soha meg sem őkülnek; a' pestisnek-is és egyéb forro nyavallyáknak ő köztök híre sintsen. De a' kik ott nem éülettek, a' nagy hidegben meg nem élhetnek.*

Hogy pedig ő nekik az aérnek hidegsége olly hozzu életet okoz, azt abból magyarázza e' tudós Doktor. Mert a' kúntei en való egy forma hideg az ő testeiket tömötté, erősé tévén, és mint-egy meg-etzvén, az akármidurva

durva eledelt jól meg-emelzi, a' termézetü belsõ meleget és nedvességeket jól ki-kézi, és könnyen félyel sem túri 's bõsátja magából, mellyel a' hoſſzas nyavallyákra tágas útat nyithatna; de igen nagyra sem nõvelheti, a' mellyel forró nyavallyát zerezhetne. A' földbõl-is a' vizes, kövér és egyéb ártalmas gõzök az ærbe fel nem kelhetnek, sem meg nem vehetnek. Melly miatt ott az ærnek leg-úztábbnak, leg-frissebbnek, égi *spiritussal* leg-gazdagabbnak, és illendõ száraznak-is kell minden idõben lenni.

§. CCVIII.

Épen ezek az okai, hogy az erdõs, havas helyeken, és más helységeknek-is fellyebb emelkedett Tartományaikban, a' minémü Görög Országban *Arcadia*, (a' hol, ha hihetni némelly régi Írásoknak, sok Királyok éltenek 300. éztendõket,) *Tsch* Ország, *Helvetzia*, a' hová egy víz sem foly-bé, hanem a' mellyek bennek erednek, mind ki folyanak félyel belölök, mellyek ezen Országok magosán állásának nyilvánóságos jelei, sokkal egészségesebbek és hoſſzabb életüek az Emberek, mint más közméd tartományokban. Ezen *praerogativák*kal bir e' mi Erdélyi Hazánk-is. A' honnan itt-is körös kerül a' havasok közt mind Férfitakot, mind Asszonyokot jó örõben lévõket 100. 120. sõt 140. éztendõsõket-is sokat találhatni. Hírefek vóltanak hoſſzu életü lakósiakért Oloſ Országban-is az *Apennius*, Rátz és Gotog Ország

közt az *Athós* nevű hegyek. A *imius* nevű hegynek *Temsis* nevű tetején is 150. évt. élni rend szerint való, a' mint *Plinius* ezt megjegyezte. *Buerhaave*-is azt írja, hogy a' *Bonae Spei promontorium*nak egy magas hegyén egy Belga ember kalyibát használván magának, ott minden Emberi emlékezet felett élt nyers vénységben. Ez is nem egyébtől, hanem az *aer*-nek megmondott híveiségetől vagon. Ugyanis minnél fellyebb mind tisztább, hívefőbb és szárazabb az *aer*. E're nézni gondollyak sokan fent Dávidot is midőn egyik 'Sóltárában az Igazaknak az Urnak hegyein ígér lakozást: mivel az Urnak hegyei a' Napkeletieknél a' magas hegyekért sokszor vétetnek.

§. CCIX.

Mind ezekből önként ki-keretik már az is. Hogy akár hol is az élet meg hozzászólására igen sokat tenne, ha az Emberek költetéseiktől fogva a' magok testeiket hívefien tartani egy formán szoktatnák: igen erősen se külső, se belső okból fel-melegedni, kivált hirtelen fel-melegedni, és hirtelen ílmét meg hűlői egykez sem engednék: Lakásokra olyan helyeket választanának, a' hol mindenkor hívefetske, fris, tiszta és száraz az *aer*, a' minéműt az Első Könyvben a' LXXV-dik §-ban le-írtunk. Legalább, lakó Szobáikban az *aert* úgy mérsékelnek, hogy az egykez is se igen meg ne hevüljön, se igen meg ne hűljön, rothadt, poshadt, vizes és egyéb ártalmas gőzök benne ne legyenek:

gyenek: a' deli és éſzaki ſzelek belé ne fúvjanak. E' végre az alatt való, vizes, penézes, régi Házak a' hoſſzu életre nem alkalmasok. Az ablakokat-is, mikor künn nagy változáſa és haboruja van az *aernek*, kivált a' melly felől az említett ſzelek jönnek, nyitva tartani nem tanácsos. Még a' nap-ény-is, mikor az az ablakon nagy hévséggel süt-hé, nem igen hasznos. Ezeket azért és egyéb ártalmas minéműségait - is az *aernek* a' ſzerint mérsékelni, mint az Első Könyvben meg-mondottuk, a' hoſſzu életre felette ſükséges.

§. CCX.

Különöſön azoknak a' kik a' második vénségre el-érkeztenek, a' nyival inkább a' kik már utolsó vénségre jutottanak, jóvaltatik (1. hogy a' magok lakásokra minél tiſtább és frifſebb *aerü* helyet kapnak, ollyant válaſſzanak. Mellyre nézve az ő lakásokra a' mező a' Városnál, a' fenn való Házak az alatt valóknál, az ablakokkal napkeletre nyílók a' más három rézekre nyílóknál jóval hasznosabbak. (2. Az *aernek* mindennemű külső erőſ változáſtól magokat meg-őrizzék. Rendkívül ugyan teſteket ne melegenſék, mert a' nagy meleg annak el-ſzáradasát ſiettetné; de fázódni ſe engedjék, mert a' hideg a' ki-gőzölögni való tiſtátalanságot, a' vénség fellyebb le-írt minden nyavallyáinak védelemes öregbülésére, benne reſketené, az élető belső meleget-is ő benne meg-őjtaná. Ez az oka, hogy *Hippocrates*

a' véneker telbe kétferes véneknek mondja leni, és a' hideget nékiek máfok felett ártalmosnak tartja. Azt bizony állhatatosan tapasztalják ő magok a' vén emberek, hogy a' nyár nékiek fokkal jobban éolgal, mint az Őz és Tél. Melly tsak arról vagyon hogy az említett tisztalanság ő belőlök a' külső melegnek segítségével által nyárban bővebben tisztulhat, mint Őzkel és Télbe. Ugyan ez okból, felettébb háznosnak tartják vala a' Regiek a' Véneknek Tavaffel, Őzkel 's Télbe künn a' nap sугári alatt való mulatozást. A' honnan Házak fedeleit lapossan tsinálván, (mellyeket *solario*, verőfényes helyeknek mondanak vala) ott a' vének és erőtlenek gyakran mezítelen hevernek és sétálnak vala. E're tzélozott *Horatius Poeta*-is ezen kavaival: *Corpus incanum et solibus aptum.* az az, Meg-őszült és a' napfényt kívánó test. Ugyan-is valamint életük, elevenítik és zöldítik a' pintzékben el-sárgúlt plántákat a' napnak sугárai, midőn a' szabad erre kitétettek: Ugy meg-eleézik azok a' vének el-sárgult és fonnyadni kezdett testeket. Jovaltatuk továbbá a' meg-mondott okra nézve a' véneknek, hogy feles, hideg, zfirzavaros, esős időkben éobáikban mulatlának, igen reggel de kívált késő estve künn ne járjanak: ha járnok kellettik, előre jól fel-öltözzenek,

§. CCXI.

Az Étel és Itál-is megnyit teheszen a' hosszabb vagy rövidebb életre, ha egyben vetjük a' gazdag

gazdag áftalt tartó és lökföle trágyázott eledel-
lekkel élő Uri rendeket a' velek egy aert fi-
vó éegényebb emberekkel, könnyen éfre ve-
hetjük. Ritka Ur élhet tsak a' meg-özülésig-
is, a' éegénység között ellenben éámtalanok
a' már tútölü-is kezdett régi öz Fejek.

Mitéle Eledelek által lehetne pedig leg-to-
vább élni, azt alig határozhatni-meg. Mert
ha a' hoſſzu életüeknek *biſtoriájit* el-nézzük,
azok közt majd mindentéle eledellel éldket ta-
lalunk. Az *Indusok* Boltsei a' *Brahmanesek*,
a' kiket *Gymnoſophiſtáknak* neveztek a' Görö-
gök, semmit meg nem ettenek, a' mihen lé-
lek, vagy élet van, sem a' mi a' föld éine
alatt terem, hanem tsupán tsak a' félékkel él-
tenek, mellyek a' földből ki-nöttek, és a'
nap sűgáraitól érettettek, mint a' füyek, plán-
ták és a' mik ezeken teremnek; és a' mint
Diodorus ö röllok meg-jegyzi, olyan hoſſzu
életuek vóltanak: hogy fokan időre meg-ünván
élni, elevenen meg-égették magokat: a' miné-
mű példát mutatott vala *Calanus* Nagy Sán-
dornak. *Amérikában* is a' *Braſiliabéliek* az *Eu-
ropaiaknak* reájok lött találásokig tsak mézzel,
Mandiokka gyökérral, *Mayzzal*, (mellyet fo-
kan *Török-búzának* tartanak,) és narants gyü-
möltſel éltének, és éáz éérendös korokban-is
vénebbek nem vóltanak, mint mi nálunk a'
hatvan éérendös éeméllyek. Az *Étoliát* lakó
éeretsen *Nemzetek* ellenben meg-vetvén min-
den áffeléket, tsak húst és tejet éének vala,
és

és olly hosszú életűek voltak, hogy a' Görögök régen *Mikrobiosoknak*, hosszú életűeknek neveztek mások felett azokat. Az *Orader Hebrides* Szigeteket lakók, és a' *Norruvegiai, Lappniai, Islandiai* Emberek, a' kiknek hosszú életéről már fellyebb emlékeztünk, ma is csak sőtalan káraz halakkal és füvek gyökereivel táplálják magokat. E' mi *Erdélyi* hosszú életű Oláhunk nagyobbára *kukuruzával*, réjjel, és a' mik tejből készülnek, élődnek. A'ról a' Görnyü hosszú életű Emberről is *Ángliában*, azt írja *Borhaave*, egyebet nem tudhatni, hanem hogy káraz e'ftendő korában paráznaságnak vétkezésen találtatott, és a' fajtot igen szerette. Egykóval, a' mint mondám, az Eledelek minéműségeiből a' hosszú életre kevelét lehet meghatározni. Azt az edgyot mindazáltal még is mindenitté úgy tapasztaljuk, hogy azok közt a' hosszú életűek közt 'semlyével, tsirke hússal, gyenge levefekkel és trágyázott pergelt érekkel egy sem élt: hanem akármi volt az: durva, kemény, káraz és együgyü módon készült eledel volt. A' régi Barátok és a' puztákhán élt Remeték között leg-többen voltak hosszú életűek. A' mellynek leg-főbb oka vala a' fűkön, és káraz sovány eledelokkal való élés. A' jól termett, erős és munka által gyakorlott Tölt bizony hatalmas a' leg-keményebb 's durvább eledel-is maga háznara fordítani, midőn a' gyenge erőlen gyomor a' tsirke húst, sőt a' húslövet sem elősleges meg-emélteni.

Az

Az okosság-is úgy tanítja azt, hogy csak az olyan kemény és sovány eledetek adhatnak, (ha jól meg-eméltődnek) tartós és könnyen füstben nem mehető, sem meg nem vesztendő nedvességeket és *spiritusokot*.

§. CCXII.

Továbbá, tapasztalta a bölts *Veralánius* még azt-is, hogy a középzetű mértékletes élet is a jó egészségre többet tehet, mint a hosszú életre: És hogy azok a példás hosszú életű emberek vagy igen élik aztalt tartottak, vagy semmi *dieta*ra nem vigyáztanak. Illyen vala az a ház cztendősnel idősb Ember, a kiről írja e tudós *Baro*, hogy midőn, mint Bizonyosság, holmi régi dologban a Birák eleiben hívatottat volna, és nyájalon értekeződnek a Biró az iránt-is ő tőlle, mit csinált volna, hogy illy sokáig élhetett? minden reménség kívül azt felelte: *Edebam, antequam esurirem; bibebam antequam sitcrem*: az az, Ettem az előtt, míg meg-eheztem, 's ittam, míg meg-éomjuztam. Ellenkező életet követett evel az a Lejdai vén Ember, a ki a 17-dik *Seculum*nak mind kezdetit mind végét látta, és soha beteg nem vőlt. Mert ez, a mint *Borhaave* fel-jegyzette, azoknak a kik tudakozóltanak ő tőlle, mitsoda mesterséggel tartaná a maga egészséget és életét? azt szokta vőlt felelni: *Aval, a mellyet néktek nem tettik követni, ú. m. mértékletességgel és józansággal.*

Nic. Leonicensus a 15-dik házban elt 90. évt.

de még-is fris eleven olof Doktor-is kérdez-
 tetvén, mivel élt, a' mellytől ő olyan frissen
 és elevenen meg-maradott? azt felelte: *Vivi-
 dum ingenium perpetua vitae innocentia, salubre
 vero corpus hilari frugelitatis praesidio tuemur.*
 Az az, Eleven és sérény elménket a' minden-
 kori ártatlan elettel, egészséges testünket pedig
 vidám mértékletességgel védelmezzük. *Ludo-
 vicus Cornarius*-is, mas e' tájban virágozott Ve-
 lencei hires Orvos, azt írja magáról, hogy
 ő születésétől fogva igen gyenge egészséggel
 bírt, és a'ra nevezte sokféle orvosságokkal élt,
 de minden házon nélkül. Végtére azért fé-
 re tévén a' Patikai Szerket, az egy koros *dieta*-
 hoz ragazkodott, mint végső e'közhöz. Az
 étele egy egy nap 24 löt, az itala 28. löt
 bot volt. Egyfőér próbára négy négy lóttal
 mindeniket meg-éaporitván, mindjárt hidegle-
 lesben esett. Ezen csudálatos é'ük *dieta*val,
 mindenek reménsége kívül 95 sőt *Verulamius*
 kerint, é'áz e'ktendöknél-is többet élt. E're
 nézett kétségkívül *Sanctorius Med. stat.* midőn
 így írt: *Si friveris quotidie, quantum cibi tibi
 conveniat, scies diutissime valetudinem et vitam
 conservare.* Az az. Ha meg-tanulándod,
 minden nap menyit étel kívántalsék neked,
 meg-tanultad azt-is, mimodon lehetén egé'isé-
 gedet és életedet sokáig meg-tartani. *Ex mo-
 dico cibo vigor et vita longa.* Azt veti ezek-
 nek utánna az Ánglus magyarázó *D. Lister.*

Az az: A' kevés ételből eleven terénység és hoſſú élet vagyon.

A'ra mindazonáltal a' bölts *Verulámius* tanátsa érint igen ſükség reá vigyázni mindazoknak, valakik ezen koros úton indultak a' hoſſú élet keresésére, hogy (1. ezt a' koros *diætát* mindenkor egy formában meg-tartsák. (2. a' más öt *Nem Terméſeti Dolgo*okban-is épen e' érint élyenek; se testeket, se elméjeket ſokat ne fárazzák; az erős indúlatokat távoztassák; ſokat, kivált egy végtiben ne alu-gyanak; de az álmodlansággal se erőtlenítsék magokat; a' *venust*-is vagy ritkán; vagy épen ne gya korolják. Egyebként idő előtt el-veſznek. A' mellyeket minthogy illy ſoroflán ritka ember ál-hat-ki. Sokkal bátorságofabbnak tartja *Verulámius* a' hoſſú életre-is az elegyes életnek mód-ját. Böjtöjjon-is néha az Ember, de gyak-rabban vendégeskedjék. Vigyázzon-is, de gyakrabban ſokat alu-gyék, fárazza-is mind tes-tét, mind elméjét, de többször hívalkodjék 's a' t. Ezen az úton, úgy mond ő, ſokkal többen nyertek hoſſú életet, mint amazon. Én a' ſorofabb *diætát* a' gyengébbeknek, az elegyest az erőſeknek inkább jóvallom.

§. CCXIII.

Valamiket e'dig az Eledelekről mondánk, azokat az Italokról-is épen a' érint kell érte-ni. Vóltanak ugyan-is a' fel-jegyzett hoſſú életű Emberek kozt majd mindenféle Itálnak nemeivel élők. A' vizet ivók mindazáltal leg-

leg-többek és nevezetesebbek. Ilyenek valának az Özön-víz előtt élt Éornyi hoűzu életü Atyák. Mert a' Bor készítésnek módját az Özön-víz el-záradása után Nőé, vagy a' Görögök szerint *Bachus*, a' Ser főzésnek mester-ségét pedig ugyan az idő tájban *Osiris* Egyiptomi Király, (a' kit sok Tudósok Nőével és *Bachussal* egy zeméllynek tartanak) találták-fel, a' mint ezt *Diodorus*, az Móies Irásban hagy-ták. Tízta vizet ittak a' 'Sídók közt az *Essenaiok*, és ház ezt. élni nekik közönséges va-la. Vízet ittak a' fellyebb említett *Brahmanek*, és a' *Macrobius* szeretsenek-is. Ez utól-sóknak különösen életük hoűzu vóltát főképen a' jó és tízta víznek, (melly ő nállók, olly vékony és könnyü, hogy a' belé vettetett fa a' fenekére áll) tulajdonítja *Herodotus*. A' hoűzu életü *Helvetusok*, *Anglusok*, *Tsebek*, és a' mi havasi Oláhink-is, a' vőp tízta forrás vizeknek sokat közönhetnek.

Pálma fa gyümölsből kézült Bórral éltek a' *Seres Indusok*, 's igen hoűzu életüeknek írattnak. Nem-is árt sem a' jóféle Bor, sem a' Ser, sem az Éget-hor mértékletes éléssel az életnek; sőt a' menyiben a' belső rézeket erő-títik, a' *spiritusok*at éléztik, a' természeti me-legséget legítik, az élet meg-hoűzítésára-is sokat használhatnak. De mértékletes éléssel, mondóm, mert a' kik ezekkel mértékletlenül élnek, lehetetlen fokáig élniek. Ötven Embe-
rek közül, így ír *Boerhaave*, a' kik a' rézegitő
Italo-

Italokat erősen ittak, csak egyet is alig lát-
tam, a' ki az 50. évtendőt meg-haladta vólna.

§. CCXIV.

A' mi pedig a' vén Embereknek Étel és
Italbéli *diatajokot* különösen illeti: A'ra fők-
ség előre tudni, hogy ő benne az idővel a'
Tett nagyon fárads, a' *spiritusok* faporán fogy-
nak, a' nedvességek rúdul tisztátalanulnak, a'
belső meleg erősen apad, 's ezekkel együtt,
az eméltre főkészes évközök is el erőtlensül-
tek. Ehez kepest azért az ő Ételeknek és
Italoknak olyanoknak kell lenni, mellyek nem
nehéz emészthetők, a' t. f. tápláló és nyer-
sen tartó harmattal bőven öntözhetik, a' *spiritusokot*
élelthetik, a' nedvességeket édesíthe-
tik, és a' természetű belső meleget segíthetik.
Ezen végekre pedig a' Tanuló Emberek vá-
mára fellyebb a' CLXXVII. *alk* 's néhány ezt
követő §-okban már el-rendelt *diatánál* ha-
nosabbat ki-gondolnunk alig lehetne. Melly
kerint a' vén Embereket-is oda vitéza igazít-
juk. Hanem e' következendő tizen-egy dolgo-
kot nékiek azokhoz hozza adni különösen jo-
valtatik.

(1). A' józon és mértékletes élet ő néki-
k minden egyéb rendben emberek telett fők-
észes. Maga a' Termézet diktálja ezt; midőn
naponként az ő gyomrokot mind inkább in-
ább erőtlensíteni és ételbeli kívánságokat fogyat-
t. Másként is valamint hogy az ő el-zaradt
első részeik későre 's nehezen emészthetik-meg

a' bé-vett etelt és italt, úgy az a'ból kézült ráplaló nedvelség-is igen későre o'zolhat zéllyel az ő egybe kuporodott és kevés *commotiot* révdő testekben, és annál később-e fogyhat-ki abból; a' honnan olly gyakor meg-újítás a'nak nem-is kívántatik, mint a' fok *commotio*val élő nyers, újú tettnek. Erre nézett *Hippocrates*-is, midőn azt mondotta, hogy a' vén emberek a' kaplást leg-könnyebben szenvedhetik. A' fok etelt az ő erőtlén gyomrok meg nem emélt-heti; hanem csak holmi valtag és hideg takony válik abból, melly a' *spiritus*okat és a' belső meleget nem csak nem élztheti, hanem el is nyomja és meg-fojtja azokat. Innen vagyon, hogy a' rozódó vén embereket a' fullasztó nátha, gutta-utes, 's viz korság, gyakorta olly hirtelen meg-fojtják.

(2. Ugyan ez okból tanátsofabb a' Véneknek napra-on egy néhányzor kevelet kevelet enni, mint lenni egyzer, vagy kétzer gyomrokat erőtlén meg-terhelni. Kivált vatsoran azoknak, a' kik főbéli gyengéséggel, gyomor erőtlenség-gel, zéllyel, fojtogató kohogé-vel, éjtékai nyug-haratlansággal 's álmatlansággal bántatnak, illő igen kevelet enni; mert egyebként az említett gonokok ő benne rendkívül el-hatal-moznak.

(3. Minthogy a' Véneknek többire foga-ik el-hullottak, ha előre az ő zánokra kézi-rendő húst jól meg-poryolják, kétfel' meg-ap-ritják, ő magok-is nyekkel, valamennyire lehet
 azt,

azt, úgy meg-rontsolják, a' magok erőltlen gyomtokot az eméltésben ezekkel fokot segítik.

(4. Az Eledelek nemci közt, ki mihez fokott vólt e'dig, a val most-is meg-maradhat: Hanem, a' keletlen töktás és tejes etelek, pépek, kásák, édes *cenfektek*, mivel az erőltlen gyomorban hamar meg-erzetesülnek, és a' hidegséget 's taknyot a' verben nevelik, a' nyival-is inkább az etzet és egyéb lavanyuságok mást most árralmolábbak, mint ez elött. Ugy azok-is, mellyekben nagy tsípöség és vért gyalasztó 's ezzel a' testet erőltlen kárasztó erő vagy: minémü a' só, bors, fegyü, mustar, hagymák, avafok, pergelt és rántott etelek 's a' t. nekik nem egészségesekek; mivel az övérek most-is igen tsípös, és testeknek *fibrái* lette kárastok. Ugyan ez okból az a' telekkel-is, mellyek a' vizelletet erőltlen üzik, nekik elni nem tanátsos.

(5. Az a' félék ellenben, a' mellyekben könnyü eméltetherő, bőven tápláló, édes 's meg sem erzetesedhető, leg-alabb nem hamar erzetesedő nedvelség vagy, ő nekik igen hasznosok. Illyenek a' jól kétkült komlós tejer tsípók és 'semlyék; levelet sült poronyó puhapersenyék; kivált az a' lév, melly a' sült húsból, mikor fel-mettzik, ki-onnak; (melly, ha a' húst, míg a' tűzhöz fognak, erőltlen meg-verik, és nem lassu, hanem erős tűznél hitelen sütik, hogy a' hús sine hamar kermezék-bé, igen bőven gyül) nekik orvoiság helyet

helyet vagyon. Az ifju és poronyó húsu éar-nyas állatok és vadak, higon sült jó tojások, a' rišta éin méz, boros éérdékek, Rák leve-
fek, főként ha egy kevés bant, éeretsen-dió
virágot és vagy két éelet tzitromot-is föztek
belé, az ő éamokra dítsértenek. A' sülte-
is a' fözteknél a' véneknek haénosabbak.

(6. A' Szamar téj, mikor ki-fejik azon
melegen, a' Régiektől a' Vének életének meg-
hozávabbítására különös erővel birni tartatott.
Mert ez, úgy mondanak, édes, vekony, ía-
vós, nem hamar túródzik és erzetesül-meg,
meg sem rothad; a' testnek minden éoros e-
dényein el-folyhat, az ereknek meg-dugulást
ki-bontja, a' vér tsipőséget óltja, a' testet
táplálja, és azt könnyen el nem repülhető *spi-
ritus*okkal meg-gazdagítja, a' melly hathatós e-
rejével a' vénségnek minden munkájának éépen
ellent áll: nevezetesen, ama' vévédelmes *ma-
rasmus*, vagy a' testnek nedvességeit és ere-
jet meg-eméltő lassu forróságot eret venni a-
zon az újabbak ítélete éerint sem engedi.

(7. A' fűzerzámok kozt-is azok, a' mel-
lyek a' vért nem tsipősítik, még-is a' vért és
a' belső rézeket melegítik, mineműek a' fa
haj, éeretsen-dió, éeretsen-dió virág, sátrány,
áni's és *Coriandrum* magvak, a' narants és tzit-
rom hajaknak sárgái, az Öregeknek máfok fe-
lett jóvaltatnak. Ha egy egy éelet piritott
kenyeret jó borba meg-áztatva, és e' meg-ne-
vezett fűzerzámokkal meg-húrtván, reggelként
mele-

m legyen meg-élték, az az ő el-hült erőlen gyomrokat minden patikai Éterek felett legiti. Ugyan ez okból jobb nekik mindent jó melegen enni, mint sem hidegen.

(8. Az igen veres Öregek, főként ha kevés *concreta*-t tevének, fűkség, hogy a' húst, tojást és egyéb bőven tápláló eledeleket, a' zöltségekkel, a' jól meg-ert bor ízű gyümölcsökkel, fázazabb és poronyóbb husu halakkal, mellyekből kevesebb 's hívesebb vér közül, gyakran fel-válsak, a' nevezett fűzetzámokkal-is fűkábban 's ritkábban eljenek. Egyébként a' fulladattól és gutta-ütéftől méltán tarthatnak.

(9. Az el-fáradott, nem ehető Véneknek a' téjből, itjú marha hus lévből tojás fűkivel fel-ereftert tápláló gyakor kritélyezések, fereftések, párolások, melegítő nedves gőzök is igen sokat használhatnak, az *absorbens*, vagy bé-zívó eretskék bé-zíván és a' vér közti általbotsa ván azokból a' hathatófabb tápláló és éléztő párat. Menyit teherlen pedig az Ember életének fenn tartására az e'féle para, nyilván vagyon a' többek közt a' *Demeritus* példájából, a' kit, a' mint *Diodorus* fel-jegyzette, az ő Nenyé, ne hogy az ő halála miatt az Innapit azet mó i-król ki-maradna, mel-g kenyérnek gőzivel, midőn a Lélek kaka-tni akarna testéből ki, harminc eg-ik napig életben tartott.

(10. Az Itulok közt a' jó Ser s jo méh-Ser-is az Öregyeket hasznosok. De az édes

kedvü, vékony, tiszta ízü, és a' mint *Plautus*-nál a' vén a'féony mondja, *Vetustate edentulum*, a' régiség miatt fogaitól meg-foztatott jó Bor leg-hafnósb: Ugyan-is valami hibát hoz magával a' vénség mind a' Testre, mind az Elmére, hatalmas az ilyen Bor azokat egy Summában meg-könnyebbíteni. A' honnan régi köz-mondás-is ez; *Vinum Lac ferum*: az az; a' Bor Tej az Öregeknek, vagy magyaroson, *Vén A'féonynak Bor bogara*. De értsed mértékletes éléssel. Mert ha a' rékegeskedés a' leg-erősebb emberben-is el-főványodást, lábbéli erőtlenséget, reketegséget, feledékenységet, szem világ vezést, nem chetést okoz, mit nem fog tselekedni a' Véneknek, a' kik ezen nyavallyákhan már termévet érint-is benne vagynak? *Sarates* azt szokta vala a' maga a'ftali szolgájának parantsolni, hogy neki egyfőtre csak kevés hort, de azt gyakran tölrene; mert úgy mond, a' zápor romt, a' harmat újít. Mellyel az Öregeknek különösen azt adja elméjekre, hogy nekik sokkal jobb a' hort fürtyölgetve innva, mint a' nagy pohárokat egyfőreben fel-hajtva.

(11. A' reggeli meleg hörpölgetések-is a' hozzá szoktaknak nem csak nem ártanak, hanem a' menyiben az ő hideg gyomrokban igen hőven gyűlő hideg raknyot szellyel áztatják és o'fogatják, a' belső reketeket nedvesítik és melegítik, a' ki-gőzölést segítik 's a' hasat-is lágyítják, lépen használhatnak. Hanem, mint
bogy

hogy a *Theában* valami kórtó erő legyen, a' has forulás pedig a' venének igen ártalmas, a' *Thea* helyet a' *Betonikát*, *Veronikát*, *Michfiövet*, *narancs* vagy *tzitrom* haj sárgájával és *fa kőjál*, az ő fánokra inkább jóvaljuk. A' *Kavet* teni jó kik erőssen főzni. Mert úgy az a reketegséget, el-fáradást, *melancholiát* nevelné. Tejjel elegy junya-is bátor:ágolabb, mint magára. A' *Tsukuládé* éppen a' Vén Embereknek való ital. Ezzel-is mindazáltal, mivel igen melegit, nem kell minden nap élni-ek. Ha a' meg-főzé.kor egy ket tojás sárgáját-is habainának belé még többet használna.

§. CCXV.

A' *Commotio*-is mint az Egészség megtartására, úgy az *Flet* meg-hozzábbítására-is minden kétség kívül szükséges. De a' módjával való. Mert a' gyakor és erőltetett testi munka idő előtt meg-emevli mind a' testet, mind az elmét, a' mint azt a' *Poeta* *Veriei* is bizonyítják.

Ovis corpus alunt, animus quoque pas-
tur illis:

Immodicus contra carpit utrumque labor.

Neveli úgy mond, a' Nyugodalom a' Testet, és az Elmét-is táplálja az: a' rendkívül való munka ellenben mindeniket el-rontja. Ez az oka, hogy ezer Emberek között-is, a' kik zűntelen való erős rabotával kénytelennek minden napi kenyeret keresni, 70. éltendőst

csak egye is láthatni. Szánom, így ír Boerhaave, a' kis Gyermekeket, midon látom, hogy az ő Születek őket erő, munkára kényszerítik; mert az idő előtt meg-vániti őket, és az ő életüket bizonyosan fokot rövidíti. A' meg-átlapodott-korban lehet néha néha a' Testet meg-is erőltetni: de a' gyermeki és a' meg-hanyotlott időben a' töha nem bátorságos. Valamint a' tűz, ha a' keltől nem gerjévetik, nem éghet, sőt magában ki-aluzik: úgy a' mi testünkben is, ha a' gyakorlás által nem ebreztetnek az elevenedő *spiritusok*, nem munkálodnak, sőt inkább meg fulladnak: ellenben, valamint a' tűz is, ha a' keltől, vagy egyeből küntelen erősfen *commovealtatuk*, vagy ki aluzik, vagy hirtelen el-lohog; úgy mi belőlünk is az életedő belső meleget es elevenedő *spiritusokot* a küntelen való erős *Commotio* csak hamar ki-fogyatja, kivált mikor azok egyebként is lankadni kezdetnek.

Mellyre nézve a' vénségre el-érkezettek jóvaltatik, hogy a' kerint, a' mint az ő testeknek ereje figydogal, a' *Commotio*t is mind inkább inkább tagitsák; úgy hogy az ő utolsó Vénségek csak nem küntelen való nyugodalomból álljan. Azt bizony állíthatóan tapasztaljuk, hogy a' mezsei munkás parasitok közt a' ok foktak igen sokat nyers vénségben élmi, a' kik o Fiakot és Leányokat nevelvén, azoknak kármvat alatt vén korukba oltán természetben nyugoznak: Ugy a' hivatalokot vállalók.

felék közt-is, a' kik venségeknél kezdettivel le-
tévén tisztességeket, nyugodalomra haza állá-
nak: a' melly ezen okból a' régi Rómáinak-
nál az 60-dik évtendőn túl törvény kerítet éa-
bad is vala.

§. CCXVI.

A' *Comitiok* nemei közt pedig leg-alkal-
masabb a' Véneknek a' szép tsendes időben,
étel előtt es étel után három órával tölt lassu
fekvés és sétálás; karjaiknak lengatása, a'
muzikáknak pengetése, a' nagyon való olvasás,
b' zéllés és enekelgetés. Követésre nélrő e'
közben *Spurinna* nevű 77. évtendős Római Ur-
nak élete, a' mint azt *Plinius* Ep. 1. L. III.
emlekezéskben hagyta, mellyet én-is éóról éó-
ra magyarra fordítván, itt le-írni illőnek tar-
tottani.

Az ifju Embereknek hamis zürzavarral te-
lekefnek-is, nem f.g.en; az Öregeknek pedig il-
lo mindent szép reuel és tsendelen művelni. A'
kik vén korokban fogalmatoskodnak, rút telhe-
zetlenség. Ezt a' regülüt *Spurinna* állatatosn-
tara. Minden nap dolgozik keveset szép rendel,
és mintegy szirkacsián foglalván a' maga dol-
gait. Reggel ágyában beverj: kes csakor (vi-
raat után) vizmagat elé kéri: sétál 2000. lé-
pést, azokozb-n testével együtt elméjét-is gyako-
rba: ha Barátjel n va. ynak, azokkal kulomb kulomb
tisztességes dolgokrol befelket: majd Kossina ül,
maga melé vevén pelus zo erkalisz feleségét,
vagy valamelyik Barátját, mint közelebb ergetet.

T 5

Melly

Melly kő! melly kies mulatás ez! melly sok szép régi dolgokat, melly gyönyörűséges Historiákat, melly jeles férfiakat találhat ott; mellyekkel mint magányi regulákkal te is tanítatod! jellehet az ő fermentsége azt nem engedi, hogy néked parancolni látszék. Hét ezer lépést így is járva, körül ismét jár ezer lépést, vagy inkább térvén tanult házában, hol Görög, hol Deák nyelven Verleket ír. Melly édesek, melly szépek, melly kellemetesekek ezek, mellyet tesz az Ironak kegyesége is! Midőn a' ferdeségek óráját birré teszik, melly télbe 9. nyárba 8. óra (a' mi óránk szerint télbe dél után 3. nyárba 5. óra) ra két napon, a' nap fényen meztelen sétál: azután serényen jó darabig lapozzik, küzdödvén mintegy ellen a' vénséget. Megferdölvén egy keveset sölti az időt, halasztván a' vacsorát. Azonközben valami eszencia 's jó olvasót édesdeden halgat: je len levő Barátja is az idő alatt ezt, vagy egyebet eszelelvén. Elhúzzák a' vacsorát régi szép ezüst tálcákban, a' mellyek 's nem kevesebbbe tsinasok, mint takarékosok. A' vacsorának vége felé a' kamázó vagy tréfálódó embereit be-hívatta, hogy a' tanulás mulatással mintegy megfűszereztesse: melly miá néha nyárba setélig nyúl a' vacsora: de olly nyátságok közt, hogy a' sinkinek hokkának nem setfik. Innen ő neki hetven betedik eftendő korában is látása, hallása, eszméjének és testének eleven serényége úgy megmagyon, hogy csak az egy okosság különbözteti őt ifjú idejétől. Ezen elestek módját akarom,

ezt forgatom elmémen, ezt fogom nagy kívánsággal követni, ha meg-erem hogy Tiftségemet letegyem. Azonközben én ezer munkák és gondák közt aggodom. De ezekben is mind példám, mind vigasztalásom Spurinna, a' ki hasonló hivatalokon és munkákon ment által.

E' bizony az Öregeknek olly rendes és okos rövid *diæta*, hogy jobbat akármelly máj tudós Doktor sem rendelhetne. Hanem, a' Fr. *Huffmann* ítélte ferint, a' meleg vízben való feredezés, (melly egyébként a' Véneknek testeket eméltő kárasságnak és meg-öltő hidegségnek enyhítésére, kivált ha magokat a' feredés előtt, a' *Verulanius* tanácsa kerint fa vagy len olajjal, hogy ne izzadjanak, megkennék, tsudálatoson használja) e' mi hidegben tartományainkban, a' hol a' feredőben megmelegedett testet a' hidegtől sokszor igen nehéz volna meg-ültalmozni, nem a' nyira bátorságos.

§. CCXVII.

E're nézve a' feredés helyet e' tudós Doktor azt jóvalja, hogy előre hasokot ki-türesítvén, midőn a' gyomorbeli eméltés már éintén vegeződik, hasokot, karjaikat es lábaikat kárassz posztóval vagy ruhával, mig a' bőr meg-rüzesul, jól súrolják-meg, úgy reggel és este is az ágyban feküve. A' súrolás után fa, vagy len olajjal, vagy kappan, vagy lúd 'sír-ral (ha van, egy néhány tsep levendula, vagy egyéb hathatos jó olajt-is seppentven belé)

mázolják-hé, és nap fényen, vagy a' tűznel
 süttessek-hé. Kivált a' hátok gerinceit hoz-
 san le e' ferint gyakran kengetni, a' meg-
 görbülés ellen igen hasznosnak mondja. Az il-
 lyen síros kenők, mikor a' meg-súrolás által
 a' bőrnek *porusai* ki-nyíltanak, bé-hatván a'
 a' testben, a' *fibrákat* magok-is lágyítják; de leg-
 többet a'val használnak, hogy bé-dugván ki-
 gőzölő lyukatskákat, a' természetü nedvelségek-
 ket, az élető melegséget, és az elevenítő *spi-
 ritusokat* a' testből félyvel repülni nem enged-
 dik: melly miá azt sem télbe a' hideg, sem
 nyárra a' meleg olly könnyen el nem törle-
 mtheri és szárazthat: következésképen a' vén-
 ség-is olly hamar erőt azon nem vehet. E'
 vala fundamentuma a Régiek Olajjal való gya-
 kor kenődejeknek. *Hippocrates*-is ezért jóval-
 lora nyárban az olajban meg áztatott ing vi-
 seltést. *Verulamius* nagyon sajnálja, hogy ez a'
 kenődés az újabb időkben is nem gyakorolta-
 tik, úgy mint a' melly a' hosszú életre ma is
 igen sokat teherne. És hogy a' *Hiberniaiak*
 ma olly fokáig élnek, egyik okát abban tartja,
 hogy ő köztök éltvénként sós régi vajjal a' tűz
 előtt meztelen egéven meg-kenni magokat kö-
 gőnséges szokas. Nevezetelen egy *Desmonstia-*
 nak Grófnéjáról, a' ki akkor, mikor *Verulamius*
 ezt írta, 147 d'ik éfrendőben járt, és fogai
 háton szben nőtenek, meg jegvzi, hogy ez
 magát így meg-kenni egy éltve sem mulat-
 el. *Joh. de Temporibus*-is, a' kirol már fellyebb
 esuli.

émilitettük, hogy 300. ézt élt volna, azt fok-
ta vala felelni, midőn kerdeznék ő tőle, mi-
vel tartotta magát olly fokáig életbe? *Inus*
melle, extus oleo. az az, belül mezzel, kívül
olajjal.

§. CCXVIII.

Az *Álom*, hogy a' mi természetű nedves-
ségek meg ne eméztődhesenek és tsiposül-
hesenek, azt minden külső okozok te ett tar-
tóztatja; mellyel az Élet meg-marad.ára is
tsudálatos segittséggel van. *Epimenides* *Grög*
*Philosophus*ról írják, igazáné, vagy nem, en nem
disputálom, hogy az 157. ézt. elt, mellyből
57-tet egy barlangban minden étel es ital nél-
kül tízta álommal töltött el. A' ketség kívül
vagyon, hogy fok állatok egész telen által a'
magok rejtek helyeikben tsak az álommal el-
nek; és hogy a' kellete korán való tsendes á-
lom a' fok munkától, vigyázástól, gondoktól
és fájdalmoktól el-fáradt es el-éaradt elmét és
tettet nem külömben meg-éleztü, mint a' nagy a-
félyban a' hajnali harmat a' földnek elhervadt pran-
táit, és így az álom málokban is, de kiválva
a' *Vénekbe* mindenkor mantegy új életet ont:
úgy hogy köz-mondás tserint, *Somnus vita, e-*
num, az Álom a' venek életének multán ne-
veztessek. Szükség mindazáltal ebben is azt
jól meg-jegyezniek, hogy az egyvegtiben való
fok aluvás, a' taknyos hideg nedvelseget a'
teltben felette tsaporítja, úgy hogy ez által
leg-erősebb embert is, meg-tojtvan o benne az
élet-

élető belső meleget és elevenítő *spiritus*okat, könnyen meg-ölheti; a' nyival inkább azért a' véneket, a' kikben ez a' taknyos nedvesség természet szerint is kelletlenül bővebben gyűl, és mind a' belső meleg, mind a' *spiritus*ok igen meg-fogyatkoztak. Nem bátorságos tehát a' Véneknek egy végtiben egyfő-is fokáig aludni: hanem röviden és gyakran aludnyanak; és, a' mint vénség öregedik, mind gyakrabban, el-nyira, hogy az utolsó vénség előtt, kivált télbe, csak nem üntelen való fekvésből álljon;

§ CCXIX.

De a' Vénségnek egyik baja lévén az, hogy az Emberek nem alhatnak: ha mit éun-nyadnak, az is tellyes a' bádgyasztó nyúghatatlansággal; e're nézvé az álmod meg-akadályoztató és meg-háborító dolgokat, a' mint azok az Első Könyvben fel-tétettek, illő nekik leg-éremesebben el-távoztatniok. E' mellett, jó leté estvéneként olyanokkal-is élniek, mellyek esendesebb álmod érezhetnek, mint a' tejes faláta jól meg-fonnyasztva vagy főzve, viola, vad mák és tórsa rósa virág julepek, a' méh-főiről *destillált* víz és *spiritus*, mák és *Corianderum* magvak, a' kortvélyek, almák, birs almák jól meg-sütve és sáfrányozva, a' gyengébb gyomruaknak egy fejet pirított kenyér jó a'féu töllo borban meg-mártva, a' fontos természetűeknek egy pohár jó hideg víz. Ha ezek nem legitenének, áztasson 24. óráig rósa víz-

vízben egy kerek-tul-kaful meg-tudalt keretsen diót, és a' vizet eltve le-fekzte után igya-meg. Egyzet máékor egy egy mogyorónyi terjeket, vagy egyéb *opiumos* orvolságotskát-is batron venetnek:

§. CCXX.

A' Test *tisztulás* nélkül-is életben sokáig nem maradhat: és hogy az így, vagy amúgy tisztuljon, a' hoéku élet attól-is nagyon függ. Tapasztalt dolog t. i. hogy a' kiknek ifjú korokban a' hasok többire nigot mégyen, a' kik gyakran vízeilenek és minden kitsin okból meg-izzadnak, azok sokáig nem élhetnek: ellenben a' kiknek ifjú korokban a' hasok keményt és ritkán tisztul, vén korokra pedig meg-higul, testek ritkán 's nehezen izzad, azok hoézkabb életűek. Ezzel azért a' Terméket különösöna' ven Émpereket a'ra tanítja (i. hogy hasokot meg-*for*ólva állani egyzet se engedjek; és ha ő maga a' Terméket onként azt véghez nem vihetné, külső eszközökkel-is tegeljek. De nem valami erős *purgati*okkal; mivel azok sok vizet hajtván-ki a' testből, az egész testet de közelebb a' belső reéket felette káraziják és erőtlentik, mellyel a' meg-vénülest, 's következésképen a' meg-halást-is nagyon liettetik: hanem lágyító kristályekkel, köver hús levekkel, irós vajjal, tris olajjal, jól meg-ert, édes izu nyers és aézu gyümölsökkel kivált fove, savóval, apró malósa kőllövel, mannával, hor-kövel 's több esfélékkel, a' mellyek a' beleket inkább

meg-

meg-síkitvan, mint sem öztönözvén, *laxálnak*, a' testet pedig el nem bá'gya'ztyák. Nedvesíteni kelle-ne ugyan is inkább a' vén Embereknek özve szigorodott belső részeiket, mint sem a' mi kevés nyirkosság meg-máradott azokban, attól-is a' gyakor erős *purgálás* által oktanul meg-fo'ztani. Ha pedig akármi októl felettébb nagy hasmenésbe e'nenek, a' melly felő hogy az ő erejekkel egyetemben életeket-is rövid időn el szakasztaná; azt-is nem erőfőn és hirtelen forító e'közökkel igyekezzék meg-állítani, mert ezek az ő belsőkben *sp'acelust*, meg-rothadást éreznek; hanem száraz ételekkel, erőfő és el-rothadást ellenkező orvótságotskákkal, minénu a' fa haj, ére'tesen dió, majoránna, és menta olajak és *balzsamumok*, két három tseppet bé-is veven, kívül-is a' hasokot és gyomrokat ezekkel kenegetven. Egyéb aránt meg jegyzést érdemel, hogy a' has menés az igen Öregekben ritkán orvóíolható

(2. A'ra-is tanítja a' Termézet az Öregeket, hogy a' láthatatlan gözt ugyan igyekezzék önnon magokon szabad' jásaban tartani, mert valámig e' jól titulhat, a'dig a' venség ő rajtok erot nem vehet: de izzadni testeket ne engedjek; mert ezzel a' hasnos nedvességek és *sp'iritusok*-is ki-takarodnának. E're vígyáztak a' régiek, midőn az erőfőbbek hideg vízben olly gyakran teredeztek, az erőfőlenebbek pedig olajjal es 'simal kenodtek, a'

melly az izzadaſnak mindenik nagy akadályára lenne.

§. CCXXI.

A' *Venus* által való tiſztulás-is a' fok eledellel élő erős Emberekben a' hoſſzu életre egy ſükéséges eſzik; de az erőtlenekben és ſük *diætát* tartókban, kiválva pedig a' Vénekben a' koporsóra vezető igen egyenes öſvény. A' honnan *Menánder* régi Görög Poéta-is így ír; *Senex amore captus ultimum malum*, az az: A' ſerelmes vén Ember utolsó gonof. Egy 60. éſt. vén, egyébként tanult Német Ur, meg-halván első Feleſége, egy ifjú bűja Leányt máodik Feleſégül; jó Baráti és a' Doktor *Timaeus* tanátſa ellen, el-véſen, és magát annak kedve ſerint egészen a' *Venus*nak ſenteli. De tsak hamar erőtlenülülni kezdvén lábai, reſketésben eſvén tagjai, fogyni kezdvén ſeme világa, el-veſvén a' *memoria*ja, a' mint az említett Doktor jeleſen ki-fejezi. *Didicit bonus hic ſenex in poſterum cautius mercari, et exemplo boni agricolae manu ſeminare, non ſacco*. Igaz ugyan az, hogy a' vén Emberekben mint egyéb nedveſégek, úgy a' nemző mag-is meg-sóſulván és tsipőſülvén, az öket a' *Venus*ra néhánykor öſtonózi. De nem tanátſos annak engedni. Mert valósággal az ö életeket leſő tsalárd Krokodilus könyhullatátſinak tſepjei léſnek ö belölle azok. A' nyival-is inkább tehát nagy bolondság a' már el-hült és el-ſáradt tſet belső öſtonózó és hevűő *Conſortatiuákkal*

e' néki magában-is vékédelmes titkulásra satkantyuzni. Sok példákon épült régi közmondás ez: *Si vis senem cito mori, da juvenem uxorem ei.* Az az: Ha úgy akatéz, hogy a' vén Ember hamar meg-haljon, adj ifju Feleséget néki. Vagynak olyan példáink-is, hogy a' vén Emberek *in ipso Veneris actu* környü halált hóltnak, mint *Plinius H. N. l. 7. c. 57.* két Római Nemes Emberekröl *C. Gallus Praetoriorustól*, és *T. Aethereustól* emlékezetben hagyta. Mind ezeknek okait-is az Első Könyvből nyilván ki-tanúlhatják.

§. CCXXII.

Az *Ér-vágatásról*-is sokan úgy ítélnék, hogy az hatvan éftendőn túl r. vidítené az Ember életét. Igaz-is az, hogy ha az Emberek már e'kor el-erőtlenedtek, ételbéli kívánságok el-vefzett, és el-éaradtak, ez a' halált nagyon fiettetné. De ha a' Vén Ember kemény teli tettel bir, jól ehetik, jól alhatik, jó erőben van, gazdag áftalt tart, jó bort 's bővön ízik, kevelét dolgozik, kivált, ha az előtt munkával éokott volt élni, az ér-vágatást gyakorlotta, vagy az arany éren való vér folyás ő rajta meg-állott, ha éinte 80. éftendős-is, az ér-vágatás néki olly éukséges, hogy ha azt el múlatja, a' gutta ütést, *skorbutust*, a' testet el-éaraztó laiu forró hideglelést alig kerülheti-el.

§. CCXXIII.

Az *Elmének Indulatai*-is menyire meheffenek

az Életnek rövidítésében és hozzáabbitásában, ha a' példák nem mutatnak, hinni nem lehetne. Másutt ennek fundamentumát eléggé ki-bejélettük. Itt azért csak azt említjük, hogy az affele foglalatóságok, mellyeken az Elme leg-inkább kap, és a' mellyeket leg-kevesebb unalommal tojtat, az Élet meg-hozzáabbitására leg-alkalmasabbak. Ilő mindazáltal ezekben-is úgy járni, hogy a' *spiritusok* sem a' hivalkodás miatt reitké ne légyenek, sem az igen erős elmélkedés által el ne puéttassanak. Kívált a' serényebb és hathatósabb elméjük ifjú és vén korokon m gokat épen ne erőltessék, mert egyébként rövid időn el-veznek. Láttam, így ír *Boerhaave*, csak nem mindent tudó Gyermekeket, de 15 leg-felnyebb 20. életendők alatt el-hóltanak. Ellenben az osto-bák, és a' kik elméjüket kevesett fáraztották, fokáig élni tapasztaltanak: mellyet a' bolondok számára építétt ispotályokban *Londonban* és másutt-is sokan meg-jegyzetnek.

Egyéharánt az Isteni és a' Természeti dolgoknak önként 's maga szabadsága kerint (úgy hogy az e' világi életnek rövidítés bajival és a' mindennapi kenyér keresés iránt való forgalmazással egybe köttetve ne légyen) való vizsgál-tatása, fontolgatása, az élet meg-hozzáabbitására minden egyéb elmebéli munkák felett legit. Példák ebben azok a' hozzáéu életű sok régi Szentek es *Philosophusok*: *Job*, *Éliseus*, *Ésaiás*, mind a' két *Tobiás*, *Anna Profeta Afkony*,

Élent János Evang-lista, a' ki 97. §. Lukás, a' ki 84. Simon Kleofás Martyr, a' ki 120. Polycarpus Smyr. Martyr, a' ki háznál több; Dionysius Areopagita, a' ki 90. Aquila és Priscilla, a' kik mind ketten leg-alább 100. §. Remete Pál, a' ki 113. §. Antal a' Coenobiták ferzöje, a' ki 105. §. Athanasius, a' ki 80. §. Hieronimus, a' ki 90. éztendőknél többet éltenek, és Thales, Solon, Epimenides, Democritus, Parmenides, Zenó, Carneades, Isocrates, Pythagoras, Plató Diongenes Pogány Bektsek, a' kik közzül 80. éztendőn alól egy sem hólt-meg, háznál tovább pedig egy néhányon éltenek. Lásd fellyebb a' CLXIX és a' CXCIX. §-öket-is.

A' mértékletes, kivált a' titkolt öröm, jó lábón álló reménység és bizodalom, a' rendes ézetés, illendö kemérmetség, söt a' módjával és ritkán való éomorködás-is, ha félelemmel egybe kötve nintsen, és a' haragoskodás-is, a' melly hamar el-múlik, a' menyiben a' spiritusokat meg-restülni nem engedik, az élet meg-hözfértására sokat tehernek: a' mellyet, a' többek közt, az efféle indúlatok közt gyakran foztó hozzú életi sok hadi Emberek példájával bizonyit a' böls Verulámius.

§. CCXXIV.

Különösen pedig a' Vénülöknek jóvaltatik, hogy a' magok Elmébéli régi foglalatoiságaikból naponként alább alább hagyjanak; affélekkel, mellyek sok Elme törést kívánnak, ne bajlódjanak. Mert a' fogydogaló spiritusok ö

ben-

hennek az erős elmélkedésre és test erejének fenn tartására már nem elégségesek. Az ifjúkori dolgoknak meg-gondolása, és véle együtt nőtt régi jó Barátival azokról való nyájas beszélgetés és tréfálódás, valamint hogy a' Vének előtt leg kedvesebb, úgy az ő életnek nyújtására-is leg-haználhatóbb. E're nézett kétség kívül *Vespásianus* Tsáfár, midőn Tsáfárságában-is az ő férgény Atyjának alatt Házatskáját oda hagyni nem akarta; sőt a' Nagy Anyja fa tséjéjének ajakát-is aranyban foglaltatván a' nagy Innep napokon abból ivott; ne hogy az ő szemének régi fokását, vagy gyermek állapotjának emlékezetét az ő elméjéből a' fényesebb élet ki-törle né.

§. CCXXV.

Egy *Summában*: A' jó erőssen termett egészséges test, a' mezei vagy falusi tiszta, tiszta, hívesetske 's ritkán változó *aër*; az együgyü, kemény, tiszta eledelekkel való józon élet; az erőltetés nélkül való gyakor *Commoziok*, a' kelete korán való tsendes álom, a' testnek szükséges, de nem rendkívül bőv tisztulási, az Elmének sok gondokkal és unalmas dolgokkal való nem terhelése, a' jó kedv, maga forsával való meg-elégedés, az élet meg-hozzájabbítására tsalhatatlan ségítések. Mind ezeket pedig midőn a' mezei munkás Emberekben minden egyéb fors és állapotbéli Emberek felett szemlélné a' Poëta *Virgilius* így kiált fel:

*O fortunatos nimium, bona si sua norint,
Agricolas!*

§. CCXXVI.

E'dig az Életnek a' *Hat Nem. Nem-Termézetű Dolgok* által lehetõ nyújtásáról. Lássunk már egy két szóval a'ról-is. *Vallyon Orvosságok és egyéb Doktori Mesterségek által leheté a' mi életünkös valamivel töltöni?* Kétség kívül tétetett dolog az, hogy sok nyavallyák, ha magok idejekben jó móddal orvosoltatnának, nem ölnék meg az Embert. De nem efféle hozzátásáról van itt szó az Életnek; hanem az egészséges Életnek hozzábbá való tételéről. E' dolognak nagyságához és érdeméhez képest sokképen próbáltgatták véghez vitni ezt a' Termézet titkait vizsgáló Tudósok. Azok a' kik tűz által nyomozták a' testeknek el-rejtetett belsõ tulajdonságait, és *Alchymistáknak* tettet nevezni magokat, úgy gondolkodnak, hogy minden testnek valósága 's fundamentuma holmi változást nem ényvedhetõ finum, *spiritus forma materia* volna; és valami azokban romló 's változó, az mint valami kövérség vagy motsok a' érint rakodik azokra, és így könnyen el-is vehet azokról, úgy hogy a' testeknek valósága épségben megmaradon. Melly érint a' testeknek tartótságot vagy tartótlanságát ezen romolharatlan *spiritualis materianak*, mellyet *essentiának*, *substantiának*, *ensnek*-is neveznek; azokban lévõ nagyobb és kisebb bövségnek tulajdonítják: Ugy hogy, ha valamely testet mind ilyen *essentiából* lehetne csinálni, az épen romolharatlan lenne. Ezek érint õk úgy okoskodnak,

nak, hogy ha a' mi testünk-is nem affele ve-
 sendő materiákból, mint a' minémüekkel rend-
 berint tápláltatunk, hanem tartó 's következés-
 képen csak nem egészen *essentiából* álló materi-
 ából kévülne, az-is romolhatatlanná és változ-
 haratlanná lenne. Innen a' sokáig élni szokott
 Sasoknak, Szarvasoknak húsát a' hosszú életre
 igen hasznosnak tartják vala, és sokat mester-
 kedtek azon, hogy az eledelekből azon *essen-
 tiót* ki-vehessék és az Emberi testet csak azzal
 táplálhassák. Sőt az élefebb eziek azon-is
 kezdettek munkálódni, hogy a' leg-tartósabb
 materiáknak, minémüek az arany, kéneső,
 vagy *Mercurius*, a' tzedrus fa 's a' t. *essenti-
 áját* vegyék-ki, és a'val töltsék-meg a' tes-
 tet, úgy okoskodván, hogy ha ők ezt vég-
 hez vihetnék, az ő testek-is épen olyan tar-
 tós és változharatlan lenne, mint az arany,
Mercurius és tzedrus. Ilyen *essentiák* volná-
 nak már, ha volnának, ama' híres *Aurum po-
 tabile*, *lapis philosophorum*, *Mercurius vitae*,
Ens primum Cetri 's a' t. De hogy ezekkel
 valaha valakin valamit segítettek volna, semmi
 hiteles Írásokban nyomát nem látjuk. A' hon-
 nan hihető, hogy ezen örökkévalóságot adó
essentiák még azon jó *Alchymistáknak* agyok ve-
 lejében füstbe mentenek. De ha valósággal
 meg-készültek volna is, és az ő testeket merő
 arannyá és tzedrus-fává tehetnék-is, mivel len-
 nének ferentselebbek, mint a' Lótnak örökké tartó
 só bálványá változott Felesége, vagy azok a' *Mu-
 miák*

maak, mellyek az Egyiptomi Fejedelmek *basamumal* meg-töltött 's így öltve azott testeknek tartatnak.

§. CCXVII.

Közelebb tapogatóztak a' Valósághoz azok, a' kik úgy gondolták az Embert sokáig életben tartani, hogy midőn a' Vénség az ő testéből a' *spiritusokot* fogyatni kezdi, azt más ifjú jó egészséges testnek *spiritusaival* küntelen ki pótolják. Egy *Artephius* nevű régi *Philosophus*tól (a' kinek irálait az *Alchymisták*, minthogy nem értik, ma-is *Oraculum* gyanánt tartják) irattatik, hogy az holmi olyan *magnet* találván-fel, mellyel egy ifjú Ember testéből az elevenítő *spiritusokot* mind ki-éivatta, mellytől az az ifjú meg-is holt; ezen *spiritust* egy kis üveg palatzkotskában jól bé-zárván, és midőn e' világgon élni meg-únta volna, magához vévén, egy koporsoba bé-zárkozott, a' hol ezen *spiritusból* az orrán minden nap a'nyit, a' menyi ez ő életét meg-tarthatta, fel-éiván, ott ez által már több, mint két ezer éztendőktől fogva él. El-hivését az Olvasó szabad tettésére hagyom. Bizonyosabb az, a' mit ír *Cobanjen* Belga Doktor *L. Hermipp.* hogy *Rómában* az árva Leányok Házának egy Gondviselője, küntelen az ifjú Leányok közt múlatván és feküvén, azoknak testéből ki-gőzölő eleven, friss *spiritusokkal* gazdag gőzt a' háján-is az *aérrel*, bőrinek éinén-is a' bé-éivó cretskéken küntelen vévén magáha, ez által 115. éztendőket igen egészséges állapotban élt. Épiti *historiájának* igazságot ezen a' régi márvány kövön talált *Iráson*,

son, mellyer *Th. Reinesius*-is *L. Inscript.* feljegyzett.

AFSCULAPIO ET SANITATI.

I. CLODIUS HERMIPPUS

QUI VIXIT ANNOS CXV. DIES V.

PVELLARUM ANHELITU.

EJUS NON PARUM MIRABUNTUR

PHYSICI.

JAM POSTERI SIC VITAM DUCITE.

Sz. Dávid Királyt-is, midőn az ő teste a' Vén-
ség miatt egészen el-hült és ereje el-fakadt
vólna, nem meleg ágval, nem vért gyúlóító
Tincturákkal, hanem a' *Sunamitisi* igen szép if-
jú Leányt *Abiságot* fektetvén melléje, életék
és eleveníték meg az ő Doktorai. Sok példá-
ink vagynak, így ír a' nagy *Rochhaave*-is, hogy
a' Vén Embereket ifjú 's virágzó egészségi Fe-
leségek mellett való fekvés tsudaképen meg-
frissítette; az ifjakot ellenben Vén Felesége-
ikkel való hálás idő előtt meg-vénítette: A'
Gyermekek-is, a' kik vén Nagy Anyjokkal egy
ágyban hálnak, igen hamar meg-véntülnek, a'
vén Szülék pedig azoknak eleven özöktől
femlátomást élednek. Egyéb ifjú állatoknak
meleg gözi is, ha azok a' közevénytől vagy e-
gyébről erőssen fájó rézekre fektetnek, vagy
elevenen kettőbe hasítván, azon melegen reá
köttenek, minden egyéb ki-gondolható *fomen-
tumok* felett használ: a' melly világos jele,
hogy egyik test a' másiktól sokat élettethetik.
Hogy pedig B. Salamon régen, 's ma-is a'
Török Tsázárok és más Napkeleti Fejedelmek,

és kik csak nem föntelen különb különb kép ifjú Affectyonok öleiben hevernek, sokáig nem élhetnek, a' gyakor Venusnak tulajdoníthatják. Ezen ifjú *spiritus*sal gazdag gőzt igyekeztek magokba húzni azok a' *Tyrannusok*-is, a' kikről írják, hogy életek nyújtása és belpokloiságok meg-orvoslása végett ifjú Embereknek meleg vérekben feredeztenek. E're nézett *Boerhaave*-is, midőn ez irtóztató vér feredő helyett, az egészséges ifjú Affectyonoknak újjonnan ki-fejetett meleg tejekben való gyakor meg-feredést jóvallotta az el-esett Öregeknek.

§. CCXXVIII.

Mások ismét az Embernek tulajdon maga Testében gyűlő *spiritus*oknak tartóztatásával, és mintegy meg-kötésével, hogy azok a' testet oda hagyahassák, igyekeztek az Élethez hosszabbá tenni, 's nem-is minden házon nélkül. Kétfépen veének vagy fogyanak-el ugyan-is a' *spiritusok* a' mi testiinkből (1. Midőn a' belső, vagy külső nagy meleg azokat meg-ripósíttja és füstbe bocsátja. (2. Midőn vagy a' restnek, vagy az elmének erős és hosszas munkái által féllyel vadáztarnak és meg-eméztetnek. A' külső hévségnek ellent állottak a' híves ajrtel és az olajjal való kenődéssel: a' belsőt tartóztatták a' salétrommal minál poszul, mind italba véve, és minden fűvekkel és plantákkal, mellyek salétromos nedvességgel bírnak, minémítiek mind azok, mellyeknek csak víz vagy föld izek és fagyok vagyon, mint a' saláta, spinákra, paró 's a' t. Ilyen az újjonnan fel-

átott vagy tántatott földből ki-jövo gőz-is^o melly tellyes falétrommal. Ez az oka hogy az eke után a' borozdában való sétálás, a' föld átoztatás, az eső után való gyomlálgorás is az életnek meg-hozékítására már a' régiektől nagyon ditsértetett. Esmértem, így ír *Verulámius*, egy igen idős Uri Embert, a' ki minden reggel, mihellyt álmából fel-ferkent, egy darab új földet hozatott és azt éaglotta. Ugyan ezen fundamentumon a' falétrom és bűdös kő *spiritusok-is* (*spir. sulphuris per Campanam*) az életet hozékítani tartattak.

Az akármí okból el-vékonyúlt, el-éeledett és el-repülni akaró *spiritusok*at pedig igyekeztek az olyan ezközökkel, mellyekben fájdalom enyhítő és álmod hozó erő vagyon, özve fedni és mintegy meg-alatni, hogy azok a' testből ki ne repülhesének. Illyenek már a' Napkeleti Nemzeteknél azok a' híres és igen drága *Bétel* és *Nuzi* gyökerek, az *Opium*, és a' mik e'vel kékülnek, mellyekkel a' Napkeleti Nemzetek az élet meg-hozékítására és erejek meg-maradására a' testnek és az elmének minden nagyobb fárattságaiban, nevezetesen a' *Márs* és *Venus* zolgulatjában, még ma is igen gyakran éluck. Illyenek a' Málnak, és kivált a' fejer máknak magva, feje, virágja, leve, olaja, a' sáfrány, keretsen jó, *Curian-drum* mag, *Amonum*, *Ambrá*, *Calcutumban* egy Patikariustól azt írja *Verulámius*, hogy az minden nap egy egy kevés *ambrát* véven-bé e'vel

e'vel 160. éftendőkre terjéztette a' maga életér. Illyenek volnának a' Tabák, Nagy t. ű. Belind 's Álomfű magvak-is. De mivel egváb ártalmos erő-is van benne, az álom hozó rő-is igen nagy, ezekkel élni nem annyira tanársos.

§. CCXXIX.

Mások ugyan e' végre, hogy az éltető *spiritusok* a' testből se el ne repülheffenek, se meg ne tsípösülheffenek, egy kevésé enyvesé, édesé és nyúlósá kívánták tenni a' Testnek nedveségeit, úgy mindazonáltal, hogy azok az edényeknek erőssabb ágatskáin is folyhassanak, úgy mint a' melly az egészségre sükségusképen meg-kivántatik. Ezen végnek megnyerésére minden Orvosságok felett hasznolnak tartiak vala a' *Vipera* Kígyónak húsát, és a' val sokféleképen orvosolják vala magokat. Némelyek fejt és farkát ezen mérges Kígyónak elvagdalyván a' belét ki-vertvén és bőret le-húzáván, a' húsát meg-éarázva és porrá törve vélik vala azt bé bizonyos időig mindennap. Mások vízben erősten meg-főzvéen és keretsen dió virággal meg-fűszerzámozván leveleket kérenek vala belőle. Mások ismét borju vagy tsirke hússal egybe aprítván és főzvéen búza zsemlet vagy morfolt kenyér-belet aztattak és gyúrtak e'vel egyben, és így tsirkéket vagy egyéb jó húsu madarakat hízlaltak véle-meg, es öt hat hetek alatt, vagy az Ember állapotja keszint tovább-is, tsak ezekkel éitenek. Vóitak a' kik ezt mint a' halat meg-főztek es úgy ettek,

erték. Leg-közönségesebben pedig ötöd rész kenyér bélel ennek meg-főtt húsát egybe törvén 's gyúrván apró pogácsátskákat csinálnak vala ebből, a' mellyeket a' napfényen jól megszáraztván hogy t. i. romlás nélkül sokáig eltarthassák, ezeket rágják vala és nyelegetik vala le ottan ottan, vagy terjék közl elegyítvén úgy vézik vala bé. És hogy az efféle vipera curák által sok Emberek igen hosszú életükké lettenek, sőt hogy a' meg-özült és egyben kuporodott keméllyek újra meg-ifjadtanak példakkal-is erősítik.

§. CCXXX.

Vóltanak olyanok-is, a' kik úgy gondolkodtanak, hogy ha a' testben meg-vefzett nedvességeket ottan ottan ki-vennék, és a' helyet mást újabbat és frissebbet öntenének, úgy az Ember sem meg nem vénülhetne, sem meg nem halhatna. Így ifjította vala meg a' régi fabulák szerint *Medea Aesont*; *Peliást* pedig ki-vévén a' régi rosz nedvességeket belőle, és mást nem töltvén helyekbe el-vevni engedé. ez okból *Paracelsus*-is a' fekete zácpának levelét, melly kegyetlenül *purgál*; az élet meg-hozzáabbitására erősen jóvalta. De oktanul. mert a' mint fellyebb már meg-irtuk, minden erős *purgatiok* rövidítik az életet. Hanem az a' példákból nyilván vagon, hogy sok *Ferfiak* és *Afézonyok*, a' kik vagy a' hosszú koplálástól, vagy a' sokáig tartó nyavalyáktól, vagy valami hosszú ideig izzasztó, *purgáló*, *jalsvaltató* orvolságok által úgy el-áradtak és jóvá-nyul-

nyodtak volt, hogy a bőrok tsontjaikon aug akad-meg, de sem ni belső rétek meg nem romlott, azután a' jó *diæta* által egészen meg-frisül én és néki telvén, fokkal jobb egészsé-gesékké lettenek, mint vóltnak valaha az előtti és igen fokáig éltenek. Egy *melancholiában* esett *Belga* Urról írja *Boerhaave*, hogy az el-hitetvén magával, hogy ő frantzoz vólna, mi-nekutánna fok értelmes Doktorokat hűában kényszergetet vólna a'rá, hogy ötet *saliváltas-sák*, utóllýára egy tanultlanabb által azt ma-gán véghez vitette, mellytől minden húa és vére úgy el-fogyott, hogy tsak a' tsontok és az edények maradtak az ő hőre alatt. De abból más értelmes Orvos segítsége által ha-mar időn ki-épülvén, a' *melancholia*-a-is el-múlt, és igen hozzú életüvé is lett, jóllehet igen rö-vid életü *familiából* való volt.

§ CCXXXI.

Úróljára, hogy a' több próbáknak, mel-lyeket az Élet meg-hozzábitásában tette nek az Emberek, elő hordavásál az Olvasónak terhére ne legyenek, még tsak ezt az egyet, a' melly az én itele-tem szerint a' tobbinél jobb fundametonon is áll, említem. Hogy ha a' gyomor, melly az Életnek és Egészségnek fő sáfara, a' máj, a' lép, a' tüdő, az agyvelő, egy hóval min-den belső rétek olly erőben és állapotban tar-tatnak, hogy azok az ételt mindenkor jól be-fogad-ják, jól meg-emévezék, aabból a' hova mit il-lik, jól ki-safarolják, hogy így a' mi a' test-ből akarmin módon el-véz, a' mindjárást illendő-képen

kepen ki-pótoltáſsek, ſokat tehet a' hoſſzu é-
 letre. Ebben pedig a' gyomrot és a' belſő ré-
 ſeket erőſítő ſerek ſokat ſegíthetnek: tsak épen
 úgy éljünk azokkal, hogy midőn belſő reſe-
 inket erőſíteni igyekezziük, egéſz teſtünket ok-
 talanul el ne ſáraſſzúk. A' fellyebb-is említ-
 tett *Alchymiſta Paracelſus* készített vala *Aloéból*,
Myrrhából és *Sáfrányból* holmi *liquorral*, mel-
 lyet nem írt-meg, egy olyan *Tincturát*, mel-
 lyet ő az Élet meg-hoſſfítására minden e'dig e-
 lé ſámlált végekre egy ſummában haſználni tart-
 vala, és ez okból e' pompás nével nevezte
 azt, *Elixir proprietatis vitae humanae*. Ezzel
 úgy ſókott vala ő ditsekedni, hogy magát
Mathusálemi idđig életben fogja tartani, és ak-
 kor oſtán gondolkodni fog, ha tetſziké ez élet-
 ben tovább-is meg-maradni: de ſerentséjére,
 vagy ſerentsétlenségére e' jó Ember 47. élet-
 korában meg-hala. Jobbnak tartom én, jólle-
 het a' *Paracelſustól* képzelt erőt ebben ingyen
 ſem gondolom, ezen a' nagy *Hoffmann*tól-is a'
 Vén Emberek ſámára különöſen meg-ditſérte-
 tett *Tincturát*, melly mind a' gyomrot, mind
 az agyvelőt képen erőſíti, a' *perspiratiot* dere-
 kaſon ſegíti, 's tſendes álmod-is ſerez, és ez
 ſerint készítetik: Vég válaſtott *Myrrhát* 4-
 lótot: jóféle ſáfrányt 1. lótot: Narants és
 Tzitrom hajat mindeniket 4. négy lótot. Fa
 hajat 3. lótot, tölts fél font gyongy virág *ſpiri-
 tus* reá, és három ejtel a' ézu kollő jó bort-
 tartsd így egy néhány órákig: azután lomvikol-
 de-

estilland; és e' kedves izü és ézagü *liquort* rósa juleppel édesítsd-meg; egy *könting ambra essentiát*-is töltven belé: Ebből 80. vagy 100. cseppet magára, vagy nádmézzel estvénként és reggelenként, vagy a' mikor meg bádgyadnak, vegyenek - bé.

TIZEDIK RÉSZ.

A' BETEGEKNEK ÉS BETEGSÉGEKBŐL
GYÓGYULNI KEZDŐKNEK
DIAETAJÓKROL.

ÉS A' NYAVALLYÁKNAK A' JO DIAE-
TA ALTAL LEHETŐ EL-KERÜLÉSERŐL.

§. CCXXXII.

HA a' roé *Diaeta* elégséges a' leg-erősebb Embernek-is egészségét el-rontani, mit várhat abból az erőtlen és beteges egyebet a' maga fejére kéz védelemnél. Ha azért valakinek, a' beteges és erőtlen Személyeknek valójában szükséges a' *dieta*ra tartozó dolgokban tapogatózva, okosan és éremesen járni. A' pedig e' kétrőben áll. *Előfer*. Hogy az afélékkel, mellyektől meg-betegedtek és el-erőtlenedtek vólt, tovább ne éljenek. *Másodfer*.
Hogy

Hogy csak olyanokkal es olly módon éljenek, mellyektől a Termézet, mint egyetlen egy igaz Orvos, a Nyavallyák meg-győzésében es el-tűzésében illendő módon legittessék, és a mellyek a magok erejekkel-is az ő nyavallyájok ellen munkalodniállanak. Ugyan-is az Orvos-ságok az ételtől es italtól csak a'nyiban kü-lömböznek, hogy az Orvos-ságok kevesebb mér-tékkal, 's hamarább nagyobb változásokot te-hetnek a' mi testünkben; az étel es az ital pedig csak laifan es nagyobb mértékkal munkalódnak. De még-is ezek azoknál a' meg-gyógyuláira a'nyival lékségelebbek, hogy a' jól rendelt es tartott *dieta*, ha későre-is, magától elégséges majd mindennémü gyógyulható nyavallyákat gyöke-restől ki-irtani; az Orvos-ságok pedig magokra, ha a *dieta*-is hozzájuk nem alkalmaztattatik, a'nyival inkább ha vélek ellenkezik, a' kön-nyebb nyavallyákban-is semmit nem tehetnek.

§. CCXXXIII.

A' Nyavallyák közönségesen két Seregek-re osztanak. Az *Elsőben* vagynak az Éles, forró, es zápotán vagy egékségre, vagy halál-ra változó nyavallyák. A' *Másodikban* a' lassu es fok időkig nyomozható nyavallyák szám-lalratnak. Ezek a' Termézetnek előre a' rof *dieta* által apránként, es mint egy fémbe tñ-nés nélkül lott nagyobb nagyobb el-gyengulé-séből karmoznak; azok ellenben hirtelen, vagy az igen ellenkező *dieta*tól, vagy valamelly más titkos októl (mellyet *Θείον π* valami

Isteni és az Egből bocsáttatott oknak mondanak vala a' Regiek, nem lárván a' termézetben e' hirtelen lött förnnyü változának semmi okát) borítják-el az Embert ifonyu kegyetlenséggel. Ezekből azért önként meg-terfik, hogy más *diæta* kívántarik a' forró nyavallyákban lévő Embereknek, más a' hozzáas nyavallyákban sínlődőknek. A' forró nyavallyákban a' vér felette fel-van gyúladva és háborodva, melly miá az az ereket igen ki-tesíti, azokban ifornnyü sebefséggel kering, és rohan minden telé, mellytől a' forróság mind nagyobbra nevedik, a' vernek vizes réze el-zárad, a' többi egyben sül, meg-tsipösül és hirtelen rothadásra kézul; kivált a' *bilis* vagy az epe a' májban, mint hogy magában is a rothadásra igen kéz, egészen el-rothad, és a' belső rézekben ifornnyü égést, éarazságot, éomjúságot kérez, az ételbeli kívánságot el-törli, okadást és budós híg has-menést okoz; a' vérben pedig még nagyobb tüzet gyújt. Melly kérint önként ki-jö, hogy a' forró nyavallyákban olyanokkal kell élni, mellyek a' forróságot tsendefitsek, a' reslet nedvesítsék, a' vért vizeítsék és hígítsák, a' meg-tsipösülettől és rothadáltól oltalmozzák, magokat kívántarásák, és az igen el-erőtlenült gyomortól hamar 's könnyen meg-emeztethetifenek.

§. CCXXXIV.

Leg-előfer-is azért igen kéks'ges a' forró nyavallyákban a' nyavallyának merteket, idejec,

és a Személynek, a' ki benne vagyon, természetét meg-kulönböztetni. *Mikor a' nyavallya elein mindjárt igen keményen fogja, az az nagy forróságok, fő sájsók és fantáziák közé az ágyban fejezi a' beteget, a' Hippocrátes és más bölts Doktorok jóvállások kerint vagy semmit se, vagy igen vékony, az az, kevesse tápláló eledeleket egyék: Mert a' jele, hogy ő benne most is igen sok volt a' vér, és felettébb fel van gyűladva: nem volna azért okolság azt még-is vaporitania és gyűladtania. E're pedig a' gyermekekben, véres ifjakban, és kemény testű emberekben leg-üzkegefebb vigyázzni.*

A' nyival-is inkább, ha a' betegnek ereje minden küllő ok nélkül hirtelen igen el szakadt, ábrázata meg-változott, elnéje el-tsüggedett, az ételt nem csak nem kívánja, hanem ugyan utálja és gyűlöli, (a' melly igen rossz jel) ételre épen nem kell őtet eröltetni, mert ő benne a' nyavallya a' Termetzetet csak nem egészen megfojtotta. Ha azért azt most az étel eméztés-el is terhelned, igen könnyen alól elnék.

Harmad, negyed, ötöd, hatod nap múlva-is, ha a' jelek így mutatják, hogy a' Termetzet a' nyavallyát okozó materiát valamelyik úton ki-kezdette hasítani, az az, ha a Betegnek hafa forrón és higon bővön tisztul, a' vizelletje veres, sok, és feje vékony, sepröléket tézen-le, a' bőre lágy, és mintha megkeleték volna, nyirkos; a' *pulsussa* tellyes,

nagy és lágy, 's a' t. e'kor-is igen kevelet és csak gyenge leves ételt kell enni; ne hogy az el-lankadt természet a' maga kevés erejét az étel eméltéfre fordítván, e' hasznos munkában megakadályoztassék. Főként az olyan nyavallyákban, a' mellyek természet érint-is hamar le-foktak fojni, mint a' skárlát himlő, az orhántz, (*febris ephemera*) egy nap tartó forró hideg, a' pleuritis-is mielőtt elcín mindjárt fok sárgás vagy veres flegmát hány-ki könnyen a' beteg, ezt a' regulát szükség erősen megtartani. Ehel soha csak egy hidegledős en ber temholt-meg; de az alkalmatlan és fok ételtől zám-talan fok.

§. CCXXXV.

Ha a' forroság nem rendkívül nagy; az erőt felettebb el nem fakasztotta, az éülbéli kívánságot-is egészen ki nem óltotta, a' nyival-is inkább ha a' jelek úgy mutatják, hogy a' nyavallya bárom négy hétig is el-fog tartani, ha finte a' Beteg az ételt nem kívánná is, mégis mindennap egyék valamit. Így érott pedig olyankor gyakortább lenni, mikor a' Nyavallya gyengén kezdődik, és négy öt napok múlva üti jól ki magát, azután-is néha neha valamit tsendeledik, de megint keményen fogja, még pedig mind hamarabb hamarebb, és keménysegeben tovább tovább meg-marad, ha a' hasis azonosozoen hol nyugot, hol keményt, hol zöldet, hol fejt, és haboson 's mint egy buborekolva még, en, a' vizellet vékony, és
vagy

vagy igen fok regla por forma veres sepröléket tégen-le, vagy épen semmit sem, vagy vastag 's zavaros a' vizellet, és midőn fokáig tsendesén állott-is, tsak úgy marad; ha a' beteg a' nyavallya kezdetével mindjárt fokot izzad, de minden könnyebbülés nélkül, vagy ellenben hét, sőt 14. napok múlva-is semmit sem, vagy tsak keveset izzadott; a' mej és oldal fájaikban pedig különösen ha a' hála fokot mégyen; az ilyen nyavallya fokáig el-tart, a' míg fordulást vehet: ha azért a' Terméket mind a' dig étel-is nem segítették, felettebb el-erőtlenülne, a' régi nedvességek-is ha új *chylussal* nem édesítettének és zaporítottának, igen meg-fogyatkoznának és tsípösülének: a' mellyekből után fokkal nagyobb gonokok következének, mintha az alatt a' beteg kellett-nél többet ett volna.

Ha a' nyavallya már négy, öt nap tartott, a' forróság nem nevedik, sőt valamit apadni láttatik, egy kevéssel bővebben 's gyakrabban-is lehet enni.

Ezek szerint tselekedni pedig a' Gyermekkel és Ifjakkal, a' kik még növesben vannak, kivált a' kik ő köztök térenyebbek és nyúghatatlanabbak, leg-fukségebb. Mert valamint egészséges-korokban, úgy most-is ezek leg-nehezebben és kevesebb ideig fenývedhetik az etlenséget. Ezek után az idős Embereknek, érzekenyebb, gyengébb és hidegebb természetűek, kivált ékkel és telben, midőn

Az Emberek az ételt egyébként - is gyakrabban kívánják, a' kevés gyakor étel a' forró nyavallyákban leg-inkább meg-kivántatik.

Ha a' Betegnek ételbéli kívánsága meg-vagyon, és az étel után rozzabbúl nem lé-
zen, jó jel.

Ha a' nyavallya egyébként múltni láttatik-is, de az erő nem jobbult, sőt fogyott, jele, hogy a' Nyavallya meg-győzte a' Terméketet. Illyenkor azért a' Betegét ételre open nem kell erőltetni, hanem tsendesen várni kell a' dolog ki-menetelét, a' melly vagy új nehéz nyavallya, vagy halál-lézen. Ha a' Beteg az ételt sokáig úráta, most pedig hirtelen igen kap azon, veszedelmes jel.

§. CCXXXVI.

Idéjéről vagy Orájáról is a' forró Nyavallyákban lévő Emberek ételének illő azt megtartani. Minthogy majt minden forró nyavallyának vagynak néha tsendesedései, néha ílméc keményebb fogásai, mellyeket *paroximus*nak hívnak, az étek illő mindenkor ollyankorrá ejteni, mikor a' nyavallya valamit tsendesedett, még pedig úgy, hogy a'dig míg a' *paroximus* el-következik, a' gyomorbeli eméltés-is nagy részén véghez meheszen, mert ha vagy a' *paroxismus* kezdeten, vagy annak divatján ével, a' *paroxismus* kéttér kegyetlenebb lézen, tovább is el-tart, a' nyavallya-is későbbre gyógyul meg, sőt hirtelen meg-is fojthat. Ez a' tsendesedés pedig ha reggelre élik, vagy viradta előtt

előtt valamivel, a mikor t. i. még mások alu-
nak, az étel is akkor, a *Celsus* ítélete szerint,
leg-hasznosabb: de ha egyéb órára esik-is, akár
nappal, akár éjféli, akkor mindjárt egyék.
Ezeket a nagy *Hippocrates* mind azokban a
nyavallyákban is, mellyek bizonyos időkhöz *para-*
*oxismus*okat szoktak csinálni, mint a' minden napi,
harmad napi, negyed napi hideglelések, kökövény,
nyavallya törés 's a' t. e' szerint parantsolia tar-
tani. Ha a' *paroxismus* olyan sokáig tartana
hogy az étellel a' dig várakozni nem lehetne
ugyan csak halasztani kell, míg a' tiszta valami
tsendefedik, mivel az egy néhány órák el-múl-
va a' leg erősebb kökövény fájdalmok közé-is,
a' *Sydenham* magán 's másokon tölt *observatio-*
ji szerint, meg-fokott lenni.

§. CCXXXVII.

Nem az Ételknek, mellyekkel a' forró
nyavallyákban haszonnal élni, a' mi illeti:
Minél nagyobb a' forróság, annál könnyebb
emészthetőnek, kevesebbé táplálónak, inkább
hivelítőnek és a' rothadást inkább ellenzőnek
kell az ételnek lenni; úgy hogy a' *leg-nagyobb*
forróságban inkább csak vízből álljon az. A'
hol a' forróság kisebb, jó az etzetes mézes
tízre fűszerén nélkül, a' zab, árpa, gyöngy
és riskása levelek 'sír nélkül, rózsmaléval
gyengén meg-favanyirva, a' bor kövel és sóska
levéllel kevert levelek, a' korpá tizre kevés
tészellel, az alma, körtvély, szilva, tseresznye,
megy, nyersen-is, szalva is, jól meg-főve,

mind magok mind levek. Ugy az ugor-
ka, görög dinnye, eperj, kederj, málna-is
's a' t. mellyek vagy kedves savanyuk, vagy viz
ízűek, bátorságosok. Ha a' Betegeknak hask rend-
kívül mégyen, vagy erőssen hányanak, a birsal-
ma liktáriumból készült leves Orvosság gyanánt
léken. Ha a' forróságok nem vólt nagy, vagy
már sokat állott; valamivel hővebben rápláló,
de forróságot nem tsináló étkeket-is ehetnek;
minéműek a' mindjárt említett kása levelek job-
ban meg-főzve és sűrűbben készítve, tsirke,
juh vagy sovány tehén húslévben. Lehet a' to-
jásnak fejerit-is tenni az ő ételekben. Éő a'
gyenge tsirke, pújka, bárány és borju húso-
kat-is, ha nem igen kövérek, főve egreffel,
vagy rzitrommal savanyított lével már e'kor
meg-ehetnek. A' jól meg-főrt Kártisiole és sa-
láta-is, kivált a' levek, hasznosok. A' tiszta,
sebes, kövas fenekü vizekben termett poro-
nyóbb húsu halak, a' rákoknak-is az apraja,
(mert a' nagygya igen kemény húsu és nehéz
emészthető) nem ártalmasok.

A' fok hús ellenben kivált sültve, a' to-
jásnak ééke, a' méz, a' tej, téjfel, vaj, sajt,
túró, orda, minden sárba sülték és rántottak,
a' nádmézes konfektek, a' répa, petre'selyem,
káposzta, retek, torma, hagyma, egy kóval
a' mellyek vagy nehéz emészthetők, vagy a'
gyomorban hamar meg-veőnek, vagy a' vért
gyulaétják, vagy erőssen korítanak, mint fok-
tak azok, a' mellyek fojtós ízűek, a' forró
nya-

nyavallyákban mind ártalmosok. Sőt a' kenyér-is, a' menyiben fok és egy kevésé erylves vattag vért csinál, tsak fűkőn éve bátorságos.

A'ra mindazáltal fűkség vigyázni, hogy a' beteget a' forró nyavallyákban is régi fokafa ellen való eledelék meg-ételére ne kényszerítsük. *Az erős testű, kemény dologgal élő, és durva ételekhez szokott ember a' fellyebb meg-nevezett gyenge levesekkel el-vevne; hanem az ő meg-tartására ilyenkor is kenyér, pulifka, lentse, borsó, répa, murok, sós káposzta, sovány fűtölt húsok, kazás level, s több cselek, kívántatnak.*

§. CCXXXVIII.

Meg-esik néha az-is, hogy a' *Beteg ez vagy amaz ételt, melly egyébként neki nem volna hasznos, felette meg kívánja.* Azt sem illő iőlök, tsak nyalánkságból ne tselkedték, elfogni. Ugyan-is tapasztalt dolog, hogy a' mit a' Termézet olly igen kíván, és a' minn olly mohon kap, olly nagy erővel és ferényen igyekezi azt maga hasznára fordítani, hogy ha mi ártalmos erő volna-is abban, az semmi kárt nem tehet. Sok példáink vagynak, hogy az értetlen durva Doktor meg nem engedvén az efféleket a' maga Betegjének, keserves óbajtatók között kéme előtt ki-múlt az e' vilagtól: mások ellenben, a' kik a' Doktor akarata s híre kívül titkon-is ollyan meg-kívánt ételt ettenek, akkor is, midőn hatalni hagyattatnak vólt, mind a' tudára, épen tsak e' kívánt étel által

hirtelen meg-fordúltanak és lépen meg-gyógyultanak. Ezzel min'tazáltal nem adunk lábor azoknak a' gyermeki nvalánksággal mindent valami e'fekben jut azonnal el-múlhatatlanúl erővel-is enni kívánó kényes betegeknek: sen azoknak az értetlen betegekre vigyázóknak, a' kik féltvén, ne hogy az ő betegjek ha csak fél nap nem ett, éhel meg-haljon, keresve keresnek az ő házokra olyan ételt, melly az egészségeseknek hájokot a' jól lakás után-is meg-talhatná, és azt csak nem erőszakkal töltik a' betegeknek torkokba, kevesett ügyelvén a'ra, akármikövése azután őket, csak most egyenek valamit: úgy hogy a' fehérszegy beteg, nem állhatván-ki előlük, kénytelenítterik enni abból-is, a' mit természet szerint útál: Mellyel egyebet nem ivernek, hanem hogy a' nyavallya sokkal terhelebb legyen, későbbre múlik-el: sőt mikor szinte el-múlnék, reménység kívül hirtelen meg-úul. A' trágvázott szifra és fokféle ételek a' Betegnek mindenkor szalmosok. Ugy az-is ha a' leg-iobbféle ételből magát a' meg-elégetésén rül' terheli. Mihellyet a' Termézet az érelt útálni kezdi, többet enni akkor nem tanfos.

§. CCXXXIX.

Továbbá illő lehen a'ra-is vigyázni, hogy az ételt a' beteg se-mie előtt ne ke'fítsék. Mert e' miatt gyokorta, míg meg-kóstolná, márt meg-útálta azt. Jó lef, míg enni kezdene, a' háját és nyelvét a' forróságban egyhe sült s meg-

's meg-vezett nyáltól és takonytól meg-mosni, sőt ahoz való vékony hal tsontal, vagy meghasított tollu kárral *a' nyelvire ragadt mntskat ottan ottan le is vakarni.* Mert az az éteknek ízét-is el-rontja, magát-is meg-veztegeti. Mikor ézik, az alatt és az után-is fél óráig, ha ereje lenyvedheti, *jobb fel-ülni,* leg-alább *a' derekát 's fejét félig fel-támogattatni.* Mert egyébként erejek nem lévén az erős nyelésre, az étel nehezen válhat *a' gyomor fenekére.* *Az igen el-erőtlenedett Betegeket* pedig így fel-ültetni, sőt csak fel-emelt fővel fektetni sem hátsóságos. Mert sok példáink vannak, hogy őket ebből el-ájulás, sőt hirtelen halál-is követte, nem lévén az erőten éiv elégséges így *a' vért a' főre fel-hajtani.*

§. CCXL.

Az *Ital,* valaminthogy azt *a' meg-tsalni* nem akaró 's hibázni sem tudó Termézet *a' forró Nyavallyákban a' Betegekkel az ételnél többire inkább kívántatja,* úgy haznosabb 's külségefebb-is: meg pedig *a' viz ital,* mellyet leg-inkább-is kívántat ilyenkor *a' Termézet.* *A' viz* elégséges egy summában *a' forróság-nak és forróságnak enyhítésére, a' testnek nedvesítésére, el-rothadásának meg-gátlására, és a' forróságot s rothadást okozó mérges materiának ki mosására, még pedig csak egyedül, elégséges.* Felettrebb rítul hibáztak tehát ele-től fogva azok, *a' kik attól való fél ekben, hogy a' meg-izzadás, vagy ha a' bőr k-nére valami ki-*
akarra

akarna itni, az a' víz ital által meg ne akadályoztatnék, a' forróságban el-áradt és a' fémjúságtól el-epedt fegény Betegtől a' hideg vizet egészen el-tiltották. Sőt sokan a valtsak fájokat meg-öblíteni sem engedték. A' dolgokat jobban értő Orvosok előtt bizony ezet példakból világos az, hogy a' tífra hideg víz ital, a' menyiben a' forróság miatt egyben kurtzodott és özve forúlt ereknek fibráit lágyítja és eleveníti, a' vért vékonyítja, és meg-rothadni nem engedi, a' beregnek el-áradt erejét rsudaképen meg-újította, és ő rajta a' meg-izzadást és a' himlőnek 's egyéb ki-ürni szokott mérges nedveliségeknek ki-ütését olyankor is segítette, mikor azt egyéb orvoiságok véghez nem vihették. Ihatik azért a' beteg, kivált a' belső réteket égető és árasztó, és ezzel erős fémjúhozást kezdő forró hideglelésben, valamennyit kíván hátrón, még pedig nem melegen, vagy meg-főzve, hanem *tífra jó bulg fris folyo vagy forrás vizet*, a' melly néki ebben az állapothban a' Hippocrates, Celsus, Galenus, Fr. Hoffmann, Boerhaave 's más holt Doktörök írélete szerint akárminémű patikai Orvoiságnál többet fog használni. Ara mindazáltal vigyázzon, hogy ha erős hideg a' víz, vastagon azt ne nyelje, és egyzerihen gyomrát igen meg ne töltse. Mert ha a' nagyon meg-bevült belső réteket hirtelen erős hideg éri, az könnyen vezedelmes *spasmusokot* vagy özve kuszorodásokat okozhat, ebből pedig *obstruók* 's

Inflammatick tene es egyéb gonozok karniozhatnak. De talám azt mondod. (1. Meg sem bátorkodom főteni innya a' hideg vizet, mert *nyerféségével* es élcségevel, felek, hogy meg-árt. Kérlek ugyan, táld-ki, mi a' tins folyó vagy forras vízben az a' tció nyerleség es elelség? Nem egyéb bizony az, hanem a' böls Teremtőtől a' vízben-is bele ontott elevenítő *aëres-aethereus spiritus*, az az, a' víznek leg-nemesebb es hañolabb része; melly midön a' főzésekben gőzbe ment, azzal a' víz mint egy meg-hólt, es az álló to vízhez, vagy e-rejet el-veztett borhoz hañoló lett. Azt mondod 2-*for*. Ha így van a' dolog, mi tehát az oka, hogy a' Doktorok még-is a' nyira itatják a' betegekkel a' foktele tőt vizeket? Ennek oka néhol az, hogy állott, nyálás, férgeges vagy másként meg-veztett vizek vagynak, mellyeken a' meg-főzés lokat igazit; nehó, hogy holmi különös orvosi erőt-is ragañzunk a' vízhez, nehó, hogy a' betegnek zemet, éáját, kivált a' képzelődésert meg-taljuk, több erőt gondolván az a' vízben ha zine veres vagy sárga, az íze-is előtte efméretlen; nehó, es talám leg-gyakrabban a' éokás. Azt gondolnak ugyan-is az Emberek, hogy ha a' Doktor a' Betegnek főtt vizet nem kézit, vagy nem ért a' nyavallyához, vagy kamba íem ve-
Ei a' beteget.

§. CCXLI.

A' jóféle frís tolljó nagy forras víznek azért

azért, ha igazat kell vallani, főzés ritkán kívántatik; Hanem ha a' betegnek belső részei igen érzékenyek, a' féltől és *spasmusoktól* gyakran háborgattatnak, vagy ő maga azt nyertlen ártalmosnak képzeli, egy felet pirított meleg kenyeret nem árt belé eréketni.

Ha pedig a' víz állott, mint a tokban, kútakban, gyenge forrásokban, és lassú mély folyó vizekben főkött lenni, mint hogy az állásban a' víz hamar meg-nyúlósul, meg-poshad és férgesül, melly miá az a' hasat fel-fűvja, a' testet meg-terheli, a' vérrel sem elegyedhetik jól egybe; az ilyen vizet meg-főzni szükséges. Mert ez által a' férgek-is benne meg-halnak, nyúlósága s poshadtsága-is fokát múlik.

Ha áni's vagy kömény magot, vagy tzitrom, vagy narants, vagy fa hajat főzz-meg a' vízben, inkább nem puffaszt, sőt a' belső réteket egy kevésse erősíti és a' felet üzi: de egyfersmind gyengén melegít-is.

Ha *Scorvera* és sóska gyökeret, vagy egyéb vért vekonyító materiát főzz belé, a' vérrel hamarébb 's jobban egyben elegyedik.

Ha a' forroságban a' vér úgy egyben sült, hogy a' víz csak magára a' val jól nem elegyedhetnék egyben (mellynek jele az, hogy a' víztől a' gomjuság nem múlik, hanem a' víz a' mint bé-itták, csak hamar majd azon módon megyen-ki a' vizellet, vagy a' verejték után) a' jó vízben-is szükség vagy pirított kenyeret, vagy lérpenyőben egy kevésse meg-pergelt tirta árpát,

árpát, zabot, vagy meleg vízben a' lizitol jól meg-molott arpa vagy zab kását, rezelt farvas karvat, *Tragachanta*, zilva vagy tseretnye fa gummit, nagy májva és *J. orronera* gyökeret főzni-meg. Mert ezekből holmi hamar meg nem rothadó nyúos materia menvén a' főzés alatt a' víz közti, a' tartóztatja a' vizet, hogy a' teltben tovább mulatjon; és így azt mivel, hogy a' víz mind a' főzésig jobban oithatja, mind a' teltet inkább nevelitheile. *Hippocrates* e' vegre egy tojás tejeret habar vala két ejtetni hideg forrás vízbe. Ha a' forróság és *sumjusig* igen nagy, és a' vér rothadása körül, (mellyet az erők el-zakadása es az ételbeli kívánsagnak el vekéle ki-jelent) tiztrom level, egreffel, veres köllövel, etzettel, taltrommal, bor kövel, *sals*, *nitri*, vagy *virrioli spiritus*-sal, vagy valami savanyu borral, és savanyu Juleppel meg-elegyiteni a' vizet akár nyersen, akár zabbal főve, lokat háznál. Az izét-is lenet egy keves tzn, vagy nadmézzel kedvelebbé tenni.

Ha a' forrósággal együtt fázaz köhögés is van, jó édes gyökeret, hígét, malo'sa köllöt, vagy két három szem azku zilvat főzni a' vízben.

Ha forrósággal fájdalom és á'mailanság vagy. Ugorika, diunye, tök, mondola, tejer, vagy ha a' nints, fekete mak magvakból, tizta arpával főtt vízzel hidegen tsimaj tejet, es egy keves taltrommal 's nadmézzel elegyítsd-tel.

Ha

Ha feined akarod a' víz finével gyönyörködtetni, főzz a' vízben néhány mag *Coccionellát*, veres ló sóska gyökeret, veres *santalumot* vagy *Cent fát*, és lép veres *Éine* lézen: a' fa haj pedig és a' sáfrány sárgán festik azt.

Sydenhám a' vér tisztóságának, forróságának és a' komjúságnak óltására, nevezetelen a' himlőben, és a' mej és oldal fájásban, három rész friss forrás vízből, és egy rész édes réjből kevertetett italt, igen hasznosnak mondja. *Boerhaave*-is ezen állapotban mind ezt, mint a' savót kevés nádmézzel és lálétrommal elegyítve nagyon jóvalja.

Hippocrates régen az ilyenekkel méh sert és mézes etzetet itatott. A' jól kézült, tizta 's vékony zab és árpa ser sem volna ártalmos. De a' mi közönséges serünk, mivel nagyon meg-puffadt és terhel, nem igen bátorságos.

§. CCXLII.

A' mi a' meleg víz vagy *Herbathe* hörpölést illeti; azt minden forró nyavallyákban csak nem éüntelen gyakorolják a' betegek. Igaz-is, hogy midőn a' forróságot valami belső résznek *Inflammatioja* okozta, vagy csak a' *spasmusok* háborították-fel a' vért, mint az *arénában*, köztvényben, kólikában, fattyu oldal fájásban; vagy a' forróság a' *perspirationnak* meg-rekedéséből és a' sós nedvességnek a' vérben lőtt el-
 záporodásából vagyon, mint fokott lenni a' nátha hideglelésben, a' meleg víz hörpölés, a'
 me-

menyiben a *Spumásokot* vöpen tsendelíti, a ki pözölést nagyon segiti, és a sós 's taknyos nedveségeket hatalmaton öflatja, a' hideg víz italnál hatnosabb. Illyenkor a komjúság öltására a Kávét-is dicséri *Boerhaave*.

De *minden a' forróság a' vérnek vagy spirítusoknak közönséges felgyúladásából, vagy az epének meg-rothadásából támadt* (mint éokott lenni akkor, mikor a' belső forróság, a' Éáj Éáradás és a' Komjúság igen nagy, az erő hitetlen igen el fakadt, az ételbeli kívánság elvehető, az elme el-tűggedett, a' betegek sárvizet hánynak, a' halok nagy rágiállal megyn: *(a' meleg víz a' vérnek és epének rothadását fiertrené 's következképen a' nyavallyát-is öregbitené: a' mint hogy ő maga is a' nem hibázható természet a' meleg vizet illyenkor selettebb útálja, a' hideget ellenben ki-mondhatatlanul kívánja. A' belső réfeknek égésével, és a' Éajnak felettebb való el-Éatadásával járó erős Komjúság mindenkor félelmes: Ha a' betegnek Éája és nyelve erősen meg-Éatadott, meg íem Komjuzik, bizonyolon vékedelmés.*

§. CCXLIII.

Háttra volna, hogy Éullánánk a' *Borrók* is, ha t.i. leheté a' forró nyavallyaban lévő embernek azt innya adni. De mivel ezt a' Kérdést már az Első Könyvben §. CCXL. meghatároztuk, itt kár nélkül el-mellőzhetük. Ugyan csak Éükség azt itt is meg-jegyezni: Hogy ha a' forróság selettebb nagy, a' bőrnek

fine éráz és éles, a' beteg erőilen hannya veti magát, a' feje erőilen fáj, fántásiákkal telyes, nem alhatik, a' *juſſusa* erős, kemény 's saporá, Bort adni néki epen nem lehet. De ha ezek ő benne így meg niútsenek, a' nyivalis inkább, ha a' betegnek minden ereje hirtelen elakadt, ha ottan ottan ájulni kélül, ha az orbántz, himlő, vagy perets a' természet elgyengülése miatt jólki nem üthet, ha a' beteg mindenkor borral fokott élni, kivált ha már meg is kezdett véntülni, a' kevés jó, fehér vagy sárga vinnü bor néki nem tsak nem árt, sőt kúkséges, és sok Orvoſságoknál háznóább lehen.

A' bornak a' forró nyavallyában fokáfa ellen ren kívül való kívánása, sokakban meg-gyógyuló *pleuritist*, az a' székonyokban pedig vüelölseget jelent.

§ CCXLIV.

Az Étel és az Ital után leg-többet árthat és háználhat a' forró nyavallyában az *Aér*, a' menyiben t. i. az hideg, meleg, éráz, nedves, tizta, tiztáralan; tsendes, haboru 's gyakran változó. Ha az őf ködös és esős, a' tél nedves meleg, és söbbire délről fúvnak a' felek, a' tavasz rendinél melegebb, sok rókifele forró nyavallyák uralkodnak, kivált őfere kelve. Ha a' tél álvatatlan, ködös, nedves, sáros, a' tavasz gyakor kiáradásokkal, a' nyár esözéssel, hideg éfaki felekkel telik el, őfel is sok nagy esők, havazások, és zuzmarazok lépnek, mindenféle veszedelmes himlőzejektől felvetni, így ír a' nagy Fr. Hoffmann: A' meg-gyógyuláira is igen sokat tehetnek az Aérnek ünemüsegel.

Mert az igen hideg, nedves és sifésáttalan aër a' perspiratiot és izzadást, a' melly által leg-egyenesebben 's jobban ki-iktullhatna a' forróságot érző materia, meg-gátolja, a' himlőt, orbán-izot ki-ütni nem engedi: az igen meleg és fáras a' nedvességeket a' testben felettebb felgyúlastja, meg-tsipősíti, és a' lok izzaztással meg-sűriti, a' beteget el-erőtleníti, és a' természetet a' nyavallya meg-gyözsére elégtelenné teszi: a' meleg nedves aër el-rothasztja a' nedvességeket, és hirtelen meg-öli az Embereket. Felettebb veszedelmelen tselekeének azért, a' kik a' végény beteget a' sok úgy lepellekés a' förmény bé-melegitess házakkal csak nem meg-fullatják. A' közepen való járás itt-is leg-háznolábu. Innen a' máj értelmesebb Orvosok még a' himlöző beteget-is, ha ereje engedi, az ágyból minden nap meg-engedik felkelni, az ágyban-is jobban bé nem takarják, mint egyébkor, a' Házat sem melegítették kámokra inkább-bé, mint a' több ott lakóknak kívántatik: sőt mikor lép tizra tsendes idő vagon, az ajtókat 's ablakokat is gyakran ki-nyitattják, hogy új-aër meheilenbé a' házba.

§. CCXLV.

A' rof gőzök-is, mellyek réé ferint a' beteg testből, eméztetjiből és vizelletiből, réé ferint az ő reájok vigyázókból gőzölognek-ki, mind magoknak a' betegeknek, mind a' körülöttök mulatóknak igen ártalmosok. Azért a' betegeknek házakot, ruháikat gyakran tizto-gatni,

garni, jó fagu füstölökkel meg-füstölni, 's meg-szárogatni, az ő énnyes, morskos, nyirkos, dohos ágynéműjököt, öltözeteket tisztával 's szárazsal tel-is tserélni igen szükséges. Így bizony sokkal könnyebben 's hamarabb le-foly az ő Nyavallyájok; a' körülöttök múltok-is a' nyavallya el-tagadásától nem a'nyira felhetnek. A'ra mindazáltal illő vigyázni, hogy midőn vagy éinte izzadni akarnak, melyet bőrök meg-lágyulása és nyirkosodása előre meg-jelent, vagy már az izzadtságban vagy-nak, vagy az orbántz és himlő ütni kezd-ki, sőt azután-is, míg a' himlő fonnyadni nem kezd, őket meg ne háborítsák, új 's híves ruhába ne öltöztessék: azután-is midőn ruhájokot változtatják, azokat előre jól meg-száraz-ssák, melegítsék és füstöljék; mikor ágyakból őket fel-vézik, a' féltől és erős meg-hüléstől óltalmozzák. Mert semmi olly hamar és olly gyakran a' forró nyavallyákból gyógyuló betegeket nem *recidiváztatja*, mint a' fok étel, kivált a' hús étel, és az ő el-gyengült testeknek a' féltől 's hidegtől való által verettetése, kivált láboknak és fejeknek erős meg-hülése; a' mint azt ha a' rövidség engedné; fok példák-kal meg-is bizonyíthatnók. Mellyre ilézve midőn már jobban érzik is magokat, nem társos nekik az ágyat minőjárt oda hagyni, és akármely épp időben is a' ház kívül fokot múltatni. Nem hasznos a' forró nyavallyákban fekvő betegeknek az-is, midőn őket fokan látog-
gat-

gatják. Mert azoknak gőzről és lehelletiről is a' házbéli *air* sokat tisztátalanul. E'felett a' betegek a' látogatóknak befédjekre és favakokra ügyelvén, magokat meg-erőtlenítik és elfárasztják; sokkor az idegek jelenléte miatt a' természetnek romlásával emétketjeket és vizellerjeket tartóztatják: midőn magoknak is hol ehez, hol amához kell főniök, fejek el-kábul, nyelvek el-fárad, vérek fel-gyúlad, erejek el-zakad és rendkívül meg-fomjuznak. Leg-jobb azért az ilyen betegeknek a' tsendesség. Nevezetesen az erős fő tájással, és hagymázzal járó nyavallyában a' betegnek se főllani, se nezni, se valamire ügyelni nem kell, hogy az érzékenységek egész nyugalomban leheessenek. Innen leg-jobb nekik felre való homályos helyen fekünni, mivel meg a' világozás-is neveli a' főnek fájdalmát.

§. CCXLVI.

Az álmatlanság és az nyughatatlankodás a' vért az egészséges emberben is fel-gyúlasztják és meg-tsipőlik; a nyival inkább azokban, a' kik már egész tiszben vagynak, mit nem tehetnek. Bizony tsupán csak ezekből végső romlás fátalan sokakra következett. A' tsendes álom és nyugalom ellenben egészen meg-öntözi a' testet, és mint a' hajnali harmat a' nappali hévségben el-hervadt plántákat, úgy meg-elektti a' nagy forróságban el-epedt belső reketet. A' honnan nem-is lehet azt ki mondani, irelly nagy kívánsággal óhajtsa a' forró nyavallyáknak

nizei közt kinlódó zegény beteg, hogy ő bár csak fel óráskát tengeredhetnek, és ha valamit alhatott, melly igen örül ő annak. A' Gyermekek és a' forróbb természetu emberek közül, a' leg forróbb nyavallyakból tisztán csak a' tsendes álom által minden Orvoiságok nélkül sokan gyógyultanak-meg. Az álmot azért és a' nyugodalmot minden módon kerefni kell a' forró nyavallyában lévő embernek, tsendeséggel, halgatással, láb vizekkel, álmot szerző és fájdalom enyhítő ételekkel, italokkal, kötölkkel és Orvoiságokkal, mellyekről már a' CC-XIX-dik §-ban emlekeztünk. Azonközben mindazáltal Életség azt-is tudni, hogy az erőtlensakonnyal tellyes teltu embereket, kivált a' gyermekeket és a' vén embereket, a' forró nyavallyakban gyakorra felettébb való álmoiság borítja-el, úgy hogy erővel-is alig lehet őket felébreszteni; ha szemeket fel-nyitják-is, azon pillantathan megint el-aluúznak. Ez igen felelmes állapot, mivel a' természetnek rendkívül való elgyengülését jelenti, és könnyen vagy veszedelmes hagyományzá, vagy örökös álomná válhatik. Nem-is elezti az ilyen álom semmit a' beteget, hanem minél tovább tart, mind annál inkább bádgyasfya és erőteletlensak. Ezt azért tizni és távoztatni kell.

Ha a' beteg mint egészséges korában szokott, úgy fekszik, egyik oldaláról a' másikra könnyen fordul, fel-is ülhet, tsendően aluúzik és az álomtól újul, a' nyavallya nem veszedelmes.

De ha zokola ellen halmánt fekvik, vagy csak hanyot fordul; a' lábaira ottan ottan letsuk, hogy térd-i fel sugorodnak; az ágy felire k-máz; a' lábait mezirelen-is, mintha tek akar a kelni leereviti, és jöllehet eruje nintsen, még-is fel-kelni igyekezik; a' takarózat mi d-n f-mérem nekül magáról el-hányja; karait és lábait a' hóvá el veti, mint a' dög, ott marad; a' feje, ha fel-emelik, ide rova döl; zajat, bemit fokála ellen, (ha az erős hányas, vagy has-menés nem bádjaéttorra akkor-el) mikor alufik, félig nyitva tartja. Nem k-lomben ha a' beteg igen rs-ndefen vagyon, és a körül levékek jelengeri, hogy ha tsendeléség lenne, ő majd el-alunnek, azonközben halgat, a fálfele fordul, bemit be-húnva tartja, nem alufik; ha meg-koliják, bemit fel-pillantja, de minijart imét be-húnyja; kezeit tsendefen és n-integy lopva mozgatja, mintha tap-gatás vagy balirkálás által akarna kereini valaait, ekkor a' végső romlas igen közel vagyon.

§. CCXLVII.

A' Testnek illendő tisztulítól-is nagyon függ a' forró nyavallyában lévőeknek és az abból gyógyulóknak állapotjuk. A' has fcsulát mindenkor ártalmos. Mert a' belekben a' belső hevségtől meg-rothadt ganéj mérges gözivel az egész vért felettébb fel-gyúlaéttja, és mint vezert kováz, rothadattja vonja. Ere neve azokban-is, a' kik lamlözni akartak,

kvált ha veretek és a' tejek is fáj, nem bátoróság ezt csak egy nap is korulva hagyni, hanem a' Termézetet holmi légyiró ételkkel, kristályekkel, meg fűtt húsos sülva, apró malósa, *Tamarindus* és *Casta* gyimolts levten elolvasztott mannával vagy Anghai sóval vagy egyéb efféle gyengén *laxáló balsamica pilulikkal* szükség segíteni. Minden forróságban jobb, ha a' has egy kevéské kellene higabb, mintha meg van korulva. Sőt sokszor az emberek az egy hasmenés által gyógyulnak meg a' forró nyavallyákból.

Hanem, ha a' nyavallyának kezdetivel a' has mindjárt rendkívül megindul, az erőt igen el-fakasztja, 's sokáig így marad, úgy védelemes; mert a' természet a' nyavallyát szerző mérteknak meg-győzésére és ki-tisztesére elégtelenő teszi. Innen kivált a' himidben, orbánzban, peretsben, pestisben, a' hol a' bőrrön két ki-tiktulni a' mérteknak, ez igen féltelmes; és ha lehet, minél hamarabb meg kell állítani.

A' *Vizellet*-is egyik nevezetes út és eszköz, melly által a' forró nyavallyák ki-tiktulnak. Azért ez is, ha az italhoz képest bőven mégyen, jó; ha pedig meg-akad, vagy igen kevés, védelemes.

Ha a' nyavallya elein a' vizellet igen vastag és zavaros, és ha áll is, úgy marad; jele, hogy a' tisztálanság sok a' testben, melly miatt a' nyavallya sokáig fog tartani. Ha egy-
keré-

kersmind maga a' beteg-is igen erőtlén, halált jelent.

Ha igen tiszta, és ha áll-is, semmi seprőléket nem téten-le, akár mi színü légyen, rózsát, az az, a' nyavallyának nehéz voltát jelenti.

Ha előzér ugyan tiszta vólt, de az állásban magától meg-zavarodott; nem épen védelemes, de hóhézas nyavallyát múrat. Ugy az-is, a' mellynek tört téglá forma seprőlékje lézen.

Ha a' vizellet zavaroson borsáttatik, az állásban pedig sok fejer könnyü seprőléket téten-le, jóval biztat. Ha vékonyon borsáttatik, és vékony pelyhe forma sok fejer sepreje lézen, annál jobbat jelent.

Ha igen veres a' húgy, nagy belső forróságot; ha igen büdös, a' vérnek rothadásra kezűlését jelenti 's a' t.

A' fájnak rendkívül való fáradása és a' nyálak el-fogyása sem jó a' forró nyavallyákban. A' gyakor pökösés a' hagymáznak posztája. A' vékony víz forma, sárga, verhenyő, feketés 's tarkás büdös nyál, úgy az-is, a' melly munkával, fájdalommal vetetik-ki, féltelmes. Ellenben a' fejer, tiszta, nem igen nyúlós, nem sáros, egy színü, könnyü 's könnyen ki-pököhető nyál jóval biztat.

A' sárga és vörrei levéise elegyes flejma, a' pleuritának négy első napján, hamar gyógyulást jövendöl.

A' késerű 's tsipős nyál a' tudóknak roÉ állapotját mutatja: a' Himlőben pedig negyed napon túl jönnek jele.

A' *perspiratio* vagy láthatatlan ki-gőzölés a' forró nyavallyákhán előre meg-töked, ezzel nagyon is nevékedik a' nyavallya. Hanem bizonyos napok alatt meg forrván mintegy a' vér, bőv *izzaltság* által pótoltatik ki. E' pedig rend szerint a' 3-dik, 5-dik, 7-dik, 9-dik, 11-dik, 14-dik, 17-dik, 20-dik, 27-tik, 34-dik, leg-tovább a' 40-tik napján fokozt a' nyavallyának meg-efői, mint azt *Hippocrátes* már régen sok példákából fel-jegyzette: a' honnan ő ezeket *Criticus*, az az meg-ítélő, vagy fententziát monoló napoknak-is nevezte.

Ha ez az Izzaltság éjtéka a' nevezett napokon a' hőnek előre való meg-lágyulásával melegen és bővön ürött-ki, a' belső reűekben a' forróság és a' gomjúság ez által rapasztalható málon enyhült, a' reű könnyült és az erő újjult, minden jót reménylhetni.

De ha a' nyavallyának kezdetlvel a' beteg mindhárt izzad, a' forróság és gomjúság ez által nem múlik, az erő nem újjul, sőt inkább fogy, a' hőnek sine sovány, így a' nyavallyásokáig el-tart. Ha a' verejték vagy igen meleg, vagy hideg és éntelen foly, kiváls ha csak a' homlokán és a' nyakán vagyon, halállal vegeződik.

§ CCXLVIII.

Utólyára lástunk már egy két szóval a'

Uti illi in manu lebetne munda furro nyavallyákus

kat el-kerümi. A' közönségeten, az az, e' vagy ama' helységben csak nem az egész népen uralkodó forró nyavallyák többire az aernek ottan előre lott különös meg-vevéséből erednek. De a' beteg testből ki-jövő gőz-is majd minden forró nyavallyában olyan, mint a mérges kovász, melly a körül lévő aert el-tölti: a' mellyet midőn az egészséges emberek a' lélekzés által a' rüdőkbe; a' nyál, étel, ital által a' gyomrokba, a' bőrnek külső felén mindenütt a' befúvó eresekék által egyes-nesen az erek véreibe befúvóznak, minden ed-veléseket ő bennük egyszerűen fel-gyólaft, és a' maga vévettisége kerint meg-veét. Az ilyen forró nyavallyáknak el-távoztatására azért leg-bátorságosabb és bizonyosabb út, ha az olyan meg-vevett aeru helyről jó elein távol lévő egészséges helyre tudunk, és onnan a' dig vizká sem terünk a' nyavallya egész el-mulása után is, míg az aer ott tökéletesen meg nem tisztult: az olyan betegekkel, sőt meg a' katonások forgókkal is nem tartakodunk; egy házba, k' vált közel, a' beteggel nem miutunk; sőt azután is, míg a' házat, a' hol a' beteg töltött, jól ki nem tisztították, füstöltek és kelesztették, bé nem megyünk, a' nyi-val is inkább az ő ágyneműjökkel, ruházatjökkel, mellyben fektütek, lok ebtenek k' miutunk is nem élünk. Mert lok példánk vagyunk, hogy ezektől lok ektendők miutunk is el-távoztak az a'féle d'glekter, nyavallyák. Leg-határ-éub pedig és leg-bővebbel

é' d'gleletes mérges gözt a' gyapju és gyapott materiák vézik magokhoz, kivált a' mellyek egyébképen-is vattagok, molskofok és 'sírofok. A' vékony selyem ruhák pedig leg-bátorságosabbak. Ezeket-is azért illő elménkben tartani.

Ha pedig az idején korán való el-zaladásban módunk nincsen, az aert, mellyben múltunk, igyekezzük minden módon tisztán tartani, és abból azt a' mérges gözt ki torlenni. Mellyre ha künn henn holmi záraz és könnyen égő materiákból nagyon lángoló tüzeket gerjesztünk, szobáinkot 's ruháinkot hűtőskövel, puszta porral, gyantával, tompjénnel, szurokkal gyakran meg-suttoljuk, vagy meleg téglára öntött erős etzettel meg-pároljuk, igen sokat használ. E' mellett éljünk mértékletes józan életet. Az eledelek nemei közt pedig egyéb rögen meg-éokott eledeleinkel meg-maradhatunk; hanem sok mézest, szalonnát, divnó húst, bégezott és fel-suttolt halakat és húfokat, kövér-ségokat, lágyabb húsu halakat, minémü a' harsa, menyhal, tsik 's a' t' éretlen gyümölcsöket, és egyebeket, a' mik igen nehéz emészthetők, és hamar meg-vegő tisztátalan vért csinálnak, ne együnk; mivel azok a' pestisben és egyéb erős forró nyavallyakban igen ártalmosoknak tapasztaltattak.

A' Bor ital mértékletesen, sőt midőn valami éomoruság ér hennünket, bővebbersken-is, igen használ, minthogy a' hőron való ki-gözőlést, mellynek meg-rekedésénél ilyenkor nem lehet

lehet védelemesebb, hatalmason segíti. Ugyan ez okból gyakorta egy egy kevés terjéket-is venni, vagy örmény gyökeret és narants hajat ráogatni, és fokat dohányozni, felette hasnos *praeservativának* tartatik. Hogy lájunkon és örunkon a' dögleletes méreg belénk ne mehessen, ha mi bément, az-is a nyira ne árthasson; nyálunkot, mellyet az a' méreg különösen szeret, mikor olyan helyt vagyunk, kivált éhomba; le ne nyeljük; etzettel kájkunkat ottan ottan öblögéssük, ottunkal-is azt ráogoljuk, sőt fel-is fippantsunk, reggelenként üres gyomorral soha is házainkból ki ne menjünk, vagy a' míg két három kalanyri jó etzetet magára, vagy egy mogyoróni Terékkel bé nem vezünk.

A' Törökök a' *pestis* és egyéb főstró nyavallyák ellen tiztrom lév itallai fokták magukat védeimezni. A' Galizkő olaj és *spiritus*, és a' budöskő *spiritus*-is tizta forrás vízben a' nyit tseppentve, még a' vizet jótskái regfavanyítja; nagyon ditsértetnek; Igaz az, hogy a' vér meg-rothadásának, melly a' főstró nyavallyákban leg védelemesebb; az effie savanyuságok nagy akadályára vagynak. Továbbá hasunk tisztulását-is mindenkor középfertüen tartjuk; mert mind a' has forulás, mind a' hasmenés segitenék e' nyavallyákat. Mindenekfelett, testünknek erejét igyekezzük jó állapotban tartani; mert ha egykez a' Termézet elgyengült, minden hujában való. Azert ilyen

idő

időben a' tobzódásnak, rehez skedélnek, al-
motlanságnak, gyakor *Venus*nak, félségtelen
érvágtatóknak, erős *purgation*nak és hánytatók-
nak, sok gondóknak, haragoskodásnak, és
somorkodásnak helyt mi magunkban ne enged-
jünk. Számtalan példából tapasztalt dolog,
hogy a' kik önmön magukat előre akármű úto-
's móton el-erőtlenítették, kivált azok, a' kik
a' nyavallyától 's haláltól való félelemnek mi-
atta éntelen való félelnek és somorkodások
közt töltötték idejüket, a' dögleletes nyaval-
lyáktól ritkán menekedtenek-meg, és ha abba
belé estenek, többire el-húltanak. Ellenben
azok, a' kik hívván az UR ISTENnek jósa-
gában, magokat és minden dolgaikat az ő
Felsége szabad és bölts tettezésére bízták, és ví-
dám elmével, hátor szívvel vóltanak, ritkábban
betegedtenek-meg 's ha meg-betegedtenek-is,
többire hamar 's könnyen meg-gyógyultanak.
Mind ezekre a' *praeservatívákra* a' *Cholericum*
és *Sanguineum temperamentum*ul bírónak leg-
nagyobb szükségek vagon; mert az ő vérek
a' dögleletes mérgek kövázának el-kapására leg-
alkalmasabb. A' honnan úgy-is látjuk, hogy
az ilyen forró nyavallyákban gyakran a'
gyermekes és a' vérelebb ifjú emberek hulla-
nak-el. Lásd azokat-is, a' miket fellyebb a'
CLX-dik §-ban a' meg-vefett *aerü* helyyeken
mulató Katonáknak, és az Első Könyvben a'
LXXX-dik §-ban a' meleg és nedves *aerü*ek ár-
talma ellen jóvállottunk.

A' gyengébb, és a' mint hívják, járóvány forró nyavallyák ellen, minéműek a' mell és oldal fájások, és a' nátha, s' másféle hideglelések, mellyek ősszel és tavasszal külömb külömb ábrázathat uralkodnak, főként a' nedvesebb és hidegebb testű embereken, de nem elragadók, leg-hañosabb *proservativa*, ha testünket mindenkor egy forma mertekletes melegben tartjuk; a' ködös, hűves, keles, esős időben a' házban mulatunk, gycmrunkat nehéz emészthető s' könnyen meg-vehető savanyu, tejtás, tejes eledelokkal egykor-is, de kiváltképe mikor esős, ködös, lágy idő van, meg nem terheliük, erőssen fel-melegedett testtel le nem vetkeziünk, a' hideg földön nem heverünk, igen hideg vizet nem iszunk, a' melly a' harag, hányás és *purgatio* után leg-vevédelmezebb: ha mi bőrünk éinére ki-üt, azt idő előtt vízká nem verjük; régi folyó sebeinket beforrani nem engedjük, a' saletrommal, vigyázással, rézgeskedéssel, *Venussal*, bú hánattal, érvágatásokkal, erős *purgatiókkal*, hánytatók és izzasztókkal testünket el nem erotlenítjük: egy sóval mindazokat, mellyek a' láthatatlan gőznek szabad tisztulását mi rajtuk meg-akadályoztatják, kemesen el-kerülük. Hogy ezek a' nyavallyák nagy erőt ne végyenek, sőt a' Természettől önként meg-gyógyittailanak, a' *ra* is e' *dieta* erőssen meg-kivántaük.

§. CCXLIX.

E'dig a' forró, vagy hamar le-folyó
Nya

Nyavallyakról; tallunk már a' *hoézas*, vagy az embert sok időkig el-nyomorgató Nyavallyakról. Ezeknek nevek és ágak bogok pollenet 1. kfélek; de egy a' kút-fejek, úgymin a' *Termézetnek*, vagy a' forró nyavallyak, vagy a' *hoézas* roé *diaets* miatt lott el-gyengülése. Ezen el-gyeng ileinek három közön-éesebb okai vagnak, t. i. a' *nedveségeknek* rendkívül való meggyüülése; *meg-fogyása*; és *meg-vefése*; melly hol magában támad, hol a' két elsoböl kármazik. A' *meg-vefés* ismét négyféle, *meg-taknyosodás* vagy *vizesedés*; *meg-sűrűsítés* vagy *vastagodás*, *meg-kesztyűsítés* vagy *sójulás* és *meg-irofodás* vagy *megkoveredés*. Ezek kerint tehát a' *hoézas* nyavallyákban tartandó leg-haénosabb *diaets* a' lézen, hogy azokat, mellyek e' vagy amaz úton a' *Termézetet* el-gyengítették, ezután el-fávoztalluk; és olyanokkal éljünk, mellyek a' *Termézetet* illendoképen erősitik. Ezeket pedig annál kúkségelebb lézen helyesen meg-tselekednünk; minthogy ezeknek meg nem tserdesedése nélkül a' nyavallyán egyver atóletett *Termézet* soha fellyül nem fordulhat. A' patikai éerekhez-is itt keveset bizhatni. Mert nehéz olyan Orvoiságot találni; melly a' *hoézas* nyavallyáknak gyökereit hamar ki-irthassa; és midon azt ezzel is, amazzal is próbalgatjuk, a' gyakor fel-háborítás által a' *Termézetet* fokvör még inkább el-erőlenítjük. De ha Orvoiságot találhatnánk-is, hamarébb tea ún azoknak vételeire es fizetésére a' beteg.

mint

mintiem ő meg-gyógyulna. Ide járul, hogy a' hoékas nyavallyákban, minthogy a' nyavallya-is ritkán fogja az embereket olly keményen, mint a' forróban, a' halál-is távulabb áll, ritkán tollyamodnak az Orvafokhoz; ha tollyamodnak-is, többire olyankor, mikor már a' Termézet hátat vetett, a' midőn a' leg-hatalmosabb Orvofság-is keveset segíthet. Sokkal bátorságolabb azért a' hoékas nyavallyákban a' Curat-is a' jó diatával, mint sem az Orvofságokkal fojtani. *Temperantia ab illecebris victuum summum est in morbis Chronicis remedium*, így ír C. Piso L. de Coll. Ser. Az az. A' káját tsalogató erelektől való meg-tartózkodás leg főbb Orvofság a' hoékas nyavallyákban. A' nagy Fr. Hoffmann Op. T. III. p. 381. még többet mond: *Ego ipse saepius in multis Chronicis affectionibus, praesertim vero in hypochondriaco et scorbutico malo depellendo, certissimum deprehendi illud Celsi: Optima interdum medicina est medicamento non uti*. Az az: Én magam gyakran sok hoékas nyavallyákban, nevezetelen a' hypochondriácában és a' skorbutusnak meg-gyógyításában bizonyosnak találtam Celsusnak ezen mondását: *Leg-jobb Orvofság néha Orvofsággal nem élni*.

§. CCL.

Hogy pedig a' hoékas nyavallyákban tartandó diatát fundamentumon 's röviden meg-érthessük, leg-jobb lézen azt az említett három közönséges okok érinté rendelt elé adni:

A' mi az első okot, úgy mint, a' Nedveségeknek felettébb való meggyűlöletét illeti: E'ről az Első Könyvben a' CCCLXV-dik 's az ezt követő két §-okban már föllőctünk; majd a' lább-is, midőn az egészség körül eshető apróság változóknak füventiben való el-hárításáról értekeződjünk, fogunk föllani; itt azért csak ebben hagyjuk.

Misod k közönséges oka a' hőzés nyavalyáknak a' szükséges nedvességeknek meg fogyatkozása. Ez a' hőzés sínlődesből, az éhezésből, fok vér el-tőjásból, hasmenésből, hányásból, izzadásból lézen; és erő el-takadást, ájulást, elfoványulást, el-sárgulást 's a' t. hoz magával. Ez ellen azért olyan ételek és italok kívántatnak, mellyek a' vért és a' *spiritusokot* legjobban fapottítják, és minden rágás es gyomr-béli eméztés nélkül a' vér közti egyencien által költözhetnek. Illyenek már az egészséges és jó eledellekkel élő ifjú A'kzony Embernek teje, kivált midőn az emlőjéből maga szopja ki azt a' bereg. Ez után van, a' samár tej és ketske tej. Az új 's még meleg tojátnak fejére meg anyi vízzel jól özve habarva, megsütés nélkül. A' tsirke, tyúk, kappan, borjn, hárany és ifjab jó húsban lévő állatok minden kövérségtől gon-toson meg-főztattatott, azután jól meg-romtatott, jól be-fedett fazékban erőfőn meg-főzött húsainak minden tártól korgalmatoson meg-tisztítatott meleg levek magokra, vagy egy kevés lavanyutska ízű

jó borral, vagy friss citrom lével, vagy tojás
 zékivel is tel eresztve, és fa hajjal meg-fűker-
 tá hozva, meg piritott jó 'semlye feltre vagy
 mor salékra öntve. A' *destillált* fa haj viz; foj-
 tótska ízű veres, vagy fejer jó ö bor; a'
 nyugodalom; álmom 's t. effélék. Lásd azt-is,
 a mit az első Könyvben a CCLXXVII-dik
 3-ban az éhezéltől irunk vólt.

§. CCLI

De minthogy a' Neveltségeknak mind fe-
 lettébb való meg gyűlését, mind meg fogyat-
 kozását, azoknak *meg-vefése* gyakrabban meg-
 is előzi, követi-is; lepjünk által a' hozzás nya-
 vallyáknak *harmadik* és leg-közönségesebb
 okára, úgy mint az *éltető és tápláló neveltsé-*
geknek meg-vefésére. E' rend szerint a' Gyom-
 or el-gyengüléssel együtt jár; sőt többire a' vér
 meg-vevésének a' Gyomor erőtlenségéből *fárma-*
zi rof e-néftés a leg-első oka. A' hozzás
 nyavallyák ellen tehát mind a' *praeserváló*,
 mind a' *Curáló* leg-hatásosabb *Diatának* kö-
 zönségesen leg-első *Regulája* a' lézen.

Azokat, mellyek a' gyomrot el-erőtlenítik,
távviszassuk; és olyanokkal éljünk, mellyeket a'
gyomor erőtlen állapotjában-is könnyen 's jól meg-
emléstet, sőt a' mellyek által újra meg-erősít-
tesbetik.

El-erőtlenítik a' Gyomrot a' forró nyaval-
lyák, hozzás hideg lelélék; az éhezés, a' gya-
kor erős purgatók és hánytatók, a' nagy ver-
solyalók, a' gyakor Venus, a' fok téztas, erős
 Z 2 erzetes

etzetes, leves, igen síros és kövér, fűtelen és sültelen, durva, éjjas, enyves, nyálas, hideg természetű eledelkkel való hozzás élés; a' gyomorban a dig, míg meg-eméztődhetnek, el-rothadni fokott édes nyári gyümölcsök, állott húfok és halak; meg-vezett tojások; az érelnék jól meg nem rágása, a' gyomornak gyakor meg-terhelése. Étél után mindjárt teli gyomorral való dolgozás, akár test, akár elmehéli légyen a' munka; a' gyakor réfegeskedés, kivalt az éhomra való bőv égetbor ital, és borozás, a' fok erős kává és herbathé ital, a' fok pipázás, a' meleg és nedves déli ézelek; a' lábaknak és a' hasnak gyakor fázódása, a' fok álom, az álmatlanság, a' fok ülés, fok erős gondolkodás, únalom, kesérgés, titkolt ézelem és harag, a' test akárminémű fokott tisztulásnak meg-rekedése, a' rühnek, óltvarnak, himlőnek, orbáitznak idő előtt való vízfűa ütések, a' folyó sebeknek bé-források's a' t.

§. CCLII.

Az el gyengült gyomornak roé eméztéséből, a' minit tellyebb meg-jegyzők, a' nedvessegeknek három ézelesen ki-terjedő meg-vezése lézen. Elsőben igen meg-taknyosulnak, megnyúlosulnak és el-hidegűlnek. Ezt meg-ésmérhetni abból, hogy ilyenkor az ember teste többire tázik, el lagyul, a' bőre meg-éintelenül, mintha a' vízben meg-áztatták volna, a' vizelletje viz ézinű, fok's nem fagos, az eméztetje kemény gollyobis formál.g. egybe verődik

és harmad negyed napban egyézer alig mégyen, a' nyála erőssen foj, nem bomjúzik, az etélt nem kívánja, ha valamenyire néha meg-kívánja is, két három falattól mindjárt jól lakik, az étel után meg-puffad és el-bádjad, a' gyomra gyakran fáj, erőtlen, álmos, únalmos 's a' t. Valamielly nyavallyákban azért ezek a' jelek meg-vagynak, azokban azokon kívül, mellyek a gyomrot el-gyengíthetnék, különösen-is illo el-távoztatni mindent, valami a' vérnek hidegségét és taknyos nyúlóságát öregbíthetné. Minéműek a' hideg nedves aer, agynémü és öltözet; jól meg nem költ és sült kenyér, minden nével nevezett keletlen tézta műek és nádmezes konfektek, a' hab, lentse, borsó, fužulyka, kása, minden savanyu etzetes ételek és italok, a' malatz, lertés, rétze hús kivált fõve, a' falonna, az agyvelõ, gyomor, bél, hõr és egyéb nyálas nyúlós hidegebb részei az állatoknak, a' tsiga, béka, lágyabb húsu halak, kivált a' mellyek álló sáros fenekü vizekben és tókban termettek, a' lok leves étel és meleg víz ital, a' tej, új fajt, dió, mogyoró, geztenye, gomba, a' lok aluvás, lok heverés 's a' t. Ellenben pedig csak olyanokkal kell élni, mellyek a' vizet a' teltbõl fogyatják, melegebb 's hígabb vért tsinálnak. Illyenek a' meretekletes meleg, tisztá és száraz aer, agynémü és öltözet, a' jól meg-költ és sült jó búza kenyér, kivált a' mellyet kétfér sütottek-meg, a' poronyó és száraz húsu vadaknak,

házi és mezei háziyas állatoknak tejér húsá, főként sültve, egyéb állatoknak-is hárazabb es poronyóbb hútos részei: a' tojás, a' káposzta, répa, murek, peter'selijem, retek, toima, hagyma. mustár, mindenféle fűszerezámok kevés merékhen, a' nem savanyu vékony jó óbor, kevés vékony kávé, csokoládé, herbaté, a' gyakor *Commotio, frictio*, vagy a' bőrnék dörgölése, kevés álom'sa't.

§ CCLIII.

Második meg-vezése a' Nedvességeknak az, midőn azok igen meg-nyúlófnak, meg-sűrűdnék és meg-vasztagnak. Ebből a' lezű, hogy a' szorolabb edényeken, a' hol egyébként tojások kellene, nem fojhatnak; a' láthatatlan gőz által meg nem tisztulhatnak, és így minden tisztalansággal el-telnek; a' glandulákban és más helyeken meg-dugulnak; a' merre szabadabb az út, a'ra nagy erővel rohannak: A' mellyből ismét *spasmusok*, különb különbféle fájdalmok, dagadozások, nagy vér folyások, a' rekesz vér folyásoknak meg-rekedése, nehéz lélekzés, fulladozás, sárgaság, vizellet felakadás, *aréna, calculus*, vízkorság, nátha, *melan'chia*, ragoknak el-esése, gutta ütés s több effelők egymásra következnek. Ezen nyavalyák an-is azért közönségefen a' nek a' gyomrot el-gyengíthetik, tüktség távoztatni: Különön pedig azokat illő kerülni, mellyek ilyen enyves vastag nedvességet csinálnak; minéműek a' fok étel, a' toiró meleg kenyér, és rézta

művek, főtelen és rágotlan eledelek, a' bé-szózott és fel füstölt húsok, nevezetesen a' díznő, lúd, és rétze húsok, erős etzetes és fojtós savanyu ételek és italok, a' lok lájt, túró, geiztenye, dió, mogyoró, fok erős ká-vé, igen kevés ital, fok rékegeskedés; fok vezreg ülés, hoizás mély gondolkodás és ko-morkodás, a' fok aluvás és álmodlanság, a' fokott vér folyásoknak meg-rekedéte, a' vér-nek felettébb való meg-gyűlése 's a' t. Ellenben olyanokkal kell élni, mellyekben vért ve-konyító és tisztító erő vagyon. A' műcéműek mind azok, mellyeket a' vér melegítésere es vékonyítására a' CCXLIII-dik §-ban meg-ditser-tünk vala.

Azokon kívül pedig a' hol a' vér már meg-is enyvesült, mint a' *melancholicusok*ban, a' kerti zöldségek, saláta, *endivia*, tzikorea, turbolya, spárga, tsijan és komló jövétek, *spinakia*, paréj, a' jól meg-főzött nyers ká-poizának, tormának, répának, muroknak, fkor-zónellának, tzellernek, peter sellyemnek első keferü izü levek, ezek 'sír nélkül, azok etzet nélkül, a' savanyu vagy bor izü vizek, a' ta-vasi fönny gyűlt tejnek savója főként meg-mé-zelve, és a' vizi tormának, tzikoriának, vagy egyéb mindjárt említett zöldségeknek ki fatsart levével meg-clegyítve éhomra jó bővön iván, és azonközben a' testet sétálással, fekerezéssel, lovaglással gyakran *Commovealván*; a' gyenge savanyu bor izü nyers gyümölcsök, a' ümnye,

ugorka 's a' t. etzet nélkül. Láttam, így ír *L. B. Van Swieten*, olyan meg-tébollyodott Személyeket, a' kik minden nap húz font, néha több epret és tserefnyét meg-éven, minden egyéb étel és orvosság nélkül, attól elő-
 űer hasmenésbe estenek, de így-is csak éven, nem fokára mind a' hasmenésből, mind a' *melancholiából* éppen meg-gyógyultanak. *Fr. Hoffmann*-is éppen hasonló dolgot ír, hogy a' sok nyers ugorkával való élésből esett volna egy egészen meg-bolondult emberen. E' mellett, mint hogy az ilyen vér a' fokott útakon leg-kevesebbé tiűzülhet, és így nem-is apadhat; töbhire igen meg is fokott gyűlni az erekben. Mellyre nézve az első útakot halmi gyenge *laxatívákkal*, (mert az erőflek felette ártalmasok) gyakran ki-tiűztitani, és a' két *aequinoctiumok* körül eret-is vágni igen sokat használ.

§. CCLIV.

Harmadik meg-vefése a' Nedveségeknek, midőn meg-tsipösülnek vagy sófúlnak. Ső ugyan a' leg-egészségesebb vérben-is mindenkor vagon, mert egyekként el-rothadna, 's talám a' éivet sem mozgathatná, de a' jó gyonor, és munka által gyakorlott test úgy meg-lágyitják és úgy el-változtatják azt, hogy éppen lemmis nem tsiphet; mintha az egészséges vért a' kez-medben, (melly a' éiv után az egész testben leg-érzékenyebb rű) belé eréted, nyilván tapasztallhatod. De a' midőn mind a' gyomor, mind a' test erőtelen, a' ső-is, mellyet az
 étel-

erleiben es itálában minden nap bővön véflünk, természetü tsípőtségét nagy részén megtartja. Ez a só pedig három féle: *savanyu* vagy *etzet* izü; *közép természetü*, minémü a' konyha só és salétrom; *alkalinus* vagy húgy éagu büdös és rothasztó, a' minémü a' mézben és hammuban vagyon. Ezek közül hol az egyik, hol a' másik gyűl-meg a' vérben és tsípősti-meg a' Nedvelségeket. De leg-gyakrabban a' *savanyu* vagy *etzetes* só tölti azt-el, minthogy az eledeleknek és az italoknak, mellyekkel élünk, nagyobb részében e'féle só vagyon. Illyen só vagyon ugyan-is mindenben, a' minek az íze *savanyu*: illyen vagyon minden némü gabonákban, hüvelykes kertü veteményeknek magvaikban, a' kemény haju gyümölcöknek beiben, a' tejben, a' leg-édelebb borban, serben és méh serben-is, az égetborban, mézben, nádmézben, a' fűvel és fénával élő marháknak húsaiban-is kivált főve, a' honnan a' hús lév-is, ha meleg helyen vezteg áll, etzetes poshadt éagot borsát. A' konyha sónak és salétromnak-is nagyobb része *savanyu* só.

§. CCLV.

Ezen *etzetes*ségnek ugyan sem íze, sem éagja nem érzik a' mi Nedvelségeinkben, hanem néha a' kis gyermekek izzadságán és eméktetjén. De hogy még-is meg-legyen az a' mi verünkben, tok egyéb jelektől meg-ter-ék. Ugyan is sem a' meg-hidegült és meg-taknyosult, sem a' meg-sűrűdött és meg-eny-

vesült nedvességek e' nélkül soha nintsenek. Sőt azon mindenik meg-vezésnek leg-fővebb szerzője ez az erzeteléség fokott lenni, a' mint azt akár az ezekből kármazott nyavallyáknak eredeteket és természeteket, akár az azokban ártani és háználni fokott dolgoknak természeteket tekintsük, helyben meg-ésmérhetjük. Ez ellen is azért épen az a' *diæta* kívántatik, a' mellyet fellyebb a' vér meg-taknyofulása és meg-sűrüdése ellen el-rendeltünk. Mellyre nézve e'ről többet nem-is fólthunk. Hanem csak azt jegyezzük-meg, hogy minél nagyobb erőt vett az az erzeteléség a' vérben; a' meg-nevezett két vezettségből eredő nyavallyák is annál inkább leg-yetlénkednek és nehezebben gyógyulhatók; 's következésképen a' mellyek vagy savanyuk, vagy meg-erzetelédhetnek, azokban leg-ártalmosabbak.

§ CCLVI.

Mind azért, mint hogy az ember testének főkéle állapotja, és a' nedvességek illetén meg-vezésének holnikben különböző természetek és mértékek szerint, az ezen kútfőből eredő hőzhas nyavallyák-is, mint helyekre és nevekre, úgy természetekre nézve is egymástól némelly részben különböznek, Nem lézen házon nélkül a' leg-nevezetesebb hőzhas nyavallyákról különösen-is holniket meg-jegyezni.

Leg-első lehet pedig itten mind nepestafiliájára, mind zélefen ki-terjedő uralkodására nézve a' *Hypochondriaca* és *Hystérica* nyavallya,
mel-

mellyek közül ez az Akzonyi rendet, az a' Férjfiakat nyomorgatja. Közelebb való okai mindemiknek az ő elgyengült belső részeikben az ő bennük meggyűlt és megülepedett taknyos etzetes vastag nedvel égeknek öftönözéséből támadó gyakori erős *spasmusok*, vagy öftve vonódások, melly miá a' vér olyankor az egész testben felettébb rendeletlen járásokat tesz, és mind a' testben, mind az elmében szerfele hirtelen változásokot kérez. *Távolabb való okai* pedig ennek mind azok, mellyek a' Gyomrot elgyengítik, a' vért meg-taknyosítják, meg-vastagítják és meg-etzetelik, és a' belső részekben szabadon fojni nem engedik. A' mellyek közt a' fok öftve görődve való ülés és hosszú únalmas mély gondolkodás, hőlt fénnel való meg-béjégzést érdemelnek. *Temperamentumokra* nézve ezü nyavallyára leg-hajlandobbak a' *Sanguineusok*. Azok-is, a' kik *hypochondriacus* Atyáktól, és *hysterica* vagy viselés korokban fokot indulatoskodó Anyáktól származtak, idősebb korokban e' nyavallyában csak kitsin okból is könnyen belé esnek. A' kiket az ott vér folyás gyermek korokban erőssen tartott, az után pedig egészen el-hagyott, és sem bővebb havi tüetés, sem az arany-eren való vér folyás azt fel nem váltotta, azok-is e' nyavallyától nehezen menekedhetnek meg. A' forróbb véres testűeknek ettől leg-terhelebb fényvedelek vagyon; a' *phlegmaticusok* kon ez kevelebb fényvedellel jár, hanem hogy

ezek igen könnyen ájulnak. Őszel és Télbe ez a nyavallya leg-inkább uralkodik. Ekkor tehát másoknak-is, de kivált azoknak a kik ezen nyavallyára természet szerint is hajlandók, ily leg-inkább magokra vigyázni. A hysterica-val bajlódó Asszonyoknak nevezetesen javaslatik, hogy a havi tisztulást se meg-akadni, se meg-apadni ő magokon ne engedjek; hasokot forulva állani ne hadják; az erős és vért gyűllesztő purgatióktól őrizkedjenek, a haragot és bú bánatot kerüljék; láboikat és hasokot jó melegbe tartsák; láboikat gyenge meleg vízben gyakran mossák és vonratsák; fűvek és gyomrok környékit száraz meleg posztóval minden nap jól meg-sűrolják; a kik férjhez menni valók, mennyenek férjhez. Mert a jó férj Férjfiúval való lakásnak, úgy mond Fr. Hoffmann, a hysterica nyavallyának meg-gyógyítására minden Orvosságok felett való ereje vagyon. Mikor a nyavallya elé akar jöni, vagy már elé jött, mind testekre mind elméjekre nézve tsendes nyugalomban legyenek; azonközben vegyenek holmi savanyuság óltó antispasmodicus porotskát, vagy igyanak-meg egy jó pohár hideg vizet. Én, így ír az említett nagy Doktor, a hideg vizet, magára, vagy felényi fekete tseresnye vízzel meg-elegyítve, és egy néhány tsepp liquor anodynus tseppentvén belé, kivált éhomra iva, e nyavallya paroxizmusának le-tsendesítésére egyet jobbat nem tapasztaltam. Az erős éaglóknak-is e nyavallyában feletre

nagy

nagy erejek vagyon. A' kedvesebb hathatos éagok a' vérelebb zemélyekben a' nyavallyát fel-indítják, a' tüzre vetett poztónak, to-lunak, éaru és ló köröm forgátsnak budös füstti pedig le-tsendesítik azt: A' *Phlegmaticák*-ban ellenben a' kedves éagok tsendesítik-le a' nyavallyát, a' büdösek pedig fel-indítják. Ere-is azért illő éoroffan vigyázni.

§. CCLVII.

A' Második helyet érdemlik a' hóféas nyavallyák seregében a' *sokféle környü vér fol-hyások es Gutta ütések*. Ugyan-is ebben a' nyú-lós etzetes vérben sokakban a' *serosa* vagy ko-tsonya forma materia igen meg-gyül. Melly-től a' vér úgy meg-sikul, hogy tsak kevés e-rőtől-is az edényeknek éorofabb ágatskáiban, a' hol egyébkor nem éokott volt fojni, úgy belé tsapódik, hogy azok az edények vagy rendkívül ki-fezülvén, a' köztök 's mellettek lévő edényeket felettébb meg-éoritják, és így a' vérnek útját azokon-is el-fogván, kemény *obstru.çiokot* és *inflammatiokot* éereznek; vagy meg-éakadván és ki-nyilván, a' nedveségeknek éabad ki-fojást engednek. Illyen vér kékül mindenből, a' mi a' gyomorban jól meg nem emééződött. Nevezetesen pedig az édes, kö-vér, réztás, kotsonyás eledeléből, kivált az ifjú marhának erőssen meg főzött húfoknak le-viből, gyakran és gazdagon élvén ezekkel. A' puhább és lágyabb húü, heverő kényes életet élő, az ételt jól kívánó, de gyengébb gyom-

gyomrú és roészul *perspiráló* szemelvényekben pedig ez leg-bővebben kezől. Innen ezek közt egyébkor-is, de kivált Özzel és Tavazzal, a' mikor az *aernek* hivessege, nedvessege, gyakor vátozáfa, és a' fok hideg felek miatt a' test leg-roészabbul *perspirál*, a' külső belső *inflammatio*k és az ebből származó forró hideglelések, *fluxusok*, nagy vér folyások, Tagoknak, el ejtései, Gutta tütelek s' a' t. leg inkább kegyetlenkednek.

Fel-indítják a' vért, hogy ide vagy amoda káros bé-tápodást tégyen, a' vért gyúlézó fok fitézamok, a' rétegitő italok, a' meleg feredők, a' gyakor *Venus*, az eros *Commisio*, az elmenek nagy meg-indulási, a' meg-fázott testnek hirtelen való fel-melegedése: az erősen fel-melegednek ilnet hirtelen meg-hűlése, a' test külső részein ki tűzolni akaró roész nedvessegeknek a' belsőkre szállása, a' *spasmusok* fogásai, a' belükben egymásra gyűlt zél, és ököve verődött eméket, a' Májnak és Lépnak meg-dugulásai, a' nyaknak, mejnek, hasnak és a' tagoknak éoróttan való meg-kötése 's több e-télék-is a' vérnek útját a' nagyobb ereken érte vagy a'mara el-fogván, kéntelenítik a' vért, a' merre szabadabb utat talál, a'ra rohanni. Szabadabb pedig az út azokra a' rézekre, a' melyek akar természet szerint, akár egyéb okból a' tobbinél erőtlenebbek, és így a' vér feztésnek könnyebben engednek. Innen vagyon, hogy a' ven Emberek a' vér vizelleire, a' *sanguinis-plegmaticusok* a' vér oadáására, a' *sanguinea*

gummo melancholicusok az arany éren és a havi vérnek után való felettebb bőv vér folyásokra, a' *rövésben lévő gyermekek* az orr vér folyására, a' *meg-állapodni kezűek* a' vér pökésre természet érint mások felett hajlandók. Nemeltyeket Nemzetség érint tart e' vagy ama' vér fojás. Vóltak olyanok-is, a' kik a' havi vérnek hófáz meg-rekedése után a' kis-ujokon, a' térdéken, szemek végén, a' tsetsek bimbóin, a' hajok válain és más éokatlan helyeken éenyvestek nagy vér folyásokat. A' *skorbussusban* lévőeknek-is fogok húsából, bőreknék éinéből minden ki-febetedés nélkül fokkor környű fok vérek fojt-cl.

Mitsoda rézen akarja a' vér magát ki-ütni, azt előre ézre vehetni. Ha az orron, akkor az ábrázat rendinél pirosabb és melegebb, a' vak szemnél el menő élő erek ki-dagadtak, és erősen vernek. Ha a' *méken* vagy *arany éren*, az egész test nehéz, az ábrázat sárga, a' bőr éine éaraz és éles, a' kezek és lábak hidegek, a' hát és az ágyék fáj. Ha a' *tüdőkön*, a' meje allyát nagy nehézség fogja-cl, nehezen lélekez, a' gyomrok körül repdeső fájdalmost éreznek, véllal a' hasok meg-puffad, kezek és lábok újjai meg-hűlnek; Ha *gyomorokon*, a' bal oldalokban feúitő fájdalom legyen, A' kiknek az ábrázatok feketés zöld éin, azoknak a' Májok van meg-dugulva, és e' miatt az orrok vére gyakran fojt.

§. CCLVIII.

A'

A' Vér folyások ugyan gyakorta a' természetnek hafnos munkái, és sok nehéz nyavalyákat fordítanak-el. A' honnan valamíg azok az erőt rendkívül el nem éakasztották, nem méltó igen félni azoktól. De ha az erőt rendkívül el-éakasztották; ideje meg-állításokról gondolkodni: mert vézedelmes vér vézettség, vizkorságot, vagy éaraz betegséget hagvnak magok után. Mitsoda e'közök által keilyen pedig a' vérnek folyását meg-állítani, az Orvos Könyvektől meg-láthatni. Mi itt csak a'ra mutatunk út, hogy lehesse a' jó dicta által a' káros vér folyásokat el-kerülni? A' mellyre leg-bátorságosabb út lézen az, ha mind azokat, mellyek a' vért felettébb éapori-ják, nyúlósi-ják és toka-si-ják, el-távoztatjuk; ha vé-rünk fel-forrására, és itt vagy amott eshető meg-dugulására okot nem éolgálatunk. E'felet, valakik akárminémü vér folyásokra hajlandók, azoknak el-múlhatatlanul meg-kivántatik, hogy Tavasékal és Öékel az *aequinoctiumok* előtt, sőt ha e' sem volna elég, Nyárban-is a' *solstitium* előtt, magokon eret vágassanak. Az ér vágást pedig azok a' kiknek éájokon vagy orrokon éokta ki-ütni a' vér magát, tétések a' lábokon, a' kiken pedig a' vér alól foj, a' karjokon. E' mellett hafókat féllel meg-telni és éorulva állani, kezeiket és lábaikat erőtlen meg-hülni ne hagyják. A' fel-buzdult vérnek le-tsendesítésére Hippocrátes után Fr. Hoffmann sok hideg vizet innya akár tífán, akár egy kevés salétrommal, *vitrioli spiritus*sal,

vagy

vagy valamely savanyu izü juleppel meg elegyítve, és ha kívánatik, egy kevés námméz-zel meg-édesítve, mindenféle vér-folyások ellen leg-határozottabbnak mondja.

Különösen a *Vér-pökésben*, melly köhögés által a tüdőkből sprostan és habolon jön fel, és minden vér-folyások között leg-vezedelmesebb, az indulatokat, a' füstertán-okot, az erős bor és égetbor italt, a' kiakozást, hegyes éneklést, kenőcny köhögést, kürt, lip vagy trombita fúvást, a' hideg és kelcs aerenek be-živását, kivált az ezzel életben való menést és futást, gráditsokon való lebezs hagást, igen alá ereztett fövel való fekvést, az igen meleg házat és feredőt, mint a' meigt távoztatni kell. A' kiknek gyermek korokban az orrok vere sokat fojt, vagy folyo sűtyek vólt, és már meg-érint, a' vér-pökésben azok leg-hamarább belé-élnék.

A' *lufinnak és arany érnek felettib való folyásiban*, a' ékeken vagy lovon való rázó-dás, a' gyomorok kelet tsinaló és nehez emézhető etelekkel való meg-terhelése, az erős és ástógos borral való eles leg-ártalmatlatnak. Ha három ejtel vízben három nyers narants-nik a' hóját mindenestől jól meg-főzik, és ezt itézik, ezen vér-folyásoknak meg-allításá-ra is igen sokat használ.

A *Vér-vízellenben*, a' peter'sellyem, zeller, mu-ok, sparga, egy loval, a' mellyek a' vizelletet oztónózik, azok után pedig a' hanyott

való heveres, a' hának kontókkal való erős melegítés leg-inkább tiltatnak. A' kerske vagy tehén tejel meg-alegyített forrás vizet, és a' melly vízben vagy tejben egy kevés len magot főzzenek-meg, azt hővon innya mind a' vér vizeletében, mind a' vér pókésben Hippocratestól előfőten jóvaltatik.

§ CCLIX.

A' vér folyásokkal azon egy kútfőből erednek a' *tagoknak elcséjés* és a *Gutta ütések*. Közelebb való oka ugyan is ezeknek-is csak az, hogy a' nyúlós váltag sük ver a' főre nagy erővel csapólván, az ereket az agyvelő körül és agyvelőben felettebb meg-puffasztja, sőt némely ki-is hasítja, és a' vér a' koponya uregiben kiömlik. Melly érint az agyvelőt, és az abból kellyel közgoló inakot meg kötítván, az *animalis spiritusok*nak, mellyek által él, érez és mozog a' test, útját hol etől a' tagról, hol amiről, hol az egész testről elfogja. Ebből *egész gutta-ütések*, a' másból fél gutta-ütések, és e' vagy ama' tagnak el-cséjés követekezni; az az érezni és mozogni meg-fűnnek. A' *diæta* azért a' *Gutta-ütések* és a' *tagoknak el-cséjés* ellen-is épen az, a' mit a' vér folyások ellen mindig jóvallanak. Hanem ezekben azokat a' dolgokat, mellyek a' vért a' főre inkább is hővenben vízik, és így a' Gutta-ütések közelebb való okai lehetnek; mineműk a' netves hideg hazakban való lakás, az alsó rézeknek erős meg-fázása, a' gyom-

mornak étellel és itallal, kivált a' nehez emészthető, és sok éleltsínáló ételkkel, édes ízű erős borokkal, vastag 's erőfőn komlós serekkel, konkollyos búza kenyérral, hallal, tejjel, fájtal gyakran való megterhelése, a' nagy melegben hirtelen tött erős *Commutio*, a' gyakori *Venus*, az erős köhögés, és prüszkés, a' fokott vér folyásoknak megrekedése, a' folyó sebeknek béforrása, a' közhvénynek vízfő útése, a' kország, a' belső réteket forongató éleltsín és *spasmusok*, a' hőzűs has forulás, az okádozás és fulladozás, a' sok álom és álomlanság, a' hőzűs erős gondolkodás és olvasás, kivált nagyon le-hajtott fővel, a' nagy harag, nagy örom, nagy bú, nagy ijedség, a' sok pipázás, az új háznak, az eleven éleltsínnek, a' megrekedett *aerü* helyeknek gőze, a' menyiben a' tüdőköt özve húzván a' vért kö által útaz azokon nem engednek; egyéb ártalmos dolgok felett fűkség távoztatni.

Meiro továbbá azt jól észre venni (1. hogy a' *Gutta ütés*, és egyéb főbeli erőtlenségek jöllehet a' kis gyermekeken és megállapodott ifjakon is megésznek; de leggyakrabban vénségre hanyatlókat érik. A' puha hújú *sanguineusok* és *sanguineo phlegmaticusok*, főként a' kiknek nyakok rövid, a' fejek nagy, az ábrázarijok teltyes, teltek véres, e're a' Nyavallyára mások felett hajlandok. (2. Télben és Özzel e' nyavallya inkább uralkodik, mint Tavazzal és Nyáiban. (3. Ha az ember

teite egyéb tapasztalható ok nélkül rúgkat, lábait tántorognak, tagjai 'sibbadnak, a feje gyakran fédul, a' léme kaprozik, az elmeje hamar felet és el-bámul, a' füle cseng, a lélekzeri ohajtós kezd lenni, az orra meg-vekonnyodik, étváza gyakran el-fultad vagy megnyomatatik, és nagyon álmoisa léven, a' romlásnoz igen közel vagyon, így ír *Berberhuave*.

§. CCLX.

A' Gutta-ütélek, főbéli erőtlenségek, rendetlen ver folyások, egy főval mindennemű Nyavallyák ellen, melyek a' vérnek megsűrűsödésénél és nyúlósodásából származnak, e' következendő koros *dietaet* vagy *k plato Curat* minden Patikai Ezek felett ditséri a *Nagy Hiffmann*, melyet így nevez *Cura per ineustan*, és *Op. T. III pag. 245.* így rendel. (1. A gyomor és belek holni gyenge *laxativával* tisztaltanak-meg. (2. Harmad vagy negyed nap múlva vágatson a labán vagy a' karján, a mint az állapotja kívánja, eret. (3. Ez után két hétig mindentele leves 'siros és kövér ételktől, tojástól, halból és főtt húttól magát egészen tojja-el: és lenmit egyebet ne egyek, hanem minden nap egy fontni jól megsült húst, hűt vagy harminz kem málo sa voliót, főtt élvár, és kétfér megsült jó búza kenyert. (4. Semmit egyebet ne igyek, hanem főzzön néha vízben *sársu*, vagy a mint a' Köznép hívja, *fa, China*, és *Pájsin* Gyökereket

egy nemany kem malosa kollövel és kerti édes korményel, vagy, a' melly még havfoltabb ital lévén, v'gyen, *sárta, China, Polypodium* vagy Havali apro édes gy kereket, mindenikben négy lot t: *Vat Tzikurea* és Édes Gyökereket, minlenikől két lotot, *sajafránya* forgátsot egy lotot. Főzze meg ezeket együtt öt eitel vízben és egy eitel borban, míg heted része a' lévnek elapad. Ebből, vagy amaabból reggelenként az ágyban jól betakarozva, jó melegen horpólyonfel minden nap három, negy fi tsával, hogy gyengén izzadjon-meg tőle: az után felkelvén, a' testét gyakran lassu *Communióval* gyakorolja; es inkább vigyarállal, mint len alvással tolse az időt. Ket hét mulva főtt ételket-is ehetik, harmad részü bori is a' jó forrás víz kozi maga itaiara elegyíthet. A'dig pedig rendi kezint való itala is a' le-ett főtt vizek legyenek.

§. CCLXI.

A. Gyomor rok emeztéséből eredő nyúlós etzetes vérnek egy nevezetes fajzata a' *Köszvény is*. A melly kit féle *Fattyu rasybujdoó, is uslóságos vagy helyt tartó*. Ez az izek közzé, kivált a' kívüől távulabb lévő tagoknak, minemiek, a' kez és a' láb, ízei kozu vízibé-magít; az a' hurok kozt lévő hárttyákat es az makot halogatja, vagy egyik izből a' masna koltozik, míg az egész testet el-koboroja. Azt írja *Hippocrates Aph 28. S. vi.* hogy az *Ankonyok*, ha a' hófám rajtok meg

nem reked, a' herélt Férjfiak, és a' Gyermek-
 kek, míg *Venus*sal nem élnek, nem közhvénye-
 sülnék-meg. De a' Gemmel látott példák el-
 lenkezőt tanítanak. Igaz mindazáltal az, hogy
 a' valóságos közhvény az *Affzonyokot* a Fér-
 fiaknál ritkábban háborgatja; és ha mintz év-
 tendősnél ifjabbakat ritkán rámad meg: de a' fattyu
 közhvény a' Férjfiakat az *Affzonyokkal*, gyer-
 mekeket a' nagyokkal egyaránt nyomorgatja.
 A' puha és lágy hűtuak, nagy fejtek, éles
 elméjűek, nyughatatlan és förtő indúlatuak. a'
 közhvényes élőkől kármaztak, ha Szinte az Aty-
 jok még belé nem előtt-is, a megközhvénye-
 défre mások felett halandók. Teiben és Öf-
 fel ez is inkább uralkodik, mint Nyáiban. A'
 valóságos közhvény *Januarius* végét és *Febru-
 rius* kezdetét tartja inkább.

§ CCLXII

Ezen Közhvény fádalmot okozó etzeres
 csipőtség ugyan a közhvényesek véreben min-
 denkor meg van; de a' sűrűbb vér között
 a' nagy erekben ragadt nem lehet. Hanem a'
 mikor a' víz forma vékony nedvvelségekben-is
 elzaporodik, és így a' hártványoknak, *glandulá-*
 nak vékony ereikben-is, kivált az izek kö-
 zött, a' hol igen lassan és nehezen folyhatnak
 által a' nedvvelségek, meg- lepedik, csipri és
 rágni kezd, azokat a' hártványokat csak hamar
infammálja, (mint ezt a' tüzeiség és a' hideg-
 lelés nyilván mutatják) miglen mint egyéb
 kelevények, bizonyos idő múlva vagy magára
 el-

el-otlik, vagy negyfel és így tsipőséget el-vekrvén és a vér közti vízfőz a kerülven, a' fájdalom is el-múlik.

Ilyen ezetes tsipőséget okozhat a' vérben minden, a' mi a' gyon orban meg ezete-fedhetik, és a' mellyek ere a' meg ezeteledés-re okot szolgáltathatnak. Azok lözt pedgrégen meg jegyeztettek, a' lobvas nély gondolkodás, kivált az éjtsakai; az igen síros fűszertáros étetek; nádmezes kofkók; a' sokféle eledelekkel való gyakor vendegeskedés; és a' tévegeskedés; a' savanyu borok, kivált a' mellyek agyags vagy érvaj eke főlben rem etek; a' mellyek között nevezi *Hoffmann* a' Tseh, Auszriai és Magyar lortket, tőkért a' mellyek egyben mind veresetske éimiek, a' gyakor *Venus*, kivált az igen elcin kezdett *Venus*; a' heverő kenyés élet. Ugyan ezek azok-is, a' mellyek a' tagoknak ízeit-is meg erőte emük, hogy az a' tsipős materia azokba be-álhatlon. Nevezetelen pedig meg-bejegyezték innen a' *Bactus* és a' *Venus*. A' honnan régi köz-mondas is ez.

E solvi lumba venere solvi lumb. que

Baccho creata est solvi lumba Podagra.

Ísmét: Hogy a' kökénynek Anyja a' *Bactus*, Anyja a' *Venus*, Dajkája a' heverés

Meg-újítják és mergetébebe tévik a' fájdalmot a' meg nevezett vérző okoktól való meg nem tartózkodás, a' fojo síjtek vagy hóbánnak meg-rekedése, a' meg izzadott láboknak

hirtelen meg-fázása, nedves hideg nadrágban és tsizimában való járás, nedves, keles és fergeteges aer, az éjtökai gyertyázás, az erős savanyu, a' spárga jöves, a' szalonna étel, az erős purgatók Ezek, így ír *Buerhaave*, a' Köfvényefeknek leg-inkább ellenekre vagynak.

Mikor a' Köfvény-fájdalom az Emberre akar jöni, két három nappal az előtt el-vész az *appetitus*a, a' gyomra meg-puffad és fel-föfög, telte el-nehezedik, a' hideg ki-borzogatta, a' hafa meg-zorúl, a' láva újai közö meg-záradnak.

§ CCLXIII.

A' Köfvény az Embert ritkán öf-meg, tsai: a' belső nemesebb részeikre vizza ne verteressék. De ha vizza verettetik, guta-ütést, halálos álmat, meg-fojtó náthát, tulladozást, köhögést, száraz betegséget, a' gyomornak es belcknek *inflammatio*-t, vizkorságot, st. effe-le védelemes nyavall yákat könnyen okozhat. Vizza verhetik pedig ezt mind azok, a' mellyek verzertek es meg-ujították, nevezetelen a' teltek, kivált a' fájó részeknek meg-hűtése, a' gyomornak étellel való meg-terhelése, az erős purgatio, az ésvágatas, a' szomorúság, a' hideg iral 's' a' r.

A' kiker e' nyavallva ifjú korokban áll-meg, es azután is roé *dieta*t tartanak, azok föföng nem élnek. A' kiken pedig idős korokban kezdődik, tsak illendő *dieta*val eljének, az életet meg-hozzáabbitja, ki-vettedven

a' meg-vefett tsipős materia a' nemelebb belső
részekről, az életre nem a'nyira szükséges ta-
gokra.

E' nyavallyát el-kerülni sokkal könnyebb,
mint belőle ki-riktulni. Az ifjak ugyan, azt
mondja *Hippocrates*, a' kikben az izek még
meg nem bogosultak, ha jó *diatát* tartanak,
és a' hasok mindenkor jól és szabadon mégyen,
és a' dolog tételt nem restellik, ebből fokroz
egéven ki-gyavulnak. De midőn már a' nya-
vallya meg-rögzött, bogokot tsinált, gyakran
elő került, kivált ha az ember már idősötske,
femminemű emberi mellestéggel meg nem gyó-
gyíthatatik. *Tullerere nodosum neq. it Medicina
podagram.*

§. CCLXIV.

Valakik azért e' kínos és tartós Nyaval-
lyától felnek, fiekent azok, a' kik ere termé-
ser berint is hajlandók, leg alább a' kik einek
fajdalmit ritkábbans s gyengébben kívának
kenyvedni, igen külség, hogy mind azokat,
mellyek ezt vagy kerzeni, vagy meg-újítani
fokták, semelen el-kerüliék. E' mellett a'
Cristo, három egymás után élt Tsázaroknak
Udvari fő Doktora helyes tanátsa kerint,
a' magok telet Orvoiságokkal hatontalan ac
terhelék, mert a' közvény ellen az egék pa-
tika-is kevésen tehet; hanem ragaszkodjanak ité-
rán tsak a' jó *diata* tartáshoz. Ebben pedig
leg-első legyen a' kevés és együgyű módra ké-
szítendő előjellekkel való eles *Sj à podagra liberari*

cupis, aut pauper sis oportet, aut pauper vivas, így áll *Petrarcha*. Az az: Ha a' kövénytől szabadúlni akar, lukség, hogy vagy begény légy, vagy begény mótra élj. Egy gazdag és kényes Német Urról írja *Schenckius* nevű Doktor, hogy az midőn mindenekkel bővölködnek, gyakran vendégeskedéssel és heveréssel töltvén a' maga idejét, úgy megkövényvesedett, hogy a' szolgainak két karjainál fogva kellett vezetni. De nem sokára mindenit el-pazérolván, és utolsó begénységre jrván, szolgairól oda hagyatott, 's kevés idő alatt a' kövényből-is tökéletesen meg-tisztult. *Sydenham* Ánglus Doktor önnön magán úgy tapasztalta, hogy a' kövény ellen a' vatsorrától való egész meg-tartózkodás-is igen sokat használ. *Galenus* a' kövényvesektől az erős savanyu és sós ételeket, a' favanvu nyers gyümölcsöket, a' veres és fokhagymákat nevezetesen tiltja.

A' Tej ételről a' Kövényben nem mindnyájan egy értelemben vannak a' Doktorok. *Hippocrates* és *Plinius* úgy írják, hogy a' vasmár tejjel való hosszas éléssel a' kövénytől sokan tökéletesen meg-fahadúlnak. Effele példákat, így ír *Hffmann*, mi-is tudunk, a' kik egy néhány évtendőig csak tehen tejjel éltek és eső vizet ivák, a' kövény fájdalmitól üressék voltak. De tudunk olyanokat-is, a' kiket, el-vegezvén a' tejjel való élést, a' fájdalnok egészen meg-újultanak, vagy a' kövény

bel-

helyet, főként a kik vének es erőtlenek voltak, *ffajnu* ok, kólíka, gyomor rágas, vese fájás, nehéz vizelés 's nem sokára halál következett. A' kiknek azért a' verek igen sok, vagy sok kotsonya forma materia van a' testekben, az erek vékonyok, a' gyomrok erzetes takonyalés sárvízzel tellyes; *hypochondria* és *listerica* nyavallyajok vagyon, (a' melly itt igen közönséges) vagy más okból az ő természetek a' tejet nem kívánja, azoknak a' tejjel való élés nem volna bátorságos; mert attól bizonyosan vizkorsagban vagy elzaraztó hidegtelelésben esnének.

§. CCLXV.

Italokra a' közvényeseknek a' tista forrás viz leg-hasznosabb. Mert a' viz ivók közül, így ír *Hoffmann*, senki könnyen a' Közvénybe nem esik. A' kik a' vizet nem ihatják, azoknak *Crátó* a' búza sert jóvallya. A' vékony jó ő bor-is, a' menyiben a' gyomor emekrését, és a' ki gőzelést segít, kivált a' melly fevényes földön termett, nem csak nem árt, sőt sokat használ. Tapasztalta ugyan-is *Vespeus* Helvetziai Doktor, hogy a' hol ilyen borral éltek az emberek, ott a' közvények és *calulu* nak híre is alig vagyon. Ezt a' hasznát mi is a' herbathénak másutt megjegyzettük vala. Miker a' tájalmok elő kerültek, akkor a' leg-jobb fele borból-is illő igen keveset, sőt ha így sem akar élni a' tájalom, semmi bort nem innya. A' *Venustól*-is, jól lehet

lehet azt a kövényesek verek tsipőisége miatt gyakran málok felett kívánják, valamennyire csak lehet, magokat el kell fogaiok. *Quidam un toto anno a vino, mullo et venere se amiserant, securitatem totius vitae consequuti sunt*, így ír *Cellius*. Az az; Vóltanak, a kik a bortól, méhsertől és *Venustól* egy évtendőig gégén meg tartózkodván, a kövénytől egész életükben nem bántattak. Épen ezt a munkálat bizonyítja *Hoffmann* az elnöbéli tsendiségnek és *Perlysius*ból egy kövényes Királyországnak példájával. A testneli *Commo* is a kövény ellen sokat használ. Nevezetesen a lovaglá, ékerezés, séjtálás, grádicsokon való fet's lejjrás, a *fritum*, vagy súrolás különösen dicséretnek. De erőlen való megfirtás és meg-izzálás mindenkor ártalmos. Nem különböben ártalmos a has értalás-is. A hasnak értalón való's minden napi kintűrlása ellenben a kövényeseknek olyan éukséges, hogy valnig az ő hasok jól megyen, a dig e nyavallytól nem félhetnek; és a mikor a nyavallya rájuk akar jöni, ha valami gyenge *laetivité* vének, a fájlalom sokkal rövidbe és gyengebbben. Innen a *Fava*ri *lixáló* és vérriátóvitalok is a Kövényeseknek nagy segitsegget lehetnek. Igen jönak tartja azt-is a nagy *stiffness* mind a kövényel, mind egyéb fájlalmos *fluxus*okkal bajlólóknak, ha minden hóhaphán gyűer hóni gyenge hányratót vének, és, hogy t. i. az etzetes sós nedvesség az ő gyom-

gyomrokban és belekben erőt ne veszítsen. A hovámnak és az arany érnek meg indulása is e nyavalya ellen sokakban kétféle Orvoslás tallyet szolgáltnak.

Mindenek felett pedig hasznos itt a bőrtön való szabad ki-gőzöles. Mert ezen az úton az a rágó materia leg-egyenletbben és leg-jobban ki-tisztulhat. Ere nézve *Caroli I. s. Frantzia Doktor* egy közzvényes Lap Uraknak ilyen tanátsot ad, (mellyet minden közzvényeseknek hatónlóképen jóval:) hogy *mindenkor, de főként tavasszal, őszel és téiben, mikor hideg felek és fergetegek járnak, jól felöltözve járjon; éjszaka jó meleg könnyű dunyba alatt, vagy bőrral bélelt takaródzó alatt aligye, úgy hogy az alatt reggelre mindenkor megizzadjon; midon fel-ébredett, az utann-is egy darabig az ágyban egy beverjen. Ha így meg nem izzadhatna, dörögtesse meg meleg ruhával, vagy puskával jól az egész testit, kivált a közzvényes részeit. Ha vére sok volna, előre vegessen erőt, ne hogy boron való nyavallyója legyen. Ehenre zárkozzék jól hé-melegített házban. Ha ezzel is e nyavalya el nem múltnék, Őszel es Tavasszal eleven két hétig izzasztó fölt vízzel. Ugyan ez okból Herbathe, veronika, ezery fü, papa fü, édes gyökér és narants haj infuzumot készölni is reggelenként az ágyban jól lé-takarózza, kivált ha cítve egy kés hegyi rák kem part-is vettenc-bé, hogy az izzadas könnyebben*

meg-élsék, a' közhvényeknek igen hasznos.

§. CCLXVI.

Az *Er-vágatás* iránt a' Közhvényben *disputálnak* a' Doktorok. *Boerhaave* úgy tartja, hogy az a' közhvénynek se fezkét, se materiáját nem érheti, hanem néha csak történetből használ, a' menyiben a' vért a' fájós helyekről egy kevéssé elvonván, a' fájdalmot az alatt enyhíti. A' Frantziák ellenben a' fájdalom elfordítására az ér-vágatást majd minden hónapban gyakorolnak. De jól megkülönbözteti *Hoffmann*, hogy a' vén és egyébként erőtlen embereknek az ér-vágatás ártalmas, a' fokvéreknél pedig, és a' kik bőv horral élnek, mint többire a' Frantziák, hasznos; Mert azt hogy a' vér igen fel ne fúrjon, nagy *inflammationot* és fájdalmot ne vezessen, tartóztatja. Sokkal jobbnak tartja másként ő is, ha a' közhvényes ember előre a' gyomrot holni gyenge *laxatívával* ki-tisztítván, a' lábait, kivált a' lába fejét minden hónapban meg-koppolyozteti; úgy mint, a' mellynek ő önnön magában is meg-hetsülhetetlen hasznát tapasztalta. NB. A' termés meleg feredőkről e' fokot tanult, látott és hallott Orvos így ír: *Én igazán és jó lélekkel mondhatom, hogy egy hasznosabb és határozottabb eszközt a' calculusnak és közhvénynek meg-gyavítására, míg akkor-is, midőn ez ákírás október végtől vértetett, úgy a' súlynek meg-indítására is, ha t. i. ennek meg-rekedése felfüggesztett volt e' nyolcvallákre okot, nem tapasztaltam*
 mine

mint a' *Károlyosi meleg víz*, *innyá is* *is*, *je-*
redni is benne. Mi naiv k a' *Gyogyi*, *Medi-*
ai, *Váradi* és a' *Budai* meleg tereack e' hel-
 lyet foglalhatnak. A' *bia. g. bor vizek* kozt is
 azok; mellyek a' *viola* *Julepet* zölde tézik,
 és a' *galles* *postol* meg nem tekintulnek, mi e'
Gyergyóban a' *Bozseki* és *Nagy Butznál* a' *P. p.*
trangoi, mind a' közvény enen, mind az e'
 vel egy kútföbol *éar. nazó* nyavallyak ellen
 egész *Patika* helyet lehetnek.

A' *fajdalmok tsendéjtésére* a' külső nedves
 kötők igen alkalmatlanok. Mert a' mellyek
 vízzel kőzültek; inntön meg-hulnek, hűcsé-
 gekkel a' közvényt a' *hetső* *tézekre* *vizka* *hajt-*
ják: a' *spiriusból* *valók* az *ízket* *időre* *meg-*
bogostják és *merővé* *tézik*; a' *flastromok* *tok-*
zor mind a' *kettőt* *meg tselekkik*. Leg hátorisá-
 gotabb azért a' *tajós* *ragot* *tsen. les* *nyugodalomban*,
éaraz *konnyü* *meleg* *párnátskák*, vagy egyéb
 ruha és *bőr* *takarók* *kozott* *egyenlő* *melegben*
 tartani; valamint a' *tajdalmok* *kegyetlenkednek*,
 mint a' *forró* *nyavallyában*, vagy *lemmit* *te*,
 vagy igen *kevcsét* *enni*, hanem *tsak* *meleg*
herbathét *innya*. Azon *kozben* *pedig* a' *taj-*
dalmot *békével* *éenyvedni*, mint *hogy* *tapa-*
talt *dolog* *az*, *hogy* a' *naga* a' *kozvény* *taj-*
dalom *maga* *ellen* *leg-hatnotobb* 's *batotás-*
abb *Orvoiság*.

§. CCLXVII.

Az *Aréna* és *Calculus* is a' *Közvény* *el*
 pen egy kútföbol *jövő* *nyavallya*; sőt az *aréna*
 és

és kövény egymás nélkül ritkán vannak. Azért ebben is a' tavoztani és megtsilekedni való dolgok épen azok, a' mellyek a' kövényben. Hanem az *áréná*oknak az az, a' kiknek vizelletiekből az edény fenekére és oldalára, a' meltyben az áll, fok föld vagy foveny forma kemény materia rakódik a' nyíval inkább azoknak a' kiától már hómi apró követsek is men-
tenek-el, mint hogy a' ki egyzer *árénás* kezd lenni, abból alig tíztul hótig-meg, fekség azt különösen is meg-tartaniok, hogy a' keletlen téftra művek, a' tej, túró, fajt, orda, keményen sült tojás, fojtós izü veres bérók, lágy dereka on való hózás hanyott fekvés, az ő nyavallyájakot öregbitik. Ellenben a' mellyek a' vizelletet bővon hatják, mint a' vad és kerti muróknak és pater sellyemnek levelei 's gyokerei, a' répa, káposzta, tehén húfal jól meg-főve magok is, de kivált a' levek, az édes gyökér, minden kemény magvu gyümölcsöknek a' belek; a' taláta, ugorka, dinnye, mondola magból, kevés salétrommal, kézült tejek 's a' t. az ő vesejeket, a' mellyek az *áréná*nak és *calulá*nak műhelyei, igen képen tisztítják. Ha pedig a' vesekben a' kövek már a' nyíra nevedétek, hogy miőn meg-mozdulnak, sértegetékekkel nagy fájdalmot fe-reznek, az efféle vizelletet űző ézközökkel csak étkön és ritkán kell elnök, a' nyíval inkább a' hózás állást, bökösést, lovon es feveren való rázódás, ide 's tova való tekergést es

hajladozást, a' haragot, az éfaki felet való mularást, és az olyan ételeket, mellyek felet tsinálnak, egy főval, a' mellyek a' veséktől a köveket, a' hol azok edig tsendefen nyugodtanak, ki-mozdíthatják, vagy hamar ki-mozdúlnak, szabad le-erefkedést a vizellő hojagha azoknak nem engednek, illő minden éorgalmatoisággal el távoztatniok. Mert a' mint fellyebb-is emlitém, a' melly vese egybér követ kezd tsinálni, abból a' kő soha többé ki nem fogy. A' meleg feredőben ülni és ott meleg savót, egérfark nevű fűnek *infusumát*, vagy olyan vizet és tejet, mellyben egy kevés len magot, vagy a kerti májvának gyökeré megfőzték; melegen bővön innya, az *úrénából* támadt fájdalmoknak le tsendesítésére, sőt a kőnek ki-űzésére-is sokat segít. Nem régiben egy *Zeckius* nevű Doktor, nagy *arcanum* helyett az *úrén* és *calculus* ellen az emberekkel ebed előtt mindjárt fél ejtelmi tiszta meleg vizet főkött vala nevezetes hásonnal meg-itatni. A' melly e' nyavallyávak, más nagy Doktorok ítelete szerint-is, minden állapotjában jól használhat.

§. CCLXVIII.

Midőn a' vér és egyéb nedveségek a' nyira meg-nyúlósultak, vastagultak és tsűsösít k, hogy réz érint a' magok nyúlóságok és vastagságok miatt, réz érint az erős *spasmusok* miatt, mellyeket tsípőségekkel ferre féllyel az egész testben éreznek, szabadon nem kerínghetnek;

meg-allapodnak mintegy, és meg-kezdenek a-
lunni. Melly miá az ereken annál nehe-
zebben fojhatnak, meg-poshadnak és rothadas-
hoz készülnek. Az ebből származó fámtalan
nyavallyák egy nével *Scorbutum*nak nevezetnek.
A' mi embereink ezt *Sullyn k* hívják. Ebben
mialt azok a változások meg-vagynak, mel-
lyek az é'dig le-irt, és az azokból származó
nyavallyákban meg-é'rtak lenni. A' felett,
ez a' már meg-poshadott tsipős vér a' gyen-
gebb ereket fok helyeken ki-rágja. A' melly-
bol hol itt, hol amott zornyú vér folyások
támadnak, a' bőrnek vinen olyan forma veres
és federtes béjegek lé'nek, mint a' balha tsip-
és, sőt a' nyakon, mejen, karokon es a'
lábokon nagyobb kék és veres foltok-is üt-ki-
magozot, a' mellyek hol el-múlnak, hol meg-
újulnak; a' bőrnek é'ne minden külső ok nel-
kül, mintha elégett volna, el-kopik, zornyen
fáj és vizet zivárogoz; a' tett fok helyeken
meg-tsomó'ul; a' lábak, mintha vizkorságra
készülnének, dagadoznak és önkent ki-tesesul-
nek; a' láb újjak, az inyek, nyeldek'ők, az
órtak portzogó'ji hasonlóképen meg-tüzesülnek,
meg-lagadnak, ki-tesesulnek és lenyvedni kez-
denek, a' tett'ek'ek egyéb részei is, mint a' va-
lóságos *Frantzubin*, fok helyeken ki tarjagoz-
nak és ki-tesesulnek, úgy hogy az enyire
ment *Scorbust* vagy *Sillyt* a' Frantzutól a' ke-
metebb Dokto'ok sem mindjárt tudják meg-
külömböztetni. Abban mindazáltal e' két
nya-

nyavallyak ugyan csak különböznek, hogy a' sülly magától-is kezdődik, a' Frantzu csak másról ragad el, ez inkább a' torokban és orrban kereskedik, az a foghúst-is emésti; ebben a' fájdalmok helyt állanak, és éjjel az ágyban a' meleg takaró takarózzók alatt kegyetlenkednek inkább, abban i' e stova bujdosnak; abban a' vizeller zine ha áll, fenyes, ebben nem, abban a' sebek kékek, ebben k rül veretek, alat tejerék, mint a' zalonna. De ha zinte jól meg nem lehetne is ezeket egy másról különbözteni, a' hiba nem-vekedelmes. Mert a' mi a' süllyben ártalmos, a' frantzuban-is ártalmos az; a' mi ebbe háznál, abban-is háznál az. Jóllehet a' frantzuban a' leg jobb *dieta*-is kevésre mehet, a' süllyben pedig igen nagy háznót rehet: az is, ez-is el ragad, még pedig a' sülly a' holt emberről-is. Azért illő mindeniktől óltalmazkodni.

§ CCLXIX.

Közelebb való oka lévén e' nehéz nyavallyának a' vérnek előre lött meg-nyúlóf dásából, vastagulásából etzeresüléséből következett poshadtság önként meg-terzik, hogy távulabb való okai-is a' süllynek nem egyebek, hanem a' mellyeket már fellyebb a' vér meg-nyúlófodására, vastagulására és etzetefedésére meg-neveztünk. Azok közt pedig különös meg-jegyzést érdemelnek azok, a' mellyek a' meg-poshadás is fiettetik. Illyenek a' poshadt vizes gőzökkel meg-rakodott *aer*, mi it fókott lenni az alatt való tós, motsaros, forrásos, ézakos helyceken és házakban, imé

a' mellyet az eső igen tart, a' kel vázban nem járhat, és a' hol a' köd meg-fokott ülni, a' tisztátalan, meg bűzhödött, morskos házi edények, ágynéműek és öltözetek; a' fok esős nyáton, az évakos, vizes, igen ganéjos helyeken termett vad zabos, konkollyos, költres: dohos gabonák, kivált a' rozs, a nyivalis inkább, ha a' kenyér-is állott mojos liltből poshadt vízzel, poshadt kovázzal készült, és jól meg sem sült; a' morskos, ingóványos és igen ganéjos földben termett kerti vetemények, a' vizi madaraknak, halaknak, ferretiek könnyen fenyvedő húsok, kivált ha ezek tisztátalan rothadt eledelökkel és meg rekeztve herve tápláltattak, vagy a' húsok fokáig állott és fenyvedni kezdett volt, az álló, sos, sáros fenekű tókban és kútokban levő nehéz és vágos vizek, a' reftség, a' fok aluvás, a' hóvadás fivhli bűz; a' törő és másféle hideglelészekben az izzadás által ki-tisztulni való mérges matériának benn maradása; a' hóvadás és fokott *hemorrhoidalis* ver tolyyák meg rekedése (a' mellyét ezt a' nyavallyát a' Magyarok süllynek-is hívják), a' süllyes emberek tettől ki-jövő poshadt gőz 's a' t.

§ CCLXX.

Ezekből évre vehetjük annak-is az okát, miért hogy ez a' nyavallya nem melly helyeken mint " örökség *Erint* vogyon? egy időben inkább kigyetlenkedta, mint a' másban a' mely buzsa jól be-füllött, az egyf buz nézet ol-

Jogja-e az alávaló bitvány eledelekkel való és az aérnek minden zifontagságirak kiűzött feje- nyebb embereket inkább vésteteli, mint a' luz- aagabb veniet? a' veszteket is, mint a' ferujeket? az aszfonyokot is, mint a' ferjjaiket?

Továbbá érte vehetjük még azt is, hogy a' kik a' sull-tól telnek, vagy abiól ki-gyavul- ni igyekeznek, mindenkinek előtte a' nyavalyát vezdő okokat kell távoztatniok: Neve- zetelen az aert szükséges változtatniok és más jobb aertu helyre által költözniok, leg-alabb fobaitok gyantával, furokkal, fenyő raggal gyakran f. itoljek-meg, kevelet egyenek, títta eleven forras vizet igyanak, melly a' meg- poshadt sornak a' verből lejendő ki-mosására igen hathatós. Kivált a' lavanyu bor izü vi- zek e' végre feleire dírsérteinek. *Nullus dubi- to asserere in fontibus f. textis univ. scorbuti- cae affectionis praesidium esse constituendum*, így ír Hoffmann Op. T. III. p. 377. Az az: El- merem mondani, hogy a' lavanyu vagy bor izü vizek a' skorbutustól bármazo minden nya- vallyák ellen kozonséges oltalom gyanánt le- hetnek. A' Szamárt tejet is ugyan ő, mind magára, mind lavanyu vizzel elegyítve innya, tsucalatolon használni mondja. Ugy a' teten tejnek és ketske tejnek f. c. edes lávoját is ma- gara-is, de kivált ha a' reteknek, tormának, kalany levelü, Béka virág, vízi torna, keserü salata, vad tzikoiéa nevü nyers fűveknek ki- fátást títta levével negyed teoznyire meg-e-.

gyitik, vagy ezen tüveket és gyökereket a' la-
vónan kevésbé meg-főzik, és reggelenként: é-
homra félfél ejtelnit ebből meg-ivnak, és jó
Commist réznek utánna, a' süllyös vérnek
vékonyítására és tisztítására nagy haszonnal le-
het; mint hogy ezen tüvekben és gyökerek-
ben hatalmas etzetefésűget őltó, vért vékonyi-
tó és tisztító erő vagyon. A' Borokban vagy
Serekben is, mellyel étel közben élnek, ha ef-
féle gyökereket és tüveket, és a' mellyek ke-
serű ízűek, mint a' *Gentiána* gyökér, *centuria*,
töröm, pápa fű sa t áztatnának-meg, míg ke-
serű ízek lenne, sokkal többet legitenének.
A' régiek a' tiszta forrás vízben tuzes arzelat
óltanak vala egy néhány ízben-meg, és azt
itatják vala a' süllyös emőerekkel. A' fellyebb
§. CCLX. le-irt *Kaplalo Curumak*-is e' nyavak-
lya ellen különös haszna es ereje vagyon.

§. CCLXXI

Vagyon olyan *Skorbutus*-is, jól lehet ez
az e'dig le-irtnál ritkább, mellyben a közep
terméketű só gyűlt és poshajt-meg az ember
vériben, melly miá a nyala olly sós izű,
mintha só tarrana a' hájjában. Vagyon ol-
lyan-is, a' mellyben a' *rottafűtő alkalikus sofsz-*
poradit-el a nyelvsegekben. Ebben a' vér igen
hig, meleg, és piros, nem-is alufik jól egy-
ben, az embernek ortzája, hájja, ajkai igen
melegék és pirosak, a' nyelve keserű metsok-
kal éüntelen meg-rakodik; gyomrából nagy
hévség jö-tel, a' háfa ottan ottan nagy rágalással
és egető tortosággal megyen fokozor, fok meg-
bur-

bi-éh dott keletu sarvizet hany-ki, el-aványul és erőtelenül, a' vizen és tavanyun kívül mindenütt. Minderik sülly ellen a' tizta forrás vizet bővön innya leg-tobbet használ. Ez utólsóban máskéit a' forró nyavallyakra rendelt egež *diatát* illő követni.

§. CCLXII.

Ez utólsó nemehoz a' *Skorkutusnak* igen nagyon közelit a' *Hectica*, vagyatul *faraz betegség*. Ebben-is a' vér igen forró, tsipős, piros és hig, és mintegy meg-olvadott. A' honnan a' fümelen tartó, de az etel után és éjtsakára mindenkor meg-újuló hideglelés. Tel-ő nagy forróság, a' torkon, mejjen 's homlokon ki-fojó enyves izzaltság, a' fok köhétselés és flegma hányás mia lassan lassan végképen el-árad az embernek teste. Közelebb való oka a' faraz betegségnek a' tüdőknök ki-sebefedése, melly fok egyéb okokból is következhetik, de leg gyakrabban az erős és hosszú nátha köhögésből és a' vér pökeshől lézen. Mikor ez a' náthából előzer kezdődik, úgy érzik, mint ha valami tsipős sos nátha erežkednék-le a' fejéről az ember mejjére, melly lassu köhétselést okoz, a' nyála keletu, a' testét ottan ottan gyenge meleg borítja-el; így a' tüdök ki kezdenek lébesülni, a' forróság mind nagyobb nagyobb erőt vézen, a' melly a' nap le-mentivel öregbedik, a' nap fel költi-el tenededik, a' köhögés-is estve-ként és reggelenként keményebben fogja, melly miá a' tüdök

meg-dugulván, *inflamulodván*, meg-kovesül-
vén, meg-kelvén, és ki-lebesülvén, előver ke-
vés, azután bővebb genyetség s flegmát
hányak-ki. A' kikben pedig a' tüdőök a' ver-
pökésből lebesültek, költök és genyet-egesültek-
meg, azokban a' flegma előzér véres, azután
fekeres, azután zöltes, végréte fejr, edes
vagy sos ízű. Ekkor már a' *Heſti-a Phryſis*-
nek-is mondarik.

§. CCLXXIII.

E're a' nyavallyára azok, a' kik *Heſti-us*
Szülékről Értmoztak, magas termékek, *ſan-*
guinea-cholericusok, a' kinek a' mejeik minn
egybe eütr, és a két vállok ele áll, és a'
nyakok hozzáu, málok feleir hajlandók. Leg-
hamarébb pedig 18. életendős korontól fogva
35. éütr. koróig kapják ezt el az emberek.
El-kerülni ezt lökkel könnyebb, mint mikor
együtr jól belé eütek, ki tüzülni beléle. A'
jó *dieta* min denik állapotban leg többe te-
gírhét. A' p d. ſummaioi abhol áll, hogy
azt minden leb ő módon elkerüdjék, hogy
kohgésven és vér pökésben ne eütenek; na
felig együtr belé eütek, abhol minél hamarébb
igyekezzenek ki gyógyulni. Így a' kik e'
nyavallyára terméket kerüir hajlandók is, meg-
tartatják magokor, egyébként nem, azt mond-
ja *Berſau*. Így tartta ő meg lök életendök-
re egy lőjat, a' kinek atyja, anyja, nényci,
bátyjai mind a' *heſticában* vérték vala-el. Meg-
parancsálta t. i. eünek az lőjúnak, hogy 17.

eltendő közt. tul minden eltendőben a' két *acquinotumok* előtt eret vágasson, erős bort, éget bort, kővér valag sőt ne igyék, meztélreleien élen, kivált az affele étkeket melyek bővön táplálnak, és a vért gyúlasták, ne egye, a' nyarat a' nézén tibia *nerben* töltse, a' testet lafú *Commotio*val, főként lozafalással és fekereszével is kéor gyakorolja, és és hirtelen *Commotio*t ne tégyen, a' hasát becsulva allani egy nap se hagyja. Igység gyakran tejet magata, vagy felényi vízzel megclegytve; se az erős melegen, se a' kemény hidegen fokot ne múlasson; az évaki földel sembe ne menyjen, a' nyival inkább ne tülön; ha mennie kell, a' torkát es vájját közebe: hórpollyon gyakran herlathé vagy veronika *irsu-jumor*. Lásd azokor is, a' melyeket fellyebb §. CCLVII. és CCLVIII. a' vér folyásáról, és ugyan ott a' vér pokésról különösen feljegyzettünk.

§. CCLXIV.

A' kik a' karaz betegségnek elől járó posztait tapasztalva kezdettek ő magokban, ezeket kértet nagyobb gondor tartsanak. Eret vágassanak, de öt l. t. névénél többet ki ne vétesse, mert a' vérnek megfogyatkozását könnyen nátha es kolágés követi. Nóst, etzetest, vagy a' ni ma kért csipős, igen 'sros és kővér ételeket ne egyenek, sőt hust is csak ritkán és keletet: a' vigyázást, az indulatoskodást, a' bennst, egy koval, a' ni az ő vértel. fel-

forralhatós, mézbe távoztassak. Az aer vált-
 tóztatás ebben a nyavallyában olly hasznos,
 hogy sokan akkor-is, midőn már semmi nem
 használható, csak épen ezzel képen meg-gyó-
 gúltanak. Jó azért nékik egy helységhöl a'
 máshol, a' városhöl faluba, a' faluból a' mező-
 re által költözni. Az ételek között a' rúpát,
 nyirkot, nyers káposztát kevés sóval és 'sirrál
 élésen jól meg-főve, és ha nem elég édes,
 mézzel, vagy nálmézzel jobban-is meg-edefti-
 ve, kiváltképen a' leveket, gyakron enni, a' *Hefti-
 káhn* leg-hasznosabb. Nevezetesen a' veres
 vagy kék fűes káposztáról azt írja *Baerhaave*,
 hogy annak leve egy kevés sóval és tiztrom
 lével elegyítve a' már nagyon meg-éződött és
 genyetséggel meg-rakodott tüdőköt-is meg-gyó-
 gyítja. *Hoffmann* is azt írja az epertről, hogy
 egy 25. évtelős *heftus* Ifjú három hetek a-
 latt 15 tallér áru epret meg-évén, nyolcz he-
 tek alatt minden nyavallyájából képen ki-ti-
 tult. Lás' azt-is, a' mit az Első Könyvben
 §. CXXIX. a' gyöngölts érelről és §. CXXXIII.
 a' meg-ért ugo-káról mondtunk. A' ráknak,
 tsigának, hékának 's halaknak lágy nyálas hi-
 deg húsaik-is, ha a' gyomortól jól meg-emez-
 tettenek, az el-űrztő forrótság és tsípőtség ellen
 vala nit használhatnak. De mindeneknél több hasz-
 not reménylhetnek a' *Heftusok* a' téjjel való élés-
 höl. Kiváltképen az ifjú egészséges, jó ele-
 dellel élő *Avány* ember téj, főként ha há-
 zom nyégy óta múlva az étel után egyenesen

az emiőből maga kopja-ki a' *helleus* keméllv., meg-hetsülheretlen habnot téfen: Ez után vagynak a' hamár, kantza és ketske teiek és a' fejer édes savó. Élhetni pedig ezekkel az Első Könyvben a' CLXXVI-dik §-ban le-írt mói kerint tiktán-is, harmadányi savanyu viz-zel, mézes vízzel, méz vízzel, vagy olyan vízzel, mellyben *Léronicát*, ísópot, 'sallyát, farvas nyelvii füvet, árva leány haját, földi temiént. peberrze füvet, vagy egyéb *peborá-lis* füvetet főztek-meg, meg-elegyítve-is jók a' téjbe főrt 'semlye, gyöngy, aipa és riská-sák-is. úgy a' hűza, török búza, haitzka lité-től kékült teies ételek-is. Hanem azoknak, a' kiknek meinek genyerséges flegmával, vagy a' restek vérrel igen teli van, vagy a' gyom-rok sárvízzel meg rakodott, a' téj magára töb-bet árt, mint habnál. Ha előre egy kis *Mannát laxatívával* a' gyomrokat ki tisztítják, viz-zel meg-elegyítve bátorságofalban ihatják.

A' savanyu vizek is magokra a' *Helleus*-ban mindenkor félkefűsek. De kivált, n időn a' tüdők már nagyon ki-vadnak széleslve, fő-ként a' tsípősebbek, és a' mellyek a' *viola* jule-per veressen festik, és a' galles portól meg-szektetlnek, a' halált bizonyofon siettetik.

Közönséges italokra a' *Helleus*-okiak a' zabbal, árpával, farvas karval, n alo'sával, fi-gével, édes gyökérral, *scorzonérával* és áni's maggal főrt vizek leg alkalmasabbak. A' dunyc, ugerka, tok, n.ondola és mák mag-

vakból kevés rak kemmel és talerrommal kézik
Emulsiók vagy tejek az ő belső forróságokat
 leg határozottabban csendesítik.

§. CCLXXV.

Ha a' seb körül meg keményedett, úgy
 hogy az a' miá már nem terjedhet, a' tok
 hegma hányás és elzáródás kozt is el-eltek
 fok *heftikusok* hűt egészen leig is, míg el kell venniük.

Ha a' beteg egy végűben hosszabban u-
 gyvan, de ritkábban köhög, több 's higabb
 fogtát kezd venni, a' háta vízesebben kezd
 menni, a' vizellete bővülni, a' vája tisztulni
 és hangosulni kezd, csendesebben kezd a' ujját,
 és csendesebben, s ritkábban lelékel, a' meje
 könnyül, a' fájdalom a' mejjéről vállakezzi
 kezd költözni, jele hogy már jobban kezdett
 lenni, és reménylhetni hogy meg gyógyul.

De ha a' forróság naponként nevezkedik,
 a' *pulsus* regzeleuként is mind záporább, zá-
 porább, a' hűt és ereje erőssen fogy és az á-
 lon által is semmi nem újul, a' hegma há-
 nyás kevesedik, a' lékzet vétel nehezedik,
 a' vája rekedez, a' háta igen higon és gyak-
 ron mégyen, a' lába dagaloz, az ortzaja es
 ojjaka pirosodik, nem sokára bizonyosan meg hal.

§. CCLXXVI.

A' *hefticával* egyenesen ellenkező meg-ve-
 séfe a' nedveségeknak, midon azok tokte
 meg-édesülnek, sirosulnak és kovérülnek. Ért-
 től rend kívül meg hizik az ember. A' mely
 az egészségnak magára ugyan egyéb baj nem

Érez; hanem hogy terheli a' testet, és megforitván a' belső réteket, és a' vért vivo edényeket, nehéz lélekzélést, és belső forróságot okoz. De ha vagy az erős *Commutio* által, vagy valami erős forró hideglelés által hirtelen meg-olvad ez a' kövérség, és így vízfőzékkel az erekbe, úgy meg-faporítja azokban a' vért, hogy a' lökség miatt nem bírván azok a' vértel, vagy hirtelen meg-fulladás, vagy ér meg-fakadás, vagy gutta lites következik belőle; vagy pedig az erős forróságban meg-pergélődvén mint egy a' 'sír, a' vért védtelmelen fel-gyulasztja: mint ennek példáját az Istállóban sokáig kénytelen hevert és meg-hízott lovakban, midőn hirtelen erős *Commutio* résznek, gyakran láthatni.

E're nézve, valakik a' meg-hízástól félhetnek, minéműek a' puhább és lágyabb húsú köpztös kemények, a' kikben az erek vékonyok és a' hő alól alig terfenek-ki, a' nyival is inkább, a' kik már-is erősen híznak és igen kövérek; illő hogy mind azokat, melyek a' vért édesíteni, nyúlóítani és kövériteni szokták, forgalmatoson eltávoztassák. Illyenek a' niveletske aer, gyakor és sok étel, az édes, kover, bővön tápláláló eledetek és italok, a' heverés, a' sokzori, de hóhatalon nem tartó aluvas, puha ágy, gyenge 's kevés *Commutio*ok, a' test külső részének a' régiek módja zerint orjjal való gyakor kenés, az eted után való meleg teredök, a' halnak ritka 's kemény tisztulá-

tulálá, az elméleti nagy tsendéseg, 's' a' t. Ellenben pedig az elméleti foglalatosságokat ne igen kerüljek, ha fokot holmi gyenge purgatiokkal gyakran purgálják, Commotiót gyakran tegyenek, de mindenkor csak tsendesen kezdjék, és úgy fogják azután mind keményebben keményebben a' jól meg izzadálig és el-tároláig, a' melly Lemlátomást fogja őket soványítani. Szemeinkel látjuk, hogy a' követ lovak és barmok, akármi jól tartatának, de ha mindert nap igaztatnak, el-soványulnak, a nyival inkább, ha soványok, meg nem hizhatnak. A' rabotas erős munkát tevő embernek bizony csak nem véres a' vizelletje, és a' verejtéke olyan 'siros, hogy ugyan meg-keni és meg-feleli az inger. A' melly világos jele, hogy mind a' két úton a' vérnek sok része takarodik-ki. A' honnan az erős dolgu követ paraét ember igen ritka e' világon. E' mellett, kemény ágyban háljanak, keveset 's ritkán alugyanak. Mert az álmodtlanság leg-inkább soványít, és végtére csak nem a' tson-tokra éráztja a' bőrt, a' mint ezt a' Poeta Ovidius-is jól ki-fejezte.

*Attenuant Vigiles Corpus miserabile curae,
Addu itque cutim maries, et in aëra iucius
Corporis omnis abit, vox tantum, atque ossa
superjunt.*

Napjában csak egyszer egyenek. Akkor-is olyan ételekkel, italokkal éljenek, a' mellyekben kevés tápláló erő vagyon, mint a' jó kor-pálon

pálon hagyott kenyér, mindentéle nyers es meg-asalt gyümölcsök, a' zöldségek, a' retek, a' tormá, a' lovány húsok és halak, a' tífza forrás viz, vékony 's laványurska fehér borok, jól meg-forrott és tífzult alpa es zablerék 's a' t.

Hippocrates a' ভালomat es kover húst is *commendálja* az erőssen hízeknek. Mert úgy mond, e'vel a' gyomor hamar meg-elegtek. Hiszt, hogy mindenkor a' *Commo.* által erőssen fel-melegedett tettel es meg pihelve egyenek, eros etezet gyakran igyanak, lokat gondoskodjanak. Igaz-is, hogy ezek a' köverséget nagyon fogyatnak. De a' mellett könnyen egyéb nyavallyát, a' köverségnel nehezebben fereznének. Nemelylek a' gyakor ér-váगतást is loványítani mondják. De a' példák itt is ellenkezőt tanítanak. *Lottam*; így ír *L. B. van Swieten* Ur, *Comm. T. lil. p. 338* egy A'köznyt, a' kinn elméjének gyakran erőssen fel-háborodó indulatainak tsendeltele vegett egy c'endőben hatvanhároméi többet vagtak elot, a' ki egy néhány hólnapok alatt úgy meg lázott, hogy 150. fontal többet nyomott, mint az elot.

TIZEN-EGYEDIK RÉSZ.

A NYAVALLYÁKOT ELEIN EL-
FORDÍTÓ LEG-KÖZÖNSÉGESEBB ORVOSI
ESZKÖZÖKRŐL.

úgy mint: az

Ér-vágtásról, Purgátiókról, Hánytásról, Iz-
zatszról, Vize'let bajtásról.

§. CCLXXVIII.

Ullehet ezekről az Közönségesebb Orvosi é-
szkökről már fellyebb is több helyeken en-
lékeztünk. Utólyira mindazáltal ezeknek nagy
erejéről vélelően ki-terjedő háziokról, az ezek-
kel való helytelen és helyes élsről méltó lé-
zen különösen beszélgetünk. Leg-elsőz-is a-
zért az *ÉR-VÁGTÁSROL* tanuljuk-meg,
hogy nincs egy Évköz-is az egész Orvosi Tu-
dományban, a mely hamaréon, könnyebben,
és nagyobb nyavallyakot fordított volna-el az
Emberekről, mint ez: a' honnan az Orvosok
ezt az Orvosi Mesterségnek csak nem kezdeti-
től fogva erőfőn-is gyakorolták. A' két kar-
jain való Ér-vágtással gyógyítá-meg ez előtt há-
rom ezer éven-tőkkel az *Æsculapius Fia Pr-
dalvius* a' *Damietbes* Kirally Leányát, midőn
az, magas helyről le-eiven, halálolon fekünnék;

és léren sés Cirajának jutalmában azt, a' *Cerberus* figetével együtt, magának Feleségül el- és nyerte. De a' mitsoda nagy es hanat való hánat tehet az Ervágás ott és úgy ejtve, a' hol és a' mint a' mert; nem kevelebb es hirtenebb való kárt tehet az, midőn nem ott, és nem úgy lézen, a' mint és a' hol kellett volna. Innen következett, hogy az Ervágást, a' d'vőnek valóságát jól által nem lát-ható Orvokok közül nemeltyek csak nem az égre magasztalás, és majd minden nyavallyát csak ezzel akartak meg-orvósolni; mások ellenben ezt a' poroitg gyalázták, és minden né-mű állapotban vékedelmének tartottak. Ok-sálatánál tselekedett mind a' két rész:

§. CCLXXIX.

Az Ervágásnak munkája közelebből az, hogy a' vért a' testből hirtelen s'gyassa, és má-junna, a' bővű az vagy kelleltinél nagyobb erővel és bővűben tövődik vala, vagy a' hol egy-másra gyűlvén, meg-rekele t vala, onnan azt kapirán víkfa húzza, és a' meg lyukasztott hely-re s'ie tesse. Nagy erővel fevű ugyan is a' vér az edényeket, midőn azt az élő ereknek ün-telen övűebb éoruló és egy éor fálnál tizéer vékonyabb ágarskái által tojja a' éiv az erek-ben, az e'eken ifnér víkfa emeli magában; az edények-is hasonlóképpen erőssen éoritak a' benne levő vért; melly miá annak, a' merre útat kaphat; éornyű tebelességgel kelleltik toly-ma, (mint azt a' vernek, midőn az er meg-

lyukasztatott, melyek locsoltakból (Kilovics) (és minden felől mind addig ide kellett takarodnia, míg az edények annyira ki-fűtültek, hogy már többé sem a vér nem fejtetheti az edényeket, sem az edények nem foritthatják a vért; mellyel oztán a vér folyásának és keringésének az edényekben meg-is kell állania, 's következésképen az Életnek-is meg-kell állnia. Ezekből világ-lon meg-érthetni, mi módon húzza és vonja vissza az Érvágás a vért a testnek leg-távolabb eső részéről-is. de által láthatni azt is, miért kellene az embernek meg-halni, ha a nagyon meg-lyukasztatott ér maga idejében bé nem kötöttek.

§. CCLXXX.

Midőn a vér a testben igen meg-hővült és az edényeket rendinél erősebben fejtü, az edények ilmet a vért erősebben foritják, ebből a vérnek rendinél sebesebb keringése 's következésképen *nagy helyő forrása* támad. Ha pedig a ki-fűtítés már annyira ment, hogy az edények *fibrái* az erős helyű fejtülés és nyulás miatt el-kezdetek erőtelenülni, a vastagabb ágak is meg-dagadván a közzök és mellettük el-menő vékonyabb ágatskakot öve nyomják és meg-foritják, úgy hogy a vér azokon már csak alig folyhat. Ezek mia a nedveségek az egez testben meg-kezdenek állapotni, egybe kezdenek mint egy alanni, meg-sűrüdnek, meg-nyulolulnak, meg-tiktataianulnak,
nem

nem lévén az edényekre eregek a' fokott tisztálanságoknak ki-vala' sára és kihajtására. E'felett azok a' meg-sűrűdött és nyúlóult nedvességek az edényeknek es glánduláknak tekervényes 's furós útjában meg-rekednek, egymásra gyűlnek, meg-veznek, fájdalmokot, tüzes dagadatokot, kelevényeket, kövességeket, ki-fehéledéseket, tapoknak el eselut, gutta ütéseket, veszedelmes vér folyásokot, 's több effeből 's ezekből következő romlásokot kéreznek. De ha az Érvágás által a' verből, a' mennyit illik, idején korán kibotsátunk, ezeket mind meg-el-zhejük, mind meg-gyógyíthatjuk. Ezekben az állajokban azért az Érvágás meg-betsülhetetlen bejnut téken; mert minden Orvosságok felett hívepsi; fájdalomt enyhit; minden kúbo és b. hó nagy fájdalommal, forrósággal, tüzeséggel, kiv korulással, vizelet, nyál és izzadással együtt jéro dagadásokat, harmad, negyed napig, a' miglen t. i. az edények ki nem fekadtak vagy el nem rázottattak, el oflat; a' meg-dugulá' kor kihajtja, a' vért vékonyítja és tisztítja; a' ki- fehéledéseket a' has, vizelet, láthatatlan gőz és nyálnak útjain febadítja; a' vér folyásokot meg-állítja 's a' t' m' lly munkáival lokfor keintalan nehez nyavallyákat képen meg-orvosol és elfordit.

§. CCLXXXI.

Mitsoda okokból fokott pedig a' vér a' testben kellesnél bővebben meg-gyűlni? és mitsoda jelekből lehet meg-el-erni, hogy a' vér a'

ben felette meg-van éaporodva? Ezekről jól lehet már az első Könyvben a CCGLXV cikkben értelemünk volt, mindazáltal itt-is rövidlen jó levő azokat újra meg említeni. Tartanak-neg azért (1. hogy 18 évtendős koroktól fogva 48-ig a vér az emberekben leg bővebben kézül: télben-is inkább gyűl a vér, mint tavaszal és nyárban; a hűlők, 's kiálló nagy erekkel fel ruháztatott testük-is a bőv vér kézítésre máloknál hajlandóbbak; a természet szerint loványok-is jóval több vért viselnek és gyűtnek, mint a kovérek. (2. Azokban, a kik bőv vér kézítésre természet szerint is hajlandók, ha az ételt jól kívánják, bővön tápláló ételekkel és italokkal, kivált hűfal és borral minden nap gazdagon élnek, testeiket és elméjüket sokat nem farszják, sokat aluznak, rozzul *perspirálnak*, ritkán izzadnak és vízellenek, a hatók-is többire forulva van, és keményre megyen, ez előtt valamely természetűi vér folyás tartotta őket, az orron, az arany éren vagy másutt, és az már kevesebb kezdett lenni, annyival is inkább, ha egezen meg-rekedett, vagy ha a fokott érvagart el-múlatták, ezekben, mondom, nem lenet, hogy a vér kelleitnél inkább meg ne gyűljen.

§. CCLXXXII

Külső jelei annak, hogy a vér a testben kelleitnél inkább meg-van gyűlve, ezek 1. Az erőzamlalt orronnak meg-cözete, (2. A *Jan-*

gumeusokban az álmotság, az ábrázatnak megtelése, teltülése és fokatlan pirotsága; a' *chole-ricusokban* es *melan holicusokban* az ereknek nevezetes ki-dagadása és keménysége, a nyughatatlan álminál és nehéz álmaidozatokkal együtt; (3. az egész testnek fokatlan bádarsága és rehezése; (4. az elmének ok nélkül való hőfús nyughatadankodása és a' dolog tetelhez való kedvetlensége; (5. minden kis *commoti*o-ra lött el-fárodás, pihelés, és szív dobogás; (6. a főnek nehézséggel járó gyakori meleg fájdalma és fédtelése, téként mikor alá s tel tájladozunk; (7. a' vérnek e' vagy amaz úton lött meg-indulása a' testnek tapasztalható meg-újulásával; (8. a' *pulsus* keménysége es erős fel-verele, vagy ha az már egyéb ok nélkül lassuvá es erőtlenné lett is, ha az erek ki állanak es kemények. (9. az egész testben levő nagy forróság. A' kikben ezek így meg-vagynak, bizonyos az, hogy a' vér az ő testekben kellennél több.

Hogy pedig a vér e' vagy ama' helyre hőveben rohan, es ott meg kezdett ülepedni es gyűlni, azt ki mutatja azon helynek fájdalma, tuzelsége, fel-verele, hevülete 's többire meg-is dagadala; es ezekből órán az egész testre következett forróság es hideg horzogás.

§. CCLXXXIII.

Ezek azért, es a' kik a' vér meg-hövelésének mindjárt említett okait ezik, mind a' nyavalyák el-torodására, mind azoknak jó kiejen

való meg orvoslására az Érvágatáinát lemmit
johhat ki nem gondolhatnak. De hogy ez
néktek illendő haénor ha;thallon, kóroiffan meg-
kivántarik, hogy illendő *iloben*, illendő *bel-
lyen*, illendő *mértékkel* és *muddal* legyen, és
hogy *diacetat*-is ezen állapothoz illendőt tar-
tsanak

Ideint az Érvágásnak a' mi illeti: Ha
e' Érikség kénzerit, az eret meg lehet vágatni
az éntendőnek és a' napnak a' carmellyik órá-
ján. Egyéb aránt ez az *aequinoctium*oknak, a'
*solstitium*nak, és a' Hold meg-újulásának és
meg-telelésének napján és a' mikor esős, kö-
dös, élvezes idő vagon, nem annyira haé-
nos: miat hogy ilyenkor a' vér járása min-
denkor meg hízorodik, mellyet az érvágás na-
gyobb zűrzavarra hozna. Leg-haénoriabb az ér-
vágás a' nevezett napok előtt harmad, negyed
napot. Tane a' t doloz ugyan is az, hogy
e' Háltnak és Napnak járása után halgaró nya-
vallyák, a' vér folyáiok, ki-ürelék, meg-tele-
ly-áfok, *spasmodok*, fájlalmok, nyavallya ron-
tások, gutta ti-clek s a' r. nagyobbára ez két
ez időket tartják. A' kik pedig tapasztalják,
hogy az ő telek ez idő előtt is vérel terhel-
teni közt kivált ha övvel a' Érikséges kórott
érvágatást el mulatrák volt, jóvallya nekik a'
nagy *effluimn*, hogy az *aequinoctium* után ne
várakozzanak. hanem *Feb martium*nak a' vege,
vagy *Martium* nak az elejen ereket vágassák-meg.
Mert tudok en, úgy mond e' őo éntendőa
bóltá

bolts Orvos, egy néhány példákat, a' kik, várvan az *sequin* ritumot, addig gutta ütésben eszenek, a nyivai-is inkább tehát a' mi embereinknek o' talan fokások érint *Májusig* halaztani az ér. ágatast nem volna hátróságos: Mert tobbire már ekkor annyira melegedett az idő, hogy a' réten által egymásra gyűlt vérnek az ér-melegsege által lenni fokott ki-terjedéséből következő gonofok meg-zóktak elni. A' kik e'frendőben háromszor akarnak eret vágarni, *Martius* eleje, *Május* közepe és *September* vége nekik leg-alkalmasabb idő. A' hold fogyására pedig és a *Plánéták* ilyen, vagy amollyan állására ügyelni e' dologban az értelmesbb Doktorok ítélete szerint remi méltó. A' napnak reggeli óráján vagarni az eret leg-jobb, azért-is, hogy ill, enkor még az étel, ital, és in'ulatok által nem háborítatott-fel a vér, de azért is, hogy a' seb éjtzakara így inkább be forhat.

A' nyavallyákban minél hamarébb eshetik az étvágás, annal háznofabb: nevezetelen a' forró hideg-élésekben csak ötöd nap múlva is tobbire késő és gyakrabban ártalmas. A' *paroxysmus*nak idején is, mikor a' *ipsumusok* a' külső réteket özve volván, azokat meg-hidegítették, és a' vért a' belső rétekre fönto'tak, igen ártalmas volna az eret meg-vágni, es könnyen balált okozni. Várakozni kell azért, nug a' *paroxysmus* el-múlik, vagy valmit csentse-edik.

3. CCLXXXIV.

C c 4

Hellye

Helye lehetne az érvágásnak mind az, valahol az ér úgy kiadja magát, hogy meg lehetne lyukasztani. De leggyakrabban a' karok konyok hajlásában és a' láboknak bokáin és fejein ékeztak azt megvágni. Mikor csak megfázott akarjuk a' vért, vagy a' közönséges forrástól bándékozunk tsendefíteni, akár a' karon, akár a' lábon, ezek közül is akár a' jobbon, akár a' balon csekk, mind egy; mert az egész vér az egész testben kering. Mikor pedig a' vért valahonnan hirtelen akarjuk elhúzni, akkor a'hoz a' helyhez, a' től a' vér egymással gyűlt és megrekedett, legközelebb való helyen kell az eret megvágni. Ugy mint az erős fű fá áshán és a' tőle eld hagyományban a' nyaka oldalán, vagy a' homloka közepén; a' kenérv török fájásban, a' nyelv alatt, az oldal és mell tájékokban nehéz tuldózásban, gutta ütésekben a' konyok hajlásában; ha a' sülly erek dagadnak ki és fájnak, azoknak meg-tsomozásit, kell vér szopókkal megkopatni vagy lántzetával meg-lyukasztani ha a' karjai tájék, a' karjain, ha a' lábai, a' lábain vágaifon eret, hanem ha a' fájdalom régi, akkor jobb előre a' láb fájásban a' karon, a' kar fájásban a' lábon kevés vért borsáttatni és azután vágítani meg a' fájós résznek eret. Mikor a' vér vizűz kuzás nem olyan sűrű, hanem csak tsendelen kell a' vért más útra borsáttatni, akkor az ellenben teletett részre kell az eret megvágni, úgy mint a' tartós és járovány

te em, tül es urok fajátokban, a gura
 üretek en, vé pökélekben es okádásokban,
 or vért folyásokban, füladozásokban és az e-
 zen nyavallyaktól való felelemben a' *kabon*; a'
 hovánnak, aia y éretek rendkívül lőv folyá-
 sában, ver vizellésben, az itéden fülkftől va-
 ló felelemben pedig, úgy a kor is, nikor az
 alsó révéknek erős megtazása, vagy a' *spus-
 mu* októl lett megzömrarása a' vért a' tőre
 és meire nyontak, a *karon*. A folyó stilly-
 re hajlandó kerhákön is, midőn az foini nem
 akar, es a' hovánnak megrekedésével hajlódó
 Azzonvokon a' lábön való érvágatás, midőn
 a' vér az alsó révékre nagyobb erővel tsz-
 pódik, a' vér folyást foktor hágnótön meg-in-
 ditja. Ere nézve az ágyek, has, hát és tsí-
 pő tsort knak fájdaliban is, a' mellyek tob-
 bibe a' stillytól vagy lővántól vagynak, a'
 lábön vágogni etet hágnótább, mint a' karon;
 hanem, ha már a' fájdalom igen régi, és a'
 stilly meginculasához fura remenység nem
 lehet, akkor jobb a' karon. Mert a' véretek
 bővebb leállata ezen fájdalmokat cregbitené.

§ CCLXXXV.

Mértéket is a' kibetsatandó véretek illő
 okoson meghatározni. Mert a' keves vér tsak
 felháborítja és rendeletlen járásra indítja a' ned-
 vetégeket, mellyel többibe a' nyavallyát öreg-
 bűti. Tudok en, így is a' tsakat latott's ta-
 nult *Hofmann*, olyan példakot, hogy az igen
 véres embercken etet vágván tsak uegy lőv

vért borsá-ortak ki, mellytoi az k néhány orak múlva gu ta üresben eltenek, a mellyh i újra 16. löt vérket ki-borsátván, úgy gyógyultanak-meg. Ha pedig igen lök vért borsá-ortak ki, így igen ki üres lven az edények, a test el-erőtlenedik, és a' hátra lévő vérnek s egyéb háksözös nedvefségeknak el-készítésére és meg-tisztítására elégtelenné lézen; a mellyből el-ájulás, náthák, fluxusok, köhögés, zintelen-ség, vér vezertség, fekélyes lchek, gotts von-nások, hányások, sőt halál is lőkör következik.

Régen Hippocrátes idejében a' vért az erőg forró nyavallyákba az el-ájulálig borsátják vala. Egyéb állapothan is a' nagy em-erekből fontonként vézik vala azt-ki. A' Franziák. Olon-dok, Spanyolok m is e' zerint ts-lekeeznek. A' Németek. Anglakok 16. 18. löt nál fellyebb egyzser nem igen mennek; jobbnak ítélven, ha a' lötöt úgy kíváná, az eret újra meg-vázatni, mint sem egyzser felette lök vért vé-ve-ki, a' te-nézetet el-gyengíteni, melly a' Franziáknál lőkör meg-elik. Illő a' Személyek közt is jó különbséget tenni. Az erőg nagy, húfos, ki-álló vastag erekekkel fel-ruhaztatott emberből, ha vér hővségének jeleit ezette, 18. 20. sőt 24. löt vért hátra ki-vehet-ni. A' kistest, erőtlen, sovány, vagy kovér, lők lőtt tartó, vékony, lágv erekekkel biró testből pedig 12. 14. löt bővön elég, főként ha vér hővségének jeleit is nem igen érzette. A' te-nézet zerat sovány testükből is több vért

vért vehetni, mint a' kövérekből, a' fokot ülőkhöl-is többet, mint a' raborával élőköl, a' meg-állpodott idejűeköl is többet, mint a' neveck-nyeköl és a' vénekböl; az Afzönyököl is a' kor, mikor az so dik eürendő felé a' hozam rajtok meg-kezd állani, többet, mint a' míg ez által is tisztultak; Favazéil is, kivált *Majuh*an többet, mint özöl; a' forró nyavallyákban is minél nagyobb, erősebb a' *pulsu*, nehezebb a' lélekzet vetel, szárazabb a' bőr, nagyobb a' fő fáas és a' *fantasia*, tüze sebb k az orszak és a' zeneck, inkább hánykodnak a' betegek, annál többet; mert a' kevés vér borsátás a' nyavallyát orggitené. Egeé fontot ki kell az erős forró nyavallyákban ha az érvágással hűznél a' akauk, borsátás i. ha reggeltől fogva dél utánig a' nyavallya csak úgy marad, útra majd annyit kell kivényeni, sőt ha másnap reggelre sem állunk, annyit is inkább ha nevéke nek, hűtendő se n fokkal kevesebb. Talaltattak, így is *Allen Águs* Doktor, sok *Gurta* ütöttek is, a' kik addig még nem könnyűtlenek, míg 100, sőt 120 lot ver k ki nem vezetett. Midőn a' vér fokosságát akarjuk apasztani, a' kor is több vért kell borsátani, mint midőn a' vért valahonnan csak vízza akarjuk forrítani, és a' nagy ver folyásit orggivekezzük az érvágással megállítani. Ekkor 8, 9. lot több ire elégséges. A' tol a' ver vastag és fekete, annyival inkább ha a' zinen majd a' kor. o. o. a' torina ürke

és zöldes materia vastagon keményen egybe a-
lutt, ott az érvágatás leg-űksegelebb volt,
és az ilyen vérből leg-többet-is kell ki-venni,
a' hol pedig a' vér piros, vekony és kesőre-
's csak gyengén alúzik egyben, ott az érvá-
gásra kevés űkség volt; veit azért ilyenkor
csak keveset kell borsátani.

§ CCLXXXVI.

Ha jó módal négyen az Érvágás véghez,
attól is igen sok függ hogy az haznot és ne-
kirt régvén. A' helyes kézi munkát az er-
telmes Borbéllyokra hívván, én erre csak az
jegyzem-meg: (1. hogy ha a' forró nyaval-
lyákban, nevezetesen a' melyek belső *inflam-*
*matió*tól vagynak, a' vértől lett gutta utéfk-
ben, úgy másutt-is, a' hol hirtelen igyekezünk
használni, kérfer többet segít, ha jó zeles lyu-
kat csinálnak, hogy a' vér vastagon fel ugord-
va fojhaíson, mint ha az a' kicsi lyukon a'
bőrön le-tsepeg, ha űinte így több vért borsá-
tottanak-is ki. (2. A' kik az Érvágatástól erős-
sen félnek, vagy az alatt hamar el-ájulnak, a-
zok előre egynek egy néhány kalány levelet
és igyanak egy pohárorska bort, vagy egy ka-
lányi éget bort. Az eret sem kell ezeken
tárgafon vágni, hogy hirtelen sok vér jöjjon-ki,
sőt hogy a' vér csak űakafonként apadjon, a'
lyukot ottan ottan bé kell fogni. Le-fekve-is
két annyi vért ki-lehet venni, míg ájulás kö-
veti az embert, mint űlve vagy álva. (3. A'
kikben az első útak, az az a' gyomor és belek

tűztatalansággal tellyefek, azokat előre egy két nappal holmi gyenge laxatívával ki-tűztítani el-ne mulásák. Az erőlebb purgátiók a' vértel telt testben belső *inflammatio*t és gúttá bűst okozhatnak. (4. A' vérenek szabadabb tolyását segitrik az előre tett gyenge *commotio*, a' lábokon a' meleg vízben való vontatás es dor-golás, a' katon holminek éorongataia és a' kohogés.

§. CCLXXXVII.

Az Érvágatás után tartandó *dieta* ahtól áll: (1. hogy a' kik vagy az el ájulástól fel-nek, vagy az alsó rézekrol akarták a karjokon való érvágattal a' vért felfelé fordítani, egy fel órátskáig az ágyban *heverifsenek*; *de el se aluynanak*; mert úgy, ha vagy el-ájultak, vagy vérek meg-indult, előre nem vezik, és így halál köverheti őket, leg-alább az ilyenkor aluváshól nagy bádgvadságot, fő fájást és ne-héz náthát kaphatnak. A' kik pedig a' lábokon azért vágattak eret, hogy a' vért a val lefelé éoktásák, azoknak jobb fenn ülni, mint le-fekünni. (2. A' ézles hideg *aere* ki ne men-nyenek, fok etellel és itallal gyomrokat meg ne terheljék, annyival-is inkább meg ne reze-gelgyenek; mert fok példaink vagynak hogy ezekbol nehéz náthában, kohogésben, *fluxusok*-ban, nátha hidegleletekben, fátyu *phuritis*ben, fulladozásban estenek az ilyenkor-is nyughatat-lankodó és telhetetlenkedő zeméllyek. Az er-vágas közben pedig, vagy azutan csak hamar

(gy

egy két fincsia hérbathét inya jo. altatik. Elmejeke is ilyenkor jbb minden go doktól és indulatoskodókról üressen tantani, és idejeket vidám nyájas bejelgetések között telteni.

Ha az érvágás után az elme vidul, a' test könnyül és frissül, a' bőr éne nyirkotul és lágyul, a' vér borsárásól hénalt; ha pedig mind ezek ellenkező módon tájaltatnak, ártott.

§. CCLXXVIII.

De a' mint fellyebb is em tém, valamelly nagy hártot rehet az érvágás ott és úgy éneve, a' hol és a' mint illett, nem kevésbb kárt tézen az, midőn nem ott és nem úgy léven, a' hol és a' mint kellett volna. Valahol a' vér bővségének, vagy annak i le vagy amo a való rendeletlenség osasanak és tolyulá ának §. CCLXXVII. le írt jelei meg nít senek, a' tal nos az mindenutt. A' test börtü, lágy rútü, sok vékony, kék erekkel, mellyek a' bőr alatt alig tetzenek meg fel ruhaztatott test kellerinél több vért ritkán kebit; kivalt ha a' tisztulási megvagynak, és munka által gyakoroltatik. A' kiknek gyenge, lágy és kápera *pulsa* ok vagy on, az etelt regtoi fogva tobbul kívájak, keveset ehetnek, fok buval, gondal és rabotával élnek, annyival inkább, ha a' vérség, hozzás nem ehetes, az erős munka, bú hárt, fok haragoskodás, álmodlanság, éneli nappali erős tanulás, gyakor *Venus*, fok 's nagy ver folyások, hányások, nas mentés, tejer tojás

izzadás, régen való betegeskedés, (ha éinte a' nyavallyanak, első kezdete ha, don a' hófármnak vagy süllyek megörkedéte volt-is,) már őket el-erőtlenítette és meg-roványította, azok vér nélküli inkább vörköldöttek, mint sem a'val bővölködnek; Eret vágotni azért rajtok nem lehet. Tilatik az er vágás azokban a' nyavallyákban-is, mellyek csak a' gyomorban és belekben heverő sarviztól és egymásra gyűlt tisztátalanságtól, a' gelejtától, *calculustól* 's több effele belső okoktól támadtak: nem különben azokban-is, a' mellyek az epének akár a' napnak nagy melege, akár a' nagy harag miatt lott fel-gyuladásából, és a' belekben 's a' vér közt lott ki-onlásából szármoztak. Nincs annak helye azokban a' járovány nyavallyákban is, mellyeket az íznek rendszeren járasi és hirtelen való nagy változasi csináltak, minéműek a' náthák, a' látha, mindennapi, harmadrapi és negyednapi hidegclélek, *fluxusok*, lattyu *pleuritis*, és kőveny 's több effelek, hanem ha egyverstrind a' vér fokságának-is világos jelei tapasztaltatnak: Mert ezekitek közelebb való oka a' *passionnak* benn rekedéte lévén, azt az er vágás jobban is benn rekedtené. Ugyan ez okból az olyan nyavallyákban-is, a' mellyek a' bőr felére kitűnek, mint a' himlők, perets, vrláz, ruh és egyéb félélyek, az er vágatás tükán bátorságos. A forró nyavallyákban-is az után,

mikor a *Crisis* elkezdődött vagy már végeztent, ez védelemes volna.

§. CCLXXXIX.

A' KÖPÖLYÖZÉS az Érvágástól annyiban különbözik, hogy az érvágás hirtelen és hőven és egyenesen a belső rétekről vézi-ki a vért, a' *Köpölyözés* pedig lassan és keves mértékben a' bőrben elterjedt vékony erekből szívja azt ki. Innen ennek nagyobb hánya olyankor vagyon, mikor a' vértnek megül pedeséből a' bőrben vagy csak közel a' bőr alatt mag tüzeleleik, fájdalmok, dagadáók és egyéb hibák léznek, ha vagy egyenesen az olyan nyavallyás helyekre vettetik, vagy közel az közel hogy a' felsőbb helyektől a' vér elvonatásék, mellyet az ét vágás által meg nem nyerhetünk. *Helye* ennek az egész testnek mindenütt, valahova a' köpöly felvetterhetik. De leggyakrabban, a' vállakra, a' nyakra és fül megü vettetik, hogy a' főnek, kinnak, fülnek, orzának, nyaknak, hátnak tüzeleleik, fájdalmot és fokadékokot érző vért es roé nedvvelseget onnan elhúzza es ki szívja. Ha pedig úgy akarunk, hogy a' köpölyözés által a' vért is apazzuk, meg lehet az is, mert itt is épen olyan vért szív-ki, mint a' nagyobb ereken, de mellyeből vágások, több köpöly és többöri felvetés kiáratnak. Az olyan forró nyavallyákban, mellyekben az erőtlenség és a' hanc ajulás az éret hirtelen tok vért venni ki nem engedi, a' köpölyözés, így ír *Celsus*

L. II. Cap. 11. az érvágatnal sokkal háfnosabb es bátoroságosabb, úgy mint a' nelly lassan, tsendefen és minden változás nélkül fogyatja a' vert akor-is, mikor a' nyavallya leg-inkább kegyetlenkedik. Nem egytér, hanem sokszor tapasztalta, azt mondja *Hoffmann*, ő-is a' *Celsus* ezen ránátsának igazságot; és hogy az érzékenyebb testii ifjakban a' tő fájást, zédulást, nyavallya toréit, tagoknak felre vonódását, a' megbollyodást az érvágás terhelel bé tette, a' köpölyözés pedig tokat tsendesítette. Egyéb állapotokban-is, a' hol érvágás kívántatnék, azok, a' kik ettől félnek, a' köpölyözésnek lép háfnát veherik. A' napkeletiek, nevezetesen a' *China*, *Japponia*, *Egyiptom* Országbeliek, a' Görögök, és az *Asiában* lakók is többire az érvágás helyet csak köpölyöztetésfel élnek, a' mint azt *Buerhaave Comm ad Inst.* §. 1237. fel-jegyzette, illy nem helytelen okát adván tselekedeteknek, hogy a' köpölyözésben attól sem felhetni, hogy az inat vagy elő eret meg vágják, a' melly az érvágásban sokszor meg-elik, a' seb-is hamarébb 's könnyebben meg-gyógyul.

§. CCXC

Második 's meg az Érvágásnál-is közönségesebb efköz a' nyavallyáknak mind meg előzésére, mind jó elein és mint egy füventiben való ki-irtásokra, a' Gyomornak és a' Beleknek az azokban meg-gyült és meg-vefett tisztálatanságoktól való meg tisztítása, a' melly fellýul

Hánytatok vagy Okádtatok, alól *Laxatívák* vagy *Purgátiok* által lézen. Mint hogy pedig ezekkel is az embereknek nagyobb része csak a' maga fejétől el, nem értvén, hogy kiknek? mikor? miért? miféle? és mennyi *purgáló* és hánytató Orvosság kívántassék, és miképen kellene e' nagy ereju és terhes változást okozó e'közökkel élni, meg-kell vallani, hogy talám többet ténnek ezekkel önnön magoknak kárt, még pedig meg sirathatatlan kárt, mint sem háznót. E're nézve fűksége'nek ítéltem a' közönséges házonra e' következendő néhány *regulákat* a' Hánytatókkal és *Purgátiokkal* való helyes élésről meg említeni.

Leg-előzér a' *HANYASROL* jól megfigyzéit érdemel, hogy a' gyenge hányásban ugyan csak a' gyomornak *fibrai* húzódnak hirtelen es keményen egyben, és csak a' gyomor üregiben heverő élel, nyalat, taknyot, ételt, italt, sárvizet és ha mi egyen materia ott volt, lovik-fel a' nyelő gégen a' t'ájban: de az erősebb hányásban a' t'ájnak minden belső részei, a' nyelő gege, a' gyomor, a' hatat a' mellől kereztül el-rekeztő hártya, (*d-apiragma*) a' t'ív, tüdők, epe hójag, a' *pan-reás*, a' belek, a' hatnik minden *musculusai* sőt a' vesék es a' vizeitő hójag-is *convellalódnak* vagy özve vonódnak es ide's tova rangatódnak. A' honnan az erős hányásban a' t'ív erősebben dobog, a' *pul-us* erősebben es záporábban vér, meg-torróznak, meg-izzadnak, tekint a' felső

reze-

részeinkben, ajakunk reket, taknyunk, nyálunk orunkon, zajunkon erősen toj, a' élvünk meg-fogódik, fulladozunk, pihögünk, a' zajunkon felette iök nyalat, taknyot, felet, és ha vólt, ételt, sárvizet, epét okadunk ki, többire alól-is keményen *purgálóduuk*, a' vizeletünk bővön 's gyakran megyen. A' mellyekből meg-tetűik, hogy ez által majd minden belső részek ki-tűtülhatnak; de egyetsem a' lékséges nedveségek-is ki-takaróduhának, a' belső részek helyekből ki-mozduhhatnak, el-gyengülhetnek, *inflammálóduhhatnak*, sőt meg-is szakadhatnak; a' mellyből vér hányások és éán.talan egyéb romlasók, sőt halál-is könnyen következhetik.

§. CCXCI.

Illő azért mindenek előtt jól végére menni, hogy *vallyon e' vagy ama test a' ra valóé hogy hányás által kár nélkül tisztulhasson?* Az igen kövéreknek ettől a' fejük fáj, és az élő erek ő benne hamar meg-szakadnak: a' mellytől a' vérrel igen meg-töltek-is méltán félhetnek, ha előre e:et nem vágattak. Az igen erőtlén betegek ettől jobban is el-erőtelenulnek. A' záraz betegségben lévők, a' vér pokók vagy hányók, vagy ere hajlandók, a' kiknek hasok éorulva van, a' *herniások* vagy meg-szakadtak, a' le erekedett béluek és méhüek, vérrel tellyes fő fájólok és védülők, a' szem fájólok, roévtul hallók, akármí részekben erős *spasmusok* és fájdalmot éenyvedők, a' vífelősök,

colicáink, gyakran ájulok, *calculussal* bajlólok; valami belső, kivált gyomor *inflammationban* estek, belső *scirrhus* vagy kemény csomókot és febeket viselők, a' fok vertől gutta ütésben estek, ez erősen meg-haragultak, a' püpos hátuak és mejjiiek, és a' kik természet érint nem hányhatnak, a' *bányástól teljeséggel el-tiltatnak*, mint a' melly ő nékiek bizonyoion terhes, sőt végső romlást-is okozhatna.

§. CCXCII.

A' kikben pedig ezen akadályok közil egyik fintsen, azok, ha a' *űükseg* kívánnya, hányás által nagy házonnal tiztúlhatnak. Effele tiztulás kívántatik. (1. ha reggel a' *űaj* izetlen, keferű, biűdös, morskos nyállal és takonnyal meg rakodott; a' gyomor teli van, nehéz, émellyeg, fel-bűfűg; az ételbeli kívánóság mag-tól el-veűett, úgy hogy azt a hideglelés sem meg nem elűzte, sem nem követte, a' *űem* világa ottan ottan el-veű és a' fű *űedűl*. A' melly *űerint* ő-ként meg-tetűzik, hogy a' *űányás* majd mindentele forró nyavallyákban; forró, laűű, nátha, mindennapi, negyednapi hideglelésekben, kivált ha elein és a' *paroxysmus* el-jűveűe elűtt egy néhány órával eshetik, és az után való napokon valami gyomor erő-fűűt-is veűűnk, különös háűűot tehet; és gyakran csak ez el-is fordítja, meg-is gyavitja ezen nehéz nyavallyákat. A' náthában, fű-űedűlésben, fulladozásban, felfűtájásban, gutta ütésben, ha elűre el-et vágta, (kivált ha a'

teit inkább taknyos, mint veres,) a' közhvényben, nyavalya törésben, *melancholiában* megtébblyodásban vagy örülésben, orbántzban 's többféle nyavallyákban, mellyekben a' hányás hákséges voltát mutató mindjárt említett jelek megvagyának, semmi a' hányásnál többet mind *praeservatívának*, mind orvotságnak nem segíthet, főként ha minden hólnapban, legalább máso ik hólnapban hányuának. Nem külömben ha az olyankor is, mikor valami mérges vagy igen nehéz eméztő materiát ettünk vagy ittunk, vagy akárminémü étellel és itallal gyömrunkat hirtelen erőfőn megterheltek. A' hőzás kemény has menélnak megállítására is a' hányásnál nincs bizonyosabb eszköz. A' belső rezeeknek megdugulásból eredő nyavallyákat a' hányá közben lött kemény rázódas, és minden nedveségeknak erős megmozdulása leg-ha narébb orvosolja. A' honnan a' sárgaságban, régi negyed napi hi-legelésben, vízkorságban, hőzámnak meg-rekedésében a' hányás iők izben akkor is nagy hasznót tett, mikor egyéb eszközök nem segíthettek.

§. CCXCIII

Elkésfittetik a' gyomor a' bezenfalban 's könnyebben való hányásra, ha az előtt egy két nappal semmi etzeteit, savanyut, meg-etzetesedhető 's taknyos *chylus*sá valható ételt és italt béne n vettünk, annyival inkább ha elteve, reggel vízben holmi savanyuság óltó és taknyot ovtató poroskát is izunk be, a' mily tiz tiz grán ták

szemből, viola gyökér vagy gyomber porból és tartarus vitriolatusból, vagy ha a nints, közönséges sóból helyesen készülhet, mert a gyomorban levő erzettség és takony mind a hánytatóknak, mind a purgatióknak erejét nagyon akadályoztatja, és fokoztatva egészen semmivé teszi. (2) Ha a hánytató Orvosság bevétele után hirtelenként fok lágy meleg vizet vagy fert iszunk magára, vagy egy kevés friss vajjal, fa vagy len mag olajjal. (hogy a gyomor szája síkabb és lágyabb legyen) és mézzel, sőt a taknyosabbakban egy kevés sóval is, (hogy a takony inkább híguljon meg-elegyítve. A régiek étel után mindig azt tartják hasznosabbnak tartják vala hánytatni, úgy itélvén, hogy ha van, mit veszen ki a gyomor, maga nem erőtlennél annyira meg: na éhomra jobbnak tartjuk, mert így a régi meg-vevett tisztátalanságról a gyomor inkább ki tisztulhat, de midőn étellel teli van a gyomor, és azt egyszerűen ki nem veheti, félő is, hogy az erős feszülés miatt meg ne szakadjon vagy erőtlennél. (3) Ha a hányásnak helye sem igen meleg, sem igen hideg nem lézen, és az ember nem hever, hanem sétál. (4) Ha a hányás el-vegeződése után nyugodik, és ha lehet egy keveset aludik: sem az nap, sem az után való nap semmi csípőst, erős sóst, erzetest, hideget, nehéz eméltetőt nem eszik's nem iszik, az elmének erős meg-indulását el-távoztatja, a zélen, hidegen künn nem jár.

§. CCXCIV.

Gyengébb hányást kerez, ha az ujjainkon, vagy egy tollat, melly olajban mártatott, a' tokunkban ottan ottan bé-ereztjük és ott mozgatjuk kíváltk, ha előre vagy azonközben fakanonként egy ejtelni lágy meleg vizet, édes fert, méh fert vagy bort magára, vagy a' fellyebb említett mód érint négy lótni vajjal vagy olajjal és hat lótni éin mézzel, vagy egy kevés fappannal meg elegyítve meg-ivnak. Ha a' Pápa füvet mint a' herbarthét vízzel meg-öntik és azt lágy melegen bövön itkák, az-is hányást okoz.

Erőssébb hányást okoz, a' mint Boerhaave de vir. Med. le-irta, a' nyers fekete ürömnök, vagy a' Pápa fűnek kifatsart újj leve, ha abból egy nagy ember öt vagy hat lótnit meg-ivik. Ugy a' retek lév-is két három kalánnyal; a' laboda nevű fű gyökernek leve fél kalánnyal; a' retek és kapor mag porra törve egy lótni, de ez utólsó fokáig utálást hágy a' gyomorban. Értsd mind ezeket külön külön véve, nem egybe elegyítve. Nem is kell egyiket-is az elkészítés után tartani, mert az erejek elmégyen. Vagy, vedd a' Kapotnyaknak, (mellyet kerek kapotnak-is hívnak) gyenge gyökerét, szárasd meg és tord porra: ebből egy fél köntinget egy kevés sóval meg-elegyítvén, lágy meleg vízzel igyál-hé reggel. Vagy ugyan ezen fűnek újj zöld leveléből végy ötöt vagy hatot, vagdald apróra, tölts fél

pohárni forró vizet reá, tartsd fel óráig meleg helyen, azután fatsard-ki a' levét és idd-meg: vagy: ugyan efféle levelekre nyóltzra vagy kilentzre tölts fél pohárni bort, és egy óraig hideg helyen így tartván, űrd le és fatsard-ki a' bort és idd-meg: vagy végy kékkövet, vagy fejer gálitz követ három vagy négy gránt: vagy krilpánt két gránt, törd porra ezt, vagy amaszt, és idd-meg lázy meleg vízben. Ezek-től, alig ittad-meg, már ke nényen hányz.

A' kinek Patkából teték hányrató Orvos-ságot venni, ezt írja le. *R. Pulveri Radiis Ipecacuanae recenter tritae drachmam semis. Tartari vitriolati scrupulum unum M. D. S. Pulvis vomitorius.* Vagy ezt *R. Pulveris tartari emetici grana tria: Cremoris tartari scrupulum semis. M. D. S. Pulvis vomitorius* lagy meleg vízben elegyítve mindeniket jól be-vehetni. Az első a' gyomrot-is erőlti: mellyre nézve, a' régi has menés ellen, és az erőt igen el-fakasztó forró nyavallyákban hasznosabb. Mikor az embert a' hányás önként-is erőlti, kivált ha hály-is, akkor kevelebb mérték kívántatik. Az igen érzékeny és véres sereny testűek-isevelebbtől hánynak, mint a' később, restebb és taknyosabb testűek, az erőtlenek-is kevelebbtől, mint az erősek, az ifjak is kevelebbtől, mint a meg-állapott idejük, a' gyermekek pedig mentől külebb idejük, annál kevelebbtől, úgy hogy, a' nőkor egy nagy embernek

íz grán kívántatik, egy 14. éztendőös ifjúnak két grán elég, egy 3. éztendőös gyermeknek pedig két grán.

§. CCXCV.

Az igen erős lányást meg-tsendesítik és meg-állítják, a' lány meleg tej, kivált meg-sáfrányozva; a' nem avas és nem pergelt mondo-la, fa, vagy len mag olajok, ha gyenge me-legen gyakran egy egy kalánnyal bé-véfik, kivált mikor a' hánvá; valami mérges materiá-tól vagyon: a' fok meleg víz vagy herbathé hörpölés; a' karoknak és láboknak jó fenn, vé-les kötővel való meg-öroritála; a' kömény, áni's, *coriandrum* magvak, fa haj, feretsen dió, feretsen dió virág, sáfrány, gvömhér, a' narants és tzitrom hajnak sárga külső haja, vízben vagy borban meg főzve, porra törve és vagy jó meleg borba elegyítve és úgy hör-pölve, vagy mézbe elegyítve, és gyakran 's bővön így véve; a' Terjek, ha abból egy ö-reg mogyoronit fa haj vízben vagy jó meleg borban bé véfnek; az égethor bővön iva; a' narants, fa haj, sáfrány, feretsen dió virág, *sacarilla tincturák* hatvan hetven tseppig borba vagy égethorta vagy a' mindjárt említett fü-ferizámokkal főtt vízbe véve. Kivül-is igen sokat segít, ha borban fodor mentát, méhfü-vet, ürmet és a' nevezett füferizámokat meg-főzik, és melegen ebben mártott néhány rétv meleg ruhával ottan ottan a' hasát bé-borítják; ha égethort-is toltsanak hozzá, annál jobb lézen:

vagy, egy nagy felet jól meg-költ kenyeret pírítsanak-meg erőfőn, öntözzék-meg jó erős égethorral, vagy azéu főllő horral, és így magára melegén, vagy főfőrtámokkal-is meg-hírve, vagy terjéssel meg-kenve kölsék a gyomorára; vagy, mint a köldök csomórben főktak vessenek tsupott a hasára.

§. CCXCVI.

Válamint az hánytatók által nagyobbára a gyomor, úgy a *Purgatívák* és *Laxatívák* által inkább a belek tisztulnak, a gyomor nem szenved. A *LAXATIVÁK* és *PURGATIVOK* között az a különbség vagyon, hogy a *LAXATIVÁK* csak meg-lágyítván, meg sítítván, és csak gyengén öfönözvén a beleket, és féllvel ázartván 's meg lúgítván azokban a meg-keményült eméletteret, a vér járásának meg háboritása és az erőnek fogvaratá nélkül tisztítanak. A honnan ezekkel minden némü állapotokban, ha a hasnak járása restes volna, bátron és nagy házonnal lehet élni, még olyankor-is, mikor már a himlő vagy egyéb ütni akar-ki, ha a hasnak főorulása nyughatatlanságot, nehéz lélekzélést, fő fájást és forró-ságot okozna.

A *PURGATIVOK* között ismét fok különbség vagyon. Vagynak azok között *gyengébbek*, vagynak *erősebbek*, vagynak *főrnnyü erősekk*, a mellyek kevés mértékben-is hirtelen ifonyu változásokot okoznak a testben. A *gyengébbek*-is pedig erőfőn tsipven es öfönözvén

a gyomrot és belket, azokat fehérs és erős mozgásra kényszerítik, és a nedvességeket minden fől a belkre húzzák, által harván a vérben, a vér kerengését is fehérebbé téfik, az *excretiók*ot a belkre, a májra, s pe hójagra, és onnan a belkre siettetik, és így remtsak a belekben találtató materiát *purgálják*-ki, hanem a felett fok vizet, taknyot, sárvizet, epét, hajtanak-ki, és távolról is, úgy mint, a főről, mejjrol és körös körül a hasban való rézekről a nedvességeket a belkre húzzák és ott ki üresítik. A honnan a *Purgátiok* az erős kemény és nem annyira érzéken testü paratiroknak, nevezetelen a *plegmaticusok*nak és *melancholicusok*nak a gyenge *laxatívok*nál hatásosabbak: Ugy olyankor is, mikor a materiának az első útaktan való meggyűlése és megveése gyakran hasmenés erőltetést, vagy hasmenést csinál, (úgy mindazonáltal hogy az erő az által el nem fakad) a hafat, kivált a gyomor körül a két oldalat fel-puffasztotta. Mikor pedig a taknyos nedvességek a testben felette meg saporodtatnak és megvastagultanak, és a miatt, nem pedig a májnak vagy más belső résznek régi megdugulása és vetele miatt, a test meg vízkorságosult, a hófám és a folyó sfilly megrekedett, e vagy ama tag el-egett és el-eidülenült, a fő el-nehezedett, gyakran féduil, és a rófsós nedvességektől igen terheltetik, a kem fáj, vérmezik és tsipazik, a haliás meg-nehezedik, az iz-

érzés meg tompul, az álmoság igen el-nyomja az emétt, vagy meg téhollótt, az erősebbetske *purgatívok* kívánatosabb háznokot ténnek. A' tsinö tsontok fádalmiban-is, a' melyk a' tzomókra ottan ottan le erezkednek, úgy a' negyednapi hidegclésben, fejer foásban, frantzuban-is, helyes éléssel fokot segitenek.

§. CCXCVII.

Az igen erős *purgatívok* a' roé netvességekkel együtt a' testet a' jóktól-is felettebb meg-fosztják; a' gyomorról és a' belekről az ő belső üregjeket hé-fedő természeti taknyos hárttyát egészen le-koppasztják és le-nyúzzák, sőt gvakorta a' beleket ki is sebesítik, *inflammálják* és ki rágiák; erős rágálókkal és tsipéiekkal és az ebből indult kemény *spaszmok*kal a' gyomrot és beleket el-erőtlenítik, a' mellyek miá az étel kívánás el-véé, vélel a' has meg-telik, és keményen meg vörül, vagy ellenben semmit meg nem emézhethvén és tarthatván, éntelen való véé lelmes hasmenésben és vérben esik; effelett el-ájulnak az emberek, tsuklanak, sőt az érzékenyebbeket a' nyavallya is fokzor ki-töri; meg is halnak. Ezekből azért évre vehetni, hogy a' felette erős *purgatívok* és hánytatók a' valóságos méregtol tsak külfébb *dolgo*okra nézve különböznek; és hogy azok senkinek soha nem egészen hátorságofok. A' régiek, nem lévén ő előtt k a' mai *laxatívok* címéreteiek, többire fekete zápa gyökerral

kén-

kénferitetrek élni, és jöllehet minden mestersegeket meg-vetették, hogy azt meg-eitteleültek, és a testet annak auralma ellen meg-őrizzék, a' ferentsérlenség ő rajok meg-is lokzor meg-elett. Számtalanok bizony ma-is az olyan siralmas példák, hogy az értetlen Orvosok, kivált a' tudatlan és vakmerő Borbellyek, (a' kik *purgation*nak sem tartják, ha huzzor, harminczór nem hajtja, és csak hogy a lelkét is ki nem purgálja az embertnek) hőlüg való nyomorékká tettek, sőt hogy meg-is éltek az embereket a' magok erős *purgatio*okkal. Az értelmesebb Doktorok azért az igen erős *purgatio*kkal soha sem, az erőtelskékel-is igen ritkán és csak utolsó szükségben élnek, és a kemelyleket, a' kiknek adják, e're is ugyan meg-válaktják.

§ CCXCVIII.

Nem lehet ugyan-is védelem nélkül csak valamenyre erős *purgatio*t adni. (1. a' ferró és táraz természeteknek és a' kik akármi okból el-erőtelleültek és el-toványultak, mert ez által inkább el-erőtelenülnének és el-táradnának, vagy minden *purgatio*dás nélkül nagy has és gyomor tekeréshez, izzacásban és hányásban esnének. (2. a' véres és erzékeny ifjaknak, annyival inkább a' kis gyermekkek; mert attól kemény *spasmus*okat, sőt nyavallya törést és belső *inflammatio*t kenyednének. (3. a' kik a' has körulatra természet ferint hajlandók, vagy most valamitől meg-örültek; mert ez, ha által nem mehet rajtok, korolya las

rágást csinál, ha által mehet, maga után keményebb éorulást hágy. (4. a *hypochondriaca* es *hysterica* nyavallyáfoknak, tsuklóknak, éiv dobogásban, hideglelésben lévőeknek, és a nyavallya törösöknek, mert kegyetlenebb *spasmusokot* és nagyobb gyo.nor gyengeseget okozna. (5. a vifelős Aközonyoknak, és akárminémü vér fojálra, gutta ütélre hajlandóknak; mert az ő belső rézeikben erős *spasmusokot* éerezvén, a vért-is fel-indítván, azt az erőtle-nebb helyekre felettébb erőssen hajtáná. (6. az olyan nyavallyákban, a melyeknek bővebb ki-gözölés, a bor éinére való ki-ütés, vagy a távulabb való rézekre levo ki-költözés által kén meg-gyógyvulni, úgy mint a forió nyavallyákna.n, hideglelétekben, náthában, *fluxusok*ban, orbántzban, himlőben, tühten, közvenytben 's a t. kivált olyankor, mikor a ki őzeshen munkálódik a természet, vagy már azt jo rendin véghez-is vitte; mert az azt a mérges materiát a belső rézekre ilinét vízbe húzná. (7. az *árenában*, *colicában*, minden nemü fájdalmokban, mert a fájdalmot nevelné. (8. midon a belső rézekben a nyári erős hévség, de kivált a harag miatt a vér fel van buz-dulva; mert bizonyon belső *inflammatio*t csinálna; annyival inkább tehát (9. a mikor már az *inflammatio* meg vagyon, mert rothadalt, és így bizonyon halalt okozna. (10. az erőtel éakázto hasmenésben, kivált a vér hasban; mert izonyu hastekerést, és könnyen hőltig tartó

ártó hasmenést és vért hagyja maga után. Ezekkel azért ha tisztulniok kell, csak *Laxati-
vák* vagy lágyító kristalgyökkel és nem *pur-
gatiók* által kell ki-tisztítani.

U. CCXCIX.

Meg-síkítás és *lúgyítás* által *laxó*lnak az édes vizek ehoira, a kövér síros levelek, kivált a' mellyek a kövérségtől meg nem tisztított belekből jól meg főzve készülnek, a' hűfok közt levő kövérég és a' tsontokban levő velő, az új vaj és tejföl, a' mandula, fa, és len mag olajok trüfen, (mert ha meg perge-
lődtek, vagy meg-avattak, nagy rágált is-
nálnak) Egy kevese oltónoznek is a' nyerszékának ki-tátsart leve két kalanyui, a' jól meg-ért édes izu gyümölsok, tokat meg-éven azokból, vagy meg iván a ki-tátsart vagy főtt levekből, a méz, nádmez, méh ser, edes serrek, éppan, favó, lavanyu vagy bor izu vizek, az állatoknak kivált a' mérgetebb állatoknak epeje kenyér bélel egybe gyúrva és mint a' *pilulakot* le-nyelegetve, a' *Tamarindus* gyümöls, apró mala sa főllő, ha egy nagy embernek vízbe két vagy három lotot jól meg-főznek, magok és a' levek; A' *Cassia* tsőnek és a' mindjárt említett *Tamarindus* gyümölsnek a' tizta bele, ebből egy két lotot, abból két, három lotot magára meg-eve; a' *Manna*, négy ot lotot jó meleg vízbe, favóba, hús levde, kavcaba, méh serbe vagy egyebbe el-olvaítva; a' kertü és havali edes gyö-

gyökereknek a' levek, két lótnit vízbe jól meg-főzve: a' tisztátalan borkő két lótot hús-lévbe meg-főzve, melly a' sovány *cremor tartarinál* vagy meg-tisztított fejer borkőnél e' vegre ha'znolabb. Gyenge ösztönözéssel, nem rágalással és erő fogyatással *laxálnak*, a' viola, sárga viola (fiores cheiri) sárga ró'sa, haratzk virág lāvóval mint a' herbathet meg-öntve vagy porra törve es mézbe keverve, fel vagy egy lótnit meg-éve vagy *sirupot* főzvéen velek három négy lótot abból bé-veve, az Ángliai vagy kelerü só-is két lot vízbe vagy lāvóba el-olva'ztva, és vizet vagy savót bővön iván utánna. Ezek pedig mind olyan hátorságos *Laxatívák*, hogy kárt ritka állapotba tehernek: A' savanyu izü gyümöltsökből, *Tanarinus*tól, *Cassia*tól, bor kőből ke'ültek hívelitenek-is. Lenet ezek közzul akármelleyiket a' másikkal egybe elegyítve-is ké'ziteni.

§ CCC.

Erősebben ösztönöznek, és így a' gyengebb *Purgatívok* kezi éamlálatnak a' *Rhubarbarum* porra törve vagy magára bé-rágva fel vagy egy konting, forró vízzel vagy borral meg-öntve két vagy három konting. Ez egyb'ersmind a' gyomrot erősíti-is. A' *Filia Sennae* a' háráktól meg-tisztítva, (mert ezek kórtanak és has tekerélt tsinalnak) és forró vízzel vagy lāvóval lével meg-öntve, de erősen meg nem főzve, (mert így-is has tekerélt tsinalna) egy vagy két lot, porra törve és mézbe keverve
fel

fél konting vagy valamivel többetske, megannyi *cremor tartarival* ötve elegyítve: a' *bal-samica* és *polycesta pilulakból* húz grán 's a' t.

Az erősebb, de héticos Purgátiók, a' *Jalappa* gyökér porra törve, fél vagy egy konting, a vad lennek (*Lini catartici*) szára, leveli, feje, meg-szártva és porra törve és egy kevés *cremor tartarival* meg elegyítve fél konting: vagy, egy pohári fejer borral két lótót meg-öntve es egy éjtaka meleg helyen tartva. A borza fa új jövésének és a' zöld hájának leve, ha két vagy három lótót abból ki fatsarván magára, vagy borral előre meg-öntve és úgy fatsarva ki, meg-iznak. A' földi borza gyökérnek a' külső lágyabb részének a' leve-is mind magára, mind borral el-keztve, három négy lótó derekán purgal. Ugy a' kék lilium gyökérnek leve-is egy lótó három annyi borba vagy tavóba elegyítve. A' Patikákban a' *Resina Jalappae*, *Resina Jammonii*, *diagrydium sulfuratam* tíz, tizenkét gránig hol porul, hol piluláknak vagy Tinktúráknak készítve. Másként ezekkel többire csak a' más gyengébb purgátióhoz tévén valami részt belölok toktanak elni a' Doktorok.

A' leg-erősebb purgátiók között vagynak a' Fekete, főként pedig a' Fejer zázpa gyökerek, ebből porul hét grán, borral meg-öntve egy, vagy másfel konting. A' *Kutya tej* nevü fű gyökérnek-is a' külső része, mellyet némellyek Farkas hárnak is hívják, porul 15.

vagy 20. grán, borral vagy égetborral meg-öntve egy könting. A' Földi töknek gyökere nyerién-is, fázazon-is ha őzfél hóld töltire ki-álsák és feleletekre vagdalva árnyékon meg-fárasztják és ebből két lótót egy fertály borba meg-áztatván a' bort meg-ízékák.

A' *Tsuda fának* (*Cataputiae majoris*, *Ricini vulgaris*) a' magva, mellyet a' paraítok Török *magnak* is hívják, kettő három megtörve. Ugy a' sárfűnek (*Cataputiae minoris*) a' magva négy öt grán megtörve, és vagy mézben, vagy méh serben, vagy hig tojásban elegyítve, vagy mint a' mondolából tejet tsinálván belölk. A' *Kerti*, vagy vad *Sáfrány-nak magva* vízbe meg-főzve, forró vízzel meg-öntve, vagy tejet tsinálván belöle fel vagy egy lót, 's több effélék, mellyek a' paraítok között, az ő meg-síráthatatlan romlásokra, fokásban vagynak. Ezek a' meg-nevezett *Dofsig* okoson véve a' vizkorságot és negyed-napi hideglelést ugyan fokor meg-gyógyítják: egyéb aránt, a' mint fellyebb-is §. CCXCVII. meg-jegyzém, valóságos mérgek.

§. CCCI.

Hafnosabbá tévik a' *Laxatívákat*, a' *Purgatívákat* pedig bátorságosabbá, ha tíz tizenkét grán közép természetű só; minémü az Angliai só, a' *Tartarus vitriolatus*, *Nitrum siniplex*, *Nitrum Antimoniatum*, *Borax*, *Cremon tartari* 's a' t. és holmi felet űző és a' belső rézeket erősítő fűszerzámokat, minémü a' gyömbér, sáfrány,

fa haj, narants, vagy czitrom haj sárgája, áni's és kömény magvak 's a' t. tézünk és elegyítünk hozzájuk porul tíz hű gránt, *infusum*-mal két annyt. Az erősebb *purgátiókhoz* két, három tsepp, kömény vagy narants olajak-is hañnoson adattatnak.

El-kézik a' könnyebben való tisztuláfra a' beleket azok, a' mellyeket fellyebb §. CCXC-III. a' könnyebb hányáfra jóvállottunk vala.

A' rendkívül erős *purgátió*nak tsendesítésére 's meg-állítására-is épen azok kívántatnak, a' mellyek a' hányás tsendesítésére. Lásd azokról a' CCXCV-dik §-t. A' nagy rágásban a' kövér, 'siros, olajos meleg levek; és a' terjéssel elegyített meleg tejből való Kristély leg-kívánatosabb hañnot tehetnek. A' hideg ital pedig és a' hañnak akármitől való meg-hűléte ilyenkor leg-vezedelmesebb. Étellel és itallal teli gyomorral-is *purgátiót* venni, vagy a' *purgatio* után a' gyomrot meg terhelni igen ártalmas.

§. CCCII.

A' KRISTÉLLY a' *laxatívának* viceje: Ez ugyan a' vastag beleken túl ritkán mégyen, ott pedig a' maga erejét inkább ki-adja, mint ha a' *laxatívák* a' éljáról állottak volna-le; mint hogy a' leg-hathatósabb orvótságok-is erejeknek nagy részét, míg eddig jöhetnek, éllyel oétották. A' *Kristélyek* azért a' vastag belekben egyben sült eméztetet meg-lágyítják és ki-hozzák, a' meg-rekedett és egymáfra gyűlt élnek útat nyitnak, a' meg-vezett tsípös és

rágó sós, etzetes, epés nedveléseket ki öltják és ki-mossák; E' mellett a' mennyiben a vastag bél elől a' méhet es vizellő hójagot, hátul a' far kerektet érvén a' bal ódalon a' vese mellett fel-mégyen a' gyomorig, a' hol a' lép és gyomor alatt kerektől fordul a' máj alá, és onnan le-ereszkedik jobb felől az ágyék hajlásig, és így a' vékony beleket is e-gézen körül vézi, a' *Kristályok* a' magok me-leg gőzökkel, enyhítő, lágyító vagy másként orvosló crejekkel a' méhnek, vizellő hójagnak, far kerektnek, a' veséknek, lépnek, gyomor-nak, májnak, kiváltképen pedig a' vékony be-leknek, midőn azok akárminémü fájdalomokkal és *ipalmusokkal* kínoztatnak, hamar kívánatos hasznot tehetnek. A' főről és mejjről is a' ter-helő és fájdalmot kertző rof nedveléseket le-felé húzzák réz kerint a' magok gyenge özto-nözése által, réz kerint pedig szabadabb útat kézítvén azoknak az alsó rézekre.

Valamikor azért az említett rézeknek hir-telen használni akarunk, vagy a' gyomorgyen-gre, és felő hogy a' *laxatívával* vagy *purgatívával* inkább is el-erőtelenítne, vagy a' beteg az orvolságot meg nem ihatja, vagy a' fellül vett *purgatiók* nem dolgoznak, vagy a' has a' nyavallyákban való hóézas nem eherés után, vagy akármi egyéb okról régen keményen meg-van zor-tilva, vagy a' hóézas erős hasmenes, vagy *purgatio* után hirtelen erősen meg-éorúlt, vagy a' forró nyavallyákban eret vágni és *purgatiót* venni az erőt-

erőtlenység nem engedi, vagy annak ideje már el-múlt, vagy miönn a' tär finére valami üt-ni kezdett-ki, a' has korulva van, félö pedig, hogy ha *laxatívát* venne, vizéa ütne a' ki-jött mérges materia. Ezen állapotokban a' Kristélyek a' *laxatíváknál* jóval haénosabbak.

§ CCCIII.

Kristélyt leket kéfiteni vizből, téjből, savóból, serböl, borból, a' meg-fött húfoknak, füveknek, gyökereknek, virágoknak leviből, a' húgyból ki-sajtolt vagy meg-fözött olajokból, magokra is, vagy holminek a' levét, mézét, *frapot*, *zappant*, rojás sárgáját, sórt, nádméz-et, 'sirt, velőt, vajat 's több efféléket-is, a' mellyek t.i egészen el-olvadhatnak, folyhatóvá lehetnek és a' fel tett zelnak meg-felkelhetnek.

Ha a' belekben meg-keményült eméltet akarjuk meg-lágyítani, vagy a' beleket rá-gó tsípös materiát édesíteni, vagy a' *spasmus*-ot le-tsendesíteni, és a' kelnek 's eméltetnek útát nyitni, erre a' gyenge meleg tej, a' jó 'siros hús lév, a' juh vagy borju fönnek, láboknak es beleknek akár együtt, akár külön külön erősen meg-fözve a' levek, a' meg-fött figének, nagy májva, fejet lilium gyöke-reknek, len magnak leve, a' tiéta zappanos, vajás vagy olajos lágy meleg víz tsak magok-ra-is elegendesek; vagy, ha inkább tetük, végy májva gyökeret két lótot, fekfü viragot, borza viragot, somkóró viragot mindenikből fél fél marokkal, len magot egy lótot, vagdald

és törd egyben, főzd-meg fél ejtelni tizta vízben vagy téjben, űrd-le, tölts négy kalány len mag olajat reá, elegyítsd özeve 's annak rendi űerint vesd-bé. Vagy, végy zab kását két marokkal, űekfü virágot egy marokkal, kömény magot egy lótot, főzd-meg vízben, űrd-le a' levét, és tölts hozzá len vagy edes mondola, vagy űekfüvel fűtt fa olajt két lótot, mézet vagy nád mézet egy lótot. A' nagy forróságban savóval főzni a' kristellyt, és só helyet salétromot tenni haefnosabb. Minél erősebbek a' beleknek fájdalmi, az olajnak vagy 'sírnek annál többnek kell a' kristellyben lenni, sőt fokan ilyenkor tizta olajból, vajból vagy 'sírből kévitenek kristellyt. Ha úgy akarunk, hogy a' lágyító kristelly a' hasat egyszerűmind *laxálja*-is, a' nádmez helyet egy lot közönséges apró sót, vagy ha van, Angliai sót kell tenni, vagy velentzei űappant, ha a' nints, házi űappant olvaítani-el. A' Tzéklának kifatsart leve-is ha két vagy három kalányt a' kristellybe téznek, derekaton *laxál*, azt írja *Boerhaave Hist. Plin.* Némelleyek e' végre űép haefonnal ember vagy marha húgyot vetnek bé. Ha erőssen akarjuk a' beleket öztönözni, mint a' gutta ütésben, felette való álmotságban és a' vizkorságban kívántatik, olyankor is azokat, a' mellyeket a' hányásra jóvallottunk vala, jobb a' kristellyhez tenni, mint az erőssen *purgáló* materiákat.

A' Szél oflatására, áni's, kerti vagy mezei
ko-

komény magvakot is főzni a' kristéllyben és egy néhány tsepp ezekből kézfűlt olajat-is tseppenteni, vagy egy kevés *Laurus* olajat-is tenni hozzá igen jó.

A' *hysterica* és *hypochondriaca* nyavallyákban, és hófámnak 's *haemorrhodalis* vér fojásnak meg-rekedésében, *Gentiána* gyökeret, pápa füvet, *Centuriát*, *Rhabarbarumot*, *balsamica* pilulákat 's egyéb ezen nyavallyák ellen hatásos materiákat-is jóvall *Hoffmann*, hogy a' kristéllyekben főzzenek. Sok egyéb végekre-is főztak a' Doktorok külömb külömb materiákból kristéllyeket kézfűteni; de nekünk a' rövidség azokra-is ki-terjedkedni nem engedi.

§. CCCIV.

Mértékéről-is a' Kristéllynek, és módjáról a' bé-veretésnek illő meg-tartani: Hogy egy nagy Embernek fél ejtelt egyfűt bé-veretheni, 12. éftendős ifjúnak egy fertállyt, hat éftendős gyermeknek fél fertállyt, a' most született kisdédnek négy lótort, melly négy teli kalányt téves; és hogy a' Kristéllynek csak gyenge melegnek keli lenni, mellyet az Ember keze feje vagy ottzája a' hójagon által alig érezzen: a' beteg fekügyék a' jobb oldalán, úgy hogy a' fara a' fejénél fellyebb álljon; mikor a' kristélly bé megyen, azt, mintha a' has menést tartóztatná, kivja-fel; azután is valamíg lehet, maradjon ezen az oldalán, vagy keves idő múlva fordullyon a' bal oldalára, és a' kristéllyt magába tartóztatá. A' kik a' Kristéllytől ter-

méket érint irtóznak, nem kell erőltetni, mert sok példák vagynak, hogy az olyanok attól igen rokkul lettenek, jóllehet csak titka-kényeségből, vagy nem tudom mitsoda okta-lan észméreimből a' kristélyt maga vezedelme-vel-is meg-vetni nagy ésteleneség. Ennél bi-zony egy könnyebb, bátorságolabb 's kapo-rábban használó eszkö: az Orvosi tudományban egy sintsen. Ugyan csak a ki nem kételen véle, minden nap gyakorolni-is a Kristélyt nem tanársos; mert elerőtleníti a' beleket, és az ő termézetit munkájokat meg-zavarja. Teli gyomorral sem olyan bátorságos ez, mint ü-res gyomorral, mert az etelt emégtetlen húz-za le a belekre. A' hideglelésnek vagy já-zásnak kezdetin sem jó evel élni; mert benn reket és a' főnek nagy nehezséget okoz. A' hóhas betegségben felettebb el-erőtlenedtektől-is, és a' kiknek halok azonkívül is minden nap-mégyen, el-tilja a Kristélyt *Celjus Lib. II. c. 12.*

§ CCCV.

A' *TSAPOK*-is, mikor a' forulás a' vég-belekhez közel vagyon, a' magok öntönözé-sekkel a' hást, kivált a' gyermekekben, gyak-ron meg-nyitják. Lehet ilyen tsapot csinálni éppanból, gyertya hegyből, szalonnából jól ki mosva, mézből addig főzve míg meg kemé-nyul, viaszból, flastromból, répából, tzeklából, káposzta tor'sából olajjal vagy vajjal meg-kenve. Leg-kozönségefebben mindazáltal mézből éokták

ezt kézfíteni magára, vagy egyebeket-is, a' mik öztönöznek, mint a' ó, záppan, a' *par-gáló pilulák*, vagy a' mellyek másként orvó-
folnak, elegyítvén köziben. Néha holni ír-
ból-is tsinálják ezt, gyapotból vagy ruhából
formált tsapotskára kenve és tzerlát kötven
reá, a' mellynél fogva mikor tetfik vízke
húzhafsák.

Egy vagy két lót materiából egy nagy
embernek elegendő tsap lézen; vastagsága le-
het olyan, mint a' kis ujjá annak, a' ki zá-
mára kéfítik, a' holta ket, három, vagy
régy ujni fokott lenni. Nemellyek tsap hel-
lyet gollyóbist vagy makkot tornálnak, a' kis
gyermekeknek akkorát mintegy borsó szem, a'
nagy Embereknek mint egy veretsen dio, és
azt nyomják-bé egészen a' vég béibe,

§ CCCVI.

Látók eddig elé, miképen kellyen a' nya-
vallyákok a' vérnek maga isejében és nödjával
valo fogyatása, es az első útaknak mind alól,
mind fellyul levő meg-tisztításával es kiűrésité-
sevel el-tordítani, vagy jó elein könnyű kérel
meg-orvófolni: Láflunk már arról-is, hogy
leheslén ugyan ezeket veghez vinni, minden a'
nyavallyát kérfző materia a' vérben vagyon.
A' vér kiválkképen két úton fokott a' nyava-
llyát okozó materiáktól tisztulni. (1. a' bőrön
A' LATHATLAN KIGOZÓLES és *IZZA-
DAS* által. (2. a' Veséken a' *VIZELLEI* ál-
tal. A' mi tudunk-is azért itt tsak a' lézen,

hogy rövideden meg-mutassuk a' természetnek ezen két hasznos munkáit kikben? mikor? mivel? és miként lehesse könnyebb móddal 's hamar segíteni, ha ezeknek meg-fogyatkozásából az egészség meg-homlanék.

Az Első Konyvben §. CCCLIV. meg-mutattuk, hogy a' *LÁTHATATLAN GÖZNEK* szabad takarodása a' mi testünkben a' jó egészségnek leg-első Gőlopa légyen; és hogy mikor ez meg-akad mi bennünk, azonnal el-nehezedik, el-bádogyad a' test, és az elme únalomban vagy kedvetlenségbe merül. Már pedig mindnyájon éázszor tapasztalhattuk, hogy minden nyavallyák ezen változásokon kezdődjenek. Mellyből észre vehetjük azt-is, hogy azok az Orvosi ezközök, mellyek a' láthatatlan gőznek szabadabb takarodását segítik, ha idején korán élénk azokkal, minden nyavallyák ellen közönséges óltalom gyanánt lehetnének. Különösen pedig mindennémű belső forróságokban akár a' vérnek fel-gyulladásától, akár az edényeket szorongató *spasmus*októl és fájdalmoktól, akár valamely külső vagy belső résznek *inflammatio*jából támadtak légyen azok, az ilyen ki-gőzölést segítő ezközöknél többet semmi nem használhat.

§. CCCVII.

Az *IZZADÁS* a' láthatatlan ki-gőzöléstől bővebb vóltában különböz. A' melly érint a' hol a' ki-gőzölni való tisztátalanság régen meg-rekedett és egymásra gyűlt vólt, oda izzadas kíván-

kívántatik. Nevezetesen azokban a' nyavallyákban, mellyeket a' külső hideg érzett, minémüek a' nátha, fluxusok, köhögések, oldal fájások, főbéli nehézség, glanduláknak meg-tsonózási, has menések, úgy azokban-is, a' mellyek olyankor uralkodnak, mikor sokáig nedves, ködös, lágy, vagy hideg feles zürzavaros idők jártanak akármí nével nevezteffenek; az izzadás, kivált, ha a' gyomor elöte lányás által ki-tiétítatott, egész cura helyet legyen. A' hideg természetü vagy a' vérnek hideg taknyoságából eredő nyavallyák ellen-is, mint a' testnek el-lágyult, el-sárgult vagy fejerült állapotja, dagadozása, meg-puffadása, és vizkorságotulása, a' hideg scorbutus, kövény fájdalmok, a' far kereketnek és tsipő tsonotoknak fájdalmi, tagoknak el-eretlenedési 's több effelek ellen a' gyakor bőv izzadátnál, semmi többet nem fegethet. A' hőben és bőr alatt lévő nyavallyakban-is, úgymint ruhben, fakadékokban, vizketegségben, fekélyekben, belpokloságban, frantzus és stüllyös febekben, ez szemben tünd haénnot tehet; Nem különben olyankor-is, mikor izzadó testel hirtelen hideg vizet iván, vagy egyébként meg-hűtvén magunkot, félünk, hogy roészul lézünk.

§ CCCVIII.

Az Efközök, mellyekkel a' láthatatlan gözt fegethetjük 's ha úgy kívántatik, meg-is izzazthatjuk mi magunkot, az emberek különb különb állapotjokhoz képest iölfélék.

Mi csak a' leg-kozánségelebbeket és bonnyebben éreztethetőket említjük. Ha nagy belső forrósága van az embernek és kívül a' bőre száraz, mint többire a' forró nyavallyákban és pleuritisben szokott lenni, *vegy* etzetet, sűrű mézet, mindeniket két két lótot, feletsen dió virágot egy keveset, elegyítsd fél ejtelní vizben, melegítsd jól meg, és mint a' kávé az ágyba jól bé takarózva hörpöld fel. E' vala régen a' nagy Hippocrátesnek szokott izzasztó orvossága. Ha a' forróság nagy, jó lev' egy *kánting* tizta salétromot is tenni hozzá. Ha az ereje is nagyon el-fakadott, így parantsolja *Boerhaave* kézfíteni. *Vegy* gyenge savanyu vékony fehér bort XVI lótot; tizta salétromot fél lótot, friss tiztomból most nyomott levelet két lótot, viola julepet négy lótot, elegyítsd meg nyóltz lótt vízzel, melegítsd-meg, és minden órában hörpölly-fel ebből négy lótnit, meleg ágyba fektüve. Ha ettől csak kevesé izzad, tölts több bort belé, ha rendkövül erőssen izzad, vizet tölts többet. A' Paraktok nem kevés háfonnal szokhagymával egybe tört meleg etzetet hörpölnek: a' mellyhez ha ök is mézet tennének, meg jobb volna. Ha egy rész jó etzetet húz annyi vízzel meg-elegyítve jó melegen fel-hörpölj, attól-is jól meg-izzadhadj.

A' hideg természetü és a' bőrben 's bőr alatt lévő nyavallyákban a' nevezett D. *Boerhaave* ezt jóvallya, *vegy* jóféle velentzei Ter-jeket

véket fél lótot, fenyő magos egetbort három lótot, *oxymel scilicicum*ot negy lótot, elegyítsd ezeket fél ejtel borba, lörbe vagy méh urbe, idd-meg melegen felit estve, felit reggel az ágyba az izzadáshoz el-kézülvé, minden nap mig meg-gyavulz.

A' külső hidegtől kapott és náthával együtt járó nyavallyakban a' savanyuság óltó porok leg-hatványosabban izzaztanak vagy gőzölögretnek. Nevezetesen a' rák szem, meg-égetett farvas farv, *antimonium diaphoreticum*, igen apróra törve, vagy mint a' Patikákban mondják, el-kézülvé, a' hol a' forroság szárazt, egy néhány tsepp etzet vagy tzitrom levét tseppentve beléjek, vagy keves salétromot elegyítvén köziben, a' hol valami belső *inflammation*tól, himlőtől vagy tüzes orbántztól félhenni egy két *grán* camfort is adván hozzá; p. o. Végy igen apróra tört vagy a' Patikában el-kézült Rák szemet, égetett farvas farvat, *Antimonium diaphoreticum*ot, mindeniket fél lótot, meg-tisztított salétromot, *Cinobrium*ot, (hogy veres légyén a' por) mindeniket egy egy *kontinget*, camfort négy *gránt*, törd és elegyítsd jól öfve; ozd azután xiv. egyenlő részekre. Ebből minden estve reggel, ha a' forroság úgy kívánja, délben-is végy bé egyet fött vízbe vagy theába. Ez a' Dr. Hoffmann nagy híru és szélesén ki-terjedett háznu *Bezoardicus* pora. A' ki a' port nem veheti, vagy a' Patikában egy *Tinctura*, a' mellyet így ne-
vcz.

veznek, *Mixtura simplex*, ebből a' nevezett órákon végyen egy kalány főtt vízbe hatvan cseppet. A' több fűszerzámokkal, és vért gyúlaító tsípős materiakkal és erős *spiritusok*-kal kézült *Tincturák*, *essentiák*, *liquorok* ritka állapotban hažnosók, igen sokban veze- delmelek.

§. CCCIX.

Sokat segíti az izzasztó Orvofságoknak ere- jét, sőt a' nélkül ritkán-is munkálódhatnak jól azok, ha (1. jó meleg vizet vagy kávét, herbathét, kivált az izzadást a' magok erejekkel-is gerjeztő gyökerekből, füvekből, virágokból, mag- vakból kézült herbathét vagy főtt vizet hör- pölünk jó melegen 's bővön utánnok. Illyen izzadást gerjeztő erő van az *Angelica*, *Gentiána*, Örmény, Lélyán, Kina, Szárfa, Katán- kóró, *Scorzonella*, Bojtorján, Torma gyökérek- ben, a' Mész fűben, Poléban, Verónikában, 'Betónikában, 'Sallyában, I'sópban, Szarvas nyelvű fűben, ezerjő fűben, füst fűben, ár- va léány hajában, földi borostyánban, ró'sma- rintban, levendulában, borza virágban, áni's, kömény, rúta és fenyő magvakban, mindenféle fűszerzámokban kevesét véve. Alkalmas főtt viz e' végre az-is, a' mellyet fellyebb a' CCLX. §-ban le itunk.

Egyéb aránt a' hol nagy a' forróság, e- zeknél, kivált a' mellyek tsípősebb ízűek és erősebb szaguk, az árpával főtt viz bátorsá- gosabb. Lásd §. CCXLI. forró nyavallyákban

rendelt italokot-is és a' miket §. CCXLVII. a' forróságnak a' *perspiratio* és izzadás által való ki-tisztulásáról meg-jegyzettünk.

Sokat segítik (2. sőt tsallhatatlanul véghez vízik akárkiben-is az izzadást, ha előre a' bőrnek éinét meleg feredővel a' mocsoktól jól meg-mofsák, vagy poztóval, vagy meleg éaraz ruhával keményen meg-súrolják: vagy ha az izzazónak bé-vétele után lepedő alatt meleg vízzel a' mezitelen testit a' fejét ki-hagyván meg-párolják, vagy az ágyban könnyü meleg leplek jól bé-takarják, hogy a' test a' maga göziben mint valami gőz feredőben úgy légyen, kivált ha a' talpához-is meleg téglát téznek és egy fekvésben tsendelen múlat.

Utólyára jegyezzük-meg, még pedig mint leg-első dolgot, hogy az izzadáinak mindenkor éh, leg-alább étellel meg nem terhelt gyomorral kell lenni.

§. CCCX.

Második útja a' Termézetnek a' vér ki-tisztására a' *Veséken a' VIZELLE*T által lézen. Ennek ollyankor van helye, mikor a' vért meg-veftegető tisztátalanság vastagabb, mint a' láthatatlan gőz vagy izzadás útjain ki-tisztulhatna; vagy a' természet az izzadára nem hajlandó; a' mellyeket az Első Könyvben a' CCCXLVII. és egy néhány köverkezendő §-okban a' vizelletről írtunk, és a' mellyeket ugyan e'ről ezen Könyvben §. CCXLVII. a' forró nyavallyákra nézve fel-jegyzettünk.

Hogy a' vér a' Veséken tisztulhaíson, arra meg-kivánratik, hogy a' vér a' veséknek forrás és tekervényes ereiskéjin, mellyekben a' vizellet a' vérből ki-választatik, szabadon folyhaíson. E' pedig sokkor véghez nem mehet vagy azért, hogy a' vér igen sűrű és nyúlós; vagy hogy a' vesékben az úrákat holmi taknyos és *arénis* materia meg dugta, vagy a' *spasimusok* meg-éorítottrák; vagy hogy úgy erőtelenultek a' vesék hogy a' vizellet ki-valasztására nem elég-égesek. Mily érint a' vizellet hajtó eszközöknek-is leg-a.ább négy félének kell lenni.

(1. A' mellyek a' vért hígítsák és vékonyítsák. (2. a' mellyek a' meg-dugult ereket kibontsák. (3. a' mellyek a' *spasimusokot* el-múltsák. (4. a' mellyek a' veséket meg-erősítsék és elevenebb munkára indítsák.

§. CCCXI.

A' két első dolognak végben vitelére leg-alkalmatosább a' viz mind hidegen, mind melegen. Sokat fegettik a' viznek ereje, ha abban egy kevés salétromot, *tartarus vitriolusust*, *boraxot*, *sal ammoniacumot*, *sal tartarit*, vagy egyéb efféle Patikai sór, vagy ha ezeket nem kaphatjuk, csak közönséges só-is olvaítunk el, vagy tsipős ízű vékony fehér vagy sárga borral meg-elegyítjük, vagy ha a' vizelleter különös erővel hajtó materiákor, minémüek, a' peresellyem, zeller, spárga, pá'sint, rubia, murtok, édes gyökér, turbollya, ördög borda, tsajan,

tsaján, földi borotyan, fenyő mag 's több e. télek, főzünk- meg, a' vizek ugyan azokból a' vízelletet erőfően őzik.

A' *spasmitok* el-múlatásával őzik a' vízelletet a' 'sidó tseréknye (alkelengi) gyümölts; a' vad murok, tök, ugorka, dinnye, saláta, napkálá magvaktól salétrommal keztelt tejek, a' Eufá, hársfa, kokényfa virag vizek negyven, ötven tsepp *Liquor anadinus mineralis*, vagy *Spiritus nitri dulcis*, vagy *Spiritus salis ammoniaci* tseppentvén hozzájuk.

Erőfőtik a veséket, *maslyx*, gyanta, a' terpentina, fenyő, áni's, kerti komény és peter sellyem mag olajak, *spiritusok*, főtt vizek, és porok, a' tsipke gyümölts, látaz eper, *Balsamum de Mecca*, *de Copaiva* 's a' t.

Őfőtonozik, a' hagymák, mindenféle *purgátiok* félényi *dofissal* veve, a' *Majusi* és körisbogarok, és méhek, legyek, pókok, varasbékák meg-táraztva és apró porra törve. De jegyezd meg, hogy ez utólsók magokra véve a' veséket gyakorta véfedelmelen *inflammálják*: ha pedig egy kevés salétromot és camtort-is tőznek hozzá, nem annyira.

P. o. Végy kerti komény és spárga gyökereket mindenikből fél lotot, 'sidó tseréknye gyümöltsöt 16-tot, Turbollya levelet két fél marokkal, főzd meg ezeket együtt fele víz, fele borban másfél ejtelben, míg a' lévnek majd fele el-apadott; akkor tőgy hozzá megtort nyers peter'sellyem gyökereinek ki-fatsart

tiizra levit, és kerti nagy májva (*Althaea*) gyökérrel készült *sirupot* mindenikből egy lótot, ezer lábu bogaratskákat (a' mellyek akkorák mint egy kettőbe hasított bab, a' hátok gömbölyü, hoészükó, keményetske, rántzos, hamu éin, a' haíok lapols, fejer, az oldalok eles, retzés, 14. lábotskájok és két kis vékony farkok van, a' pintzekben, a' kőfalak hatádekiban és maíutt-is nedves árnyekos helyeken, a' rothadt fák, kövek alatt együtt bőven lakznak) *nro.* három fázat, egybe törve, íaléitrom pogátsákok fel lótot. Elegyítsd jól egybe, azután igyál ebből hidegen minden reggelegy poháral éhonra. Ez a vizelletet bővon úzi, a' vért és a' veséket hatalmason és vépen üt-tirja. Vagy így: *végy*, Tsaián gyökeret négy lótot, Fenyő magot két lotot, tord és vagdald egybe, főzd-meg két ejtel vízbe, míg a' viznek mintegy harmada el-apadott, tégy hozzá ekkor Peter'séllyem és vadmurok magot mindenikből egy lótot, fázaitól meg tíztított *Senna* leveleket két lótot, *Rhabarbarumot*, *Agaricumot* (együtt ruhába korve) mindenikből egy lótot, *Sal ammoniacumot* egy kontinget. Tölts ezekre együtt másfel ejtel forró vizet, tartsd le-tapaftott fedelu edényben hat óráig, akkor főrd-meg. Tseppents 8. tseppáni's mag olajat belé, *laxáló* rósa julepet 8. lótot. Nyóltz egyenlő rézekre oztvan idd-meg ezt nyóltz reggel egymás után. Ez-is a' vizelletet erősen úzi, azon közben a' haíat is jól

jól purgálja. A' Hingya tojásból is ha egy egy kalányval távozza meg főzve és nádinézzel meg-édesítve reggelenként 8. nap ezt izod; ez is erőfőn őzi a vizelletet.

§. CCCXII.

Leg-nagyobb háznok a' vizelletet füző eőközöknek a' testnek fejer és talpalem nélkül való dagadozáfiban, a' vizkorságban, fejertojásokban, sárgaságban mejeben nehézségben, nehéz vizellésben, orénában, közvenyben, /orbutusban tapasztaltak. Bővebben s könnyebben méggyen a' vizellet ha azt reggel üres gyomorral vétik, sétálgatnak vele, es hivesetske aérben mulatnak, es azon kozben a vékonykot es ágyékot jó melegben tartják, vagy övig meleg feredőben.

§. CCCXIII

Mind ezekkel az eddig elé adott közönseges Curákkal, ha a' hákség kívánja, az eőrendőnek akarmellyik rézeben élnetni. De leg alkalmasabb es leg-ökóttabb ideje ezeknek a' Tevek, úgyminat a' mikor a' mi tettünknek is leg-nagyobb vigora vagyon, es ha a' maga természetü erejével az ő benne gerjedni kezdett nyavallyáknak meg orvoslására elégseges nem volna, az orvóságok által legitervén, (mellyeket a' jól merseklött aér tsulaképen tegit) azokon leg-könnyebben feliyul fordulhat. E' felett nyilván vagyon az-is, hogy Télen által a' hideg aér a' mi tettünknek külső rézeit meg-örítván, a' lárhatalan gőz abból igen

Éükön takarodhatik, de ezzel együtt fok *animalis spiritusok*-is maradnak benn a' testben, a' mellyek nyárban a' bőv ki-gőzölés és izzadás által el-repültének, a' honnan télben többire az emberek tapafthalhatóképen-is telnek, erősfőbbek, terényebbek; gyomrok jobban emézt, az ételt inkább kívánják, többet e'nek, még pedig fok és vastag nyúlós vért tsinaló fertés, lúd, rézse, húfokot, murkot, répát, borsót, 's több efféléket, e' mellett kevés *Commotiot* téznek, fokot alufznak. Mellyek érint alig lehet, hogy a' kik a' bőv vér kezítésre természet érint-is hajlandók, télen által vérel rendinél inkább meg ne teljenek, és hogy az alatt a' vér és a' belső rézek fok tisztátalanságot ne gyűjtsenek.

Midőn azért a' tavaži meleg azokat a' fok hažnos és káros nedveiségeket a' mi testünkben együtt ki terježi és minden felé megindítja, abból fok rehez nyavallyák foktak támadni, úgy mint mindjárt a' tavaž kezdetivel fokfele vér folyásfok, torok fájásfok, náthák, köhögések, bé-rekedések, žeplők, tsattanások, himlők, fakadékok, tsomózások, kelevények, ízeknek fájalmi, *melancholia*, meg-tébollyodás, nyárfele pedig forró és harmadnapi hideglelésék, hányásfok, hasmenések, žem és fül fájásfok, žájnak ki-tébefedése, izzadálok 's a' t. a' mint ezeket a' bölis *Hippocrates aph* 20 21. *Se.7. III.* régen már ez előtt 2194. éštendőkkel meg-jegyzette.

Mind ezeknek azért egy *Summában* való el-fordítására az okofság mutatja, hogy a' jó elein való érvágatafinál, és az első útnak a' Hánytatók 's *Purgatiók* által, a' vérenek pedig a' ki-gőzöléit és izzadást segítő és a' vizelletet űző czközök által jó ideje korán való megtisztításánál haefőbb út nem lehet. De a' fémnel látott példák-is úgy mutatják ezt, hogy Iókan, a' kik a' Termézetre bizván magokot, ezen említett nyavallyákat majd minden tavafon és nyáron el-húzták, minekutánna Tavafi *Curával* kezdtetek élni, jó egészségben maradtanak, de ha tsak egyzer el-múltaták-is azt, fokott nyavallyájok már elé állott. Innen az Orvosok nagy Atyja *Hippocrates-is aph 47 lct VI* úgy parantsolja, hogy a' kiknek érvágás vagy *purgatio* kívántatik, az Tavafzal legyen.

Nem lehet azért eléggé tsudálni azoknak vakmerőségeket, a' kik ezen ennyi Iók ezer éztendőktől fogva az egész világon minden értelmes Nemzetektől és tudóább Orvosoktól meg-egyező értelemmel jóvaltatott, és olyan fémbe tünő haefonnal gyakoroltatott Tavafi *Curákat*, tsak azért hogy ennek előtte 120. éztendőekkel egy *Helmontius* nevü Belga Doktor maga vetésből ezeket ártalmolnak mondotta 's ma-is némelly újitást fzerető felig tanult emberek ártalmolnak mondják, Lárhoztatni nem fégyenlik.

κ CCCXIV

A' TAVASZI CURAK, a' mint csak most említém, Érvágásból, Köppölyözésből, hányásból, *purgatió*ból, izzasztás és vízzel által lévő vértisztító hál állanak. Miképen kelljen? és mi által mindeneket véghez vinni? már ki-beféllettük. Innmár azért csak a' van hátra, hogy két három főval múraffuk meg azt a' rendet-is, melyet ezen Curákban szoktak tartani.

Ez a' rend rövideden ebből áll (1). A' kik úgy tapasztalják a' CCLXXXII §-ban leírt jelekből, hogy vérrrel igen reli vagynak, a' érint, a' mint fellyebb meg írtuk, vágassanak eret. Ha vérek már erősen fel-buzdult, jó lesz az érvágás előtt való estve egy *dosis temperans* poroskát is venni-bé. Ha pedig a' CCXCVI. §-ban meg-nevezett jelket nagyon ér-i, úgy előre *Laxatív* kell venni, (de nem erős *purgatív*) és harmad nap múlva kell eret váratni. Az érvágás után, a' érint a' nitt a' jelek és az ő benne geriedező nyavallyák kívánják, más nap vagy negyed nap vehet után vagy hánytatót vagy *purgatív*ot. Leg jobb, ha a' dolog nem fiedő, valami gyengén *laxáló* itallal vagy *pülék*kel élni har hét nap, vagy ha a' dolog úgy kívánja, tovább-is, minden nap, vagy egy egy napot közben hagyván, *Laxáló itat* s gyengébbeknek a' nagy *Hoffmann* ezt írta vala rendelni.

Úgy Mannat 16. lótot, apró malósa fel-
lót 8. lótot, jóféle *Rhabarbarum*ot, tisztítlan
bor

bor követ, mindenikbél négy lótot. Kissebb *Centuriának* a' tetejét jó fél marokkal, Fa haját, *Coriándrumot* (a' mellyet minden *fűfűfámnak*-is hívnak) mindenikből fél lótot törd, vagdald és elegyítsd egybe: tölts három ejtel fejer bort reá, tartsd 24. óráig gyenge melegen, azután minden második nap igyal meg bulölle reggel 12. lótot, melly egy közönséges pohárt téven.

Az *croffebbeknek*, és a' hol jobbatskán ilölő purgálni, így.

Vegy Fekete zázpának a' rostos gyökerét. Jófele *Rhabarbarumot*, *Zedoariat* (a' mellyet vad gyömbérnek, Zitválnak-is hívnak) mindenikből másfél lótot, *Agaricumot*, fa haját, fegfüvet, citrom haját, *cajcarilla* és *saffatias* fa hajokat három köntinget, Apró malósát 6. lótot. Tisztátalan bor követ és *sal tartarit* mindenikből egy lótot, törd vagdald és elegyítsd egybe, tölts két ejtel fejer bort reá, vontasd úgy mint a' mást, az után igyék a' kinek kikkéség minden reggel ebbél nyöltz lótot. A' *hypocondriacusok* kánára egy vagy két lót vas port-is téven ruhába külön kötve hozzá. Ha a' bor erős, lehet fele víz. E' mindenik ital tisztítja is ugyan alól a' beleket, de egyker'smind a' belső részeket-is hatalmason erőfiti, a' felet űzi, és az erekek megdugulást ki bontja.

A' kinek *pilulokkal* inkább tetzik élni, ezek a' Patikában elég alkalmazatók: *Pilulae Angelicae, Aurcae balsamicae Beckeri, Catholicae,*

Cochiae majores Tartareae 20. vagy 25. gránt a' melyikből tették felet estve, felet reggel bé-véve, vagy mind együtt estve.

A' kikben a' jelek §. CCCVIII, úgy mutatják, hogy izzadás által határozottabb a vereket tisztítani, azok, ha kívántatik, a' melly mindazonáltal itt ritkán kívántatik, előre eret vágarván, sőt ha szükség volna, *Laxatívát* is vévén, azt az ottan meg-irt eszközökkel veghez vihetik. A. CCLX-ik §-ban elé adott *Kopáló Cura* e' mellett igen sokat segít. Hasonló módon bánharni a vizellet által való tisztulásban is. Nem meg-verendő *Majalis cura*, ha kinek *gustusával* meg egyez, ama' Tavaži minden határos füvekből, eleven Lombikkal tisz nélkül *destillált viz* a' *Teben búgy*-is Tellyes ugyan-is ez, a' Tavaži gyenge plántáknak *essentiális* vagy természetü finum savával; a' melyet a' Marháknak élő tette holmi vekony, határos, epe természetü keletü orjával és vízzel, sem ni emberi méltósággal nem követhető módon özeve elegyített. A honnan ez a beleket is derekalon *Laxatja*, a' vert is, mind a' vizellet, mind az izzadás útjain hatalmaton tisztítja, és annak erzetes taknyóságnak es nyúlós sűrűségének meg-orvoslására, és e miatt a' belső rézekben sok helyeken lott meg-dugulásának ki-bontására is igen alkalmas. *Lüttam* így ír Fr. Hoffmann Op. T. I. p. m. 377. egy néhánykor *Bellinben*, kivált a' *Frantziaknál*, hogy *Tavažjal* reggelenként ki sétálva a' mezore

a' hol a' Telenek legelienek, azoknak húgyát mi-
kor ki borsutottak aranyos iséfékkel el-fogván egy
nehány leték alatt, minden reggel bőzebb bőzebb
mértékben, úgy itták: és ezzel sok hóffas ny-
vallyakban, nevezetesen pedig a' cathexiában vagy
ver v. kétféltégben, a' sárgaságban, a' most kezaö-
dött vizkonságban, a' havi vér folyásnak meg-
rekeseseben, tsudalatos curákat tettnek.

§. CCCXV.

Ezek azok a' közönséges és valóságos e-
rejü Orvosi Efközök, mellyekkel ő magok az
Orvos Doktorok-is midtén valami háznos és
nem tsak zines vagy képzelt curákat ténnek,
tsak nem mindenféle Nyavallyáktan éltetni
fokták a' magok Betegeiket. Es jó lélekkel
el-mérem mondani, hogy ha ki ezeket, ez e-
gész Könyvben elé adott, közelebbről pedig az
Embereknek kulomb kulomb állapotjaik zérint-
is e' Második Darabban el rendelt, kiváltképen
ennek Tizedik Kétkben, a Betegeknek és Be-
tegeféknek eleikben váboratott *Linetával* egy-
ben foglalja, minden békő okoktól zártazhá-
tó s emberi erővel gyógyulást reménylhető
Nyavallyakot, tsak maga idejében es annak
rendi s moda szerint éljen velek, minden e-
gyed Parikat Nagyobb kezuletek és *Doktori*
tanais acárok reikül is onnon magárol nem tsak
könyven el tordíthat, de meg-is olvashat.
Midtén tehát e' kezint, az Első Darabnak elein
a' VI-dik §-ban tott régi ígeretemnek e' Ké-
ben-is eleget tettem volna, itt veget vetnek

Íráfomnak. De mint hogy az eddig elő mi tőlünk-is fok helyyeken jóvalott *VIZ CURA* vagy *VIZZEL VALO ORVOSLÁS* e' mi Hazánkban-is igen bé kezdett jöni, és mind eddig az azzal való helyyes és okos élestről a' mi Nyelvünkön semmi irás nem olvastatott, hanem többire vak vezette a' világtalant, igen szükségének ítéltém e' Könyvnek végén e'ről a' *Vizzel való orvoslásról*-is, az értelmesebb Orvosoknak, azok közt pedig nevezetesebben a' ma' fokkor ditsérettel említett nagy *Doktor*nak és *Professornak Fr. Hoffmannnak* (a' kinél ezen dologról, én tudomra, senki többet 's jobban nem írt, úgy mint a' ki 57. éztendőök alatt folytatott orvoslásai közt Német Országon majd minden haznos vizeket önnön maga el-jáát és meg-vi'sgált, úgy hogy az értelmes *Viz cura* Fő Mesterének Európában ma meltán nevezetetterhetik) ennek a' bölts Orvosiak Iráfaiból mondom, e'ről a' *VIZZEL VALO ORVOSLÁSNAK* rendiről, módjáról és nevezetesebb haznairól, a' leg-üzkségefebb dolgokat meg-emliteni igen szükségének ítéltém.

§ CCCXVI.

Leg-előzer azért jegyezzük e'ről a' *VIZZEL VALO ORVOSLÁSRÓL*, hogy ez felettebb félefen ki-terjedhet. *Ha vagon* (úgy mond a' bölts Doktor, Op. Tom. V. p. m. 201: *Dits. De aqua Medicina universalis*) az egész világou valamely orvosi, a' melly Univerzálónak, mindennemű nyavalyák ellen mindenkor

Lap-

kaphatónak mondhatjuk, a bizony a mi
 ítéletünk szerint nem egyéb, hanem a közönséges
 víz ugyan ott alább. Azt erősítjük pedig,
 hogy a víz mindenféle Terméketnek minden idő-
 ben alkalmas; n.uts-is ennel a nyavallyak ef-
 fordítá ára egy neveltebb eszköz; de észlelt, mind
 a forró mind a hideg Nyavallyákban bizonyo-
 s-n segít, és minden végre, mind elfáradtani
 mind meg-orvosolni azokat elégéses: A mel-
 lyet világoon meg-is mártogat. Így okosko-
 dik t i hogy a mi testünk Élete a Ned-
 veségeknek az edényekben föntelen való moz-
 gásában, folyásában és keringésben áll: az
 Egészség pedig attól vagyon, ha a vér és min-
 den egyéb Nedveségek mindenütt szabadon és
 illendő sebességgel folyhatnak: valameddig a-
 zert ezek így meg-mártogatnak, sem az Élet
 sem az Egészség el nem romolhatnak. Hogy a
 nedveségek mindenütt szabadon és illendő se-
 bességgel folyhassanak, arra kértő kívánunk.
 Először hogy az edények tohól meg se dugulja-
 nak, meg se erőtelenedjenek; felettebb erős
 mozgásia sebességire se erőltettednek. Másod-
 szor, hogy a nedveségek meg se száradjenek
 és vastagodjanak, és így a vékonyabb edényes-
 keken nem folyhatóká ne legyenek, meg se
 vékonyok és utálatlanuljnak. Már pedig
 mind ezeknek el távoztatására az egy vízzel
 egyéb semmi nem elégéses. E' tartja nevé-
 sen és nagyon az edényeknek fibráit hogy egy-
 te ne karadniaiának kuporodhatlanak, és hogy

meg ne torhuljanak, revesüljenek: e' higitaja és vékonyítja meg a' Nedvességeket hogy a' leg-érossabb útakon is jól el-follyhatjanak, olly vékony materia ugyan-is a' viz, hogy abból egy cseppet, a' mint a' Termézet munkáit felselebbben vizsgálók meg-próbálták, 26. *milio* lárható rézetskékre el-lehesen oétani. A' viz örzi a' vezettség-től-is a' mi nedvességeinket, hogy t. i. azok meg se sűrűdjenek, meg se tsipősüljenek és rothadjanak: e' vízi és mossa-ki a' tisztáltsóknek útjain, a' mi testünk-ből a' tisztátalanságokat. És mind azok valamelyek ez említett végekre a' Termézet rendiben használni tartanak, a' viznek vagy tsak ízét, finét és éag-ját változtatják és tézik kedvesebbé, vagy hamarébb és könnyebben való munkálkodását segítik. Lásd e'ről az Első Konyvnek CCXII. és CCXIII-dik §-ait-is, a' hol t. i. az itálnak szükséges voltáról beféltgettünk.

§. CCCXVII.

Másodszor meg-jegyzést érdemel a' viz *curában* még az-is, hogy a' *Viz* az orvoslásra nem tsak annyiban *mint viz*, hanem annyiban is a' mennyiben az egykfersmind *hideg-is*, igen sokat tehet. A' *Hidegnek*, így ír a' tudós Orvos Op. Töm. II. p. m. 470. *közönsége en a' Testben az a' min őja vagyon, hogy az a' fibrákat öfvebb foglaltja és foritja. Melly forint, midőn a' hideg vizet meg-iffjuk, az a' melegtől vagy egyébtől el-lágyult és tuskásult ed.nyeket mértéktelenen öfvebb foritván meg-erősíti; melly által*

nem csak az edények üregjei öfvebb forúlnak, hanem a' fibrákban-is az ellent állásra nagyobb erő-is öntetik, és így a' nedveségeket azok jobb móddal 's szabadabban mozdíthatják; és ha bol egymásra kezdettek volt tojúlui, onnan-is másfelé el-hajtják. A' honnan nyilván ki-jö az, hogy a' hideg ital, ezen erőfitö ereje által, a' nedveségek meg-állapodhatásának el-távoztatására, és azon materiának, melly ezt a' meg-állást okozhatná, ki-üzésére 's következésképen, minden ebböl fármazható nyavallyáknak meg-orvoslására is felette hasznos orvossag légyen. Ímét alább: Midön a' behö forróág a' testben éget és forákt, és midön a' hevítö olajos materia a' vérben igen felbuzdult, a' hideg ital azokat nem csak meg-tsen-desíti, hanem midön a' víz a' behö melegtöl meg-melegülvén, a' bőrben és a' bőr alatt levö fibrákok és erekskéket meg-tágítja és lágyítja, azokon az izzadság majd böven ki-jöhet. Ímét alább: Ugy itéliünk pedig hogy a' hideg ital gyakorta mintegy mésterséges Hideglelést ferez, és az ebbéli fázás által meg-forútván és jobban meg-indítván az erekben a' vért, ez által az edényetskékek foros útjaiban meg-rekedt ártalmas materiát ki-mozdítja, és ki-kergeti. Add hozzá ezekhez a' mit fellyebb § CCXL. a' forró nyavallyákban lévöknek italokról, és az Elsö Könyvben §. CCXXIV. és CCXXV. a' Hideg víz italról mondottunk.

§. CCCXVIII.

Nem tsudálhatjuk tehát, midön haljuk
vagy

vagy olvassuk hogy a' tiszta hideg vizzel loka
 ilyen vagy amolyan nagy *Curákot* tehettek.
 Nem kellett semmi titkos tudomány a ra, hogy
 ezen *Seculumnak* elein aina Maltha Sziget. celi
 B. márd Maria nevü Kaputzinu, Barát a' hideg
 vizzel lók holmi hagyatott Beteg. kben tett je-
 les orvoslái által annyira el-miretedhettek.
 Vólt a' múlt Százban Párisban-is egy ravaz
 Orvos, kinek neve vólt *Berberau*, ez a' Vá-
 roson kerektul lólyó *Seine* folyó vizből lók üveg
 palatzkokat titkon meg-tölt, és hogy ravaz á-
 gát inkább el-palátolhassa, holmi kéken festet
 magvatskát erézt mindenikben; és így az ede-
 nyeket hé-petséreltven, *örökkévalóság vize* né
 nevezte azt; 's ezen név alatt, miat ő tolt
 újjanon fel talált titkos, felettebb tsulátatos e-
 rejtü, és minden nyavallyak ellen bizonyton hasz-
 nálo orvótságot lók tsuláló beczedekkel ki-ír-
 dertette, kaptak rajta az emberek; és lókan
 nehéz nyavallyaikból azzal verentsélen meg is
 gyógyultanak; úgy hogy a' tiszta vizből rövid
 idő alatt e' ravaz *Díktor* magának felettebb
 nagy gazdagságot kerzett; még nem oltan
 egykor egy roz' zolga félre tevén a' penzt,
 mellyet az ő Ura az *örökké való-ág vize*re
 küldött volna, a' maga palatzkját a' *Seine* vi-
 zéből ő is meg-tölti, es az Urának haza vivén
 az attól verentsélen meg gyógyul. Feleltokta
 vala ez a' *Díktor* írni Neveket a' kiknek or-
 vótságot adott; és midőn az említett U mag-
 gyógyulván hozzá menne, es a' hasznos *curát*
 neki

féki meg-kövéne, tagadja hogy tőle orvolságot vétetett volna. Mellyből gyanúban lévén az Úr, a' szolgáját kérdőre vézi, es az meg-valván a' maga bűnét, a' *Doktor* vizét-is *examine* húzzák, és tiizta viznek találják, mellyet azután a' *Doktor* ő maga-is meg-vallott. Több példákat-is hozhatnánk ilyeneket a' viz *curá*-ról elé, ha a' rövidség engedné.

§ CCCXIX.

Másképen-is, minthogy ez a' hideg viz *Cura* inkább a' melegebb tartományokat lakó emberek természetéhez való, mint e' miézes, hideg havalak közt fekvő Országunkbéliekéhez, ezt hozzáfőn le-írni nem-is tartom méltónak. Elég e'ről tudni jó rendin azt a' mit már az Első Könyvben § CCXXIV. fel-jegyzettem.

Sokkal lékségefebb lézen a' *SAVANYU* vagy a' mint koz nével nevezik, *BOR VIZEKRŐL* a' mellyekre ma mint a' Juh a' Sóra, kik fokásból, kik nyavallyájoktól öftönöztetvén, minden tavázon es nyáron úgy kezdettek járni a' mi Embereink-is, egy kevésé jobb móddal értekezödnünk. *El mérem monlani*. így ír *Gratianusból* a' nagy *Hoffmann*, hogy alig vagy egy orvosság a' mellynek el-rendelésében olyan kemés vigyázás, es forgalmatos meg-gondolás kívántassék, mint a' savanyu vizekkel való il'sben. De még-is, úgy látjuk, hogy semmivel gondolatlanabbul es rendeletlenebbül nem tánnak az emberek mint a' savanyu viz *curával*. Innen-is vagyön, hogy fok egészségeik betegn

jönnek a' favanyu forralókról haza, és a' betegek is betegebben mint oda mentenek volt, sőt némelyek ott a' forralók mellett meg is halnak. Mi ennek az oka? Bizony nem a' kívánatos favanyu vizek, jöllehet a' ok sem mind egyaránt egészségesek, hanem ő magok a' viz ivók, midőn minden megkülömböztetés, értelem és tanács nélkül a' dig töltik azt magokha valamig attól le-betegeznek. Niints e' világon olyan hasznos dolog a' melly a' rendeletlen éles által hasalt hozó méregge ne változhassék.

§. CCCXX.

Hogy azért a' Teremtetnek e' drágá ajándékaival, mellyekkel e' mi Hazánkot a' nagy Jóságú UR ISTEN más Országok felett nem csak meg-áldani, hanem ugyan meg-gazdagítani méltóztatott, a' magunk hasznára illendőképen élhesünk, e' következő négy *punctumok* kerint tudakozódjunk, úgy mint:

(1. Hogy lehetlen a' favanyu vizeknek természetét ki-nyomozni?

és hogy azok között mellyik forrás minémü erővel bír, meg-tudni 's a' kerint

(2. Mitsoda Nyavallyákban mellyik forrás mit használhat?

(3. Hogy kellyen a' favanyu vizet innya, vagy feredni abban hogy az által ne nyavallyát, hanem jó egészséget nyerhesünk?

(4. Ha mi változaink vagy új nyavallyáink ezen *cura* alatt következzenek, a' mint

az sokszor meg is esik, hogy leheffen hamarjában azokat elhárítani, és a' *curát* kívánt házzonnal végig követni?

§. CCCXXI.

A' mi az első úgy mint a' *savanyu források természetét* illeti: Régen, sőt még a' múlt Száznak végén-is, sok *Doktorok*, a' kik inkább csak a' magok Hazáikban való okoskodás szerint állottak a' savanyu vizeknek természetéről, sok tsuda materiákat *Gálitzkövet*, *Rezet*, *Kénkövet*, *Timsót*, *Saletromot*, *Gyantát*, *Egérkövet* és nem tudom mi egyéb merges materiákat tartottak lenni azokban: mellyre nézve kívált némelly forrásoktól felettebb elijeztették volt az Embereket. De már ma minekutánna t. i. a' *Nagy Hoffmann* maga, és az ő példáján fel-indulván, ő utánna mások is, nem csak a' képzelés, hanem minden *chymiai* mesterség szerint, valóságos próbákra húzták volna mindenféle Német, Frantzia és Anglia Országokban a' savanyu forrásoknak vizeit, azokban semmi afféle ártalmas matériákat nem találtak: Hanem minden rézeket, valamelyeket azokban meg jegyeznek, igen hasznosoknak, bátorságosoknak tapasztaltanak. Nem találtak ugyan-is egy savanyu vízben-is semmit egyebet, hanem igen *tiszta és vékony vizet*, holmi liét láng forma, vagy kréra porhoz hasonló *ízetlen fehér földet*; némellyekben, ezeken kívül, találtak kevés húgy izi, *alkali us* vagy savanyuságot öltő gyenge söt, némellyekben,

e' helyet, közep természetű sör, a' melly a' keserü ízü, hol a' Konyha sórol nem fokot különböz. Sok forrásokból holni vékony vas rostla formá veres földet, mellynek mint a' vas rostának, egy kevésé fűtös íze-is van, válaštottanak-ki. Ezt, nagyobb bizony-ágra, régebben, erős tűzzel meg égetven, fekete por lett belöle; mellyhez, ha a' *magnes követ* közel tartották, mint a' valóágos vas por, úgy fel-ugrot és hozzá ragadt abhol lök, a' *magnez*hez; a' mellyből, nem ok nélkül, el hitték azt, hogy az ilyen forrásokban igen igen apró rézetskékre özlott *ure*-is legyen: mivel a' *Magnes*, vasnál egy'bet semmit magához nem húz.!

Ezeken a' meg-nevezett matériákon kívül pelig, látunk be-neinkel, földként mikor a' víz a' földből fel-forr, vagy hirtelen kristály üveggel azt a' forrásból ki merítjük, alól, mintegy perzszve, fel-jöni, és az kristallynak ól talára rakadni lök, apró, világos, fehér, vagy kékes-lő gyöngy formá habotskákat vagy hójagotskákat-is a' savanyu vizekben. Ha mikor ki merítjük hirtelen az orunkhoz tartjuk, holmi tsípő gőz üri-fel az orunkot. Ha meg-kosztoljuk, tsípős izek van, najt mint a' savanyarska hornak: a' homai köznével *Savanyu* vagy *Bor vizeknek*-is neveztetnek, sőt az erős-sébb hor vizekről, a' kik azt előzér bőven íz-zák, mintegy meg-rezszelni-is láttanak. Ha korós kaja ed nyben töltük ezt a' vizet,

és az edény kaptat be dugván meg-rázzák, midőn ki nyitják nagy pukkanással lők fél lovik magat; sőt a gvenchb üveg palatzkokot helyyel-is hányja. De ha a' lorrásból ki-merítve lókáig helyyes éau edényben tartjuk, minden hójagotskái, vine, ize, fagja, ereje oda lezen a' leg jobb savanyu víznek-is; és tsak holmi zavaros, kevélsé sós ízu vizzé valik: a' melly, ha tűznél fel-forraltjuk, azonnal meg-ezik. A mellyekből nyilván meg-tetzik, hogy a' savanyu vizeknek vinek, fagok, izek, erejek, 's következesképen minden *essentia*ok, évek, és velejek ebben az apró habotskakban fel-kező, és kömnyen el-is repülő materiában vagyon. E' pedig mi legyen, minthogy meg eddig semminémü emberi mesterséggel külön válaftani és meg-fogni ezt nem lehetett, bizonyon meg-határozni nem is lehetett. Ugyan tsak, a' mint annak meg-nevezett tulajdonságaiból a' józon okoskodás lájdithatja, nem egyéb ez, hanem valami *aëreo aethereus acido mineralis vel sulphureus volatilis spiritus*, az az, a' leg-tiszább és vékonyabb életrő éggel tsudálaton egybe kottertett, különös természetű savanyu, igen tiszta, és el-repülő *spiritus* a' minémur a' kénköben tapasztalunk midőn elő-ker meg-gyúl. Ugyan-is, a' mint a' Terméket titkait nyomozók lők jelekből azt világo-son észre vették, effele savanyu természetű *spiritus*sal ez egész világ, és ebben minden materiák telü vagynak, de kivált a' földnek belső

réseiben, ott a' hol a' *minerák*, értz nemek teremnek, ez leg-bővebben tapasztaltatik, és a' közikláknak hasadékjain mezzé-el gőzölög. Melly szerint hihető, hogy az efféle gőzt vívő repelések, valahol a' földnek vizeket vívő belső tsatornátskáira folgálnak, a' hol a' viz azt a' gőzt magához kapván és egyesítvén, a' forrásokra hozza. A' fellyebb említett fe-jér földet, sót, vasat pedig egyáltalában, a' mint a' viz a' földben mezziről ilyen vagy amollyan materiájú helyek közre foly-el míg a' forrás hájára érkezik, úgy nyálja-el onnan, és úgy vézi magában.

§. CCCXXII.

Ezek szerint már igaz ugyan az, hogy a' savanyu vizekben semmi mérges materia nintsen. De tapasztalt dolog még is az, hogy egyik savanyu viz a' málistól lokat különbö-zik; midőn egyik egy nyavallyában meg gyógyit, a' málik ugyan azon nyavallyában el-ront, sőt ugyan azon egy forrás is egykor lokkal febb hasznokat tézen, mint mászor. A' melly ugyan gyakorta a' véle való élésben tartott külömbségtől vagyon; de hogy ebben foktor a' vizek külömböző természeté és ereje is bé ne tsűzön, tagadni nem lehet. Az a' külömböző erő és természet pedig itt mi lehet egvéb, hanem (i. vagy az említett materiák-nak, a' mellyekből t. i. állani meg-jedgyzők a' savanyu vizeket külömböző természetek; mint p. o. itt húgy izü lúgy, amott közép termé-

Fejtü kemény só vagyon, itt kréta forma és savanyuság öltö fejtü föld, amott pedig vasas veres por taláztatik; ki tudja ha az az *acido mineralis aethereus spiritus*-is itt nem épen olyan mint másutt? De leg-alább, a' viz, tisztaságára, vékonyságára nézve itt lehet egészegelebb, amott ártalmosabb. Vagy (2. okozza ezt a' külömbséget a' vizekben az, hogy ebben ez vagy ama' materia több, durvább és keményebb mint amaban; és ez ugyan azon forrásban is hogy így meg-változhaték nem lehetetlen. A' bizonyos, hogy azon egy forrás telben alább való mint nyárban; de nyárban is mikor esős kodös idő vagyon nem olyan jó és kedves ízű mint mikor szép tiszta, meleg idő zolgál sőt taláztatnak olyan savanyu források a' mellyek apránként minden erejeket végképen el-vevették, és egészen meg-édesültenek. Eilenben pedig némelly édes források reménytelen derék savanyu forrásokká változtanak.

§. CCCXXIII.

Igen szükséges tehát azt a' mesterséget is meg-tanulni, mellyel a' savanyu vizeknek most mindjárt le-irt külömbözö természeteket, jóságokat és erejeket meg-esmérizsük. E' végre pedig leg előber meg kívántatik hogy a' források vizeit, mellyik legyen a' másiknál könnyebb, vékonyabb és hathatosabb jól meg-változtuk, Ugyan is, mivel könnyebbek vékonyabbak és hathatosabbak a' savanyu vizek-is, mint fíntén az édes

vizek, ennél egifélesebbek, és a' nyavallyák ellen is annál többet segíthetnek. Terhes emberek nézve meg nyugottunk abban, így ír Hofmann Op. T. V. p. m. 163. hogy a' mineralis vagy savanyu vizeknek erejeket, mind a' nyavallyák megelőzésében mind azoknak meg-orvoslásában, főképen és leg-egyenesebben a' vizek mint vizek lehet tulajdonítani; az ezen kívül aboz ragadt elemmentumok csak öfön gyanánt folgálnak. Lásd hátterük ennek fundamentomos okát fellyeh' a' CCCXVI § ban.

Ezen minémiségeit pedig a' savanyu vizeknek sokképen meg-tudhatni; mert a' mellyik könnyebb és vekonyabb, az, azon mértékkel a' fönban is kevesebbet nyom, a' zürke. irató fázaz papirosson is, ha belé érteted, fellvebb ház, ha valamit olyat tévez belé a' melly más vizekben alig merulne-el, ebben a' fenekére mégven. Jegyezd mindazáltal itt azt, hogy azon egy forrás viz, mikor ki merítik kevesebbet nyom mint mikor egy darabig ki merítve állott, de ha valamit bele tévez, most inkább le mégven benne mint amakor; mellynek oka az *aëreo-aethereus spiritus*nak fel-repülése. De leg-jobban egyik savanyu vizek a' másik viznél való könnyebbseget és vekonyágát abból csiérheted-meg, ha tézés által valami alkalmas edényben egebben ki-fázastod; mert minel könnyebb és vekonyabb a' viz, annál hamarebb ki-farad, és az edény fönben is annál kevesebb időpot hágy.

§. CCCXXIV.

Nagyon függ a vizek könnyüisége és hathatos vektorysága a' toktor említett *aëreo-aëthericus spiritus*nak abban levő bővségétől is. És így, mivel többek, apróbbak és terenyebben mozognak s természetben rakodnak azok az gyöngy forma habotskák a' kintally pohar ólójára, s következésképen mivel el többet tsipik azok az ember nyelvet, és jobban fel-ütik fagyakkal az orrát, annál hathatósabbak, és hatót is annál nagyobbhat lehetnek a lavanyu vizek. Azt bizony minden viz ivó Sze-meltyek magokban tapasztalhatják, hogy az eféle erős vizek, kezét sem terhelik úgy, és nem hidegitik annyira-meg az ő gyomrokat és egyéb belső tezeit mint a' mellyben többben vagynak az említett habotskák, az etelt is ettől inkább kívánják, a' pulzusok is többetben s nagyobbban ver mint mikor mastele vizet innak, a' mellyek a' viz könnyüségének és hathatóságának in et világos jelei: jólhet itt az *aëreo aëthericus spiritus*nak magának is tokat kezoletni.

§. CCCXXV.

A' viz koziben elegyedett egyéb matéri-áknak, és a' ezért a lavanyu vizek természet-kioldotságuknak ki-nyomozására egy keves-se több munka és nagyobb mesterség kíván-tatik. En csak azokat említem a' mellyeket akarki is a' törtétknál maga veptez villet. *Elo* az, ha eneközé természetü *liquorokka*: azt

meg-elegyítjük. Ha a' Gálitzkő olajtól vagy *spiritustól*, midőn belé tseppented, a' pohárban erőssen fel buzdul, egyéb gyengeb savanyuktól-is, minémü a' tzitrom lev, savanyu bor, savanyu ízü gyümölcöknek leve 's a' t. meo pe'sdül; a' viola Juleptől meg-zöldül. A' Borkő olajtól meg nem háborodik, hanem egy kevésé meg-zavarodik; de majd ímét ha egy néhány tsepp Gálitzkő *spiritust* ereztez belé, képen meg-tíktul, jele hogy abban a' forrásban feles *savanyuság ellen való fejer föld és hágy izü só vagyon*. Az ilyen források a' magok follyamotjokban nem vereis ifopot, hanem holmi poronyó fejer követ tsinálnak, a' mellyek ha porrá törik, és az említett savanyu *liquorokban* elegyítik, azt erőssen fel forralják; ha a' levező sebekre hintik, azt képen meg-fáraéktják. Illyenek Gyergyóban a' *Banfiki*, a' Nagy Batzoni Határon a *Pifstrangosi* savanyu vizek.

Ha a' Gálitzkő *spiritu*-tól 's olajtól csak gyengén pesdül-meg, a' borkő olajtól fel-buzdul, a' viola julep tölle meg-vereisül, a' Galles portól meg feketül, a' follyamotjában veres ifopot tsinál, az ember eméztet, et meg-teketíti, vas *elementum* vagyon benne el-rejtetve, a' melly bizonyos, vékony, könnyen olvadó savanyusághoz közelítő sóval egyesülvén zöld Gálitzkő forma gyenge sová, de nem valóságos gálitzkővé lézen, a' mint ezt az ilyen vizeknek izekből és hágyából-is cőre vehetni.

Illye-

Illyenek a' *Keroji*, *Uzonkai*, és a' mint másoktól értettem többire a' *Ródnai források* is.

Ha pedig a' Galles pottól meg nem feketülnek, hanem csak gyengén verejlő barna fínt váltanak, az enlített savanyu *spiritustól* csak kevéssé pedulnek meg, a' Borkő olajtól meg-zavarodnak és fűkévülnek, és az edény fenekére holmi vékony lepröleket raknak, a' viola Julep töllek nem meg verejsül, hanem egy kevéssé csak meg-zöldül, *közép természetű durva só van* fok benne, *vas elementum* pedig igen kevés. Illyenek a' *Hamoródi*, *Szaldobosi*, *Koróndi* savanyu vizek, és nagyobb részén az *Udvarhelyzéki* több források-is. *Valóságos savanyu só* vagy *savanyuság* pedig, jegyezd meg, a' mint azt ezen vizeknek nevei mutatnak, egy forrásban lintsen. Mert akarmellyik savanyu víz, kevéssébbé vagy erőtlendben fel buzdul ha a' *Gálizkő spiritus* t bele tseppentik, a' fel-forralt tejet-is, ha belé töltik, egyik sem túróztatja-meg; ha hidegen közöben elegyítik, meg aluvását úgy sem ietteri: a' melly ha ezekben a' vizekben valóságos savanyuság volna így nem eshetnek. Vagyon némelley forrásokban az *Angliai keserű* sohoz hasonló keserű só-is; a' mellyet a' víznek kedvetlen keletű sós ízéről könnyen meg-eimérhetni. Ezek kevés mértékben inkább *laxatívák* a' hasat mint a' másféle savanyu vizek: a' folyamatjokban se verejs ivopot, se fejer követ nem tsinálnak.

Némellyekben a' közép természetű sohoz

holmi kenköves fejt 1 to-is ragadott, a mely annak izét és kagját lokat kedvetlenül, de a' *laxáló* erejét nagyon legűi; kivul is a' levező lebeket és bõron való ki-ütéseket, ha moisák ezen vízből, inkább s hamarebb ki-karaktja. Illyen *Szombatfalvánál* mind a' lavanyu viz mint a budis forras, melly a' Teager vízéhez likat hasonlít. A' *Kis Izegi viz* is majd illyen természetű; a' mellyben mindazáltal nem keferű sór, hanem a' mint izc, *bagja* és *ut's laxáló* ereje mutatja, holmi olyan forma taléttomos fejt földet gondolok lenni, a' mellyet a' *Katikak* így neveznek: *Magnesia nirs.*

§ CCCXVI.

Második módja a' lavanyu és egyéb orvosló vizek meg-próhálásának az, ha rez, vas vagy egyéb ahoz való edényben a vizet fõzes által egészben ki-karaktják, és a' meg-maradt port az edény fenekétõl és oldaljáról fepen le-ütetvân meg-gy-jtik. Es ez a' proba annyival hasznosabb mint az elsõ hogy ebbõl nemcsak azt lehet meg-tudni, mitso ta *elementumok* legyenek e vagy ama' lavanyu vízben; hanem azt is ki-tanúlhatni, mellyik *elementum* mennyi? es micsoda is természetű és vékonyságu legyen? Ugyan-is, ha azt a' port ujjon begye közt meg-mor'solot, õnként meg-terzik ha vékony-é mint a lér láré, vagy darabos mint a' jól meg-nem-tolt rak fejn. De ez, ha nyelvedre vedel és nyelvhez szorod, meg jobban ki-tettzik: A' miõn egyszerű mind azt-is meg-
eiz-

érezhadd vagyoné só benne? es ha va-
gyon, az húgy izü? keserüé? vagy
csak olyan mint a' konyha só: es hogy,
vané valami tojtós íze, melly a' vas *elemen-*
*zum*tól volna. Továbbá, ha ezen porban ga-
lirzkö *spiritust* tseppentev, sokkal inkább fel-
buzdul ha *alkalicus* vagy húgy izü só vagyon
benne, mintha közepes-évetü keleti vagy
másfele só volna; a' viola jupe is attol meg-
zöldül, ezektől pedig nem. De ha jobban is
meg akarod csménni a' lavanyu vizekben lévő
sót; tészd-meg édes tizta vízben ezt a' port,
és a' só ki-olvadván, a' vízben által költözik,
's ha azt a' vizet itató fürke papíron által
szűrod, 's azután lassu főzés által ki-űzardod,
a' tizta só marad az edény fenekén: a' mel-
lyet óvran, a' mint tetzik, meg-vi'sgaihatf.

Sokan a' lavanyu vizeket Lombikból-is,
mint az egetbort, jól be-zárt edényekkel, ki-
fűztek; de a' mi ebből *destillalódott* nem e-
gyeb volt tizta édes vízzel; utólyára pedig
csak e' mindjart említett por maradt fenn.

§. CCCXXVII.

E' érint kitanulván a' lavanyu vizeknek
terméketeket, lálluk már, *Közönségesen azok*
a' nyavallyak ellen mit kaphóhatnak? különösen
pedig mellyik mitsoda nyavallyal an kaphosab vagy
ellenben artalinosabb? Már feilyebb-is emlitém,
hogy közönségesen minden lavanyu víznek l-g.
nagyobb ereje, s lakna a' tizta, vékony víz-
tel vagyon, az egyéb *elementumok* abban ra-

gyobbára csak öftön gyanánt folgalnak. Ha nem, minél ritábbak, lágyabbak es a' léte lánghoz hasonlőbbak e' vagy ama' vízben azok az *elementumok*, az a' víz annál haefnőbb és bátoroságotabb. Mert így a' vízzel a' tejes ereken a' belekből a' vér közti ezek is által mehetnek, a' vér ereken-is mindenütt szabadon el-mehetnek: és így, az első útakban ú. m. a' Gyomorban, belekben, tejes erekben megragadott taknyos, sós, etzetes, meg-vezett muériát az a' kréta forma fejer föld, a' mellyben olyan savanyuság óltó erőn van, mint a' rák kemben, meg-igazitja, meg vékonyítja, és félyyel oplatja. A' mellyet ez annál hatalmasabban és febben véghez vízen, ha *alkalicus* vagy húgy ízű só is van benne, mint a' *Borfékiben* és a' *Pisstrangosiban* meg-jegyzettük vala. Ez a' húgy ízű só a'ra is igen alkalmas hogy ha az etzetes taknyosága és sótsága miatt meg-nyúlóult és sűrűdött vér a' Majban, Lépbén, Tüdőkben, 's másutt-is félyyel a' testben meg dugult, azt ki-bontsa, és azt a' nyúlós sűrű vért újra meg-higítsa, vékonyítsa, es a'ból a' nyúlóságot vérző etzetes-séget egészen ki-végye. A' mellyből önként ki kerekedik az, de a' kemmel látott sok példák is úgy mutatják, hogy az effele savanyu vizek mind azok a' nyavallyák ellen a' mellyek az első útakban meg-gyűlt és megragadott etzetes sós taknyból és a' vérnek említett sűrűségéből, nyúlóságából, meg-vezéséből,

és dugulásából következnek, igen hañnosók. Ezek az okok pedig igen vélefen ki-terjednek, úgy hogy, majd minden gyengélkedő egézségnek és hóvafon tartó nyavallyáknak, kevefet ki-vé-ven, ezek éoktak első okai lenni, a' mint ezt már fellyebb a' CCXLIX dik és égy néhány ezt követő §-okban világosan meg-mútagatruk. Mellyre nézve azokat név éerint itt-is újra elő hordani íok volna.

A' Közép természetű sóval bíró savanyu víz-ek ellen *alkalicus* vagy húgy ízű sóval bíróknál annyival alabb valók, hogy az etzetes só-sagnak ki-óltására nem olyan alkalmasok. E' pedig majd első volna a' mit íok nyavallyákban meg-kellene orvosolni. Ugyan ísak, e' végie-is nem egézen hañzontalanok: leg-alább a' vérnek nyúlos-sűrűségét ezek-is hathatón vékonyítják, a' meg-ülepedett raknyos, enyves materiát félyyel o'zlatják, és az ereknek meg-dugulást ki-bontják. De minthogy ez a' só annál íokkal durvább és élelebb, a' mi testünkön az ilyen vizek jóval nehezebben 's későbbre mehetnek által, a' víz-éa élélel hamarébb kárt tehetnek, és erőlebb 's épebb belső rézekeket-is kívánnak.

A' melly forrásokban *vas elementum*-is vagy a' közép sóval együtt, azok az etzetes sólságot meg kevelebbé íltják; és ha íok só niints benne, a' testen-is nehezebben mennek által. De az el-lágyult és meg-gyengült *fib. á-* kot a' belső rézekben, és mindenütt az egézt test.

restben valahová a' vizzel együtt az a' *vas elementum* el-hathat, fojtós, 'örítő, erősítő és elevenséget adó erejével igen hasznoson erősíti, és a meg-ragadott, meg-dugult nyílós materiának meg-mozdítására, el-rontására és így a' vérnek és egyéb nedvességeknek a' testben való szabadabb 's jobb móddal való keringésére, 's következtés-képen az egészségnek helyre állatásáért is sokat segitenek: kivált ha azokközben helyni erőzettséget óltó porotskát vagy *alkalicus* sót-is vellegetünk. Nevezetesen a' *Hypochondriacus* Férfiaknak, *Hysterica affectiók*kal, rendszerlen, az az, vagy igen kevés, vagy igen sok, vagy fájdalmas és bizonyos időt nem tartó vérfolyásokkal hajlódo' Asszonyoknak, a' *cachectici*oknak a' kiknek vérek meg-vezése miatt az ábrázatjuk el-érintelentült, el-feketült, a' *scorbüticus*oknak, süllyösöknek, harminnapos es negyennapos hideglelésöknek, ez ilyen valás vizek más vizek felett használhatnak.

§ CCCXXVIII.

De a' mint egyéb dolgoknak, úgy a' savanyu viz *Curának* is a' jó rendel és móddal való fojtatás a' lelke. E nélkül a' legjobb savanyu viz-is hasznos igen keveset, kárt pedig 'örnyu vezedelmest 'érezhet. Leg-előzer-is azért a' *savanyu vizekkel való cura* hasznos azért, hogy a' közép idejű embereknek, az az 18 évtőlön fellyül lévőknek ótig, ez a' *cura* leg-alkalmasabb: a' Gyermekeknek és el-erőtelenedett vén embereknek

pedig ez, kivált hidegen, és a' melly igen haragos vázu és tsipis izi viz, épen nem hátoróságos; hanem az effele viz italhoz régen hozzá szoktak volt.

Nem hátoróságos továbbá a' savanyu viz *cura*, kivált a' melly vizekben vas és közép durva só vagyon, azoknak-is, a' kiknek vesejékben vagy vizező hójagokban nagy kovak teremnek vagy hevernek. a' kiknek belső részeik régen, ke nényen meg dugultak, annyival is inkább ha már lenyvedni is kezdettek, és a' miatt vének, étel kívánások erejek elvezett, alsó részeik dagadozni a' felsők pedig váradni kezdetek. Nem különbözött árt ez a' vizezős Aélonyoknak a' vér pókésben és *He.licában*-is, ha ezek a' tüdők ki-fehéledéséből vagynak. Árt a' rühöknek, orvartóknak is; mert ez a' hideg ital a' bőr zínere ki-ütött rüh maresziát az egész nagy kárára, a' vér közti ísmér vívza húzza. Árt ez olyankor-is mikor a' fokott vér folyás az embereken rajtok vagyon, vagy a' hálok erősen kivált ha vértel és tekeréssel megyen.

Azok azért a' kik öreg rendűek, erőtlennek; a' nyavallyából moit gyógyultanak fel; a' gyomrok hideg és a' tértől, réztás, etzetes ételtől fáj, ritkán bö nuznak, fokot pókódnak, a' hálok rend zérint hígot és gyakran mégyen, a' húók lágy, az erek benne vékonyok; úgy azok-is, a' kiknek mejjek fájós, a' kiket a' *nas-musok*, nyilallások, náthás *fluxusok*, közvény

fájdalmok, erőfőn és gyakran járnak, sőt egyéb fájdalmokban is mikor azok rajtok vagy-nak, a kikben e' vagy ama' tag meg-merevedett és nem mozoghat, a' kikkol a' hózáam vagy arany ér rendinél bővebben foly, vagy ha az tellyeséggel a' midőn fojnia éükség volna, meg-rekedett; nem különben azok-is, a' kik a' hideg vizet egyébkor is nem iézák, mintezek mondom ha fávanyu viz *curával* akarnak élni, a' vizet nem hidegen mert a' hideg nekik igen ártalmas, hanem előre gyengén meg-melegítve igyák, kivált mikor más-ként is hideg esős idő vagyon. Meg-melegíteni pedig a' fávanyu vizet, hogy abból az *aereo-aethereus spiritus*, (a' melly a' viznek háznára igen sokat tézen), a' melegítés által inkább el ne repulheffen, leg-jobb egy forrós éaju edényben, a' mellyet ilyenkor egészen nem kell teli m-riteni, és hirtelen jól be-kell dugni, és így más edényben meleg vízbe kell eréztetni addig míg a' viznek hidegsege el-múlt. Akkor fellyül felig ki-röltvén, tsak azt kell meg-innya, mivel az also rézéből a' felsőben a' nevezett *aethereus spiritus* ilyenkor egészen által költözött.

A' *Heűkának* vagy Száraz betegségnek kezdetiben-is, midőn t. i. még a' tüdők ki nem febeledtenek, hanem tsak holmi tsomókkal, köveiségekkel vagynak meg rakodva, és a' miatt kohog a' beteg, (a' melly leg-gyakrabban így éokott lenni), ugy a' köűvenyen-is, az
 ilyen

ilyen meg-meglegető tavanyu vizek, kivált a' mellyekben vas es közep természetü éruva só nintsen, kámar vagy kétske tejjel kelényne vagy harmadára meg-elegyítve, sokszor tudatlatolon használataiak.

§. CCCXXIX.

Továbbá tartsak-meg közönségesen mindenek, a' kik akár hidegen akár melegen innya akarják a' tavanyu vizet, főként a' kiknek a' hatok rend szerint restelen, es többre keményt tiéru, hogy a' viz italhoz való fogas előtt két három nappal holmi gyenge *laxativával* a' hatokot tisztítsak-ki. Vagy pedig, ha ezt el mulatták, az első nap mikor a' vizet innya kezok, egy lót vagy hat könting Angliai keleru sot egy ferrály tavanyu vizben olvastanak-el, es első italban igyák-meg, kevés idő múlva ímért annyi, vagyha természetek erősebb, több tíra tavanyu vizet iván utánna. E' ferint tselekedjenek másod, sőt ha bukás, harmad napon-is, es ha a' viz magára nem *laxálná*, mint többre a' vasas források voltak, azután negyedik vagy hatodik nap-is jó lefé ezt újra veghez vinni. De jegyezd-meg, hogy mind a' viz ital előtt mind közben a' ragást okozó elős *purgatiónk* igen ártalmosok.

Ha pedig a' jelek úgy mutatják hogy a' gromot hányató által használabb volna kiüzteni, meg-lehet az-is, de egy héttel a' viz italhoz való kezdes előtt meg-ígyen; es a' hányató-is nem erős hanem csak gyenge legyen.

Azik vértel igen reli vagynak, a melyet a f. llyebb a CCLXXVI és CCLXXVII-dik §-ban leírt jelekkel könnyenézre vehetnek, azok a *Laxativa* vétel után két nappal, a víz italhoz való kezdés előtt egy nappal vagatának eger-is magokon. Ezt pedig, kivált azok a kik a vér vékéire vagy egyéb káros vér folyásokra, gutta ürésre fő fárafra hajlandók, el nem ilátsák. A kiknek pedig temmi effel: nyok nint en, az érváratát el-múltniok nazno abo lézen.

§. CCCXXX

Lehet ugyan a fávanyu vizet az éftendőnek akár nellyik rézében innya. de Télen, kivált a ki hidegen üzti, jól hő-melegített házban és jó meleg ruhában felöltözve légyen; főként a hasát és a lábait jó melegben tartsa. De leg jobb ideje ennek a *Curának* az eger éftendőben *Junius*, *Julius* és *Augustus*. Ha igen keles és hideg idő nem jár, *Majushan* és *Septemb-berben* is jól etik. Mert egyébként, midőn hűl a hideg víz, kívül a hideg *air* el-foglalják a testet, nem lenet a hőön való láthatatlanki-gzőzolefnek mag nem rekedni, melly az eger-ség meg sertőlese nélkül jól mag nem eshetik.

A naponan pedig reggel hat vagy het órákor a víz italhoz kezteni leg helyesebb: hogy így az eger italt kilentz, tíz órákorra elvegezvé, ebélig, leg alább két óráig, a gyomor tisztelen nyaghaték. A kik gyomrokbán vala ni hidegseger érznek, egy, két tintsia *Herbatnét* vagy *Kávet* az ital vegezde után

fél órával, hűzöfön ihatnak. Rútul hűzöfnek a' kik meg hajnalban negy öt órakor m leg agyakol tel álnofoa fél-kelven, a' forrátoara éulalnak: mert a' reggeli ködos hűzöf aer miatt a' náchar, köhögést, főfájást alig kerülhetik el. A' hevesebb és erőfőbb gyomruak, enéd s va.sora közben-is a' bort, vagy a' hol bor nintsen a' fert, evel elegyithetik. A' gyengeob gyomruaknak pedig, a' kiket a' gymor tájas és éel gyakran terhel, hűzöf a' bort innya hűzöfabb. Eped után finkell a' savanyu vizet mint dél előtt, cura gyanánt innya; hanem a' ki kömúzik bönyuságtól a' menyit tettzik ihatik. A' vizet pedig a' forráshól merítve mindjart innya leg-hűzöfabb, mert az *aethereus mineralis spiritus*nak, ha ki merítve tarták, nagy része el-repül.

§. CCCXXXI.

A' viz italban pedig ilyen rendet kell tartani: Egy ollyas edénykével melly három vagy negy fél ejtelt tézen, illen idő vakazonként, két vagy három óra alatt igyanak meg első nap fél ejtelt vagy három fertályt, másod nap egy vagy másfél ejtelt, harmad nap két vagy leg-fellyob harmadfél ejtelt: fellyeb ártalón nélkül ritkan meherm. Az erős vaskos testűek, a' kikben az erek vastagon kiállanak, és a' kik a' bort, égetbort erőfön hűzöf, valamivel többet-is innak. E' éerint, igyanak öfön mindennap két vagy három hétig, vagy a' nyavalya minóltához kepeit tovább-is. Mikor a' *curat* vegezau akarják, a' éerint kaljanak-e a'

mint el-kezdették volt. Az italokban le-ő: időt egész ere-edig, setálgatással kell tölteni. Az erős *cantharis* izzatást kérez, melly a' hason vagy vizellet úján való tisztulának, a' melly ittaz izzatásnál sokkal háznótább, ellent áll. A' heverés, ülés matt pedig a' viz a' testben marad, a' mellyől bájjátság, etel nem kívánás, gyomor fájás, szél, hányás, hastekerés, verhas, nátha, főfájás s több affélék következnek. A' kiknek pedig járásra való erejük nintsen, azok a' vizet az ágyban is ihatják, de kevesebb mennyiségben és meg-melegítve. A' Deli alapot, El-nébéli indulatokat és egyéb terhes foglalatosságokat éktség ilyenkor telre tenni. Mert valójában, ha igazat kell vallani, a' savanyu vizeken való mulatóságos idő töltés, majd annyit hisznál mint a' viz ital. A' *Venus*-is az alatt csak ritkán gyakorolják: Éjfélika telteket jó melegeben tartásák.

§ CCCXXXII

Ha a' viz a' testet nem terheli, és vagy az enizet vagy a' vizellet úján vagy együtt mind a' kétfőn könnyen s bőven tisztul, jól van a' dolog. Nem is mindenkor éktség az hogy igen bőven *laválnak*, csak a' vizellet úján tisztulni elégé. Két, három éket ha tisztult elég az. De ha tellyettséggel egy éket sem tisztul, sőt zori ani tapasztaltatik, mint az máfoxon-is, de kivált a' *Hysteriákon*, *Hypochondriáusokon* és *Melanolicusokon* gyakran meg-euk, olyankor éktségés lezen a' Hastisztulását holmi

holmi gyenge laxatívával, harminc, negyedik naphan egyker segíteni. E mellett, üstvénkent egy jó kes hegyi apró porra tort patikai só-
is, minémü a *Tartarus viriolatus. Arcanum au-
plicatum, Solutio oculorum cancri*, vagy ha he-
vesebb természetűek, a *sakotrom* igen hatásos
lezeni vízben bé-venni. Egyebkent könnyen has-
tekerés, hányás, kolika, esherik reájok.

§. CCCXXXIII

Meg-esik gyakran az-is, kivált azokon a
kik most kezdik előzet innya a' lavanyu vizet,
h gy arról mint egy *meg-témertlenek, okádoz-
nak, meg-puffadnak, a' fevek körül faj, a' fe-
jek el kábul, meg-álmásodnak, a' lábak gyengen
meg-dogad, De* ezekre nevezve nem kell a' viz
itaitól meg-ijedni, s azt seiben hagyni; mert
ha tovább is izék, mind ezek önkent el-mul-
nak. Ha pedig fokaráns el nem múlnának, úgy
batorságosabb a' viz itait seiben hagyni.

Ha *Has merés, verha, hanyas* ellett reá-
jok, csak felettebb nagy meretekben ne légye-
nek, és az ő erejeket el ne varagvák, így sem
kell a' viz itait seiben hagyni, mert e jele h gy
a' természet, a' viznek ereje által legterven,
a' maga meg-marasztására fiziki ezeken az úta-
kon azokat a' meg-vezett materiákat, és ab-
ból a' betegnek majd nagy meg-könnyebbuléie
fog következni. De ha nagy előteréslet, fáda-
lommal és idő fogyással vomanak ezek a' nya-
vallyak, úgy a' vizet meg-melegítve és ke-

vesébb mértékben igyak, es ebéd s vacsora e-
 lőtt is. utánna is mindjart, igyanak, ha van,
 egy egy kevés jó akku kolló bor, vagy ro-
 sóslit, fahaj vizet, Narants *Tincturát* vagy e-
 rvehet azok között a mellyek tellyebb §. CC-
 XCV az igen erős hányás ellen, es §. CCCI.
 az erős *nurgatiók* ellen ovallottunk. Ha ezek
 nem segíthetnének, estvénként egy köntig ve-
 lentzei Teriéket is venni éükség lehen, sőt ha a'
 nyavallya ugyan csak nem kűnnék, két három
 nap a' viz italt is el kell múlatni, nég jobban
 kéének. A'kor újra hozzá foghatnak.

§. CCCXXXIV.

A' kiknek a' viz italtól a' *Gyomrok elgyen-
 gült*, vny a' *Éétől fel fűvödött*, azokn k-is a'
 jó Bor Róslit inya, be-tsinalt Narants es
 Tzirrom haat, Koményt, Anis nagot, eleven
 gyom'ért ráogatni es a' nyálokkal le nyelni
 mind az ital alatt mind del utan nég kívánta-
 rik. Vagy, végyenek reggel az ital előtt, úgy
 ebéd s vacsora előtt, s ha éükség utánna is,
 egy kalány borba, vagy egy kevés tört nad-
 mézre rsepentve 40. 50 vagy 60. rsepp gyo-
 mor erősítő es kelet ovlato Patikai orvoisá-
 got; a' minéműiek: az *Essentia Radis* s *Zed a-
 rine*. *Ess Cortium aurantior*, *Ess Cas u. ilue*,
Ess Absinthii comp si u, *Ess Carmirata*, *Ess*
Stomachica, *Elixir proprietatis*, *Elixir Vatrioli*
Myntschii, *Liquor anodinus mineralis*. *Hes m*,
Spiritus nitri dul is, *Spir matricialis*, *Spir. pulis*
ammuniaci antysus. Illyenek az *Aqua Anbalina*,

Agua Carminativa, Aq. Junperi Comp. s. a. Aq. Stomachi-a, Aq. Theriacalis, Aq. Vitae Muesum, Aq. Zedariae anjalia, bevenni is egy kálánnyal, kivül is keüni a' gyomrot velek. Ezek kezzel mindenik külön külön is, özve elegyüve is a' gyomrot jól eüiti, a' kelet is hatalmatlan oklaja. Ha ezek nem hatnátnak, jele hogy a' gyomorban es beickben bolni megvefert rágo materia hever, a' mellyet egy gyöngö *laxativával* illö kúnel hamarébb ki-hajtani, es a' meg-nevezett orvosságokkal azutan úgy élni. Ha a' *Kolika erossen megfartana*, akkor niints jobb mint fekete viraggal tött meleg réjtél, len mag olajat, mezet vagy nadmezet is teven hozza, kúfellyt vetni-bé, es ha énkseg, azt málocser s harmadvor-is véghez vinni; Más nap pedig a' vizet neg-n elegitve kell innya. Ha *hasi vérfolyás vagy stilly* valakin megindúlna, es azzal az *agycsa kezdene fájni*: ez ellen is a' a' nevezett kelet oklato orvosságokat használni lehet. E' mellett, a' hasat es agycsat meleg itakkal melengess; savanyu vizet is csak felelyü igyek, mint az eüiti. Ha pedig vagy a' fájdalom igen nagy volna, vagy egyebkent a' háviver vagy stilly eüiten megindana, úgy a' viz italból, a' mig ezek meg-eüitnek, é-is egekben éüinjék meg.

Ha a' *hasi fáles, köpöny, tífö* vagy fog fájón elé fájón, hidegen ugyan tovább a' vizet ne igya, de meg-n elegyüve batron itaja; necc ezen nyavallyat, tükán csak a' savanyu

vizeknek sokáig tartó italával sokkal képen-
 tőbb gyógyultraanak. A' Hidegkésők mindazál-
 tal holmi keférti *Essenciákkal*, a' Kővényetek az
 elébb említett felet oklato orvosságokkal, mint-
 hogy azok egyfő rész mind a' láthatatlan ki-gőzö-
 lést is segítik, a' melly nékik most leg-fűksé-
 gesebb, vagy egyéb a'féle gyengén izzasztó po-
 rokkal, a' viz ital mellett, estve, reggel, del-
 után hasznosul elhetnek. A' kiken a' fájdalom
 mok igen nagyok, estvéként végyenek 20.
 vagy 25 csepp *Laudanum liquidumot* a' melly
Sydenham utól nevezterik.

§. CCCXXXV.

Az *Ételben és Italban*-is igen fűkséges a'
 savanyu viz *cura*val élőknek jó *dieta*t tartani.
 Nem lehet ugyan is azt tagadni, hogy ez a'
 fok viz ital az emberek belső részir kevesebb
 vagy nagyobb mértékben meg ne erősitenisse.
 Nem elegséges azért a' gyomor ilyenkor olly
 sok és durva ételek t meg-emevteni mint más-
 kor. De ha meg emevthetné-is, az abból lett
 vastag rosz *chylus* a' venek a' viz által lejendő
 meg tisztulását feletrébb akadallyoztatná. Es ez
 annak leg-nagyobb es közonsegetebb oka, hogy
 a' savanyu viz *cura* olly kevés embernek hasz-
 nálhat, hogy a' savanyu forrásokra mint a' Jaka-
 dilonra többire vendegeskedni es tobzódni men-
 nek; egyebekben is az alatt semmi *dieta*t nem
 tartanak. Kiváratia ugyan a' savanyu viz gyar-
 korra előben az ételt, kivált mikor *laxál*, es
 a' gyomorból es belekből mindent ki-motott.

De nem jó meg is délig enni, hogy lehetten a' viznek az ő munkalkodásara minden akadally nélkül elég ideje; hanem ha az chseget tellyességel délig el nem fenyyvedhetné, egy kevés hús levét, egy higon sült tojást vagy két három falás kenyeret az alatt is chetik. Ebedkor is a' maga kívánsága kerint, gyomrát egészen soha is meg ne elegitse. Vatsorakot valamitskével jobban lakni hátorságorabb.

Minemőségei kozt is az Eleddeknek illő illyekor nagyobb kulömbséget tenni mint mastor. *Ártalmasok* minden enyves, kemény, szijas; nehéz eméltethő, लोक élet tsinalo nateri k, u: m: a' bé-sózott, sült, meg kárazott húlok és halak; az igen ven es lovány élő állatoknak hújai; minden a' mi igen kovér; a fertés hús; az állatoknak lágy es nyálas hideg tern éverü belső részei; a' lágyobb húsu halak, mint a' viza, hartsa, potyka; mindentele erős lavanyu, kivalt a' fojtos izü nyers gyümölsök, a' Gombák, Ugorka, Dinnye, káraz Borso, Lentse, Fužulyka, bab, keletlen tékras és tejes ételek, tajt, túró, keményen sült tojás, a' kotsonya, etzet's t effelek.

Bátorságosok ellenben, a' mellyek poronyók, könnyü eméltethők, es nem könnyen erzetelednek meg; u: m: a' jó paha tetén, boru, juh, bárány, tyúk, kaptan, tülke, pulyka, lud, galamb es az ifjabb s ten lovány mezei vadoknak's madarak' hújai, a' poronyobu teitunak, mint a' pizter ng, ifju tsuka, posag,

galvya, kerseve, a' fejer ha'ak; mindenféle jó fűsléből. kéri zöldségekből és veteményekből kétféle levelek; a' bor izü és nem forró jól meg-ért gyümölcsök mind nyetien mind me-afalva és fűzve; a' spárga jóves; nyers káposzta horral vagy horkövel savanyítva, oloz káposzta, kártifolé, zöld horkó, zöld gyenge fűszek, de mindenik jól meg-fűve; a' jó kenyér, komlós rizpó vagy 'senlye 's a' r.

Itatra pedig érelközben a' mint fellyebb is emlitém, a' nem savanyu, 's nem-is igen erős, fejer vagy sárga színü borok; jól kévült Német serek, mértékletesen íva, leg-alkalmatosabbak. A' ki ezekre fest nem tehet, édes vizet igyék. Az ebéd után való időt-is, nem alvás vagy iléssel, hanem járkálással, beszélgetéssel töltsek. Varsora után-is egy óraig le ne fekünyenek. Testeket vállakkal vagy egyéb forró ruhákkal meg ne forítsák; hanem mindenkor jó bőv és illendő melegséget tartó öltözetben járjanak.

§ CCEXXXVI.

Ezek voltak a' miket a' savanyu viz ital *arrára* a' mai éreltmelebb Doktorok jóvalanis el-rendelői fektak. Itatra vagyon hogy vóljunk egy két vóval, *a' természetes meleg fejedekben, és meg-melegített savanyu vizekben való fejedezésről-is.* Az meg-melegített közönséges édes vizekben való fejedezések háfnát és módját az II. könyvben a' CCCIX. és ezt következő három §-okban ki-bezellectük vólt. Itt azért csak

csak azt jegyezzük meg, hogy valami a lavanyu vizekben, kivált a mellyek a foltvamos-jokban követ vagy vörös ibopot trínálnak, úgy a termies meleg feredőkben is a mellyek a hol ki-fonának követ lagynak, vagy nikor al-lanak, sok tejer tejtűket trínálnak, a tríná vizen kívül vagyon, az mind bont, fáraft s következés-képen eifít is. Melly bont, va-laholott az el-erőtelennült, el lagyult, el nehe-zult, elefett vagy gutta ütött tagokat kelie-tik újra meg eifíteni, vagy a fájdalom nélkül fejéren dagadozó tevéket akarjuk meg-fálítani; vagy a fibráknak erőtelisége miatt itt vagy amitt meg-lepedett rágó és fádalnot okozó *Stauonok* vándorozunk helyekből meg-n ozdít-ta és kellyel oylanai, vagy a bőr alatt meg-tsomózott *glandulákat* kívánók el apasztani, vagy a folyó jegt lebeket, bérón való kité-técker, fokadekokot, tühot, oltvart s több efié-leket izelozunk meg varaztatni és meg-orvotol-ni, a lavanyu viz es termies meleg feredők a ko-zenseges vizhoz kéthetkei, jóval hatnosabbnak sőt, némén ezek az említett nyavallyákban or-votolnak, az ees vizek nagyobb nyavallyát kéreztetnek. Efiellett, ninc azokban a nyavallyákban is a mellyekben a lavanyu viz hat-jovallottuk, ha egykor sünd feredők is bér-re, telettebb ékát figit. Kiváltva pedig a hol med van benne, hogy a termies meleg feredőkben feredjenek, es azonközben a jó la-vanyu vizet igyuk, tsucáskos gyögye az bot

láthatni. A' savanyu vizek ugyan, tekint a' mellyek követ tsinálnak, a' termes meleg feredőkkel a' bennük levő *elementumokra* nézve, jó rendin meg egyeznek. De midőn a' savanyu vizeket a' tűzes által melegítik, kivált mikor üstbe melegítik, azokból a' vékonyabb 's a' feredésben is haznofabb rétek ki-gőzölögnek, és a' fonkollya, vastaga marad-meg, a' melly lökkel kevesebb hűtőt tehet.

§. CCCXXVII.

Ezen *mineralis* vizekben pedig leg-hátrabban 's nagyobb haznál feredhetnek az olvanok a' kik jó húfók, a' kikben a' bőr alatt az erek valagon ki-rettzenek, és a' kiken a' havi ver vagy sfilly már meg-indult, és maga zokott i fejében foly is. Ellenben, a' kikben az erek igen vékonyok, a' kik igen soványok, a' kiken a' hóján még meg nem indult vagy azután meg-rekedett, úgy azok is a' kiken a' sfilly főt, és már régen az ő e-gészségnek meg-homlásával meg-állott. a' kik *feűtök* vagy hójagokban követ viselnek, a' kiket a' has-tekerő kólíka vagy köldök tsömör gvakron jár; a' kikben a' hitegielett artalmos czközökkel idő előt meg-fojtottak, és a' miatt a' gyutrok körül és a' két oldalokban feűtlett és nehézséget éieznék: mindezeknek mordom a' savanyu vizekben vagy termes meleg feredőkben feredni nem tanátsos. Mert ezeknek nem forítás és szárítás, hanem inkább lágyítás és nedvelítés kívantauk; a' mellyre a'

tízra édes víz feredők fokkal alkalmasabbak. Ha a feredés alatt a hozam vagy súly tojni kezd, míg a vér forrás meg nem állt, az alatt sem kell a feredőben vállani.

§. CCCXXXVIII.

A' kik a' vizet iŕzák 's feredni-is akarnak, azok, ha már a' víz italhoz a' CC. XIX. § ban le-irt módok szerint testeket hozzá készítettek volt, a' víz italhoz való kezdés után negyedik nap a' feredést el-kezdhetik; és ebéd előtt innya, dél után pedig öt ora tájban megferedni jó lézen.

A' kik pedig csak feredéssel akarják magokat *curálni*, űkség a' feredés előtt való nap holmi gyenge *luxatívával* hasokot ki-tisztítani, vagy, ha állapotjuk úgy kívánnya, hánytatóval élni. Ha vérek bővségét érzik, az érvágatást se műltsák-el, vagy, ha ehhez erőtlenek, köppölyöztetsek-meg magokat. Mert ha tisztátalan és vérrel megtölt testtel állanak a' feredőben, hideglelés, erős tő fájás, tagoknak fájdalmaj es el nehezedeŕei, bádjadtság, belső forráság, űv dobogás, el ájulás, sőt guttaütés is könnyen követheti őket.

A' feredő vizet kővel hirtelen meg-melegíteni jobb mint űstben fel-forralni; mert így a' viznek említett vekonyabb es haŕnosabb része inkább meg maradhar mint aműgy. Nem is kell előzér igen meg-melegíteni; hanem azután mikor az ember a' feredőben űlt, úgy kell szakazonként annyira melegíteni, míg jó!

elők, és mikor a feredőből kikel, akkor is úgy meg kell hűlni hagyni, mint a beüléskor volt. Ille továbbá arra is gondot tartani, hogy mikor a meleg vízből kikelnek, a testek meg ne fazzék; mellyre nézve meleg káraz ruhákkal a víztől magokat táp rán megtörölven, vegyenek jó káraz, meleg, és ha mód van benne, gyanta vagy egyéb házios fűtőlővel meg is fűltözött tizta inget, és mennyenek meleg káraz ágyban feküdni, és ott ilendősepen be-takarózván egy óráig vagy a míg az izzadás magától megállni, tsendelen tekuve izzadjának. Ha így még nem izzadnának, horpölljenek a feredőben is, azután az ágyban is két, három fincsia vekony kávé, hernathet, vagy egyéb vért tiztító s az izzadást fűgítő fűvekből, gyokerekből virágokból kezült *infusum*, vagy *decokum*ot, jó melegen. E mellett förgalmatos gondnok legyen arra is, hogy a hatók minden nap ki tiztúljon, még pedig, ha lehet, a feredőben való káttas előtt. Mellyre nézve, ha e részben a Termezet reiteskednek, eltvénként egyenek apró malosa fűtőlővel, a mellyben még nintsen, együtt megfőzött kálvár vagy almat, vagy egyéb effle lágyító eledet. Minden heten egyet vegyenek gvenge *laxatív*it, kivált a *curá*lak vegen beleiket ki tiztítant el ne műtsák. Ha a feredés alatt nagy beű förtősigok támad, és a káraz erősen zarád, eltvénként hideg vízben

kéverve igyanak-bé égy egy *dosis* hivelűtő la-
létromos porotokat

§ CCCXXXIX.

A' feredéire leg-alkalmasabb idő reg-
gel a' kilentz óra. Elég-is minden nap egy-
szer feredni, és akkor egy egy órát a le-
redőben mulatni. Hanem a' kiknek Testek na-
gyon el-van lágyulva, azok kétfézer feredjenek,
az az reggel kilentz órakor, és dél után öt
órákor. A' kik főbeli gyengeséggel, fűdülés-
sel, *melancholiával*, *hypocondriával* nyavallyával
bajlódjak, azok, ha erejek engedi, a' feredő-
ben minden nap két két óráig mulatának. A'
feredőben pedig illő mindenkor üres gyomor-
ral vállani hanem két-három fincsia herbatnét, vagy
vékony kávét előre vagy a' feredőben hafnos legyen
hőpölni. Ezt a' *urát* pedig a' nyavallyán k mi-
ne núsége zerint, négy, öt hetekig e' zerint kell
fojtatni: és az alatt, az egész idő alatt,
az ital *curával* előknek a' CCCXXXV. §-

ban jóvallott *diætát* zoroosan
meg-kell tartani.

V É G É.

A Nyomtatásban esett Nevezetesebb Hibá- kat így kell meg-jobbitani.

- Levél. 27. vers. 17. haēnos, olv. hoēēas.
 l. 30. r. 16. természetnek. olv. természeten.
 l. 41. r. 18. heveitenek, olv. hivesitenek.
 l. 44. r. 18. hufokkal olv. lágy hufokkal
 l. 45. r. 5. levem. olv. lenem
 l. 97. r. 14. *Per nemides* olv. *Párménides*
 l. 117. r. 29. csak egézen olv. csak nem egézen.
 l. 118. r. 1. *Gyermekkel-is*, olv. *Gyermekkel el-is*
 l. 165. r. 20. elégtelenebb. olv. elégtelenebbek.
 l. 173. r. 30. ital, olv. italt
 l. 203. r. 26. favanyut olv. soványon
 l. 239. r. 9. *De in pos.* olv. *Derpnof*
 l. 259. r. 15. négy hetes Éamból olv. öt hetes Éamból
 l. 260. r. 25. az elsőjén olv. az utolsóján.
 l. 260. r. 29. A' honnan. *add hozzá. a' 49-dik 56-dik-és*
kiált a' 63-dik etrendő, a' melly heroicusnak, (mivel
mint valami ferény Heros olyan harimos változást
érezni az emberek életében,) androchlásnak, (mi-
vel, ezen Görög Éónak ereje érint, el-crotleniti, el-
rontja ez a' Férfiakot.) Magnus Climactericusnak, (mi-
vel a' több Climactericusoknál sokkal kérementslenebb,)
Éokott vala nevezeteni a' régieknél.
 J. 279. *Apennius* olv. *Apeninus*
 l. 280. r. 5. hegyén olv. helylén
 l. 283. r. 29. *Etoliat* olv. *Égyptom* alatt
 l. 333. r. utolsó. nagy olv. vagy.
 l. 351. r. 20. salétrommal. olv. fok álommal.
 l. 372. r. utót. Éa. olv. Éarla.
 l. 374. r. 12. élöktől olv. Élöktől
 l. 387. r. 6. takaró. ezt *hadd-el.*
 l. 412. r. 12. hogy ha a'. olv. hogy a'.
 l. 423. r. 9. meg-iznak olv. meg-izük
 l. 431. r. 2. Ezekkel. olv. Ezeket.
 l. 380. r. 11. *Porlysiusból* olv. *Porphyriusból.*
 l. 458. r. 24. jegyezzük *addh.* meg.
 l. 477. r. 11. ellen olv. az
 l. 486. r. 5. melyck olv. melyeket

M U T A T O T Á B L A.

A

	<i>Levél.</i>
Abrázat rútsága a' haragban	49.
Aer minémüségai az Élet hozzábitására	275.
az Elme munkálkodására.	227.
Aerben mitsodásban jobb lenni a' viselős AÉkonyoknak?	
• 73 104. a' Gyermekek ágyat fekvőknek? 108. a' Tse-	
tsemőknek? 150. a' Tanuló Embereknek? 221. a'	
Véneknek? 281. a' forró nyavallyában fekvőknek? 319.	
<i>Alkymisták</i> mettersége az Élet hozzábitására.	310.
Álomság reÉ az AÉkonyokban 30. a' Katonákban 212.	
vekedelmes a' forró nyavallyákban.	342.
Álom mások-felett Éükséges a' terhes AÉkonyoknak 81.	
a' Tsetsemőknek. 175. a' Tanuló embereknek 241. a'	
Véneknek 301. a' forró nyavallyákban lévőknek. 341.	
Álom Éerző orvossággal alutni nem jó a' Kisdedeket	
176. a' Vén emberek olykor hágnolon élhetnek.	
- 302. az életet nyújtani némellyekben lehet.	315.
Alunni a' most Éületett Tsetsemőknek igen jó.	145.
az érvágatás után miért nem jó?	413.
Anyjok formáját miért viselik gyakrabban a' Gyermek-	
kek? 88. a' hozzább életre ez mit tézen?	272.
Arany érnek rendkívül böv folyásában tartandó <i>diæta</i>	
.	369.
<i>Aréndsoknak</i> hafnos <i>diæta</i>	384.
AÉkonyi-Nemnek <i>praerogativudji</i> . 1. <i>diæta</i> jának funda-	
- mentumos belsö okai.	8.
AÉkonyi-öltözetnek hibái.	10.
AÉkonyok miért olyan betegesek? 2. 8. 31. miért ol-	
- yan indulatosok.	45.

MUTATÓ TÁBLA.

B.

Bába-mesterség miből áll? 103. igen szükséges.	102.
Bánatra miért olyan hajlók az Aëkonyok?	51.
Bajnokok <i>diætája</i> régen.	201.
Bekélni hogy kell jól éoktatni a' Gyermekeket.	125. 179.
Betegeknek erősebb <i>diætá</i> miért kell?	320.
Béjégzés mirol esik a' Tsetsemöken?	84.
Bort innya haénos-é az Aëkonyoknak? 26. a' Vifelösöknek? 77 a' Dajkáknak? 129. az ételre kapott Kisdedeknek? 168. a' Tanuló embereknek? 236. az élet hoéabbítására haénal-é? 288. a' Vén embereknek jóé? 294 a' forró nyavallyákban lehet-e? 337. a' Köévényeléknek nem árt-é?	397.
Bor vizek fokaknak miért nem haénálnak? 464. mitsoda rézekből álanak? 465. hogy lehet meg-próbálni? 471. 474. tsípöségeek mitöl van? 467. Erdellyi Borvizek terméketei 472. mitsoda nyavallyákban haénálnak? 475. Kiknek ártalmosok? 479. hogy kell élni vélek?	481.
Bötsöben hogy jó fektetni a' Gyermekeket?	176.
Böjtölni árt a' Vifelösöknek. 76. az Öregeknek nem árt.	290.

C.

<i>Cato</i> Római Hadi Vezér jeles tselekedetei.	198. 208.
<i>Climactericus</i> éztendök.	260.
<i>Commotio</i> az Aëkonyi Nemnek minéméi kívántatik. 28. a' Vifelösöknek? 79. az Ifjjanak? 187. a' Katónáknak? 210. a' Tanuló embereknek? 243. az Öregeknek?	297.
<i>Confortativák</i> öftönözéte árt az Öregeknek.	305.
<i>Criticus</i> napok a' forró nyavallyákban.	346.
Csokoládé tejjel jó az ételre kapó Kisdedeknek. a' Vén embereknek igen haénos.	169. 295.

D.

Dajkával éoptatni a' Kisdedeket nem vétek-é?	115.
Kiknek nem éabad?	123.
Dajkát mitsodást jó fogadni?	124.

Daj

MUTATO TÁBLA.

Dajkák tejét hogy kell meg-próbálni ha jó-é?	127.
mitsoda <i>diacét</i> tartsanak?	128.
<i>Diacéta</i> az Agyonyoknak különös miért kívántatik?	8.
miért nem tették? 4. a' Gye mek ágyat-fekvőknek	
mitsodás hasznos? 106. a' Bor-viz <i>en</i> alatt	408.
Deli álom jó az erőssen tanulóknak	242. árt a' viselő-
sőknek.	82.
Dohányozás jóé a' Tanuló embereknek?	239. hasznos a' pes-
tis ellen.	349.
Durva, sovány éledelek haszna a' hosszú életre.	284.
E.	
Édes ételek és italok ártalma.	19. 229.
Egészség rövid le-irása. 6. 419. mikor tökéletes.	216.
Ehezés árt mások felett az Iffjaknak.	185. a' Tanuló
embereknek 232. a' Viselősöknek.	76.
Ehezés után kevesett jó enni.	205.
Élet, maga hogy élüli a' Halált? 263. az Özön viz előtt	
miért volt olyan hosszú? 267. azután mitől rövidült-	
meg? 268. hosszabbá mimódon tétettethetnek? 270.	
hosszu életnek külső jelei.	272.
Elmének élélsége mitől van? 218. rövidíti az életet.	
- 307. orvossággal segíthetik-é?	254.
Elméjeket az Iffjaknak hogy kell formálni?	189.
Elme-béli tsendességet hogy kell kezelni?	257.
Enni fokot miért nem jó az Agyonyoknak? 22. a' Gyer-	
mekeknek? 185. a' Tanuló embereknek? 229. a' Vén	
embereknek.	290.
Erőtlen keménylyek <i>diacétája</i> .	354.
Ér-vágatás mitsoda változást okoz a' testben? 401. mi-	
némü nyavallyák ellen hasznos? 403. mikor's hol esik	
jobban 406. 408. kinek ártalmas? 414. nem árt-é a' vi-	
felősöknek? 89. a' Véneknek? 306. Közvényeseknek. 381.	
Étel minémü hasznos a' Kisdedeknek? 166. a' Viselőso-	
nek. 75. a' Gyermekek ágyat-fekvőknek. 106. a' Ép-	
eső Dajkáknak. 129. az Iffjaknak. 185. a' T. borozó	
Virézeknek. 201. a' Tanuló embereknek. 228. a' Vén-	
eknek 291. a' forró nyavallyákban fekvőknek. 323.	
Ételt erőssen kívánó Gyermekek.	185.
Etze-	

MUTATO TÁBLA

Erzetes ételek ártalma -	20.	361.
Ejzéskai tanulás ártalma.		225.

F.

Fagyott rézeket hogy kell meg-engeferelni.	195.
Fázás ellen hogy kell óltalmazkodni.	194.
Fávorinus <i>Philosophus</i> okoskodása a' Dajkával való éop- tarás ellen.	116.
Fekvés módja a' forró nyavallyákban.	342.
Feredni meleg testel hideg vízben lehet-é? 198. meleg feredőkben kiknek haénos? 492. m. móddal kell.	493.
Fereáteni a' Kisdodeket miért hákséges?	154.
Férjfiak hibái a' Magtalanlanságban.	60.
Férjhez menni a' Leányoknak mikor ideje?	55. 273.
Fejér fójás az AÉkonyokon mitől van?	44.
Fiu-gyermekeket nem jó a' Leánykákkal edgyütt tar- tani.	188.
Fiut nemzeni hántfándékkal lehet-é?	96.
Fiuval vagy Leánnyal legyen az Anya viselős külső je- lekből meg-efmérhetni-é?	99.
Fog hafadából hármozó nyavallyák.	181.
Forró nyavallyáknak eredeti. 322. gráditsai. 323. orvos- lási illendő <i>diæta</i> által. 324. el-kerüléseknak módja. 347.	
Fött vizek a' nyavallyákban mit haénálnak. 333. mik- ből kékülnek? 334. a' Kis Gyermekeknek minémüek kivántatnak?	168.
Frantzau honnan vett eredet et? 113. a' sülytől miben külömböz?	387.
Füzerkámok mellyek haénofok a' Tanuló embereknek? - 235. az Öregeknek.	292.

G.

Gabonáknak, a' mellyek meg-veétek ártalma.	202.	388.
Gelešták a' Gyermekekben miktől léének?	167.	
Gém, Gója, Güzü húfok.	205.	
Gombákat meg-kell válaéztani.	202.	
Gombóda ártalmos étel a' Gyermekeknek.	164.	
Gutta-ütés hogy esik. 370. mitsoda okokból esik? Ki- ken és mikor esik hamarébb? 371. mitsoda <i>diæta</i> val és orvoslással távoztathatik-el.	370. 372.	

Gyermek

MUTATO TÁBLA.

Gyermek-ágyat fekvő AÉÉonyok <i>dieta</i> a.	106
Gyermekek miért éületnek egyik hamarébb 's erőfőben mint a' másik? 143. miért halnak inkább mint a nagy emberek? 141. nyavallyájoknak négy kűtfejei.	145.
Gyermekeknek miért fáj annyit a' hasok? 156. miért kell gyakrabban enni?	185.
Gyermekeket kényesfen nevelni nem jó.	184.
Gyomor erőtlenség miktől leÉÉ? 356. mitsoda nyavallyákat Éül. 354. mivel orvosolatik?	357. 486.
Gyomor tükításának módjai.	418.

H.

Hagymázos forró nyavallyáknak okai.	197.
Halál az Életből hogy Éületik.	263.
Ha'áktól illó-é félni? 258. félni a' pestisben árt.	350.
Hányvás hogy léÉen? 418. Kiknek Éükséges? 420. mit haÉnál? 421. hogy Éik könnyebben. 422. Kiknek ártalmas. 419. mivel ÉsendÉitretik.	425.
Hánytató ÉÉközök a' mellyek Háziak. 423. patikabÉliek.	424.
Harag mások felett árt az AÉÉonyoknak 49. a' vife'ősöknek 81. a' Dajkáknak. 132. a' Tanulóknak.	250.
Has-menés árt a' Vife'ősöknek. 92. az erőtlen Vééneknek. 303. haÉnál gyakorta a' Kisdedeknek.	177.
Has-Éorulás az AÉÉonyokot miért tartja annyira? 32. igen árt a' Vife'ősöknek, 89. a' kis gyermekeknek. 178. a' tanuló embereknek. 247. a' Forró nyavallyában lévőknek.	344.
Havasos helyeken miért hosszabb Életük az emberek. 278. miért butább Elméjük?	222.
Havi-vét folyás az AÉÉonyokon mitől van? 34. mikor kezdődik 36. mikor végződik. 38. a' parakt munkás Leányokon miért kevesebb? 34. mitsoda okokból reked meg? 39. miktől mégyen felettébb? és a' mit árt? 42. ez ellen mi haÉnál. 43. 369. a' Vife'ősökon lehet-é?	95.

Heñica lásd Szárazbetegség.

Hévségben uralkodó nyavallyákat hogy kell el-kerülni?
- 198. Hidég

MUTATO TÁBLA

Hideg ártalmi az Agyonokon. 10. a' Kis-gyermekeken. 150. utozó és künn múlató embereken. 194. a' Tanuló embereken. 122. az Öregeken. -	281.
Hideglelést mi-öl kapnak az emberek? u. 13. 20. 151. 197.	
Hideg víz <i>curának</i> fundamentomi. -	332. 460.
Hives <i>aer</i> hozzáabbitja az életet. -	278.
Hivefitők házna a' hozzá életre. 314. a' forró nyavallyákban. -	332.
<i>Hypochondria</i> nyavallya a' Tanuló embereken hogy? és m-től lézen. 227. távulabb való okai. 363. mitsodás <i>diatát</i> kíván. -	364.
<i>Hysterica</i> nyavallya az Agyonokban 32. közelebb 's távulabb való okai. 363. <i>diatája</i> 's orvoslása. 364.	
Hóld leheté oka a' havi-vér folyásnak. -	33.
Hozzá életü emberek. 264. 308. Hozzá életnek jelei. -	272.
Húst sokat enni árt a' Tanulóknak. 230. röviditi-é az életet? 287. 16-é a' Véneknek? 293. mikor nem jó a' forró nyavallyákban. -	328.

I.

Idétlen gúléfnek mi tartatik? 70. okai 72. meg-előző jelei. 95. Kik? 's mikor félhetnek arról leg-inkább? -	71. 74.
Igézés esherik-é a' Kis-gyermekeken? 142. 156. 175.	
Indulatok az Agyoni-nemet mitsodáfok illetik. 45. az élet hozzáabbitására minémük kívántatnak. -	307.
Igívségnek káros vólta a' Tanuló embereken. -	249.
Istai m-féle háznofabb az Agyonoknak? 24. a' Kis-gyermekeknek. 168. a' Tanuló emberekeknek. 135. a' hozzá életre? 284. a' forró nyavallyákban. -	333.
Istai nem kívánó Agyon ok. 22. erőffen kívánó gyermekek. -	160.
Izzadó testet hirtelen meg-hüteni árt. -	198.
Izzadás mikor 's mit háznál a' forró nyavallyákban. 345. a' Kővényben. 381. mitsoda nyavallyákor: <i>orodie-el</i> . 439. minémü ekközökkel és mikenézerezetik? 440.	

MUTATO TÁBLA.

Gyermek-ágyat fekvő AÉkonyok <i>dieta</i> a.	106.
Gyermekek miért éületnek egyik hamarabb 's erőfőbb ben mint a' másik? 143. miért halnak inkább mint a nagy emberek? 141. nyavallyájoknak négy kútfejei.	145.
Gyermekeknek miért fáj annyit a' hasok? 156. miért kell gyakrabban enni?	185.
Gyermekeket kényesen nevelni nem jó.	184.
Gyomor erőtlenség miktől leé? 356. mitsoda nyav- lyákat éül. 354. mivel orvosoltatik?	357. 486.
Gyomor tisztításának módjai.	418.

H.

Hagymázos forró nyavallyáknak okai.	197.
Halál az életből hogy éületik.	263.
Hááltól illő-é félni? 258. félni a' pestisben árt.	350.
Hánvás hogy lézen? 418. Kiknek éükséges? 420. mit háznál? 421. hogy élik könnyebben. 422. Kiknek ár- talmos. 419. mivel rsendesítetik.	425.
Hánytató éközök a' mellyek Háziak. 423. patikabéliek	424.
Harag mások felett árt az AÉkonyoknak 49. a' vífelösök- nek 82. a' Dajkáknak. 132. a' Tanulóknak.	250.
Has-menés árt a' Vífelösöknek. 92. az erőtlen Vének- nek. 303. háznál gyakorta a' Kisdedeknek.	177.
Has-éorulás az AÉkonyokat miért tartja annyira? 32- igen árt a' Vífelösöknek, 89. a' kis gyermekeknek. 178. a' tanuló embereknek. 247. a' Forró nyavallyá- ban lévőknek.	344.
Havasos helyyeken miért hosszabb életüek az emberek. 278. miért butább elméjüek?	222.
Havi-vér folyás az AÉkonyokon mitől van? 34. mikor kezdődik 36. mikor végződik. 38. a' parakt munkás Leányokon miért kevesebb? 34. mitsoda okokból re- ked meg? 39. miktől mégyen felettébb? és a' mit árt? 42. ez ellen mi háznál. 43. 369. a' Vífelösökön lehet-é?	95.

Helica lásd Szárazbetegség.

Hévségben uralkodó nyavallyákat hogy kell el-kerülni?
- 198. Hidcg

MUTATO TÁBLA

Hideg ártalmi az AÉßonyokon . 10. a' Kis-gyermekeken . 150. utozó és künn múltató embereken . 194. a' Tanuló embereken . 122. az Öregeken .	-	281.
Hideglelést mi-öl kapnak az emberek? u. 13. 20. 151. 197.		
H. deg viz <i>curának</i> fundamentomi .	-	332. 460.
Híves <i>aer</i> hoéßabbitja az életet .	-	278.
Hívesítök haéna a' hoéßü életre . 314. a' forró nyavallyákban .	-	332.
<i>Hypochondria</i> nyavallya a' Tanuló embereken hogy? és m. töl lézen . 227. távulabb való okai . 363. mitsodás <i>diæstát</i> kíván .	-	364.
<i>Hysterica</i> nyavallya az AÉßonyokban 32. közelebb 's távulabb való okai . 363. <i>diæstája</i> 's orvoslása .		364.
Höld leheté oka a' havi-vér folyásnak .	-	33.
Hoéßü életü emberek . 264. 308. Hoéßü életnek jelei .		272.
Húst sokat enni árt a' Tanulóknak . 230. röviditi-é az életet? 283. jó-é a' Véneknak? 293. mikor nem jó a' forró nyavallyákban .	-	328.

I.

Idétlen Éülésnek mi tartatik? 70. okai 72. meg-elözö jelei . 95. Kik? 's mikor félhetnek arról leg-inkább?		71. 74.
Ígézés esherik-é a' Kis-gyermekeken?	142. 156. 175.	
Índulatok az AÉßonyi-nemet mitsodáfok illetik. 45. az élet hoéßabbitására minémük kívántatnak .		307.
Ígívésnek káros vólta a' Tanuló embereken .		249.
Írtal m. féle haénosabb az AÉßonyoknak? 24. a' Kis-gyermekeknek . 168. a' Tanuló emberekeknek . 135. a' hoéßü életre? 284. a' forró nyavallyákban .		333.
Írtal nem kívánó AÉßony ok . 22. erőssen kívánó gyermekek .		160.
Ízzadó testet hirtelen meg-hüreni árt .	-	198.
Ízzadás mikor 's mit haénál a' forró nyavallyákban . 345. a' Köévényben . 381. mitsoda nyavallyák: röviditi-el. 439. minémü eéközökkel és mikenézerzetik? 440.		

MUTATÓ TÁBLA.

Ijztergetni a' Kis gyermekeket árt ,	-	179.
K.		
Kantsalság mitől esik a' Gyermekekre .	-	176.
Karcs.1 derék tsinálás ártalma .	-	13.
Katona élet . 191. <i>dieta</i> .	-	193.
Katonák miért halnak úgy a' várban? 199. az orvoslás közben .	-	215.
Kivét innya jó az AÉkonyoknak. 23. a' Gyermekek ágyat fekvőknek . 107. a' Gyermekeknek . 169. a' Vezteg ülő 's tanuló embereknek. 239. az Öregeknek. 295. a' forró nyavallyákban .	-	337.
Keletlen részés eledelek ártalmi .	-	17.
Kenődésnek házna az élet hosszabbítására .	-	300.
Kenyér-gőzének nagy ereje .	-	293.
Képzelődének tsudálatos munkája a' vilélős AÉkonyok- ban .	-	84.
Kettős magzat viselésnek jelei .	-	70.
Kigyós vizeket meg-innya lehet-é ;	-	208.
Kivánós terhes AÉkonyok. 78. forró nyavallyások.	-	329.
Kopáló <i>curán</i> k háznai .	-	372. 390.
Köhögés fázazbetegséget hogy okoz .	-	391.
Köntös házna .	-	19.
Köntött a' télit a' nyárral mikor kell fel-váltani?	-	11.
Köppölyözés mikor? mit háznál?	-	416.
Kökvény mitől lelé. 373. mitsodás <i>dieta</i> t kiván?	-	377.
Kövek a' veséből és hójagból mitsodás <i>dieta</i> által ri- tulnak .	-	384.
Kövér hús étel ártalma .	-	19.
Kövérség vagy meg-hizás ellen való <i>dieta</i> .	-	397.
Kristálynek háznai. 416. tápláló ereje .	-	293.
Kurvák lehetnek-é Dajkák? 120. miért magtalanok. 58. 80.	-	
Kurya-hús .	-	204.
L.		
Láb melengetés házna 's ártalma .	-	12.
<i>Láze demonusok</i> kegyetlensége a' magok Születjeik ellen.	-	
• 144. Éokások a' Gyermekek nevelésben. 183. a' Leá- nyok férjhez adásában .	-	55.
<i>Laxativák</i> hogy 's mit munkálódnak? 416. mikből kéri.	-	

MUTATO TÁBLA.

képzetnek. 431. Kiknek hasznosok. 430. a' Visselősöknek nem ártanak-é?	89.
Leányok <i>diatája</i> . 6. a' kik lenet 's a' t. rágnak. 21. Érelemre hajlandóbbak.	48.
Léleknek vagy elmének erőfcs egyefsége a' Testtel.	216.
Ló-hús.	204.

M.

Magtalanságot mik okoznak közönségesen? 57. különösen a' férfiakban. 60. az <i>Akkonyokban</i> . 61. lehet-é orvosolni.	61. 63.
Matska hús.	204.
<i>Majalis curák</i> .	464.
Meg-kötés a' házások közt lehet-é?	60.
Méhben való ézésnek módja, ideje.	69.
<i>Melancholicusok diatája</i> .	359.
Meleg az életre kívül belől Éükséges.	9.
Melegben tartani a' Betegeket jó-é? a' Kisdedeket Éükséges.	336. 150.
Meleg teredőknek haszna a' Kővényben.	383.
Meleg termés feredőknek különös hasznai. 491. <i>átalmi</i> .	492.
Meleg víz italnak hasznai. a' Kővényben. 381 383. <i>isénában</i> .	25. 238. 294 306. 385.
Melegen a' savanyu vizet kiknek kell innya.	479.
Munka erőfcsége rövidíti az életet.	288. 296.

N.

Nádra nyavallyák.	32.
Napfényen múltratni hasznos az Öregeknek.	282.
Nehéz Éülést mik okoznak?	104.
Németes <i>Akkonyi</i> öltözetnek hibái.	10.
Nyári gyümölcsök ártalmi.	197. 203.
Nyavallyák kétfélék. ú. m. Forrák és hófcsak. forrásága mitől van? hófcsasága mitől van?	321. 357.
Nyelv le-ragadás a' Kisdedekben ritka.	164.
Nyugodalom a' Véncknek Éükséges.	295.
Nyúólság a' vérben mitől lehet? 359. mitsoda nyavallyákat Éerez. 358. <i>mitsodás diatu</i> által orvosoltatik.	359.

MUTATO TÁBLA.

O.

Oltvar mitől lesz a' Gyermekeken?	150. 154. 177.
Orr-vér fojás haénos a' Gyermekekben.	188.
a' nagy emberekben mitől van.	365.
Orvofság az ételtől mit különböz?	321. mitsoda
nyavallyákban nem kívántatik.	353.
Orvofság a' roé aer ártalma ellen. 201. a' tsetsnek meg-	
dagadása és tüzesedése ellen. 135. a' most külerett	
Kisdedek hasok ki-tiétitására 146. 148. 178. a' téjnek	
gyomorban való meg-veése és majd minden gyermeki	
nyavallyák ellen 70. Gyermekek teste fel-párlása el-	
len 155. hideg viz ital ártalma ellen 206. <i>Histerica</i>	
nyavallya ellen 364. vér tiétitásra 373. 450. Skorbutus	
ellen 389. vér fojásban 369. hánytarni 423. laxálni 431.	
purgálni 433. vizellet hajtani 449. izzasztani tavaéi ca-	
rára 454. él, és gyomor gyengeség ellen. 486.	
Orvofsággal lehet élesíteni az elmét 253. hoékabbírani	
az életer?	310.
Öreg emberek tanátsofok.	260.
Özön viz után miért rövidebb az élet?	268.

P.

Parafrok gyermekei miért egézségesebbek mint a' Ne-	
meseké?	161.
Pestist hogy kell rávoztatni.	349.
Pipázás haéna a' roé aerben.	200.
<i>Pleuritist</i> mitől kapnak olly gyakran a' mezei emberek-	
	197.
Pólálni a' Kisdedeket miért kell? 150. hogy kell? 153.	
Po'soni vállak ártalma.	10. 14. 15. 74.
<i>Pugetiok</i> hogy munkálódnak 427. kiknek mit haéálnak	
ugyan ott. kiknek? mit ártanak? 428. ha igen erős-	
fek veéedelmesek 429. miből kéziketnek?	433.
<i>Purpura</i> nyavallyának okai.	24.

R.

Rágottat étetni a' Kisdedekkel nem jó.	165.
<i>Recidiva</i> miből következik a' Betegekre?	340.
Reggeli étel jó-é? 19. mi? 's kiknek jó? <i>n. o.</i>	
Reggeli tanulás miért haénosabb?	225.

MUTATO TÁBLA.

Reugetni böltsöben a' Kisdedeket mit haznal?	174
Rézezség rut és ártalmos az AÉkonyoknak 26. a' Vifelősöknek. 77. a' Kis gyermekeknek 165. a' Tanuló embereknek 236. a' Véneknek.	294.

S.

Savanyu vizeknek termélete. 465. Külömbsegei 469. a' t. Lásd. <i>Borvizek</i> .	
<i>Scorbutus</i> nak le-irása 386. okai 388. <i>dieta</i> tája.	389.
Sétálás a' Tanuló embereknek haznos.	245.
Sirni miért szoktak olly gyakran a' Kisdedek?	16.
nem árt-é nékik?	179.
Sófsága vagy tsipőfsége a' vérnek mitől leék?	360.
hányféle 361. mitsoda <i>dieta</i> tát kíván?	362.
Sóft fokot enni árt a' vifelősöknek 76. a' véneknek 291. a' Dajkáknak	129.
Sülly lásd <i>scorbutus</i> . a' Frantzutól mit különböz.	387.
Sűrűség a' vérben mitől leék 358. mitsoda nyavallyákat kérez, és mivel orvosoltatik.	349.
Szagok mellyek ártanak a' vifelős AÉkonyoknak. 74. a' <i>Hysterica</i> nyavallyában lévőknak:	365.
Szamar hús 204. Szamar tej hazna az élet hozzéabbitására 292. a' Közvényben 378. a' Süllyben 389. a' <i>Hecticában</i> .	394.
Száraz betegség eredete 391. <i>dieta</i> t által való orvoslata	
- 392. ha nem gyógyulható, miből csmérhetni-meg?	
- 396. miért tart néha fokáig? u. o.	
Szénnel melegített Házak gőze vezedeltnes.	196.
Szerelme kik hajlandóbbak.	48.
Szeretni menyire lehet? 46. felettébb, mit árt?	47.
Szomjuság a' kis gyermekeken mitől van? és hogy orvosoltatik? 169. a' forró nyavallyákban miért olly nagy? 322. mivel óltatik 332. orvofsággal távoztatatik-é?	209.
Szopásra miért halgat-el a' gyermek 158. mikor van Éük-sége?	159.
Szoptatni miért kell a' gyermekeket 110. egy nap hány-Éor kell 161. med lig kell 172. a' Éülés után mindjárt jó-é 114 miért kéretik olly gyakran a' Dajkák?	158.

MUTATO TÁBLA.

Születések rendes ideje 70. akadályai. 1

T.

Tíbor helyek egészségtelenek. 1

Taborozó katonáknak kell-e *diæta*. 1

Taknyos hideg vért érző eözök, és meg esmérő külső jelek 356. orvosló *diæta*. 3

Tanuló emberek *diæta*jának fundamentuma 218. gya betegeskedéseknek okai 219. élhetnek-e fokáig? 2

Tartós nyavallyáknak belső okai 352. a' *diæta* mi olyan kúrséges? 3

Tavaži *aer* ditséretei. 2

Tavaži *curák* miööl állanak 455. ditsértetnek 451 Kövényeseknek háfnolok. 3

Tehén-húgy *cura*. 4

Terben mikor esnek hamarébb az Aöznyok.

Terben esésnek módja 65. jelei.

Terhes Aöznyok *diæta*t m tsodást tartsnak 75. mit da nyavallyákról bántatnak?

Téj a' Kisdedeknek miért kúrséges 116. az emlíkl hogy kékül 112. a' Leányokban és Férfiakban lehet 113. a' külés után mindjárt ártalmos-é 147. ha jó hogy kell meg-próbálni 127. mitöl véz-meg 133. ho apaztatik-el? 1

Tüdtán tartani miért jó a' Tsetsemöket? 1

a' házat és házi portékákat kúrséges. 200. 3

Tsetseknek álsotmánya. 112. tüzes dagadása 135. b bójának ki-sebeledése. 1

Tsadaláfnak ideje, és okai 86. tsudi példái.

V.

Ugrálás árt a' viselösöknek. 79. a' Gyermekeknek. 1

Uri-aöznyoknak miért nem jó a' tejek? 1

Üzeni a' katonának tudni kell.

Uj-házaknak göze ártalmos.

Ülni lokat mit? és miért árt az Aöznyoknak 28. a' fo nyavallyákban mikor nem jó 331. a' tanulásra kúrség

242. 2.

Zárva tartott helyek ártalma.

Zavaros vizellet jelentései.

Zöld kín, haznál a' kénnek.

MUTATO TÁBLA.

leuo venseg mi?	260.
des fekete zínü ábrázat mitől van?	367.
det mitől emektenek a' gyermekek?	156.

J.

sbéli hibázások az AÉkonyoknak	29.
i a' Kisdedeket mikor jobb fogni.	175.
odni a' Gyermekeknek haénos.	187.
in élet leginkább illeti az AÉkonyokat.	26.

V.

áftani tsetstől a' gyermekeket mikor? 's hogy jó?	171.
átkban az aer miért olyan roz.	199.
ele nentum m-lyik Borvizben vagy on?	466.
mitsoda nyavallyákban haénál?	477.
tagság a' vérben mitől leéz? és mitsoda nyavallyá- ot hoz.	358.
soiát fokot enni má'ok felett árt a' Vifelősöknek	77.
inuló embereknek 231. a' véneknek 290. a' Kőév. 378.	
idégeskedni néha nem árt 289. a' vifelők. nem jó. 76.	
iséget énni jó-e 256. hogy éerez az Elet?	201.
iségnek három éakaézai. 259. nyavallyái.	262.
is má'ok felett árt a' gyenge Ifjaknak 188. a' tartu- embereknek 248. az oregeknek 259. nem haénos	
vifelősöknek 80. a' Éoptató Dajkának.	131.
-bövségének okai 404. külső jelei 405. ártalmi.	402.
has miért uralkodik úgy a' táborokon?	203.
-folyásoknak okai 365. orvoslái:	368.
nek három-féle meg-veézései:	356.
pökés ellen haénos <i>diacta</i> .	369.
riktátalansága mitől van az AÉkonyokon? 31. a' anuló embereken.	247.
t vizezőknek haénos <i>diacta</i> .	369.
era levelek haéna.	316.
<i>curának</i> ditséreti 458. fundamentuma.	459.
et hidegen 's fötelen a' forró nyavallyákban innya ikor jó? 332. mikor nem jó?	336.
ital haénos a' hoézu életre.	288.
illet tartóztatásnak ártalmi.	33.
ilethöl itélni a' forró nyavallyában.	344.
flet üzés mitsoda nyavallyákat gyógyit 448. mitso- éközőkkel lézen.	449.